

Yearbook 2016 International Labour Movement

Évkönyv 2016 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XXXXII. évfolyam

Tanulmányok

Hermann Klemmer: Wilhelm Weitling – „a német munkás kommunizmus megalapítója” ■ *Emilio Gianni*: 1864 - találkozás, ami elmaradt ■ *J. Nagy László*: Az algériai „specifikus szocializmus” 1962-1978 ■ *Szilágyi Ágnes Judit*: Érdekvédelem, szakszervezetek Brazíliában az I. világháború éveiben ■ *Mayer Ádám*: A marxista gondolkodás nigériai fejlődési irányai ■ *Artnér Annamária*: Globalizáció-kritika a világban

Események, évfordulók:

Az Obama-kormány szerint a szíriai válság Oroszország bűne ■ *Paul Krugman*: Jeremy Corbyn győzelme a baloldal győzelme ■ *Patrick Wintour*: A toryk a 30 éve legnagyobb támadást indították a szakszervezetek ellen ■ *Kovács Gábor*: Ki győzött Portugáliában? ■ ■ Törökország: Terrortámadás a Népek Demokratikus Pártja (HDP) tüntetése ellen ■ *Székely Gábor*: Nepál – a hindi monarchiából a baloldali világi köztársaságba ■ *Borisz Kagarlickij*: A Kremel a tömegektől fél, nem Navalnyijtől

Dokumentumok, elemzések

A migrációs válság – Németország, Ausztria ■ A finn kormány támadása a kollektív szerződések ellen ■ Aczél György és Giorgio Napolitano levelezése (*Pankovits József*)

Életutak

Egon Bahr, Pietro Ingrao, Tony Benn, Marcel Déat, Roy Jenkins, A. Kondratyeva, J.T. Murphy, A. J. Muste, Henk Sneevliet; Helmut Schmidt (előzetes)

Elhunyt történészek

Henry Alleg ■ Jerzy Holzer ■ Jürgen Kuczynski

Visszaemlékezések

Egy kislány a történelem sodrában (*Szokolay Katalin*) ■ Emlékezés Dömény Jánosra (*Dömény Zsuzsa*) ■ Emlékezés a Rádió Budapest spanyol adásaira (*Koroncz Ágnes*)

Beszámolók

Az ITH 51. évi konferenciája (*Susan Zimmermann*); Konferencia Pulában: „Socjálizam na klupi” (*Juhász József*)

Könyvismertetések

International Supplement

51. International Conference of Labour and Social History (*Eszter Varsa*) ■ Wilhelm Weitling– „Founder of German Communism” (*Hermann Klemmer*) ■ *Gilles Candar*: Bilan historiographique des gauches (II.) ■ Denmark: a divided country (*Niels Finn Christiansen*) ■ M. Degl’Innocenti. Il mito di Stalin (*Вячеслав Коломиец*) ■ Paul Arthur Müller-Lehning -1899-2000. (*Nick Heath*)

Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2016

XXXXII. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2016

Szerkesztőbizottság:

Artner Annamária

Bebesi György

Dömény Zsuzsa

Harsányi Iván szerkesztő

Horváth Jenő

Jemnitz Katalin

Juhász József

J. Nagy László

Konok Péter

Pankovits József

Székely Gábor szerkesztő

Vadász Sándor

E kötetünk a

Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,

a Károlyi Mihály Társaság,

a Lukács György Alapítvány,

a Politikatörténeti Alapítvány

és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének

támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung

der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH),

der I. G. Metall Ungarn,

der Georg Lukacs Stiftung

und der Gesellschaft Michael Karolyi

Az Évkönyv 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015. és 2016. számának teljes szövege olvasható / You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 and 2016: <http://yearbook2.atw.hu>

ISSN 0 133476 X

© Harsányi Iván, Székely Gábor

Nyomás: Robinco Kft. F. v. : Kecskeméthy Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Jevzerov, Robert (Moszkva)
Johnstone, Monty (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)
Mészáros, István (Rochester)

Morgan, Kevin (Manchester)
Narihiko, Ito (Tokio)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jörgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Skrzypczak, Henryk (Berlin)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovcszk)
Sylvers, Malcolm (Velece)
Tych, Feliks (Varsó)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Wolikow, Serge (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

TANULMÁNYOK

Hermann Klenner

Wilhelm Weitling – „a német munkás kommunizmus megalapítója” (Engels). Egy politikai életrajz kapcsán¹

Csodálatra és irigylésre méltó az, aki tudományos teljesítő képességének a természet ennyire be tudja takarítani. Hatvan év előtti értekezése óta Waltraud Seidel-Höppner, a berlini Tudományos Leibniz-Társaság tagja életművét Wilhelm Weitlingnek, valamint a Marx előtti szocializmus és kommunizmus más német és francia alakjainak szentelte. És most, mint opus ultimumot, közzétehetette kétkötetes, 1866 oldalra rügő Weitling-életrajzát. Bevezetőben, nem kevesebb, mint 260 oldalon csupán fölhasznált forrásbázisait sorolja, jelenlegi lehelőlyeikkel; Weitling valamennyi nagy, kisebb és egészen kicsi publikációját, más nyelveken is (összesen több mint háromszáz cím); írásainak korabeli, későbbi és jelenlegi publikációit, nagy terjedelmű levelezését; a 70 közölt kép és ábra jegyzékét; fakszimilét művei minden első kiadásának címlapjáról, köztük az Igazságosság Szövetsége statútumáéről; továbbá fényképeket a műben szereplő fontosabb személyiségekről, nem utolsó sorban Weitling feleségéről, aki negyven évvel élte túl őt. Láthatjuk a Weitling-emléktáblákat és emlékhelyeket is (a Berlin-Lichtenbergben található Weitlingstrassének nincs köze a mi Weitlingünkhöz). Térképvázlaton követhetjük utazásait az USA államain keresztül (Európán át miért nem?). Követhetjük a vizsgálódásba bevont bel- és külföldi levéltári egységeket, forrásgyűjteményeket, enciklopédiákat; hivatalos és nem hivatalos jelentéseket; a két kontinensről gyűjtött sajtóhíradásokat; életrajzokat, monográfiákat, különleges tanulmányokat, valamint a korabeli, későbbi és mai Weitling-irodalom alkotásait.

Ha egy ilyen pompásan végiggondolt műből, amelyet joggal tekinthetünk a 19. századi szociálhistoria egyik alapművének, valami mégis hiányzik, az Weitling életútjának időrendi táblázata, valamint a névmutatóban az előfordulás oldal-

¹ Waltraud Seidel-Höppner: Wilhelm Weitling (1808–1871). Eine politische Biographie. 1-2 köt. Peter Lang Verlag, Frankfurt, 2014. 1866 old. E-Book-ként is (részletes adatok: <http://dnb.dnb.de> A „Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770–1850” nemzetközi kutatóhely kiadványsorozata, 47. köt. – Örömminkre szolgál, hogy a kitűnő életrajz Gerd Callesen barátunk közvetítésével hozzánk eljutott magas színvonalú ismertetését közölhetjük, annál inkább, mert Évkönyvünk több mint negyvenéves fennállása óta során az általunk közölt „Életutak” rovatában még nem került sor Weitling biográfiai földolgozására. (Szerk. megj.)

számainak a jelölése, amely tovább növelhetné a kötet olvasóbarát jellegét. Ha a szerzőnk vaksághoz közeledő látóképessége megengedi, mindez egy feltehetően szükségessé váló második kiadásban pótolható lesz.

Szeretnék elébe menni egy lehetséges szemrehányásnak. Itt nem egy történelmi lomtár ajtaja tárul föl, hanem egy történész tett eleget legfontosabb kötelességének: a problémamegoldás szándékával föl akarta tárni az igazságot a múlt egy fontos szeletéről, a jelen és a jövő érdekében. És a nagy tehetségű autodidakta Weitling nem kevésbé szolgál rá egy ilyen méretű életrajzra, mint a magas iskolázottságú Hegel. Tőle ugyan Weitling semmit sem olvasott, ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy a filozófust „kődősítőként” hiteltelenítse, minthogy hívei az eredetileg általánosan érthető kommunizmust – úgymond – csupán „elhegelizálták”. Ezt a kifejezést egyébként Engels is használta, még ha más értelemben is.

Weitling egy Gerában született hajadon háztartási cseléd és a francia megszálló egységekben szolgáló tiszt törvénytelen gyermekeként látta meg a napvilágot 1808. október 5-én Magdeburgban. Apja Napóleon oroszországi hadjáratában életét vesztette. Négynapos korában a csecsemőt Wilhelm Christian Weitling néven, evangélikus szertartás szerint keresztelték meg. Mint később írta: „a legkeserűbb nyomorban” nevelődött föl, és további életében is túlnyomórészt ez volt az osztályrésze. „A nyomor iskolájában tanultunk meg olvasni és írni, és arra kényszerültünk, hogy eszerint tegyük le vizsgáinkat is.” Ezt nem panaszképpen, hanem öntudatosan írta le, hogy azután provokatív stílusban tegye föl a kérdést: „olyasvalaki, aki jólétben él, vajon képes a mi nyomorunkról értekezni? Aki a munkások helyzetéről pontosan akar írni, annak magának is munkássá kell lennie.”

Elemi iskolái végeztével a szabómesterséget tanulta ki. Mesterlegényként végigvándorolta az akkor még álmos Németországot. Végül 1835-ben Párizsba is eljutott, amely számára „a népek politikai gyűjtőpontja” volt. Akkoriban itt már több mint 15000 német kézműves segéd dolgozott, akik – más országokbeli társaiaktól eltérően – már „munkásnak”, „ouvrier”-nak nevezték magukat. Itt vették föl az előző évben német menekültek által alakított „Kiközösítettek Szövetségébe” (Bund der Geächteten), amely illegálisan működött, demokratikus, köztársasági és emberjogi szellemben.

Amikor 1837-ben, ausztriai kitérő után visszatért Párizsba, a Szövetség tagjainak egy része, akik a javak közös birtoklása elvének alapjára helyezkedtek, különválva létrehozták az ugyancsak illegális „Igazságosság Szövetségé” (Bund der Gerechtigkeiten – a továbbiakban ISZ) nevű szervezetet. Ez a név került statútumuk címlapjára is. Ezzel szemben utóbb ellenség és barát egyaránt a téves „Igazak Szövetségé” (Bund der Gerechten) megnevezést használta rájuk – mindmáig. Seidel-Höppner most korrigálja a hibát, végig az eredeti nevet használja, amely az igazságos társadalom közös célját fejezi ki.

Az ISZ központi vezetősége fölszólította híveit: fejtsék ki írásban is gondolataikat a javak közös birtoklásának eszméjéről. Weitling – anélkül hogy ismerte volna Robert Owen vagy Étienne Cabet munkáit vagy akár a kommunizmus szót,

erre a felhívásra válaszul írta meg első munkáját, „Az emberiség, amilyen ma, és amilyennek a jövőben lennie kell” címmel. A szövetségi vezetés azután ezt az írást tartotta alkalmasnak arra, hogy kinyomassa, és névtelenül, kétezer példányban az ISZ programjaként terjessze. Tökéletlen, egyes részleteiben illúziórikus az a társadalomkép, amelyet Weitling egy „szociális forradalom” eredményeképpen („reménységetek a kardotokban van”) az ISZ számára kidolgozott. Mégis: ez a Máté evangéliuma (22/39) alapján kialakított program, a felebaráti szeretetre irányuló intésnek megfelelő vagyonszövetség, benne a javak emberiséget szolgáló megosztásának a tézise volt a lényeg. Marx, aki Engelshez hasonlóan nem ismer- te az eredeti statútum szövegét, úgy jellemezte az általuk 1847-ben Londonban megalakított Kommunisták Szövetségét, mint az 1836-os párizsi kezdeményezés folytatását, „még ha más néven is”. (Marx–Engels Werke, 14. köt. 493. o.) Ezzel tulajdonképpen fején találta a szöveget. Végülis valóban Weitling volt a német munkás kommunizmus szellemi atyja.

1839 tavaszán Weitling a Rajnavidéken forradalmi röplapokat terjesztett és politikai dalszövegeket írt a Volksklänge (Népi harangszó) együttese számára. 1840 nyarán, a nagy sztrájkok idején elkezdte szervezett a sztrájkolóknak Párizsban, és támogató szolidaritási akciókat Németországban. Megrendelésre Svájc néhány városában helyi ISZ-közösségeket hozott létre. Ősztől pedig szerkesztette az első, kétségtelenül kommunista német munkástújságot, *Der Hülfeseruf der deutschen Jugend* (A német ifjúság segélykiáltása), majd *Die junge Generation* (Új nemzedék) néven. A lapok mottója önmagáért beszélt: „Egyesek érdekei ellen, ha ezek mindenki érdekeit károsítják, és mindenki érdekeiért, anélkül, hogy az egyeseket kizárnánk”. A lapoknak átlagban mintegy ezer előfizetője volt, 400 Párizsban. 100 pedig Londonban. Az évi előfizetés díja három frank volt. Engels Manchesterben így írt róla: „Habár kizárólag munkásoknak szól, és egy munkás írja, ez a lap jobb, mint a legtöbb francia publikáció. Érződik rajta: kibocsátójának nagyon keményen kell dolgoznia, hogy magáévá tegye a tudást, amiben hiányos képzettsége akadályozta.”

1842-ben azután Weitling saját kiadásában közzétette elméleti főművét (A harmónia és a szabadság biztosítékai), amellyel hamarosan európai ismertségre tett szert. Addigra világossá lett számára, hogy egy szegény és egy gazdag a törvény előtt éppoly kevéssé lehet egyenlő, mint egy úszni tudó és egy úszni nem tudó ember egy mély tó közepén. Az uralkodó fogalom értelmében a törvény előtti egyenlőség, az igazság a törvény által biztosított állapot, amelynek a betartásán munkálkodik a rendőrség, a katonaság, az igazságszolgáltatás és a papság. A valóságban azonban igazságos állapot csak az lehet, amely megakadályozza, hogy bárki is más bűnéből szenvedjen vagy más szenvedéséből hasznot húzzon. Így aztán mindaddig, amíg a nép urakból és szolgálkból áll, kőzömbös, hogy az uralmat Pityi Palkó, Napóleon, Frigyes Vilmos vagy Miklós cár gyakorolja, mivel az összes bajok gyökere a magántulajdon. Ebből következnek, hogy csakis a javak közösségi birtoklásának állapotában gondolható el és valósítható meg minden egyes ember szabadsága és mindnyájuk harmóniája. Ennek az összhangnak

elengedhetetlen feltétele a javak és a munka közösségi jellege. Így lehet, mondja Weitling, a jövő rendszere mindenki lehető legnagyobb szabadságának a rendje.

Közben egy már nyomdában lévő kommunista bibliamagyarázata miatt 1843 júniusától 1844 májusáig Zürichben bebörtönözték, majd kiutasították Svájcból. 1844 augusztusában Hamburgon át Londonba utazott, onnan 1846 elején Brüsszelbe, az év végén pedig New Yorkba. Ott megszervezte a Szabadság Szövetségét. Ennek a küldöttként érkezett vissza a forrongó Németországba 1848-ban. Itt demokrata és munkásegyletekben működött. Kiadta az *Urwähler*² című hetilapot. Részt vett Berlinben a demokraták 2. kongresszusán. Poroszországból kiutasították, de 1849 februárjában részt vett az észak-németországi munkáskongresszuson és belépett az ott alakult Munkás Testvériség szervezetébe. Ám az év végén vissza kellett térnie az Egyesült Államokba – mindörökre. Ott angol mintára már 1850 elején munkáskongresszust hívott össze, és áprilisban hangadóként vett részt a szakmai szervezetek központi vezetőségének létrehozatalában. Boldogan, bár illúzióktól nem mentesen írt a két és félezer, testvériségbe tömörült New York-i munkás kilátásairól: „Most, ha minden jól megy, kilátásunk van arra, hogy a jövő év őszén, az amerikaiakkal összefogva³ jól szervezett saját pártot alakíthatunk százezer taggal. Egy ilyen párttal a következő elnökválasztáson tetszés szerint érvényesíthetjük akaratomkat, és mindent keresztülvihetünk, amit csak jónak látunk.” Tény, hogy ennek az első ízben a belföldi és a bevándorolt más nemzetiségű munkások összefogásával létrehozott szervezetnek rendelkezésére bocsátották a New York-i Városi Tanácsháza nagytermét, ahol „a díszes csillárok sugározta fényben, a csillogó parketten lehetővé vált – így Weitling –, hogy a gazdagok ellen dörögjünk.”

Ugyancsak New Yorkban alapította meg a munkás testvériség folyóirataként *A Munkások Köztársasága*⁴ című periodikát, saját kiadásában. Ebben írta később: „A színes bőrű rabszolgákat én a munkásosztályhoz sorolom” És ugyanitt közölte 1851 őszén, amerikai folyóiratban először, a Kommunista Párt Kialtványa első két fejezetét, amelyekben Marx és Engels a burzsoázia és a proletariátus, illetve a proletárok és a kommunisták viszonyát jellemezte.

1854-ben éri utol a személyes boldogság, ekkor köti első és egyetlen házasságát a mecklenburgi Wittenburgban 1832-ben született szabó munkásnővel, a természetesen a szabók szakszervezetéhez tartozó Caroline Toedt-tel. Amikor Weitling, aki 1867-ben elnyerte az amerikai állampolgárságot, keményen dolgozó, kizsákmányolt szabómunkásként, szabadalmaztatott gomblyukkészítő gépe adósságaival a vállán 1871. január 25-én elhunyt, egyetlen örökségként hat kiskorú gyermeket hagyott hátra neki, a legmélyebb nyomorban. De két nappal később a *New York Times* a szakszervezeti mozgalom tudásszomjjal eltöltött szervezőjeként jellemezte, aki a tőkés és a politikusok ellen vívta a harcát. Egy

² Urwähler – olyan választót jelent, aki a szűkebb választó testület jelöltjeire, az elektorokra szavaz. (Szerk. megj.)

³ Ez a megjegyzés azt tükrözi, hogy a kezdeményezés az amerikai német munkásoktól származott. (Szerk. megj.)

másik megemlékezésben a lap mint forradalmár munkásról írt róla, akitől idegen volt a szűkkeblű patriotizmus. A szakszervezet pénztára 100 dollárt juttatott hátramaradottainak, pártbeli társai pedig gyűjtést indítottak javukra.

Az ismertetett, számos problémát boncolgató életrajz azonban nemcsak ténygazdaságával tűnik ki, nem is csupán azzal, hogy alig vagy egyáltalán nem ismert részletek sokaságát tárja föl a német kommunizmus korai történetéből, s alapítójáról, Weitlingről. Végül is Marx „zseniális írások szerzőjeként” írt róla, Engels pedig úgy jellemzi, hogy „telibe találta a társadalom egész átalakításának a kardinális pontját”. Mit kívánhatunk még egy ilyen könyvtől? Ráadásul Seidel-Höppner a bevezetőben és a zárófejezetben nagy vonásokban összegezi a véleményét a Weitling-kutatás előtt tornyosuló akadályokkal kapcsolatban is. Hőse pártos híveként korrigálja néhány saját korábbi publikációját, más befogadott szerzők Weitlinggel kapcsolatos állításait, sőt végső soron Marxot és Engelst is. Tiltakozik például az utópia és a tudomány közötti ellentét abszolutizálása ellen. Megdorgálhatjuk azért a keménységért, amellyel ezt teszi, ám valójában – legalábbis a recenzens véleménye szerint – igaza van.

És éppen azoknak, akik az úgynevezett fordulat⁴ után is szocialisták vagy/és kommunisták maradtak, minden okuk megvolna arra, hogy alaposan átgondolják a tudománytól távol álló utópiát és az utópiamentes tudományt korábban mint egymástól hermetikusan elzárt dolgokat kezelő nézeteiket. És arról is elgondolkodhatnának, hogy éppen a mai megveszekedett antiszocialisták vetik el a múltbeli és a jelenlegi utópiákat, mint kudarcos értelmiségiek káros szokását. Ha valaki utópián „sehol, soha nem létező” állapotot ért, akkor utópiának minősíthető a tudományos kommunizmusnak az az előrejelzése is, hogy valamikor a jövőben a társadalom zászlajára írhatja a „mindenki képességei szerint és mindenkinek szükségletei szerint” jelszót. És aligha vitatható, hogy az évszázadok óta morajló „kereszténység alulról” jelensége legalábbis nem kevésbé járult hozzá az antikapitalista népi és munkásmozgalmak kialakulásához, mint a baloldali Hegel-interpretáció. Hiszen maga German Maurer, az Igazságosság Szövetségének egyik legműveltebb tagja, akinek a címére 1843-ban a Marxnak szóló leveleket irányítani kellett, írt egy distichont az 1930-as Hegelhez. „Nem leplező álöltözetben/ de végtelen világosságban/mondd ki, mint időnk apostola/jóslatodat nekünk!” (Mellesleg: vajmi kevés lehet azoknak a száma, akik manapság kezdeni tudnak valamit Hegelnek „A szellem fenomenológiájáról” írott hatalmas művével.)

Igaz, Weitling a német filozófusok szemére hányta, hogy „német fogalmi zavart és német badarságot” állítottak elő. Attól is félt, hogy a hivatásos filozófusok a kommunizmusra ugyanúgy szégyent fognak hozni, mint a kereszténységre hivatalos teológusai... A tudást azonban sohasem akarta a hittel helyettesíteni. Ellenkezőleg: sokkal inkább úgy gondolkodott, mint a felszabadítás korunkbeli teológusai: „az Evangéliumot, amely végül is a legtöbb házban jelen van, a szegények ellenségei ellen kell fordítani ahhoz, hogy az emberiséget fölszabadítsuk”. Ezt viszont csak a magántulajdon eltörlésével lehet megtenni. „Az olyan kiáltvá-

⁴ A szerző itt az 1989–1990-es németországi rendszerváltásokra utal.

nyok, amelyek csak érzelmeket keltenek, jottányit sem visznek bennünket előre” – írta. A jövő társadalmát „mindenki tudása” fogja uralni.

Weitlingnek hibájául biztosan föl lehet róni bizonyos, naivitást sugalló mondatait. Mint illet emlegetik azt, hogy gyerekjáték lesz „a szegény népet a kommunizmusnak megnyerni”, vagy tervét, amely szerint lehetséges a bankok pénztőkéjét munkapénzzel helyettesíteni, és ezáltal „vér nélkül megfosztani őket hatalmuktól.” Marx azonban elutasította, hogy fantáziáljon az emberek együttélésének a módjáról egy jövőbeni kommunista társadalomban. Ez afféle „wagneri jövőmuzsika” lenne – hangoztatta. De azért neki is szemére hányhatók némely illúziók, amikor például kijelentette, hogy „a burzsoázia már képtelen a társadalom uralkodó osztálya maradni.” Vagy amikor a Németországban kétségtelenül küszöbön álló forradalomról azt állította, hogy az elkerülhetetlenül azonnal át fog csapni szocialista forradalomba. Vagy mikor londoni száműzetésében, állandó pénzsűkében, a legszomorúbb lakáshoz kötöttség állapotában egy nagygyűlés után 1855. június 28-án hősies öncsalással arról biztosította a nyilvánosságot, hogy „tegnap a Hyde-parkban megkezdődött az angol forradalom”. Azt se felejtjük el, hogy csak 1867-ben látott napvilágot annak a tudományos bizonyítása, ami a tőkés termelés természeti törvényeiből eredő társadalmi antagonizmusból következik: csak négy évvel Weitling halála előtt négy évvel jelent meg Marx „Tőké”-je, amely, bár Engels akkor ezt gondolta, szociológiai értelemben máig sem vált „a munkásság Bibliájává”.

És még valami, hogy ne adjunk módot semmiféle téves értelmezésre. Bár Seidel-Höppner allergikusan reagál bármely „sztálini normák közé szorított marxizmusra”, és „autoriter uralmi szellemre”, mégis kitart amellett, hogy „Marx és Engels tárta föl a modern ipari kapitalizmus mozgástörvényeit”, és hogy „saját harci tapasztalataikat, valamint az előző nemzedékek rendelkezésre álló szocialista ismereteit vitathatatlan zsenialitásukkal új világszemléletté olvasztotta össze”.

Mint bevezetőben említettük, Weitling éppúgy megérdemel egy ilyen dimenziójú életrajzot, mint Hegel. És, mint az utóbbi, éppúgy rászolgál összes műveinek a kiadására. Az ő esetében ez ma nincs a láthatáron... Ám el fog jönni ennek az ideje, még ha nem tudni is, vajon az életrajz szerzője, no meg recenzense megéri-e ezt.

Függelék:

*Weitling elvi megfontolásai*⁵

A társadalmi egyenlőség elvének a személyes szabadság elvével belsőleg kell összefonnia.

A természeti törvényeknek megfelelően mindkét nemű embert egyenlő oktatás, ugyanazok a jogok és kötelezettségek illetik meg.

⁵ Ezt az érdekes anyagot a könyv szerzője küldte meg nekünk.

Senkit se tekintetek ellenségeteknek pusztán amiatt, hogy más véleményen van, mint ti. Mindannyian a tévelygésnek ugyanazokat az útjait járjuk végig; óvakodjatok rárontani arra, ami másoknak szent.

Amíg nincs bátorságunk követelni azt, ami jár nekünk, nem fogják megadni nekünk azt, ami bennünket és elődeinket is megilletett.

Egy elv csak akkor tud tartósan gyökeret verni, ha minden mellette és ellene szóló érvet megvitattak.

Nem akarjuk föláldozni a személyes szabadságot az általános egyenlőség oltárán, hiszen éppen ez a természetes szabadságvágy tesz bennünket az egyenlőség védelmezőivé.

Nem személyek, hanem a magántulajdon ellen harcolunk. A magántulajdon a tolvajlással egy töről fakad.

Az a feladatunk, hogy a képzett embereket megnyerjük elveinknek. Ez a leg-erősebb propagandánk.

Nem egyesek akaratának, hanem mindnyájunk tudásának kell uralkodnia a társadalmon.

Most nincs hazánk. Csak akkor lesz, ha a társadalom egyenlő mértékben gondoskodik minden tagjáról.

A fennálló régi viszonyok megdöntése forradalom. Éppen ezért a haladás csak forradalom révén képzelhető el.

Ahogy a falak építésével mélyül az árok, úgy fakad a szegénység a gazdagság fölhalmozódásából.

A kommunizmus a társadalmi szervezet olyan állapota, amely minden emberi erőforrást működésbe hoz annak érdekében, hogy a népesség lehetőség szerinti egészséne a személyes szabadság azonos viszonyait biztosítsa.

A forradalmár Jézus nem volt olyan ostoba, hogy a szegénységnek alázatot és lemondást prédikáljon, és olyan álságos sem lehetett, hogy mindezekért a nélkülözésekért a fizetséget a túlvilágon helyezze kilátásba, csak hogy az evilági boldogságot elcsalja. Márk evangéliumából (10,29), amely szerint „könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak a mennyországba jutni”, nyilvánvaló, hogy a magántulajdon fölszámolása nemhogy Krisztus vallását éró sérelem lenne; sokkal inkább egyik alapfeltevése annak. (Apg. 2,44, 4,32)

Politikai és társadalmi megmozdulások idején egyetlen olyan forradalmárnak sem fogunk hinni, aki életviszonyait nem igazítja híveiéhez.

A szembenálló hadseregeket a hatalom szembenálló birtokosai küldik a háborúba. Az ő hátuk mögött kiáltják a papok az oltár előtt és a szószéken: „Isten velünk van, a mi ügyünk az igazságos!”

Egy jól berendezett társadalomban senki sem lehet szegényebb, mint a kormány, mivel egy jó kormány célja éppen az, hogy megjavítsa a legszegényebb osztályok helyzetét, és mert ezt a helyzetet senki sohasem fogja megjavítani, amíg önmaga nem érzi.

Amíg közügyeitek intézésére olyan embereket választotok, akik gondjaitok-

ban nem osztoznak, és jobban akarnak élni, mint ti, azok mindig csak saját érdekében fognak kormányozni.

Ma, amikor milliók élnek, akiknek semmiféle tulajdonuk nincs, a magántulajdon birtoklása a társadalommal szemben gyakorolt igazságtalanság.

Vajon valóban létezik olyan közösségi érdekünk, amely indokolja a háborút? Érdekében állhat a farkasok vezette juhnyájnak, hogy más, ugyancsak farkasok vezérelte juhok ellen küzdjenek?

A kommunisták üldözésének egyszer vége fog szakadni, ahogy a keresztény-üldözés is véget ért. A kommunista-ellenes törvényeket éppúgy el fogják törölni, ahogy a boszorkányok ellen hozott törvényeket és más, ostobaság szülte rendeleteket törölték.

Weitling legfontosabb művei:

Die Menschheit, wie sie ist und wie sein sollte. Párizs, 1837, 1839. Újabb kiadásban: *Werner Kowalski: Vorgeschichte und Entstehung des Bundes der Gerechten*. Berlin, 1962. 210–214. o.

Garantien der Harmonie und Freiheit. Párizs, 1842.

Das Evangelium des armen Sünder. Bern, 1843.

Gerechtigkeit. Ein Studium in 500 Tagen [1845]. Kiel, 1929, Berlin, 1977.

Magyar nyelven:

Wilhelm Weitling válogatott művei. (*Jemnitz János előszavával: Wilhelm Weitling életműve*.) Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1966. Fordította Justus Pál.

Fordította: *Harsányi Iván*

G. C.

Az angol párt – a chartizmus kezdetei

1969-ben Arrigo Cervetto⁶ alaposan tanulmányozta a magyar Molnár Erik *La politique d'alliances de marxisme* c. művét.⁷ A több mint 250 oldal terjedelmű kötet gondos jegyzetei alapként szolgáltak a *Tudomány, stratégia, párt* című előadássorozathoz, amelyet 1973 nyarán tartott a genovai pártiskolán. Megjegyzései és meglátásai tárházat kínálnak a munkásosztály szervezeti és elméleti függetlenségéért folytatott harcának a megértéséhez. A munkásmozgalom törté-

⁶ Arrigo Cervetto (1927–1995) – Olasz szocialista, majd kommunista politikus, történész és publicista. 1965-ben ő alapította a Lotta comunista c. havi folyóiratot, amelyben ez a cikk is megjelent. Ebben a számban a tanulmány első részét közöljük, a befejező részt az Évkönyv 2016-ban megjelent 2017-es kötetében tesszük közzé. (A szerk.)

⁷ A könyv 1967-ben *La politique d'alliances du marxisme (1848–1889)* címmel jelent meg Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Studia historica of the Academiae Scientiarum Hungaricae sorozatának LIX. köteteként. Magyar kiadása: *A marxizmus szövetségi politikája 1848–1884*. Kosuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

netének olyan lapjai, amelyeket a „pártstratégia” genezisének rekonstrukciójához különleges figyelemmel érdemes tanulmányozni.

„A párt szervezésének problémája, aminek véleményünk szerint stratégiai jelentősége van, az egyik legnagyobb probléma, amit M[arx] és E[ngels] felvetett” – így foglalja össze Cervetto annak a hosszú küzdelemnek az emelkedő szakaszát, amely mestereinknél 1848-tól kezdődött, amikor *Kiáltványt* adtak „egy már létező pártnak”. Cervetto többször hangsúlyozza a „már létezőt”. Vagyis – folytatja – olyan „pártot kellett megteremteni, amely megfelel a stratégiai elemzésnek”, másképpen szólva: a stratégiának megfelelő pártot.

A Kommunisták Szövetsége és az angol kísérlet

Az első kísérlet, mint ismeretes, a Kommunisták Szövetsége volt. A kísérlet a Szövetség 1852-ben történt feloszlásával zárult; az európai és a német ellenforradalom csak egy eltörődött harcosokból álló maréknyi csapatot hagyott Marx és Engels körül, az emigrációban.

Molnár Erik tézise szerint Marx és Engels 1852 és 1864 között (1864 az I. Internacionálé alapításának éve) egyszerűen feladták a párt helyreállításának a törekvését. Azért cselekedtek így, mert a forradalmi hullám leszálló ágban volt, és úgy vélték, hogy majd csak egy újabb válság teremti meg a feltételeket az újabb kísérlethez. Tehát egyelőre nem marad más, mint a propagandára és a teoretikus munkára összpontosítani. Mint látjuk, a magyar történész tézise Bordiga⁸ későbbi „kivárás” álláspontjához hasonlít: ha nincs forradalmi válság – úgymond –, nincs párt.

Nem értünk egyet ezzel. Először is azért, mert Marx és Engels 1852 után is beszélt a „mi pártunkról”. Erről lásd Marx Joseph Weydemeyernek írt levelét (1853. április 12.), akivel Engels akkor a „mi pártunk”-ról cserélt véleményt, és Weydemeyernek a Németországban a „fiatal erők” közötti tagtoborzó tevékenységéről írt. Ez az érintőleges megjegyzés azonban nem elegendő. Cervetto a kritikájában mélyebbre megy: „Másfelől hiba azt állítani, mint Molnár teszi, hogy az *Invariance* [francia folyóirat], amelyet Marx és Engels 1852 és 1864 között használtak, illetve elégtelennek tartott, lett volna a párt.” Vannak értékelések – magyarázza Cervetto –, amelyek nem veszik figyelembe azokat az erőfeszítéseket, amelyek a chartisták kommunista pozíciók felé terelésére irányultak. „Nem figyeltünk eléggé Marx és Engels 1852 és 1864 közötti angol időszakára és valamennyi törekvésükre. Elég figyelmesen olvasni *Levelezésüket*.”

Marx és Engels Nagy-Britanniában igyekeztek a brit munkásmozgalom szervezett erőinek tapasztalatai alapján szélesebb körben is keresni a szervezés olyan lehetőségeit, amelyeket az Igazság Szövetsége⁹, Németország kicsiny, „látens

⁸ Amadeo Bordiga (1889–1970) – olasz szocialista, majd kommunista politikus, az Olasz Kommunista Párt megalakításának kulcsfigurája, első főtitkára. Később baloldali irányban eltávolodott az OKP-tól. – Rövid életrajzát, Pankovits József tollából lásd az Évkönyv 1989. évi kötetében (197–200. o.).

⁹ A magyar nyelvű marxista irodalom, mint a nemzetközi marxista munkák is, ezt a szervezetet (Bund der Gerechtigkei) évtizedek óta következetesen (de tévesen) nem Az igazság szövetsége né-

proletariátusának” szervezete testesített meg annak idején. Az volt a céljuk, hogy a chartisták közé „kivülről” bevigyék a kommunista politikai tudatot, hogy az eszmei, politikai és szervezeti függetlenség felé tereljék őket. Röviden: hogy a chartizmust a *Kiáltvány* szerves előzményeként kezeljék.

A „világ megváltoztatásának centruma”

Anglia a 19. század első felében a kapitalista fejlődés látványos felgyorsulásának színtere volt. William Jevons közgazdász megállapítása szerint néhány évezed leforgása alatt a „világ megváltoztatásának centrumává” változott. A gyors ipari fejlődés a városiasodás és a proletarizálódás nagyarányú növekedését hozta. (A városlakók aránya már 1831-ben elhagyta az 50 százalékot. Anglia és Wales 1850 körüli 18 milliónyi lakosságából már 12 milliónyian voltak a bérből élők.)

A bérből élők milliói tapasztalták a factory system soha nem látott keménységét, a kizsákmányolás általa bevezetett módját, a munkanélküliséget, a szegénységet és a bizonytalanságot. Ezen a szociális talajon, amely politikai szempontból már a század elejétől termékeny volt, jelentek meg mind a szakmai, a szövetségi és önszerveződő szervezetek, mind a radikális és szocialista tendenciájú munkásszervezetek.

Magától értetődő, hogy a munkásság az uralkodó osztályokkal való politikai küzdelmekben és harcban fokozatosan eljutott a velük való politikai szembekezdéséhez. Így az 1830-as években a munkásegyletek, amelyeket a radikális liberálisok támogattak, eljutottak a választójog kibővítésének követeléséhez. Az eredmény az 1832-es *Reform Bill* lett, amely győzelem volt az ipari és a kereskedő polgárság számára, mivel hozzájárult a politikai hatalom gyakorlásához való hozzájutásukhoz. Választójogot azonban még a munkásosztály felső rétege sem kapott a rendkívül restriktív választójogi cenzus tényleges mechanizmusa miatt. A választójogi reform keltette illúzióvesztés adta meg a lökést ahhoz, hogy a chartizmus lábra kapjon.

A dolgozók emancipációja maguknak a dolgozóknak a műve kell hogy legyen

A *Reform Bill* elfogadását követően az angol munkások hamarosan kezdtek bizalmatlanná válni polgári szövetségeik iránt. Döntő jelentőségű „teszt” volt a megreformált parlament által elfogadott *New Poor Law* (Új Szegénytörvény), amelyet a whig (liberális) és radikális képviselők döntő támogatásával fogadtak el. A törvény megreformálta a szegények és a munkanélküliek segélyezését, a hírhedt dologházak közbeiktatásával. (A workhouse-k kemény élet- és munkakörülményeivel arra készítették a segélyezést igénybe venni szándékozókat, hogy lehető leghamarabb lemondjanak a közsegély e lehetőségéről.)

A jövőendő konzervatív miniszterelnök, Benjamin Disraeli így kommentálta

ven emlegetik, hanem Igazak Szövetségeként nevezik meg. Erről lásd e rovatban a Wilhelm Weitling életéről szóló monumentális monográfia ismertetését. (A szerk.) (Weitling, a magdeburgi szabómunkás az 1830-as években a német munkás kommunizmus alapjainak kidolgozója volt.)

a törvényt: „A *Poor Law* közölte a világgal, hogy Angliában a szegénység bűn.” A munkásvezetőket – a szakszervezetieket, az önszegélyező pénztáriakat – ez az esemény vezette arra a meggyőződésre, hogy önmaguknak kell cselekedniük.

William Benbow és a „nagy országos munkaszünet”

1834-ben Robert Owen elnökségével megszületett a Grand National Consolidated Trades Union, amely az első, a kemény rendőrségi represszió következtében hamarosan elhalt kísérlet volt országos méretű szakszervezeti szövetség létrehozására. Programjából leginkább a nyolcórás munkaidő jelszava hívja fel magára a figyelmet. 1836-ban megszületett a London Working Men’ Association, az eljövendő chartizmus első sejtje.

Az első munkásszervezetek tagjait erős ösztönös osztályszemlélet, de meglehetősen politikai zűrzavar jellemezte. Számbeli erejükből fakadóan afelé vitte őket lelkesedésük, hogy azt higgyék, a szolidaritás önmagában is elegendő. A kezdeti angol munkásmozgalomnak ezt a gyermekes ártatlanságát mutatja a radikális, majd chartista William Benbow 1832-ben megjelent *Grand national holiday* című brosúrája, amely a címében összefoglalja a szakszervezeti szempontból leginkább szervezett munkások elképzelését, amely szerint egyhónapos „nagy országos munkaszünettel”, vagyis általános munkabeszüntetéssel [sztrájkjal] megadásra lehetne kényszeríteni a kapitalistákat.

Ezt olvashatjuk a brosúrában: „A közgazdászok a válság kapcsán túltermelésről beszélnek. A túltermelés lenne nyomorúságunk oka? Soha nem volt egyetlen korszak, egyetlen ország sem, ahol nyomorúságunk okaként a magunkra hagyatottságunkat jelölték volna meg. Istenem, miben is áll a magunkra hagyatottságunk? Kérdezzétek meg a termelőket vagy a munkásokat, hogy mit gondolnak erről. Megadják a legjobb választ. A mi gazdáink és uraink azt mondják, hogy túl sokat termelünk. Nagyon helyes! Akkor szüntessük be a termelést egy hónapra.”

A chartista vezetők: Henry Hetherington

1838-ban megjelent a *People’s Charter (A nép szabadságkartája)*. Kezdeményezői a London Working Men’s Association munkásvezetői voltak, különösen Henry Hetherington és William Lowett, a radikális kispolgárság képviselőinek a közreműködésével. A munkásvezetők, akik elindították a kezdeményezést, „a szakképzett munkások legfelső rétegéhez tartozó nagy intelligenciájú autodidakták voltak, szegények, de nem nyomorultak, és senkinek sem volt közülük személyes közvetlen tapasztalata a gyári rendszerről”¹⁰

Tehát a mozgalom a londoni munkásosztály és a kézművesek felső rétegeinek, és nem a nagy gyárak munkásainak köréből, nem a manchesteri, leedszi, birminghami ipari központokból indult ki, amelyek később majd a mozgalom erődjéi lesznek. Az alapítók munkás-értelmiségiek voltak, abból a folyamatból

¹⁰ George Douglas Howard Cole: Il pensiero socialista. Laterza, Bari, 1967.

kerültek ki, amely a régi kézműves műhelyek és manufaktúrák immár előrehaladt széthullása nyomán keletkezett. Természetesen szakmailag szervezettek voltak, politikailag azonban gyakran közelebb álltak a kispolgári radikalizmushoz, mint a szocializmushoz.

Hetherington (1792–1849) nyomdai munkás volt, Owen eszméinek befolyása alatt állt, amit a szindikalizmushoz követelményeihez igazított. Elsősorban az újságok felhasználásával küzdött, előmozdítója volt a megjelenésüknek, mindegyiknek a *Poor Mans' Guardian*nek. Küzdött az egyesülési és sajtószabadságért, a szövetkezeti szabadságért, a választójogi reformért. Újságjain keresztül, amelyeket gyakran sújtott rendőri elnyomás, önálló vonalat vitt a *New Poor Law* körüli 1834-es vitában, amely miatt 1835-ben betiltották a *Poor Man's Guardian*et. Hetheringtont publikációs és szervező tevékenysége miatt többször letartóztatták és elítélték. Amikor chartista vezető lett, a mozgalom mérsékelt szárnyához tartozott, az ún. „erkölcsi erő” támogatta a „fizikai erő” híveivel szemben, abból a meggyőződésből, hogy az ügy érdekében a munkásosztálynak az osztályok közötti, minden „népi” erő közötti szövetség előmozdítójává kell válnia. 1849-ben halt meg kolerában. Világi szertartással bonyolított temetése alkalmat adott egy nagy chartista tüntetéshez.

A munkásosztály első tömegmozgalma

A *People's Charter* az egyszerűségével lefegyverző dokumentum, olyan követelésekkel, amelyek ma nagyon is mérsékeltnek tűnnek. Újdonsága és átütő ereje abból eredt, hogy a munkásmozgalom történetében először fogalmazott meg kimondottan politikai célkitűzéseket.

Mind a hat pont ilyen volt. Közülük a legfontosabbak: általános választójog a felnőtt férfiak számára, titkos szavazás, éves parlamenti időszak, a képviselők visszahívhatósága. A *Charta* gigantikus hatást váltott ki: az összes munkáskereső országos szintű mozgósítását és csatlakozását. Petíció formában háromszor (1839, 1842 és 1848) nyújtották be a képviselőháznak, minden alkalommal milliónyi aláírással – a Westminster mind a háromszor elsőprő többséggel utasította el.

Az angol és az európai polgárság magatartásának félreérthetetlen mutatója volt ez a döntés, a proletariátusnak az „osztály osztály elleni” első nagy fellépésére adott elutasító válasz. A proletariátus sorompóba szállt, és a „kísértet” elindult, hogy bejárja Európát.

Forrás: *Lotta comunista*, 2015. február. (534. sz.) 2. p.

Fordította: *Horváth Jenő*

Emilio Gianni

1864: találkozás, ami elmaradt - a szövetség kezdetei

Néhány nappal a III. Internacionálé megalakulása után Lenin, megjövendölve a „világtörténelem új korszakának” elején a szerepét, emlékeztetett rá, hogy nemcsak eszmeileg utal az I. Internacionáléra, mint a III. elődjére, hanem közös alapjaik sajátosságaira is. „Az I. Internacionálé lerakta a munkások nemzetközi szervezetének alapjait, hogy előkészítsék a tőke elleni forradalmi rohamukat”, és ezzel „megteremtette a nemzetközi proletariátus szocializmusért folyó harcának alapjait”. Az új szervezetnek ezek az alapjai az akkori jelenben voltak adottak, de a jövőbe tekintettek és felfedezhetők az I. Internacionálé megszületésének dokumentumában. A Marx szerkesztette Alapító Üzenetben ez áll: „Az 1848–1864 közötti periódus tapasztalata minden kétségen felül bebizonyította, hogy a kooperatív (szövetkezeti) munka... nem tudja feltartóztatni a monopóliumi geometrikus fejlődését, nem tudja egyenjogúsítani a tömegeket... Épp ezért a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály óriási kötelességévé vált.” A feladat lehetetlen lenne a munkásosztály pártjának újratemtése és újjászületése nélkül, amely miután a „hatalmak között hatalom” akar lenni, és kell hogy az legyen, másfelől „kötelessége elkezdni a nemzetközi politika misztériumainak a lebontását”, mert a munkásosztály külpolitikájáért való harc része a munkásosztály emancipációjának. A munkásosztály – állítja Marx – „birtokolja a siker egyik elemét: a számszerűséget, de ez keveset nyom a latban, ha nem egyesül a tudatosan vezetett kollektivitással”. Proletárdiktatúra, a munkásosztály nemzetközi pártja, stratégiája és elmélete: íme a felvetett problémák újdonsága, amelyek már megtalálhatók 1864-ben, az I. Internacionálétól kezdve.

Sok összetevőjű előzmény vezetett a londoni Szent Martin Hall híres gyűléséhez 1864. szeptember 28-án. Az 1848–49-es forradalmak bukása után, ezt követve a politikai reakció és az Atlanti óceán partjain bekövetkező lendületes kapitalista fejlődés után „sok év telt el, amíg a munkásmozgalom visszanyerte életerejét és életre hívta a munkásosztály első nemzetközi szervezetét... A reakció évei voltak ezek mindenütt Európában, Oroszországban is. Megformálódott a közvetlen forradalmi tapasztalatok nélküli generáció, melyet közönyéből csak az 1857–58-as világválság mozdított ki.” Ez a D. B. Rjazanov által, az esemény történelmi rekonstrukciójában felismert felszabadító elem tette lehetővé az európai munkásosztálynak, hogy felemelje a fejét. A válsággal nemkülönbön újból napirendre kerültek az 1848-ban megoldatlanul maradt régi nemzeti kérdések, új lendületet adva a demokratikus mozgalmaknak. II. Sándor Oroszországban, 1861-ben eltörölte a jobbágyrabszolgaságot és ugyanabban az esztendőben megkezdődött az Amerikai Egyesült Államokban az Észak–Dél közötti szecessziós háború, amely a rabszolgaság megszüntetését eredményezte. Az európai

munkásosztály ébredésének epicentruma ekkor Anglia. A chartista mozgalom végével és az 1859-es, 1861-es hatalmas sztrájkokkal sikerült kivívni a 9 és fél órás munkanapot, azonos fizetés mellett. A gazdasági válság Franciaországban is fölvetette a bérkérdést hirtelen pontot téve a III. Napóleon generálta „császári szocializmus” minden illúziójának a végére. Az 1856-os és 1859-es amnesztiákkal sok emigrációba kényszerített munkás visszatért hazájába és az 1859-es törvénnyel – amely megengedett újból amolyan „fél koalíciós” szabadságot – a francia mozgalom is erőre kapott. A munkásmozgalom számszerű növekedése és a kísérő szociális, politikai megmozdulások Németországban is mozgásba hozták a munkásosztályt. Az 1848-as vereséget követő letargia és a „Kommunista Liga” feloszlata után a Lassale-féle agitáció 1863 elején elvezetett augusztusra a „Német Munkások Általános Szövetségének”, az első nemzeti munkásszervezetnek a megalakulásához. Főként a nemzetközi politika területén mutatkozott meg a megújult európai munkásmozgalom érettsége. A munkásosztály körülményeire ható súlyos következmények ellenére – melyeket az amerikai polgárháború okozta gyapotkrízis okozott – az angol dolgozók 1863 elején támogató tüntetéseket szerveztek, amikor A. Lincoln bejelentette szándékát a rabszolgák felszabadítására vonatkozóan. Ugyanebben a periódusban az angol munkások nem kevésbé energikusan támogatólag léptek fel az orosz uralom ellen felkelő lengyelek mellett. 1863. július 23-án Londonban egy nemzetközi találkozó (meeting) üzenete szentesítette a lengyel ügy melletti testvériséget. D. B. Rjazanov kommentárjában megállapította: „miközben az angol és francia munkások proklamálják testvériségüket a lengyel felkelés mellett és a népek testvérisége mellett mint politikájuk alapelvét, az üzenet megjelöli azt aényt is, hogy erre a testvériségre szüksége van minden dolgozónak. A munkaidő csökkentéséért, a bérek emeléséért és a szociális helyzet javításáért folyó küzdelem igényei és céljai megvalósíthatatlannak a dolgozók nemzetközi összeköttetései nélkül”. Az orosz forradalmár végezetül leszögezte, hogy az összejövételben el kell ismerni „az I. Internacionálé megszületéséhez vezető okok és események eredetét.”

Marx szerepe és Mazzini patetikus behatolási kísérletei

Az európai munkásmozgalom felnőtt korát elérve és megteremtve az első nemzetközi szervezetét, természetesen nem volt mentes még gyermekkorának szektás és utópikus maradványaitól. Ily módon különböző érdekek és irányzatok pillanatnyi konvergenciája figyelhető meg a keretei között, amelyek az egyes országok eszmei-politikai áramlatait (proudhonizmus, blanquizmus, radikálisok, anarchisták és marxisták) foglalta magában. „Ám ha igaz – kommentálta G. M. Bravo az I. Internacionáléről szóló dokumentációs művében –, hogy összefolytak benne ezek az áramlatok... akkor a szövetséget belül a proletár- és osztálymátrix jellemezte, amelybe beoltódott Marx szociális és politikai tanításának lényege, majd ’70 után Engelsé is, aki ekkoriban hagyott fel a kereskedelmi tevékenységével. A Munkások Nemzetközi Szövetsége (MNSZ) ezért felfogható „mint a mun-

káoszmozgalom történeti fejlődésének a terméke – euró-amerikai jelleggel, azaz közvetlen kapcsolatban a kapitalisztikus ipari fejlődéssel, amelyhez csatlakozott Marx és Engels gyakorlati és elméleti tevékenysége, továbbá követőiké, akik a 19. század 40-es éveinek eredendő nemzetközi munkásmozgalmának és szervezeteinek, különösen a németnek és a Kommunisták Ligájának az örökségét képviselték.” Marx szerepe az MNSZ-ben jól ismert a szervezet alakulásától kezdve. A meeting szervezői kérték fel a részvételre és ő jelölte G. Eccariust, hogy tartsa meg a német munkások képviselőjében a beszédét, illetve őt magát, valamint Eccariust a szeptember 28-i első üléstől számítva beválasztották az ideiglenes Főtanácsba a 21 angollal, 9 franciával, 10 némettel, 6 olasszal, két-két lengyelrel és svájccal együtt, akiket megbíztak az Alapszabályzat megszerkesztésével. Marxnak a dokumentumban sikerült garantálnia a tudományos szocializmus alapelveit, bár néhány jelentéktelen engedményt tett a mindenütt jelenlevő hiú moralizáló mazziniánus demokratáknak – végül 1864. november elsején az ideiglenes Főtanács negyedik ülésén egyhangúlag elfogadták. A történet ismert, felidézése előtt számat vetünk Mazziniék betolakodásával.

Mazzini évek óta játszadozott azzal, hogy „forradalmi vezérkarokat és számtalan, többnyire papíron létező, tömegektől alig támogatott, törekeny szervezetét – mint az „Ifjú Itália”, „Ifjú Európa” – átvigye a nemzeti síktól a nemzetközibe, 1864-ben megpróbálta ugyanezt a születő MNSZ-szel is. Itáliában, Nápolyban nemrégiben ért véget egy fontos demokratikus Mazzini-féle irányzatú kongresszusa a mozgalmuknak, a XI., többé-kevésbé önsegélyező vagy politikainak is nevezhető, azonban nem képviselték az „Olaszországban létező munkásszervezetek tizedét sem”. Az epizód legfontosabb mozzanata a Mazzini szerkesztette Olasz Munkásszervezetek Testvériségének Dokumentuma elfogadása volt, amit korábban július 31-én publikált a Genovában, az OMT Intéző Bizottságának gondozásában kiadott újságjuk. Mazzini azokban a napokban nem támadta az MNSZ-t, sőt arra gondolt, hogy annak kebelén belül kezdeményezéseivel közömbösíteni tudja Marx befolyását. Két vonalon mozgott. Elérte, hogy a kongresszus bízta meg G. Stampát, az OMT Intéző Bizottságának tagját Itália képviselőjére az MNSZ alakuló kongresszusán, ugyanakkor megbízta a német tisztségviselőt, L. Wolffot, a saját emberét, hogy javasolja az MNSZ Alapszabályának a Nápolyban elfogadott saját dokumentumukat. Eltekintve a személyétől és attól, hogy részese volt az MNSZ Főtanácsának 1864–65-ben, lelepleződött mint bonapartista ügynök, ám az Alapszabály kapcsán Marxt közvetlenül érintette a dolog.

Amikor Marx betegség miatt nem tudott részt venni a Főtanács albizottságának első ülésén és kézhez kapta a dokumentum (Alapszabály) első fogalmazványát, egyből megértette, hogy az Mazzini műve. Közölte is Engelsszel – 1864. november 4-i ismert levelében –, hogy „elképzelteti, milye frazeológiával, milyen szellemben tárgyalja a munkáskérdést.”

J. G. Eccarius ösztönzésére Marx részt vett az október 18-i ülésen. „Megjelentem és teljesen elképedtem, amikor a kitűnő Le Lubezt hallgattam, amint felolvasta a félelmetesen retorikus, rosszul megírt, átgondolatlan preambulomot,

amely elvi nyilatkozatként szerepelne” – Mazzini ihletésében. Továbbá tartalmazta „a fő vonalaiban elfogadott olasz szabályozást, amely – eltekintve az összes többi hibájától – valami lehetlent is hordozott: az európai munkásosztályok központi kormányának a gondolatát (természetesen Mazzinivel a kulisszák mögött)”. Marx ez alkalomból csak „enyhe ellenállást” tanúsított, Eccariusra hagyva a harc megvívását, elérte végül, hogy a bizottság új fogalmazványt állítson össze. Ő maga szerezte meg erre a megbízást és teljesen átírta mind az Alapító Üzenetet, mind az Alapszabályt, kivéve „két mondatot a kötelességről és a jogról, illetve az igazságról, az erkölcsről és a valóságról”, azonban úgy elhelyezve ezeket, hogy ne „járjanak kárral”. A dokumentumokat ebben a formában fogadták el egyhangúlag és nagy lelkesedéssel az ideiglenes Főtanács november 1-i ülését. Ezt Marx is megállapította.

Az olasz munkásmozgalom hozzájárulása az MNSZ megalapításához tehát igen szerencsétlennek bizonyult. Az MNSZ 1864-ben ezért Olaszországon keresztül észrevétlenül haladt át. Az objektív okok között találunk gazdasági, szociális és politikai jellegűeket. Itália gazdaságilag még elmaradott, a kapitalista fejlődés első lépéseit tette, következésképp a munkásmozgalma is kezdetleges, egyelőre az önszervezés szakaszában leledzett, amely szervezeti alakjában 1853-ban tartotta első országos kongresszusát. A politikai helyzet jelentette azonban a legnagyobb problémát. A '20-as és '30-as évek karbonári mozgalmi és az 1848-as polgári demokratikus roham után Itália egyelőre elmerült a „nemzeti kérdésben”. Három Risorgimento-jellegű háború (1848–49, 1853, 1866) és az „Ezer” (1860) [Garibaldi – a fordító megjegyzése] vállalkozása nem oldotta meg teljesen a nemzeti egység csomóját, előtte meredezett a „római kérdés” (értsd a Vatikán uralma), amely majd csak az olasz egyesítés történelmi ciklusaként, III. Napóleonnak az 1870-es francia–porosz háborúban elszenvedett vereségével záródik le. Lényegében a német helyzethez hasonlítható a folyamat. Ám miközben a fiatal forradalmár német proletariátus már 1848-tól rendelkezett a „Kommunista Ligával” és Marx révén a permanens forradalom stratégiájával, az olaszokat Mazzini „Isten és nép” morálizáló iskolája, továbbá a számtalan csődbe jutó felkelési kísérletek nevelték, illetve a „két világ hőségének” (értsd Garibaldi) egyébként lelkesítő vállalkozásai töltöttek be hasonló szerepet, de a Savoia Házzal kötött kompromisszumokkal keserű szájjázt hagyott maga után. Ezért volt csak minimális visszhangja Itáliában az 1864-ben alakult MNSZ-nek. Ugyancsak ezért történt az, hogy csak a mazziniánus demokraták érdeklődtek az MNSZ iránt, de mivel idegen volt számukra, nem értették meg osztály küldetését. Valójában az MNSZ I. kongresszusáig (Genf, 1866. szeptember) csak Mazzini újságjai (a milánói *Olasz egység*, a nápolyi *Szabadság és munka*, az ugyancsak nápolyi *Itália Népe*, a genovai *Kötelesség* és az *Olasz munkásszövetségek lapja*) fordították le és közölték az MNSZ Alapító üzenetét és Alapszabályát. Eladdig az MNSZ Főtanácsában az olasz képviselők csak Mazzini-hívekből tevődött össze (P. Aldovrandi, G. Bagnagatti, G. Fontana, D. Lama, N. Salvatella, C. Setacci, F. Solustoi, G. Trani, L. Wolff, C. Orsini, G. Dassi). Ez így ment 1867-ig, amikor fordulat állt elő.

Bakunin, Marx „kiküldöttje” Itáliában

Mi történt? 1866 a III. függetlenségi (Risorgimento-típusú) háború kiábrándító katonai szégyene után (Custoznál, Lissánál bekövetkezett vereségek) megalázó módon Veneto másodkézből, azaz III. Napoleon által került Itáliához és még később Mentana eseményei taszítják válságba a mazziniánus szervezeteket. Mentánánál a garibaldisták kísérlete bukott el, nem sikerült a francia–pápai seregek közbeavatkozása folytán Rómát felszabadítani (a Vatikán alól), magát Garibaldit is elfogták. „Mentana – írta Rosselli – fontos dátum a bakuninizmus és általában a szocialista eszmék olaszországi elterjedését illetően. A kudarc jóvátehetetlenül eltávolított sok fiataalt az alkotmányos kormányzattól, kiábrándította őket Mazziniból és a hatástalan garibaldista expedícióktól, ugyanakkor élezte elégedetlenségüket és ébren tartotta tetterekészségüket... Mentana válsága e fiatalok lelkében folyamatokat indít be, melyek 1868-tól meghozzák eredményeiket és ezek mind Bakunin előnyére, Mazzini hátrányára válnak. Mazzini népszerűsége és befolyása csapást könyvelhetett el, valamint az általa létrehozott, de már legalább három éve elhanyagolt munkásszervezetei szintén veszítettek erejükből. Egyelőre ideológiai zűrzavarban ugyan, de az MNSZ az 1867-ben Lausann-ban felmutatott konszolidációjával Itáliában is megkezdte gyökereinek eresztését. Abban az évben a nápolyi demokraták egy csoportja háttal fordítva Mazzininék és rabul esve az új jövevény, az orosz Bakunin túlaradó lendületének életre keltették a *Szabadság és Igazságosság* c. lapot és szervezetüket az egyébként eredetileg mazziniánus publicista P. V. De Luca irányításával, majd ismét publikálták az MNSZ alapító üzenetét, illetve először Itáliában részleteket közöltek Marxnak a *Tőke* első kötetéhez írt Előszavából. Ez az a pont, ahol elkezdődött – a mazziniánus demokraták illetéktelen beavatkozása után – az MNSZ olasz tagozatának új kurzusa, noha az új anarchista tanítványok „intrikáinak” a jegyében és mezében. Hogy megértsük miként ragadta meg Bakunin azt a lehetőséget, amit Mazzini elhibázott, hátra kell tennünk egy lépést. Azokban a napokban, amikor zajlik az MNSZ-ben az Alapszabály szerkesztése, Marx újból találkozott Bakuninval Londonban. Tizenhat év után találkoztak. Bakunin átutazóban volt az angol fővárosban – visszatérőben Firenzébe, ahol március óta időzött. A találkozót Marx leírja Engelshez címzett levelében, ugyanabban, amelyben ismerteti az Alapító Üzenet és az Alapszabály történetét. „Meg kell mondanom neked – olvasható –, hogy sokkal jobban imponált nekem, mint korábban... Egészében azon kevesek közé tartozik, aki 16 év után nem visszafejlődött, hanem előrehaladt.” Röviden tárgyaltak a nemzetközi helyzetről és Bakunin kijelentette, „most a lengyel ügyek bukása után, csak a szocialista mozgalomban vesz majd részt.” Ebben a levélben Marx nem utal az MNSZ-re, mégis öt év múltán felidézve a találkozót arra emlékezett, hogy „Bakunin megígérte, Itáliában minden erejével az MNSZ javára fog ügyködni, kérte, hogy Marx küldje el neki oda az *Ideiglenes Alapszabályt* és az *Alapító üzenetet*, és hogy nagyon lelkesen válaszolt (Marx kérdéseire), ha nem is csinált semmit se.” Ha ez a rekonstrukció az MNSZ Főtanácsának szóló *bizalmas közlés is* és Marx küldte ugyan Kugelmannak 1870.

március 28-án, mégis posztumuszak, torzítottak tűnik az MNSZ és Bakunyin közötti első szakítások nézeteltéréseinek fényénél. Valójában ismeretes, hogy Marx és Bakunyin levelezése még néhány hónapig tovább tartott. Ez utóbbi 1865. február 7-én levélben Marxhoz, mind „kedves barátjához” fordulva felmentést kér, amiért nem válaszolt neki a leveleire, kijelenti, hogy lelkesedéssel elfogadja a rábízott feladatokat és azzal zárja, hogy tiszteletteljesen csókolatja Marx lányainak, feleségének szép kacsóját”, valamint javasolja, cseréljenek családi fényképeket. Tehát több hónapig még, legalább 1865 áprilisáig Marx tovább hit Bakunyin lojalításában és remélte hasznosítását Itáliában, „Mazzini aláaknázásában”. Később, úgy tűnik, levelezésük megszakadt és több mint három évig nem volt közvetlen kapcsolat közöttük. 1868 végén újra felveszik a kapcsolatot és Bakunyin a rá jellemző vidám és nagyotmondó könnyedséggel ismét „barátjának” hívja Marxot, sőt „tanítványának” mondja magát és büszke, hogy az lehet, „mert jobban, mint bármikor eladdig megértettem, mennyire igazad van abban, hogy kövessük a gazdasági forradalom fő útvonulatát... elítélve közöttünk azokat, akik eltévednek a kizárólag nemzeti vagy politikai kezdeményezések ösvényein”. De a Bakunyin által befutott olaszországi fő útvonál és vele Itáliában az MNSZ által megtett út nem a tudományos szocializmusé, hanem az anarchizmusé, ami Cafiero 1872-es hiteségével megerősödött.

A Párizsi Kommün olasz visszhangja és az MNSZ újbóli felfedezése

Ha 1870 lezárult a mazzinizmus válságának jegyében, 1871 nem ígért semmivel sem jobbat. Miközben köztársaságiak még a 19. századi eszközökkel és elméletekkel agitáltak, a Párizsi Kommün kikiáltása (március 28.) és a vége (a vér hete, május 28.) közti két hónap egy új korszak kezdetét jövendölte. Az „egek ostroma” – amely a kortársakat a jövő megpillantására készítette – végzetesnek bizonyult a demokratikus-köztársasági áramlat munkássorsára nézve. A Kommün olasz-visszhangja örvénylő volt. A Kommün választás elé állított és az MNSZ felemelte zászlaját, fel lehetett sorakozni mellette vagy ellene. A köztársasági mezőny mindenütt szétszakadt, csak úgy, mint a demokratikus sajtó nagy része. Mazzini lapjai előfizetőik körében érzékelték a Kommün befolyását és májust követően örületes támadásokat regisztrálhattak, melyekkel Mazzini a *Nép Rómájának* hasábjairól adózott a kommünároknak és az MNSZ-nek.

A válságban levő köztársaságiakat tovább szaggatta Garibaldi Kommün-barát nyilatkozata. A „két világ hőse” nem vált szocialistává, nem is fog azzá válni – Engels jól tudta ezt, emígyen írt T. Cunónak egy levelében a tényekről és embe-kről: „Ma reggel Marxnál láttam Ricciotti Garibaldit. Igen intelligens fiatalember, nagyon nyugodt, de inkább katona, mint gondolkodó”, aki „elméleteiben több jóakaratot mutat, mint világosságát, pont úgy, akár az öreg Giuseppe Garibaldi”. Mindenesetre az 1848-ra visszamenő Mazzini–Garibaldi homályban maradó, de többek előtt ismert ellentét most már nyilvánvaló és elő mozdítja a Mazzini-hívek vereszeségét. Mindezt Montali úgy kommentálja, hogy a „kielégítetlen radiká-

lis Mazzini-szárny forradalmi akcióvágtyól szomjazva a Kommünben mítoszt talál, jóllehet nem ismeri elég mélyen a jellegzetességeit és inspiráló motívumait.” Ez a történészek majdnem egyhangú véleménye, anarchista részről is: a mítosznak tulajdonítják az Internacionálé olaszországi sikerét, a maga libertárius verziójában. A köztársasági sorokban – melyek elégedetlenek voltak a nemzeti és intézményi kérdés megoldásával, akik továbbra is egyszerűen a köztársaságot követelték és ebben a szellemben ténykedtek – új, fiatal csatlakozók jelentek meg, de ők tovább akartak lépni annál, semmint a nem eléggé következetes akciókat folytassák, tudatában voltak annak, hogy fel kell vetni a problémát: köztársaság vagy monarchia. „A fiatalok adták ’62-ben és ’67-ben Garibaldi vállalkozásához az erőt és nem tapasztalták meg a sikert... A mazzinizmus már nem elég nekik... A mazziniánus programban nincs mítosz a számukra, Róma bevételével kifulladás. Am a mazziniánus ifjúság válságát vissza lehetett volna fogni, ha Garibaldi magatartása nem súlyosbítja.” A Kommün mellett való kiállás és az 1871 nyarán és őszén kinyilvánított szimpátia az Internacionálé mellett azt jelentette, hogy ezek az ifjak az Internacionáléban megtalálták új mítoszukat és zászlajukat.” A lelkesedés győzött a reflexió fölött, a szív az ész fölött.

A Kommün iránti szimpátia azonosult az Internacionáléval és „érzelmi síkon” nagy vonzerőt gyakorolt, ami átterjedt a szocializmusra. Eme új hit neofita köztársaságpártjai közt és mindazok közt, akik Mazzini eszméihez kötődtek – nem értve, hogy „szegény öregnek lejárt az ideje”, miként ezt megírta Cafiero Engelsnek – tört ki az összeütközés egyrészt az előbbieik izgatottságának és túlzásainak megnyilvánulásaiban, másrészt az utóbbiak ostoba sértődésében és dühében. Ezekben a napokban születtek az első internacionalista szekciók. Costa kortársa és barátja, G. Darchini *Önéletrajzában* szűkebb pátriája, Romagina hangulatáról szemléletes krónikát közöl. „Akkoriban kezdtek új szelek fújdogni Maniacópoliban (Imola). A városon és rajtunk átsöpört a válság. Agitációk, az agónia görcei a történelmi köztársasági pártban és az Internacionálé első életjelei mutatkoztak... Az eszmék behatoltak az agyakba, a vér a vénákba. A szocializmus és anarchizmus még nem nyílt sisakos, de már átlengte a Mazzini-féle idealizmust, arra reagált. Ha nem is sokan fogadták lelkesen az új eszméket és nem szakadtak el a régiektől, azért a kávéházakban, a találkozóhelyeken, az utcai sétákon viták és verekedések törtek ki. A különböző véleményeket ég nem tisztázták, nem választották el egymástól – a fejekben nyakasság, a szenvedélyekben zavarosság és úgy esett, hogy a politikai programok (ha erről lehet egyáltalán beszélni) még hibrid-jellegűek... Minden – a köztársaság, a Kommün, az Internacionálé, a forradalom, szocializmus és anarchizmus – egy kötegbe került... Azután vitatkoztak a villámló tekintetek, a fenyegető gesztusok, az öklök verték a vitaasztalokat csak úgy táncoltak rajtuk a poharak, mintha a föld rengett volna...”

Abban a felizgatott légkörben, az elkeseredett viták és átkozódások közepette – melyek persze történelmi horderejűek voltak – ma úgy vélhető, hogy megelőlegezték a múltbeli eredményeket, sokan a garibaldista–mazziniánus fiatalabb évfázatokból átugorták az árkokat, megszabadultak a „mesterek” tekintélyétől, át-

vándoroltak az internacionalisták soraiba. Rosselli állítja, nincs túlzás abba, hogy „az 1871–72-es olasz internacionalista kontingens kétharmada a mazzinianizmus áramlatából származott”, és „dokumentálható tény, hogy a szocialista mozgalom majd minden vezetője köztársaságpárti volt, Mazzinivel jött és tért át ebbe az irányzatba.” Az adat nem túlzás, hat évvel ezelőtt egy tanulmányban mi is dokumentáltuk, hogy a 226 internacionalista exponens közül 181 (80,1%) a köztársasági, mazziniánus vagy garibaldista előzmények után került erre az oldalra, arányuk azután 87,5%-ra nőtt 1872-ben a Riminiben tartott konferencia résztvevőit tekintve – a konferencia, amely megszületett Itáliában az Internacionálét. Rosselli végkövetkeztetése: „meg kell érteni ennek az internacionalista fellángolásnak az értékét... Megelőzték azt a munkás szerveződés gyakorlati kísérletei, tudományos előkészítésének periódusa.” Kikerülhetetlen jelző volt ez? Talán igen, minden esetre az olasz gazdaság elmaradottságának és a nemzeti kérdésbe való belebonyolódásnak az árát fizette az a generáció.

Köteles, ám nem következetes mérlegelés

Az olasz internacionalizmus genealógiájának ez a fajtája a demokratikus irányzatok részéről egyöntetűen elismert, a történészek részéről is, ideértve az anarchista anyajegyűeket szintén. M. Nettleau 1928-ban mondotta Costa megfigyeléseiről „meggyőztek engem arról, hogy a Risorgimentót befejező emberek és az Internacionálé első terjesztői közötti affinitás ténylegesen létezett.” A hivatkozott megjegyzések Costa komplex történeti összegzésére vonatkoztak, melyeket az imolai vezető már 1880-ban papírra vetett, majd 1899-ben jelentette meg. Érdes volt az elemzése, érdemes ma újra rátekinteni. A Párizsi Kommünrel „Mazzini elidegenítette az ifjúság legrátermettebb részét... A Párizsi Kommün mindenekelőtt felfedte az olasz nép előtt, hogy súlyosabb problémák léteznek annál, mint amelyekkel addig foglalkoztak. Mazzini és Garibaldi idejüket múlták... Csodálatos gyorsasággal terjedt Itáliában az új szellem – szellemről szólok, megvallva mostan –, mert belevetettük magunkat abba a mozgalomba, attól sarkallva, hogy szakítsunk a vágyainknak nem megfelelő és a bennünket megnyomorító múlttal. Éreztük, hogy a jövő ott áll előttünk... elkerülhetetlen volt a Nemzetközi Szövetség programjának elfogadása.”

Többé-kevésbé Malatesta is ezen a hullámhosszon nyújtott értékelést 1928-ban. „A párizsi események híre lázba hozta a politikailag aktív fiatalokat. Valójában keveset tudtak arról, mi volt a Kommün, ám a hírek bizonytalanságai szabad teret nyitottak a képzeletnek, mindenki vágyai szerint tobzódott a párizsi megmozdulásban. Miután a megmozdulást az Internacionálé művének tulajdonították, népszerűvé vált, mert a Kommün népszerűséget élvezett az olasz forradalmi körökben... Az első és nagyszámú csatlakozók a garibaldisták közül kerültek ki, akik mindig harcra készek voltak, minden számukra kedvezőnek látszó eszmére reagáltak... Adott volt a mazziniánus konspirációk, a garibaldista expedíciók még mindig vibráló környezete, a Párizsi Kommün izgalma, Bakunyin befolyása,

az első kezdeményezők temperamentuma és meggyőződése, következképp az Internacionálé kezdettől fogva határozott felforgató jelleget öltött... Lényegében fegyveres felkelésre provokáló szervezet volt, amelynek egyetlen csapással meg kell döntenie a kormányt.”

A „temperamentum”, a „jelleg”, a „szellem”, ugyanakkor a „tudatosság” hiánya okozta annak a generációnak a drámáját, mivel a múlt tekintetével figyelte a jövőt. Mert hiányzott nála „a nemzeti egység beteljesítésére vállalkozó önkéntesek expedíciós és konspiratív agitációs tápanyaga” – mondotta Osvaldo Cnocchi-Viani, az akkori idők másik főszereplője, aki ugyanazokat a régi eszközöket ajánlotta az új harcokhoz, amelyekben ő nőtt fel. Innen származnak a jövő új és elkerülhetetlen illúziói. Andrea Costa is ezekről vallott 1896-ban, amikor újra megjelentette 1887-es brosrúját a Kommünről: „Az Internacionálé eljövétel mint a jövő reménysugara, közelinek tűnt. Huszonöt év telt el. Sok illúzió szertefoszott, sok csalódás szorította össze a szívünket, felfogásunk az emberekről és a dolgokról világosabb, de szomorúbb lett, megértettük és kipróbáltuk, mennyire tuskés és fájdalmas az emberi emancipáció útja.” Az olasz munkásmozgalomban késedelmesen gyökeresedett meg a szocializmus és ebben az objektív okok mellett szubjektív motivációk is közrejátszottak. A Mazzini-féle demokratikus maradványok tartós hatást gyakoroltak az iskolájából kikerülő emberekre és ennek különböző aspektusai voltak: hatása megfigyelhető a magatartásukon, a romantizmustól átítatott politikai pszichológiájukon, a voluntarizmuson, a szubjektívizmuson és a realitásérzés hiányán. Hiányzott az átélt tapasztalatok elméleti elemzése is. Mazzini sok követőjénél – akik elszakadtak tőle – „vitatva hűségüket hozzá, hisz tőle tanulták a szabadság és igazságosság kultuszát és akitől csak a pillanatnyi elrettenés választotta el őket, hallani sem akartak szakításról, elutasították mindennemű felelősségüket a történetekben.” „Egyik és másik oldalról is kevesen vannak, akik – teszi ehhez hozzá Montale – világos elképzelésekkel bírnak. Sok Mazzini-követő jóindulatúan kitart mestere mellett és nem veti el az Internacionálét, mások szocialistának vélik magukat, de felfogásuk a szocializmustól különös, azt mindössze a nincstelen osztályok humanitárius harcának tartják.” Ebből azután állandósul a munkásszervezetek tiszteletbeli elnökségének közfelkiáltásos választásánál Marx, Bakunyi és Mazzini vagy Mazzini, Garibaldi és Marx nevének együttes hangoztatása. Még O. Cnocchi-Viani is 1893-ban meg van győződve arról, hogy „a mazzinizmus és a szocializmus között nincs ellentmondás, csak evolutív viszony.” A kérdés az, a szocializmus elsajátításának ez volt-e a kötelező útvonala, avagy zsákutca volt-e, amely annak a szakasznak az objektív okain és ismérvein kívül aránytalanul késleltette a szocializmus térhódítását?

A múlt, ami nem múlik: az olasz munkásmozgalom történetének demokratikus hagyományú terhe

A probléma megközelítésénél mindenkor aláhúzzák a „történelmi késedelem” objektív okait: az olasz kapitalizmus elmaradottságát, a fiatal születő munkásosztályt stb. Ezek döntőek, ám a szubjektív tényezőknek nem tulajdonítanak ily nagy jelentőséget. Marx egyik híres írásában (1852) megállapította: „Az emberek maguk csinálják történelmüket, de nem szabadon, nem maguk választotta, hanem közvetlenül készen talált, adott és örökölt körülmények között csinálják. Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára. És éppen amikor azzal látszanak foglalkozni, hogy magukat és a dolgokat átalakítsák, hogy valami még soha nem voltat teremtsenek, éppen ilyen forradalmi válságkorszakokban idézik fel aggodalmasan a maguk szolgálatára a múlt szellemeit, kölcsönveszik neveiket, harci jelszavaikat, jelmezeiket, hogy ebben az ősi, tiszteltreméltó álruhában s ezen a kölcsönzött nyelven vigyék színre az új világtörténelmi jelenetét.”

Ily módon a különböző mítoszok, a mazzinianus és demokratikus mítoszok ütköztek az újjászülető Itália determináns tényeivel, mindazonáltal e mítoszokból formálódott a különböző politikai áramlatok jellege, a demokratikus áramlaté is. Garibaldirol – mint eme áramlat nagy exponenséről – elmélkedve Sergio Romano (volt nagykövet, jelenleg esszéista) rámutat nem szűnő hatására: utána mindenki „a maga módján arra törekedett, hogy szavakban megidézzék a valóságot, hogy egyetlen kreatív gesztussal, egyetlen akarat kinyilvánítással megváltoztassa a történelmet. Így jött létre a mítosz: Itália mint műalkotás, avagy, ha tetszik, mint csoda.” De ha Garibaldival a demokratikus áramlat nyerő volt, akkor mit mondjunk Mazziniról? Christopher Seton-Wattson szerint „politikusként, cselekvő emberként abszolút csőd. Mégis az olasz demokratikus tradíción otthagya keze nyomát... Lelkesedéssel helyettesítette a szervezést, a dilettantizmus és az akadályok örökös alábecsülése sok olasz politikus és a baloldali jellemzője.” Antonio Gramsci is a Risorgimentóról szólva megállapította: „a baloldali tömegekben kialakult eszménykép összeáll egy bizonytalan és ingatag lelkiállapotból, amely kielégülésre talál egy frázisban, és mivel a frázis üres, összehoz különböző dolgokat. Az „eszményi” avagy az „üres frázis” helyettesíti a tudományos szemléletet. Íme az összetevő tartozás, ami kizárja az objektív elemzést és üldözési mániában szenved, abban a tudatban, hogy rosszul, rosszhiszeműen ítélik meg, nemzetközi összeesküvés áldozatának állítja be magát, különleges történelmi jogokkal felruházottnak hiszi magát, melyeket mások nem ismernek el és lábbal tiporják.” Mazzini teli van efféle eszményekkel, teli van „hamis szublimációval” – mondotta Marx kommentálva irodalmi munkásságát – „teli van terjengőséggel, azzal a profetikus miszticizmussal, ami írásait jellemzi s ami jellemzi az általa alapított olasz irodalmi iskolát.” De milyenek voltak ennek az irodalmi iskolának a sajátosságai?

A nagy olasz irodalomtörténész, Francesco De Sanctis az 1873–74-es tanévben tartott előadásaiban a következőket fejtegette:

„A liberális iskola mint irodalom az igazból indul ki és kisarjazzza az eszményt, amit metafizikai absztrakciónak fog fel, illetve elhelyezve azt a valóságban elfogadja azt a történelemben. A demokraták az irodalmat nem úgy értelmezik, hogy annak a fenti módon felfogott értelemben lenne az alapja, a kimért és korlátozott eszmében, ellenkezőleg az eszményből megteremtik az irodalom emelvényét. Következésképp a liberális iskola stílusa elemző, történeti, mondhatnám tudományos – mivel az eszményt úgy értelmezi, mint amely körül van véve a történelmi körülményekkel, ezért folytonos szüksége ezeknek a körülményeknek az elemzése... és a nyelvezete olykor majdnem tudományos precizitást ölt.

A demokratáknál a stílus szintetikus és költői. Szintetikus, mert a vita nélkül elfogadott eszményi rendből kiindulva már nincs szüksége a tények elemzésére – ezek számukra másodlagosak, esetlegesek, ezért szinte szószékről (ex triporde?) teszik kinyilatkoztatásaikat..., amelyeket el akarnak hitetni másokkal... A liberális szerzőknél – így De Sanctis – a nyelv közelít a néphez, az alsóbbrendűekhez, az élő és beszélt nyelvhez, mert a legközelebbi céljuk az erkölcsi eszközök használata, doktrínáik terjesztése. A demokratáknál mindez ünnepélyes, irodalmi, néha konvencionális, mert nem céljuk az oktatás, felrázni, lángra gyújtani akarnak. Hasonlít a szónoklatra, a hadsereg tábornokának parancsára, amivel a harctéren a katonáit űzi előre. Összefoglalva: egy iskola ez, melynek elve a történeti rend, az igaz – a másik rend az eszméké, az eszményé; az egyik stílusa analitikus, a másiké szintetikus. Az elsőnek a nyelve közel áll a beszélt nyelvhez, a másodiké ünnepélyes, majdnem apostoli, olykor retorikájában butító, mert hőfoka nem mind őszinte, ezért fikcióba esik. Íme a liberális iskola sok műve ezért lett népszerű, és a demokratikus iskola egyik könyvéről sem lehet igazán mást mondani. A két irodalmi iskola mégis paradoxonban végződött. Egy országban, ahol a vezetőket, főleg a politikusokat jellemezte és jellemezni fogja később is az írott szó (a könyvek, az irodalom) jobban érzékelteti a hatását, mint a beszélt nyelv (gyűlések, szónoklatok, proklamációk). Ez a helyzet Itáliában, ahol az uralkodó politikai pszichológiát – különösen a baloldalon – a demokratikus iskola szüli meg. Olaszországban pont az történt, hogy a demokratikus iskola masszívan befolyásolta az Internacionálé első falanxát. Nagy részüknél a „demokratikus” térből átmentek a „szocialista” térbe, ám az elméleti rend átgondolása nélkül, a doktrinális, programmatikus és stratégiai renddel kapcsolatos szakítás nélkül.

Ebben az értelemben maradt el Itáliában az I. Internacionálé elvi-politikai találkozása a kezdeti olasz munkásmozgalmat alkotó erővel.

A tanulmányt *Pankovits József* fordította és juttatta el a szerkesztőségnek.

J. Nagy László

Az algériai „specifikus szocializmus” 1962-1978 – a Ben Bella–Bumedien kísérlet

Az 1960-as évtized egyik legjelentősebb – ha nem a legjelentősebb – világtörténelmi hatású eseménye a 19. század második felére kialakult gyarmatbirodalmak összeomlása, a „harmadik világ” színre lépése volt. (A portugál gyarmatbirodalom még több mint egy évtizedig „kitartott”.) A független, szuverén nemzetállamokká vált gyarmatok 1961 szeptemberében Belgrádban megalakítják az el nem kötelezettek mozgalma, s a nemzetközi élet aktív szereplői lesznek, az Egyesült Nemzetek tagjaként nagymértékben járulnak hozzá a világ geopolitikai térképének átrajzolásához.

Ezeknek az államoknak a politikai útválasztása, társadalomépítése egyáltalán nem volt békés, konfliktusoktól mentes. A volt gyarmati hatalmak befolyásuk megőrzésére törekedtek, s ezért nem riadtak vissza erőszakos eszközök alkalmazásától sem. Ennek letragikusabb példája Belga-Kongó, ahol máig ható súlyos válság robbant ki, amely tükrözte az egész afrikai kontinenst átható ellentétes ideológiai-politikai áramlatokat.

Nem jelentettek kisebb veszélyt a fiatal államok szuverenitására a volt gyarmati hatalom „békésebb” – mai, „civilizáltabb” szóhasználatlaltól élve *soft power* – módszerei sem. Új típusú, gazdasági, pénzügyi, kulturális függési viszonyokat igyekeztek kialakítani, majd szerződésekkben rögzíteni. Ezeket a neokolonialistának nevezett módszereket leplezte le a ghanai elnök 1965-ben megjelent könyvében, amelynek egyes megállapításai ma sem vesztek aktualitásukból.¹¹

A neokolonialista veszély elhárítása és a nemzeti szuverenitás védelme végett több afrikai államban radikális társadalmi-politikai programot hirdettek meg. Így pl. Ghánában Kwame Nkrumah, Egyiptomban Abdel Nasszer, Maliban Modibo Keita. Még a liberális elkötelezettségét fennen hangoztató tunéziai elnök, Habib Burgiba is „desztur szocializmusról” beszélt. Algériában a nemzeti felszabadító háborút (1954-1962) kirombantó és irányító FLN (Nemzeti Felszabadítási Front) szintén a szocializmus építését hirdette meg.

A háborút lezáró, 1962. március 18-án a francia kormány és az FLN képviselői által aláírt eviani egyezmények pontos végrehajtása lehetővé tette volna, hogy Franciaország továbbra is megőrizze az érdekeit Algériában. De Gaulle-nak, amint azt emlékirataiban világosan meg is fogalmazta, ez volt a célja: „*Minden benne van* (ti. az eviani egyezményekben – JNL), *amit akartunk, hogy benne legyen... gazdasági és pénzügyi téren szoros társulás Franciaország és Algéria között, elmélyült kulturális és technikai együttműködés..., különleges jogok a szaharai kőolajkutatásban és kitermelésben, nukleáris és űrkísérleteink folytatása a*

¹¹ Kwame Nkrumah: Neokolonializmus az imperializmus utolsó szakasza. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1967.

*sivatagban, a Mers el kebir-i támaszpont és haderőink számára biztosított különböző repülőterek biztosítása legkevesebb tizenöt évig, és hadseregünk Algériában állomásoztatása ott, ahol azt szükségesnek tartjuk.*¹²

Az FLN baloldala, élén a szabadságát közel hatévi raboskodás után visszanyert Ben Bellával¹³ és az ALN (Nemzeti Felszabadító Hadsereg), különösen annak vezérkari főnöke, Huari Bumedi (1932-1978) tulajdonképpen ellenezte az egyezményeket, de a béke megteremtése érdekében nem gördített akadályt az aláírása elé. Ám arról nem mondtak le, s ezt nem is titkolták, hogy olyan társadalmi-politikai feltételeket teremtsenek az országban, amelyek lehetetlenné teszik a megvalósítását. Ben Bella nyomban szabadulása után arról beszélt, hogy az eviani megegyezés csupán egy lépés a valóságos függetlenség felé, és „szocialista kormányzati rendszert fogunk megteremteni, s agrárreformot fogunk végrehajtani”.¹⁴ Az ALN alakulatainál tett látogatásakor már arról beszélt, hogy az új társadalom építésében fontos szerep hárul a mudzsahedinekre, a katonákra s azt is említette, hogy támaszkodni fognak a Szovjetunió tapasztalataira.¹⁵

Az FLN 1962 júniusában a líbiai Tripoliban tartotta ülését. Itt a rendkívül kemény, személyeskedést sem nélkülöző vita után elfogadott program megalapította, hogy, hogy az eviani egyezmény „neokolonialista platform, amelyet Franciaország arra készül felhasználni, hogy megalapozza és berendezze uralmának új formáját.”¹⁶ Az FLN vezető testülete ennek a megvalósulását akarta megakadályozni, amikor döntött a szocialista útválasztásról: „A fegyveres harcot az ideológiai harcnak kell követnie, a nemzeti függetlenségért vívott harcot pedig a népi demokratikus forradalomnak. A népi demokratikus forradalom az ország tudatos építését jelenti a szocialista elvek és a nép kezében lévő hatalom által. Ahhoz, hogy Algéria fejlődése gyors, harmonikus legyen és a nép alapvető gazdasági szükségleteinek kielégítésére irányuljon, szükségszerűen szocialista perspektívában kell fogannia, a szocialista tervezés és a nagy termelőeszközök kollektivizálása keretében.”¹⁷

A szocialista opciót azonban nem csupán a pillanatnyi helyzet szülte. Ezt bizonyítja az algériai nemzeti mozgalom programjainak, illetve az FLN hivatalos orgánumának, az *El Moudjahidnak* a tanulmányozása. A programok szociális eleme, tartalma – lévén Algéria agrárország – elsősorban a parasztság helyzetének javítását, megváltoztatását célozta.

Az első agrárreform-tervezetet a kommunista párt készítette még 1925-ben.¹⁸ Két évvel később a brüsszeli antiimperialista világtalálkozón a nacionalista Messzali Hadzs, aki ekkor még szorosban együttműködött a kommunistákkal, az

¹² Charles de Gaulle: A reménység emlékiratai. Szeged, Gradus ad Parnassum . 97.

¹³ Életére ld. Évkönyv 2014.

¹⁴ l'Humanité, 1962. április 2.

¹⁵ Uo. április 6., 14., 25.

¹⁶ A program megtalálható: Annuaire de l'Afrique du Nord (AAN) 1962. Paris, CNRS, 1963. 638 – 704. Részletek: Évkönyv 1987.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Lutte sociale, 1925. március 22.

algériai nép fő követelésének a nagy feudális földbirtokok, a telepesek és a kapitalista társaságok földjeinek elkobzását s a fellahoknak történő átadását jelölte meg.¹⁹ Az 1943-ban, a mérsékelt nacionalista Ferhat Abbász által szerkesztett és széles támogatást szerzett, az *Algériai nép kiáltványa* címet viselő dokumentum fő követelése is „*a feudális birtokot eltörlő nagy földreform*” volt.²⁰

Az FLN 1956-ban tartott első kongresszusának határozatát szintén ebben a szellemben fogalmazták: „*Az igazi földreform a vidék nyomorának a felszámolását jelenti, hazafias tett, és elválaszthatatlan a gyarmati rendszer teljes leromlásától.*”²¹

Abban, hogy a nemzeti felszabadító háború alatt az FLN programjának szociális tartalma előtérbe került és megerősödött, több tényező játszott szerepet.

Az FLN 1959-től, a Constantine-terv²² kritikájával kezdte elmélyíteni a független Algéria társadalmának a szociális tartalmát. A terv elbukott, nem érte el politikai célját, nem kapott kellő támogatást az algériaiak körében. Ebből az FLN azt a következtetést vonta le, hogy „*a független Algériának nem a kapitalista modellt kell választania*”.²³ Mindenekelőtt azonban a tárgyalások hatottak az FLN társadalmi programjának elmélyítésére és pontosítására. Ezek folyamán (1960–1962) az FLN kétségtelenül kompromisszumra kényszerült, ám mindvégig ügyelt arra, hogy Párizs ne kerüljön erős neokolonialista pozícióba, és ne egyetlen társadalmi csoport profitáljon a békekötésből, hanem a lehető legszélesebb rétegek. Ennek érdekében különösen erős nyomás nehezedett az FLN tárgyalódelegációjára, a „*civilekre*”, a „*katonák*”, a fegyveres egységek és parancsnokaik részéről.

Az Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsa, az FLN legfelső szerve 1961 augusztusi ülésén megerősítette a független Algéria társadalmának szociális és demokratikus tartalmát: a demokráciának valóságosnak kell lennie, ahol a nép saját maga lesz sorsának az irányítója. Földreformot kell megvalósítani, s ezzel társadalmi igazságot szolgáltatni a gyarmati rendszertől legtöbbit szenvedett parasztságnak. „*A független Algéria nem fogja megengedni, hogy neokolonialista struktúrák alakuljanak ki az országban, mert az mindig magában hordozza a szuverenitás korlátozását, és akadályozza a nemzet szabad gazdasági fejlődését.*” – olvashatjuk az *El Moudjahid*nak az ülést értékelő cikkében.²⁴

A másik fontos tényező, amely a társadalmi progresszió irányvonalát erősítette, az a „*szabadságukért harcoló országok tapasztalata, gyakorlata*” volt – szövegte le az idézett szerkesztőségi cikk. Az *El Moudjahid* számait tanulmányozva

¹⁹ Das Flammenzeihn von Palais Egmond. Offizieller protokoll des Kongresses gegen koloniale Unterdrückung und Imperialismus. Brussel, 10-15 februar 1927. Berlin, 1927. 96-98.

²⁰ Manifeste du peuple algérien. In Le mouvement national algérien. Textes 1912 – 1954. (Ed. Claude Collot – Jean-Robert Henry) Paris, L’Harmattan, 1978. 164.

²¹ El Moudjahid, 1956. 4. sz. (különszám)

²² De Gaulle 1958 őszén meghirdetett, az algériaiak szociális helyzetén javítani kívánó programja, amelynek politikai célja egy ún. harmadik erő létrehozása volt.

²³ Le fiasco du libéralisme en Algérie. El Moudjahid, 1960. 72. sz.

²⁴ Préparer l’avenir. El Moudjahid, 1961. 89. sz.

ez konkrétan három országot jelentett: a Kínai Népköztársaságot, Jugoszláviát és Kubát.

Peking a kezdetektől támogatta az FLN fegyveres harcát. Az 1960 őszen Kínában járt algériai delegáció nagyra értékelte az elmaradottság leküzdésében elért eredményeket. Egyes módszerek Algériában is alkalmazhatók lesznek – állapította meg a küldöttség vezetője, Ferhat Abbász.²⁵

A jugoszlávokat rendkívüli módon tisztelték a náci megszállókkal szemben a második világháború alatt kifejtett ellenállás miatt, amelyet a felkelés kirobbanása előtt tanulmányoztak is. Másrészt azért is tisztelték Tito Jugoszláviáját, mert egyik katonai-politikai tömbhöz sem csatlakozott, megőrizte a függetlenségét. Ugyanakkor Keleten és Nyugaton egyaránt tisztelték őket, s mindkét bloktól számíthattak gazdasági és katonai támogatásra is. „*Ez egy olyan példa, amelyet érdemes hosszan tanulmányozni.*”²⁶ Az *El Moudjahid* a háború alatt a szocialista országok közül Jugoszláviáról közölte a legtöbb cikket.

Kuba azért váltott ki csodálatot a harcoló Algériában, mert bár kis ország, mégis volt bátorsága szembeszállni az Egyesült Államokkal nemzeti szuverenitásának a védelme érdekében. S ezért Fidel Castro és a kubai vezetés egyre radikálisabb, a gazdasági és társadalmi struktúrárt mélyen átalakító reformokat vezetett be. Az FLN a kubai példában a nemzeti és a szociális elem szerves összefonódását s egymás erősítését látta a nemzeti szuverenitásért vívott küzdelem során. Ezért szentelt rendkívül nagy figyelmet a kubai eseményeknek. Az *El Moudjahid* 1960 júliusa és 1962 márciusa között hét nagy terjedelmű elemző cikket közölt Kubáról. Már maguk a címek is sokatmondóak: *Kuba, több mint forradalmi példa* (1960. 68. sz.); *Kuba, szakszervezeti szolidaritási front Algéria mellett* (1960. 72. sz.); *Ismerjük meg a kubai forradalmat!* (1961. 77. sz.); *Kuba – hosszú küzdelem az imperializmus ellen* (1961. 80. sz.); *Kuba: a forradalom III. éve* (1961. 83. sz.); *Kuba: az agrárreform IV. éve* (90. sz. 1962.).

Az FLN a kubai forradalomban saját céljainak megvalósulását látta. „*Nem egyszerű politikai változás, hanem igazi nemzeti forradalom, kizárólag kubai, vagy még inkább latin-amerikai. Fidelt és mozgalmát forradalmi nacionalistának nevezhetnénk.*” – idézte Che Guevarát az *El Moudjahid*.²⁷

1962 nyarán, a függetlenség kikiáltásakor (július 5.) két program közül választhattak az algériaiak. Az egyik tulajdonképpen az eviani egyezmények által jelzett út volt, amelynek támogatói között civil politikusok és az ALN egy-két alakulata találhatók. A csoportosulás vezetője az egyezmények aláírója, a háború alatt alakult Ideiglenes Kormány elnöke, Ben Hedda volt, aki az alkotmányozó gyűlési választásokig a hatalom legitim birtokosának tekintette magát, s ennek tudatában próbált intézkedni. Háttérbe kívánta szorítani az ALN-t, „bűnös tevékenységgel” vádolta Bumedient, és lemondásra szólította fel. A vezérkari főnök ezt megtagadta. Határozottan kiállt Ben Bella mellett, az ún. határ menti hadse-

²⁵ El Moudjahid, 1960. 72. sz.

²⁶ La politique internationale des blocs et la guerre d'Algérie. El Moudjahid, 1958. 20. sz.

²⁷ El Moudjahid, 1961. 77. sz.

reg²⁸ élén szeptember 9-én bevonult Algírba, és véget vetett a fegyveres összecsapásokba torkolló politikai ellentéteknek. Ez egyben a tripoli programot támogató politikai erők, a forradalmi nacionalisták győzelmét is jelentette.

Az ALN-nek, de főként vezérkari főnökének a nyílt politikai állásfoglalása egyáltalán nem tekinthető konjunkturálisnak, sokkal inkább tudatos lépésnek. A háború alatt többször is kifejezte azt a szándékát, hogy a független Algériában politikai szerepet kíván vállalni. Ezt számos írás s nyilatkozat közül a legegységelműbben *Az ALN forradalmi hadsereg* c. cikk deklarálta és indokolta: „Az algériai nép hősi harca élén álló ALN képes volt kinevelni a harcoló Algéria kádereit. Magában hordozza a szabad Algéria kádereit is. Harcosaink nem katonák. Nem a háború kedvéért háborúznak. Hazafiak, politikai harcosok, akik önként fogtak fegyvert, hogy felszabadítsák népüket. Nemes ideáljuk nem korlátozódik kizárólag a gyarmati rendszer szétzúzására. Amikor fegyvert fogtak, hogy felszabadítsák hazájukat, minden harcos tudatában volt, hogy egy szabad, erős, fejlődő Algéria megteremtéséért harcol, ahonnan kisöprik a kolonializmus és a feudalizmus minden maradványát, és ahol a demokrácia és a társadalmi igazságosság fog uralkodni.”²⁹

Ben Bellát az 1962 szeptemberében összeülő nemzetgyűlés miniszterelnökké, egy évvel később pedig köztársasági elnökké választotta. Ben Bella és a forradalmi nacionalisták stabil támaszra találtak azokban a fellah tömegekben, amelyek birtokba vették és művelni kezdték az európaiak elhagyott, majd államosított földjeit. 1963 tavaszán 1,2 millió hektár került a fellahok kezelésébe, 1965 elejére pedig már 3 millió hektár. Ennyi a francia telepések által birtokolt – egyébként a legjobb minőségű – földek összessége. A kormány 1963 tavaszán az ún. márciusi dekrétumokban jogilag is rögzítette a spontán tömegmozgalom által elért eredményeket. A dekrétumokban ezt a paraszti tömegmozgalmat öngazgatási mozgalomnak (autogestion) nevezték. Ebben a mozgalomba nagyszámú, főként Európából érkező baloldali –vagy inkább szélsőbalos– értelmiségi kapcsolódott be. Tevékenységük nem váltott ki egyértelmű szimpátiát az algériaiak körében és az ALN-ben sem.

Az FLN 1964. április 16-24. között ülésező kongresszusán elfogadott *Algíri Charta*³⁰ megerősítette a szocialista útválasztást. A tanácskozáson vitára bocsátott tézisek az algériai társadalom alapos elemzéséről tanúskodnak. A használt terminológia egy része (termelőerők, termelési viszonyok, eredeti felhalmozás, társadalmi osztályok) a marxista elvek ismeretére utal, az osztályharcot viszont – bár ellentmondásosan – elutasítja. Ugyanakkor nyomban rögzíti azt is, hogy a dolgozó osztályok érdekeinek védelmében a forradalmi hatalom „nem térhet ki a

²⁸ Azok az egységek, amelyek Tunéziában és Marokkóban állomásoztak s az 1959-60-ban felépített, több száz kilométeres francia határzár miatt intenzíven nem tudtak részt venni a háborúban. A mintegy 25 ezer főt kitevő, modern fegyverekkel felszerelt, fegyelmezett hadsereget parancsnokuk, Bumedien ezredes, vezérkari főnök tudatosan készítette fel a politikai szerepre.

²⁹ El Moudjahid, 1961. október. 85. sz.

³⁰ A kongresszus dokumentumai in *Annuaire de l'Afrique du Nord*, 1964. 543-573., A kongresszus tézisei magyarul *Nemzetközi Szemle*, 1964. 7-8. sz. 132-181.

kizsákmányoló rétegekkel való összeütközés elől. E rétegekhez tartoznak egyfelől mindazok, akik – bármilyen fokon – a termelési eszközök fölötti tulajdonjoggal rendelkeznek, másfelől pedig a bürokratikus burzsoázia tagjai.” Ez utóbbiakat tartja a legveszélyesebbnek, ők azok, akik ezrével özönlötték el a hivatalokat, s az ott szerzett hatalmukat egyéni célokra használták ki. A burzsoáziához sorolja a nagykereskedőket, de főleg a közepes és nagy földbirtokosokat. Helyi gyökerű ipari burzsoázia nem létezett Algériában.

Az egypártrendszerre épülő szocialista politikai rendszerben vezető szerepe az élcsapatpárttá alakuló FLN-nek lesz. A többpártrendszer létjogosultságát csak a fejlett kapitalizmusban tartja progresszívnek, a fejlődő országokban szétforgácsolja a kollektív erőfeszítéseket, lehetővé teszi a külföldi beavatkozást s a „*népi energiák elfojtását.*” De figyelmeztet az egypártrendszerben rejlő veszélyekre is: „*a forradalmi hatalmat kisajátíthatja egy kaszt, s ez előbb vagy utóbb valamiféle kispolgári diktatúrába torkollik.*”

A párt nemcsak minden tömegszervezet elvi irányítását végzi, hanem politikai ellenőrzést gyakorol a hadsereg felett is, amely viszont nem csupán külső védelmi feladatot lát el, hanem belsőt is, mint „*a forradalom megvédésének egyik eszköze.*”

Az ország külpolitikai tevékenységének centrumában a függetlenségükért harcoló gyarmati népek – különösen és hangsúlyozottan a palesztinoké – támogatása áll, „*ez minden forradalmi mozgalom számára szent kötelesség, s nem képezheti semmilyen alkudozás tárgyát.*” Valóban, ebben a kérdésben Algéria hajthatatlan volt (s ma is az). Joggal mondta a portugál-guineai Amílcar Cabral, hogy „*Algír az antikolonialista forradalmárok Mekkája.*” Menedéket és támogatást talált az országban –ideológiai alapállástól függetlenül– mindenki, aki a gyarmati rendszer felszámolásáért harcolt, Arafattól Mandelán át Álvaro Cunhalig.

A Charta – és Ben Bella is minden nyilvános szereplésekor – erőteljesen hangsúlyozza a szocializmus algériai specifikumát: arab-izlám jellegét, az izlám – gyakran Korán-idézetekkel is alátámasztott – progresszív vonásait. Mindannyiszor megemlítette, hogy az izlám a szociális egyenlőség vallása, s ezért nem ellentétes a szocializmussal. Ugyanakkor számos intézkedés „izlámista” jellegű. Ilyen az izlám vallás oktatásának bevezetése az állami iskolákban 1964-ben. Állampolgárságot az kaphat, akinek apai ágon szülei és nagyszülei muszlimok, kivételes esetben az, aki harcolt a felszabadító háborúban. Am ezek közül is sokan (elsősorban a kommunisták) vagy nem kapták meg, vagy csak évekig tartó huzavona után. Mérsékelt és szélsőséges vélemények is elhangzottak a szocializmus ellen, de ekkor ezek még nem nyertek teret, mivel ateista propaganda nem folyt, s a közel nyolc évig tartó háború után függetlenné vált ország lakóiban rendkívüli mértékben fel- és megerősödött a nemzeti érzés, elsősorban az algériai *watanhoz* (házához) akartak tartozni nacionalistaként, patriotaként, nem pedig izlámistaként a nemzeti sajátosságot elutasító univerzalista muszlim ummához.

Az algériai kommunisták, akiknek tevékenységét tolerálták, pártjukat azonban 1962 őszén betiltották, szintén úgy vélekedtek, hogy lehetséges a szocialista

társadalom felépítése egyik kézben a Koránnal, a másikban pedig a Tökével. A párt vezetése úgy látta, hogy „*az 1963. márciusi dekrétumok gyakorlatilag megnyitották az utat a szocialista forradalom felé.*”³¹

Nagyon hasonló véleményen voltak a szocialista országok is. Elsősorban Kuba példáját tartották szem előtt. A karibi ország balra tolódó patrióta vezetése és mozgalma eljutott a szocializmus deklarálásáig és a forradalmi szervezetek egységes kommunista párttá alakulásáig. Úgy tűnt, hogy a kubai példa követhető, megvalósítható Algériában (és néhány más országban pl. Egyiptomban) is. Ez szóba került Larbi Buhalinak, az AKP titkárának 1963-as magyarországi látogatásán is. Kádár János június 10-én fogadta az algériai kommunista vezetőt, aki kijelentette, hogy „Ben Bella jelentős fejlődésen ment keresztül. Ma körülbelül félúton van a kommunisták és a nacionalisták között.” Majd hozzátette: „helyes politikával közelebb lehet hozni a kommunista eszmékhez”. Kádár János ezzel egyetértett, és a „kispolgári forradalmár” Fidel Castro példáját említette, akit szintén „jó irányba” lehetett befolyásolni. „A szektás magatartás a másik oldalra taszítja őket. A rugalmas, okos politika pedig kedvező irányban képes befolyásolni tevékenységüket, fejlődésüket” – fejezte az MSZMP első titkára.³²

A Charta, bár szocializmust hirdet, de továbbra is a bandungiakhoz sorolja magát s nem a létező szocialista világrendszerhez. Sőt különleges, túlzott jelentőséget tulajdonít a harmadik világ függetlenségi mozgalmainak és egységtörekvéseinek. Ezért határozottan támogatja egy, a kubaiak, főleg Che Guevara által favorizált széles antiimperialista szövetség (Trikontinental) létrehozását. Mondhatnánk, hogy a program nem szocialista, azért sem az, mert nem marxista. Kétségtelen, s ez a dokumentumból is egyértelműen kitűnik, a szocializmusnak Algériában nincsenek meg sem a gazdasági (a tőkés világgazdaság függésében van, nincs ipara), sem a társadalmi (nem artikulált, tagolt a társadalom, s így munkásosztálya sincs), sem kulturális feltételei (általános az analfabetizmus, a lakosság több mint 90%-a rurális, tradicionális eszmék hordozója). Az FLN párt célja éppen ezeknek a feltételeknek a megteremtése.

Az egységes forradalmi párt létrehozásának kubai és algériai feltételei lényegesen különböztek. A kubai nacionalistáknak voltak elméleti ismereteik a marxizmusról, a kommunistákhoz való viszonyuk pedig nem volt kizárólag konfrontatív. Algériában viszont a nacionalista szervezeteket és az abból kiszakadó FLN-t szisztematikus antikommunizmus jellemezte, soha nem tekintette sem egyenlő félnek az AKP-t, sem nemzeti pártnak. Támogatását csak akkor volt hajlandó elfogadni, ha feladja az önállóságát.

Az objektív és szubjektív (személyi) feltételekhez képest átgondolt és megfontolt, a nehézségeket jól felmérő programot nem jellemzi valamiféle baloldali

³¹ Basir Hadzs Ali: Az algériai forradalom és az algériai forradalmár 1964-ben. Béke és Szocializmus, 1964. 8. sz. 177.

³² Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), M-KS 288 f. 32/1963/ 3. ö.e. Larbi Buhali elvtárs, az Algériai Kommunista Párt titkára látogatása Kádár János elvtársnál. c. dokumentum

romantikus populizmus, s ezért nem minősíthető utópistának: az adott történelmi pillanatra (helyzetre) a szociálisan is radikális nacionalisták által adott, a társadalom legszegényebb rétegeinek érdekét szem előtt tartó válasz volt, amely nem állította szembe a nemzeti és a szociális felszabadulás célját, hanem az előbbit az utóbbi folytatásaként fogta fel. Ben Bella ezt a kongresszuson tartott beszédében – utalva az 1954-ben elkezdett felszabadító háború hónapjára és napjára – úgy fogalmazta meg, hogy az algériai nép előtt álló történelmi feladat egy újabb november elseje, amely a szocializmust jelenti.

Az *Algíri Charta* támogatható, nem irreális program. A mozgásban lévő társadalom –főként a fellahoké –, párosulva a hatalmi blokk fontos, döntő pozícióban lévő részével, lehetőséget teremtett arra, hogy a meghirdetett szocializmus egyre erősödjék. Ugyanakkor az ezt akadályozó szubjektív természetű tényezők sem elhanyagolhatók. Mindenekelőtt a program kidolgozására nem a legérintettebbek részvételével került sor. A párt feladata lett volna, hogy ezt utólag végezze, magyarázza el. A vezetés azonban megosztott volt, amin Ben Bella gyakori, egyedül eldöntött személycserékkel próbált úrrá lenni. Nem támaszkodott határozottan a két leghiszteletesebb politikai erőre: a 8-10 ezer tagot számláló, de ennél jóval nagyobb befolyással rendelkező AKP-ra s a Népi Nemzeti Hadsereggé (ANP) alakult hadseregére. Inkább ütközött, mint együttműködött velük. Ezzel csak a kapkodás, az improvizáció és az elvtelen kompromisszumok növekedtek.

Az ALN direkt módon nem politizált, de hivatalos állásfoglalása szerint is „*a forradalom éber őrként*” követte az eseményeket. A testületekben olykor ellenvéleményét is hangoztatta, pl. az átgondolatlan államosításokkal (fagyaltárusok, cipőtisztítók) s az önigazgatási szektor működésének szervezetlenségével kapcsolatban.

A térség kommunista pártjai, benne az AKP vezetősége, de mondhatjuk, hogy az egész nemzetközi kommunista mozgalom nagyon reményt keltőnek találta az Algíri Charta után az ország politikai helyzetét.

Az arab országok kommunista pártjainak 1964. decemberi konferenciáján elfogadott közös nyilatkozat szerint, amint arról Larbi Buhali az algériai magyar nagykövetnek beszámolt „*Algéria határozottan a szocializmus útjára lépett, az FLN élcsapat párt vezetése alatt, az Algíri Charta alapján, amely magában foglalja az összes szocialista forradalmárt, a kommunistákat is beleértve.*”³³ A nagykövet kritikusan megjegyezte, hogy korai lenne még az FLN-ről mint élcsapat-párttól beszélni, hiszen a kommunistákat nem foglalja magában.

Az SZKP, különösen pedig annak első titkára, Hruscsov ekkor már nagyon pozitívan ítélte meg az egyiptomi és az algériai fejleményeket s az ország vezetőit. Elhalmozta őket a legmagasabb kitüntetésekkel (Lenin-rend), s ünnepélyes eseményeken (pl. az Asszuáni-gát első blokkjának üzembe helyezésekor) „elvtársnak” szólította őket. Ezzel még a szocialista országok diplomatáit is meglep-

³³ MNL, XIX-J-1-j Arab országok 1965. 111. doboz. Az arab kommunisták decemberi konferenciája c. dokumentum

te.³⁴ Hruscsov különösen jó véleménnyel volt Ben Belláról. Olyan politikusnak jellemezte, aki „*értette a szocializmus építésének minden problémáját*.”³⁵

Az AKP legfelső vezetése (hasonlóan az egyiptomi párthoz) erőteljes szovjet ösztönzésre úgy döntött, hogy a párt beolvad a „szocialista élcsapattá” minősített FLN-be. Az AKP tagsága, sőt a politikai és a központi bizottság számos tagja egyáltalán nem lelkesedett a döntésért, de a pártfegyelem miatt – kényszeredetten – nem ellenezték a vezetés döntését.³⁶ A párt e döntéssel, ha formálisan nem is, de ténylegesen kimondta önfeloszlatását. Ennek ellenére sokakat nem fogadtak be azok közül a kommunisták közül, akik egyénileg kérték a felvételüket az FLN-be.

Az egységes forradalmi párt létrehozásának kubai és algériai feltételei lényegesen különböztek. A kubai nacionalistáknak voltak elméleti ismereteik a marxizmusról, a kommunistákhoz való viszonyuk pedig nem volt kizárólag konfrontatív. Algériában viszont a nacionalista szervezeteket és az abból kiszakadó FLN-t szisztematikus antikommunizmus jellemezte, soha nem tekintette egyenlő félnek az AKP-ét, és nemzeti pártnak sem. Támogatását csak akkor volt hajlandó elfogadni, ha feladja önállóságát.

A függetlenség kikiáltását követő években megoldottnak látszott, legalábbis a politika „felhőrégióban”, a szocialista útválasztás kérdése. Az ország ugyanakkor súlyos gazdasági problémákkal küszködött.

Nagy gondot okozott a mezőgazdasági termelés csökkenése, különösen az öngazgatási szektorban, elsősorban a szervezetlenség, a bürokratizmus és a szakemberhiány miatt. A gazdasági problémák átgondolt megoldása helyett azonban eluralkodott a kapkodás és a rögtönzés. Az elvi politikálás helyébe a személyi rivalizálás lépett. Ben Bella egyre inkább az FLN vezetőinek a véleményét figyelmen kívül hagyva, vagy egyszerűen a tudtuk nélkül hozta meg a döntéseit. A politikai kérdéseket személycserékkel vélte megoldani. Hallatlanul felduzzadt, és mindinkább autonóm módon működött a bürokratikus apparátus. A gyarmati korszakhoz viszonyítva hatszorosára növekedett a közhivatalnokok száma, az improduktív kiadások megduplázódtak.³⁷ 1965-re már mind az állami, mind a gazdasági életben kaotikus viszonyok alakultak ki. Ben Bella hiúságtól is ösztönzött önkényeskedésében már odáig jutott, hogy „magát Abd el Kader után az algériai állam második alapítójának hitte.”- írta róla Tahar Zbiri vezérkari főnök, aki a Bumedienn vezette Forradalmi Tanács megbízásából június 19-én kora hajnalban letartóztatta.³⁸

³⁴ MNL, M-KS 288 f. 32/1964/ 10. ó. e., Népszabadság, 1964. május 19. Hruscsov leváltása 1964 októberében valósággal sokkolta Nasszert és Ben Bellát.

³⁵ Khrouchtchev: Souvenirs. Paris, Lafont 1971. 421.

³⁶ Alleg, Henri: Mémoires. Stock Paris 2005. 377-378., Sportisse, William: Entretiens avec Pierr-Jean Le Foll-Luciani. Le Camp des Oliviers. Parcours d'un communiste algérien. Presse Universitaire de Rennes 2012. 250-254.

³⁷ Abderrahim Lamchich: Algérie en crise. Paris, 1991. 109.

³⁸ Colonel Tahar Zbiri: Un demi-siècle de combat. Mémoires d'un chef d'état-major algérien. Alger, 2012. 141.

A Forradalmi Tanács a kiáltványában³⁹ súlyos vádakkal illette az otthon és külföldön egyaránt óriási tekintélynek örvendő Ben Bellát: a gazdasági és állami élet dezorganizálásával, elvtelen káderpolitikával, diktatórikus vezetési módszerekkel, demagógiával. A kiáltvány a szocialista opciót viszont nem kérdőjelezte meg, sőt *visszafordíthatatlan* folyamatnak minősítette. Fő feladatként az államépítést és a függetlenség gazdasági alapjainak, elsősorban a nemzeti nagyiparnak a megeremtését jelölte meg.

Az algériai hatalomátvétel az egész világot meglepte, beleértve az arab országokat is. Hiszen rövidesen, júliusban, Algírban rendezték volna a Világifjúsági Találkozót és az afroázsiai országok jubileumi értekezletét (Bandung 10. éves évfordulója). A megdöbbenés azért volt nagy, mert egy nagy nemzetközi tekintélyű politikust, az arab világban rendkívüli tiszteletnek örvendő Ben Bellát távolították el a hatalomból (és tartották házi őrizetben 1980-ig). Amer marsall, az EAK alelnöke az államcsíny másnapján villámlátogatást tett Algírban, és megpróbált közbenjárni Ben Bella szabadon bocsátása érdekében, menedékjogot kínálva fel a hatalmától megfosztott politikusnak. Végül is néhány nap után Nasszer is bizalmát fejezte ki az új vezetést iránt, amikor kijelentette, hogy „*bizik Algéria egymillió mártírjának a forradalmában.*”⁴⁰

A francia, az olasz és természetesen az algériai kommunisták kemény szavakkal ítélték el a hatalomátvételt. Álláspontjukat magyarázza, hogy számos baloldali, kommunista politikust is letartóztattak. A szocialista országok óvatosan fogalmaztak, nyíltan és hivatalosan egyedül Kuba ítélte el az államcsínyt.

Az eltávolított elnök melletti kiállás rendkívül gyenge volt, néhány száz fiatal tüntetett a kiszabadításáért. Baloldali FLN-politikusok és az AKP vezetésének néhány tagja megalakította a Népi Ellenállás Szervezetét, amely azonban nem tudott tömegtámogatást szerezni. Az AKP vezetősége évekkel később „*elhamarkodottnak és balos tévedésnek, baloldali opportunizmusnak*” nevezte a kétségtelesenül jobboldali politikusokat is magában foglaló Bumedien-csoport merev, sommás elítélését, és azt, hogy ahelyett, hogy az együttműködést keresték volna vele, a konfrontációt választották.⁴¹

Bumedien – olykor komoly kríziseken keresztül –, legyőzte a belső ellenállást és következetesen mélyítette el az 1962-ben meghirdetett szocialista opciót. Mély társadalmi átalakulás történt a meghirdetett ún. hármas forradalom eredményeként az iparosítás, az agrárreform végrehajtása és a kultúra területén. Kiépült az állami struktúra egész vertikuma. 1976-ban pedig társadalmi vitára bocsátották a Tripoli programban és az Algíri Chartában foglaltak elmélyített, továbbfejlesztett változatát, a *Nemzeti Chartát*.

³⁹ AAN 1965. 627-629.

⁴⁰ Progrès d’Egypte, 1965. június 23.

⁴¹ Dix ans au service de notre peuple et de sa révolution. Déclaration du Premier secrétaire du comité central du PAGES. Algír, 1976. január 20. Bumedien nem zárkózott el a kommunistákkal való kapcsolat elől. Egy-két nappal a hatalomátvétel előtt az Alger républicain-nel keresztül találkozott is képviselőjükkal. S az év decemberében a moszkvai tárgyalásai során is megerősítette ezt a szándékát.

Az országos vita, az agrárreform meghirdetése (1971) újabb lehetőséget teremtett az iszlamisták számára, hogy támadják, „nemzetietlennek” bélyegezzék a szocialista opciót. Ebben a vitában kiderült, hogy a lakosság körében nagy befolyással bír az a vélemény, amely szerint a szocializmus azonos az ateizmussal, tehát nem alkalmazható Algériában. Ha mégis, akkor az csak „jelzős” – algériai, arab, iszlám – szocializmus lehet. Ezért kompromisszumos megoldásként a „specifikus szocializmus” elnevezést javasolták és fogadták el. Természetesen a végleges szövegbe bekerült, hogy „az algériai nép muzulmán nép”, „az iszlám” pedig „államvallás”. Ám az is, hogy ez az iszlám „elítéli a rasszizmust, a sovinizmust, az embernek ember által történő kizsákmányolását”. Ennek a „specifikus szocializmusnak” a társadalmi igazságosságot hirdető iszlám mellett a másik forrása az algériai nép antikolonialista harca volt: „A szocializmus Algériában az 1954. november 1-jei forradalom elmélyítése. A nemzeti és a szocialista építést lehetetlen elválasztani egymástól, a kettős feladat nem kizárja, hanem erősíti egymást.” A „specifikus szocializmus” harmadik forrása pedig az emberiség egyetemes fejlődésének tapasztalatai és elméleti eredményei. Erre utal pl. az a tétel, hogy „a szocializmus Algériában gazdagodik a világszocializmus gyakorlatából.”³⁴²

Kétségtelen, hogy a szocialista opció ilyen széles társadalmi konzultáció útján történő elfogadására egyetlen más hasonló társadalomépítési irányvonalat hirdető országban sem került sor. Ilyen mélyen az új, a tőkés magántulajdont korlátozó társadalmi struktúra kialakításának szándéka sem mellőzte sehol máshol a spontaneitást, az emocionális motivációt. Georges Marchais, az FKP főtitkára, 1974-es hivatalos algériai utazása után úgy vélekedett, hogy „az FLN a szocializmus útján vezeti az országot.”³⁴³ Ezt a véleményt az AKP elfogadhatatlannak tartotta, és keményen bírálta a francia kommunista vezetőt.³⁴⁴ Azt viszont elismerte az AKP, hogy az *Algéri Chartában* kifejezett szocializmust antiimperializmus és a szociális igazságosság megteremtésére való törekvés jellemzi, s a Bumedienn haláláig terjedő korszak az algériai szocializmus „legpozitívabb, legerősebb és legantiimperialistább korszaka volt”.³⁴⁵

Bár nagyon különböző karakterekről van szó, Ben Bella és Bumedienn szocializmus felfogása között lényeges, elvi különbség nincs. A Nemzeti Chartában lefektetett elvek pontosabbak, elmélyültebb elemzés, főként pedig demokratikusabb folyamat eredményei. Abban, hogy ez így történt, vitathatatlan érdemei vannak Bumediennnek. A harmadik világ országaiban, de lényegében minden társadalomban, amely nem az autonóm individuumra épülő tőkés társadalom, a

³⁴² Algérie, naissance d'une société nouvelle. Charte nationale du peuple algérien. Éditions sociales, Paris 1976. 91-99., 100-101.

³⁴³ Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája, Berlin 1976. június 29-30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 221.

³⁴⁴ Az algériai kommunisták már-már dühös véleményét az váltotta ki, hogy az FKP az algériai utazás után minden konzultáció nélkül megszakította a hivatalos kapcsolatot az AKP-val az FLN javára. (Pl. még a l'Humanité ünnepségére sem a testvérpártot, hanem az FLN-t hívta meg).

³⁴⁵ Sadek Hadjéres: Réflexions autour de trois décennies de “socialisme spécifique” en Algérie. In Expériences socialistes en Afrique 1960-1999. (Szerk.: Francis Arzalier) Paris, 2010. 130.

személyiségnek a szerepe meghatározó. Bumedien autoriter vezető volt, de döntéseit nem személyi kombinációkra alapozta. Nem intellektuális úton, hanem az algériai társadalmi valóságból merített tapasztalatok révén jutott el a szocialista opció elfogadásáig, és tett kísérletet a megvalósítására.

Hívó volt, ám ha tehette, kerülte az iszlám előírások látványos gyakorlását. Rendkívül keményen bírálta a „hipokrita” iszlámot, amely a vallás mögé bújva védelmezi „a kizsákmányolást, a rabszolgaságot és a hűbériséget”. Vallotta és hirdette, hogy a muzulmán világ csak akkor fog megújulni, ha a társadalmi forradalom útjára lép, mert „az emberek nem akarnak korgó gyomorral a paradicsomba menni. Ez a probléma lényege.” – jelentette ki 1974-ben nagy visszhangot kiváltó beszédében Lahoréban az iszlám csúcskonferencián.⁴⁶ A *Nemzeti Charta* is megkülönböztet „kizsákmányoló” és „nem kizsákmányoló tulajdont” és elutasítja az osztályharcot. Ám Bumedien számtalanszor hangsúlyozta „*ez nem jelenti azt, hogy az érdekek ellentmondása nem létezik, létezése realitás*”.⁴⁷ Az ideológiai tisztánlátást igyekezett erősíteni azzal is, hogy különbséget tett a hazafiak és szociális forradalom hívei között: „*Az, hogy valaki patrióta, még nem jelenti, hogy szocialista forradalmár is.*”⁴⁸ Ez egyáltalán nem jelentette az előbbieket lebecsülését, csupán azt fejezte ki, hogy az FLN párt tagjainak magasabb fokú öntudattal kell rendelkezniük.

Tisztában volt a korlátokkal, a szocialista építés előtt tornyosuló akadályokkal, s ezeket nem személyek machinációira vezette vissza, hanem az ország történelmi-társadalmi helyzetével, adottságaival magyarázta. Ezért – ellentétben sok harmadik világbéli kortársával – a nehézségeket nem a rendszer diktatórikus jellegének erősítésével próbálta legyőzni, hanem éppen ellenkezőleg: nyitással, demokratizálással. Ez a szándék különösen felerősödött nála a Nemzeti Charta elfogadása után. Tanúsítják ezt közeli munkatársai, miniszterei, de a vele külföldiként a legközelebbi kapcsolatba került Paul Balta francia újságíró is. Első lépésként egy olyan újjáalakuló FLN-kongresszus összehívásán gondolkodott, amely kritikus és önkritikus is a múlttal, a jellel és a célokkal kapcsolatban is.⁴⁹

Rendkívül egyszerűen élt, leginkább a szegényebb rétegek, különösen a fel-lahok körében érezte jól magát. A harmadik világ politikusainak nagy generációjához tartozott. Mélységesen hazafi volt és tiermondista, s legalább annyira elkötelezett a társadalmi igazságosság, egyenlőség megteremtése iránt. A vezetése alatti Algéria, főként az 1970-es években, nem sorolható a szocialista világrend-szerhez, de a sokszínű szocializmus nemzetközi közösségéhez mindenképpen.

A *Nemzeti Charta* népszavazás útján történő elfogadásával (1976. június 27.) az állami intézmények kiépítése a befejező szakaszához érkezett. Novemberben

⁴⁶ Idézi: Roger Le Tourneau: *L’islam de Houari Boumediène*. AAN, 1978. 272.

⁴⁷ Bumedien beszéde az Algériai Dolgozók Szakszervezetének 5. kongresszusán, 1978. március 25. in AAN, 1978. 762.

⁴⁸ Bumedien beszéde Constantine-ban, 1974. június 6. in AAN, 1974. 701.

⁴⁹ Paul Balta: *Mes rencontres avec Boumediène*. *Confluences Méditerranée*, 81. sz. (2012) 211-212.

elfogadták az alkotmányt, amely az említett tételeken túl azt is rögzítette, hogy a politikai rendszer meghatározó eleme, alapja az FLN Párt.

Decemberben Bumedient köztársasági elnökké választották, 1977 februárjában pedig a parlament tagjainak a megválasztására került sor. Ezt követően a Forradalmi Tanács feloszlott. A párt újjászervezése azonban már utódjára maradt, Bumedien 1978 decemberében elhunyt. A szocialista opció hirdetése elhalványult, s az 1989-ben elfogadott alkotmányban már nem is szerepel a „szocialista útválasztás visszafordíthatatlansága”.

Algéria döntően azért nem lett „Afrika Kubája”, mert a tőkés világpiacba törént beágyazottsága olyan mély volt, hogy a nagyon céltudatos és következetes nemzeti gazdaságpolitika ellenére sem tudott onnan kiszakadni. Kubával viszont ez megtörtént, a Szovjetunió és a szocialista országok segítségének köszönhetően.

Forrás és irodalom:

Levéltár: *Magyar Nemzeti Levéltár*

Beszélgetések, interjúk az AKP vezetőivel (Sadek Hadjeres, William Sportisse, Henri Alleg) 2006-2015.

Sajtó: *Alger républicain, El Moudjahid, l'Humanité, Népszabadság, Progrès d'Egypte, Révolution africaine*

Szaklapok, évkönyvek: *Annuaire de l'Afrique du Nord, Démocratie nouvelle, Confluences Méditerranée*

Visszaemlékezések: *Alleg, Henri: Mémoires. Stock Paris, 2005. 377-378.,*

Sportisse, William: Entretiens avec Pierre-Jean Le Foll-Luciani. Le Camp des Oliviers. Parcours d'un communiste algérien. Presse Universitaire de Rennes 2012. 250-254.

Colonel Tahar Zbiri: Un demi-siècle de combat. Mémoires d'un chef d'état-major algérien. Alger, 2012.

Ahmed Taleb-Ibrahimi : Mémoires d'un Algérien. Tome 1 : Rêves et épreuve (1932-1965). Casbah Editions Alger 2006., Tome 2 : La passion de bâtir (1965-1978). Casbah Editions Alger 2008.

Chadli, Bendjedid : Mémoires Tome 1 : 1929-1979.

Feldolgozások : A szocialista orientáció. Elmélet és gyakorlat. (*Ágh Attila*) Kossuth Könyvkiadó, 1984.

Roger Faligot: Tricontinentale. La Découverte, Paris 2013.

Expériences socialistes en Afrique 1960-1999. (Szerk.: Francis Arzalier) Paris, 2010.

Ian Bullock

A brit „ultra-bal” keletkezése, 1917-1924 (Rövidítve)

A magam részéről úgy hiszem, először az 1960-as években hallottam az ultrabal jelenségről beszélni. A szóhasználat kifejezetten pejoratív volt. Olyan emberekre vonatkozott, akik a Nagy-Britannia Kommunista Pártja (CPGB) tagjai voltak, de trockizáltak. Ez a szóhasználat persze mindig is pontatlan volt, más emberekre és

csoportokra is vonatkozhatott, érinthette az elméleti tisztaságot, de azt is, hogy az illetők nem voltak hajlandók elfogadni a kompromisszumokat.

Felvetődik a kérdés, hogy ez a fogalom mikor tűnt fel először. Minden valószínűség szerint az I. világháború végén és az oroszországi forradalmak után. Olyan emberekre vonatkozott, akikről korábban mint „imposszibilis” személyekről beszéltek. Történetileg először az SDF-ben (Socialist Democratic Federation)⁵⁰ beszéltek és írtak azokról, akik kiváltak és megalakították a Szocialista Munkáspártot (SLP)⁵¹ és a Nagy-Britannia Szocialista Pártját (SPGB).

Úgy vélem, hogy az „ultra-bal” fogalom igazán a CPGB megalakulása után jelentkezett hamarosan, még jóval a trockizmus kialakulása előtt. Azt hiszem, először írásos formában a KI második, 1920 évi kongresszusi jegyzőkönyvének anyagaiban tűnt fel. A beszámoló a párt lapjában, a Communist-ban jelent meg, míg a hivatalos irányzattal szemben az SLP-nek volt ekkor az orgánuma a The Call. Ekkor W. McClaine és Tom Quelch, Harry Quelch⁵² fia, aki a későbbiekben jelentős szerepet játszott a párt életében – ők képviselték a pártot a moszkvai kongresszuson. Mindketten támogatták ekkor mind azt, hogy a KP folytasson parlamenti tevékenységet, mind pedig azt, hogy kísérelje meg, hogy társult szervezetként csatlakozzon az LP-hez. A régi shop stewardosok (munkás bizalmiak) és a KP szél-balos küldöttei ezekben a kérdésekben nem értettek egyet velünk – írta egykor Tom Quelch, aki a brit kommunisták nevében volt szintén küldött Moszkvában. A CPGB alakuló kongresszusa azonban egyetértett velünk. (Tom Quelch) Lenin később az ismert „Baloldaliság...” című könyvecskéjében kitér ezekre a kérdésekre az ultra-baloldaliakat bírálva.

Kik is voltak ezek az ultra-baloldaliak?

Felvetődik a kérdés, hogy a shop stewardos hangadók mennyiben tartóztak ebbe a kategóriába. Tény, hogy sem az angol, sem a skót shop steward mozgalom hangadói nem voltak a parlamenti akciók és parlamenti tevékenység nagy hívei. William Gallacher⁵³, aki a moszkvai kongresszuson a Clyde-i shop stewardokat képviselte, ekkor szintén ilyen nézeteket vallott és Lenin említett könyvében őt „gyermekbetegségéért” személy szerint meg is bírálta. Jack Tanner, aki egykor a shop steward mozgalom lapját, a Solidarity-t szerkesztette, szintén leírta, hogy „nem nyerhetünk semmit a parlament révén, továbbá, hogy minden erő, amit a parlamenti munkára fordítanak, az merőben elvesztegetett fáradság és kár a pénzért is, amit erre fordítanak”. Tanner hangsúlyozta, hogy az igazi harcot „az ipari talajon, vagyis az üzemekben, a gazdasági életben” kell lefolytatni.

⁵⁰ A szervezet megszűléséről lásd Évkönyv 1983-85. (a szerk.)

⁵¹ Szemben a korai kommunista pártokkal, amelyek még még 1919-20-ban elutasították a parlamentben való részvételt, az SLP ezt nem tette, azzal a megfontolással, hogy a parlamenti tevékenység is elősegítheti a szocialista forradalomhoz vezető utat. Az SLP elvetett minden olyan gondolatot, hogy csatlakozzanak az LP-hez és 1921-ben is még azt vallották, hogy „mi bolsevikok vagyunk”, sőt az SLP azt is megerősítette, hogy ők is a Kommunista Internacionáléhoz tartoznak. Noha az SLP több tagja, sőt egyes szervezetei is csatlakoztak a CPGB-hez, az SLP mint párt ezt elvetette.

⁵² Harry Quelch életútját lásd Évkönyv 1983.

⁵³ W. Gallacher életútját lásd Évkönyv 1981.

Amikor 1920 augusztusában a Brit Kommunista Párt megalakult, akkor Tanner és mások úgy vélték, hogy a KP-nak kívül kell maradni az üzemi szférán, mert a pártnak nem ott, hanem a politikai életben kell tevékenykedni, ám lényegében mégiscsak azt szorgalmazták, hogy egy igazi KP-nak nem a politikával kellene foglalkoznia, hanem az üzemekben belül kellene tevékenykednie. Ám a valóságban a fordítottja történt egy évvel később, amikor a KP újraszervezésekor elfogadták a párt irányító szerepét, ami egyúttal a politika elsőbbségének elfogadását is jelentette. A szerző ehelyütt utal a hírneves brit szociológus, közgazdász Ralph Darlington munkájára, aki a korszak egyik volt shop steward vezetőjének, majd később a CPGB vezetőjének, J.T. Murphy-nek életét dolgozta fel. (A könyv 1998-ban jelent meg, *The Political Trajectory of J.T. Murphy* címen.)⁵⁴ Maga a *Solidarity* lap 1921. májusában elhalt.

A brit ultra-baloldaliak körében ekkor fontos szerepet játszott Sylvia Pankhurst⁵⁵, aki ekkoriban még 1919-1920-ban párhuzamos brit kommunista pártot alakított. Ekkoriban, 1919-ben ő volt a bolsevikok leglelkesebb követője. Pankhurst hasonlóképpen a parlamenti tevékenységet elutasító álláspontra helyezkedett, ilyen szellemben írt 1918-ban és 1919-ben, és Lenin a „Baloldaliság”-ban őt is ezért személy szerint bírálta meg. Pankhurst ekkor meg volt győződve arról, hogy a brit munkásság a maga gazdasági harcaiban ugyanúgy, mint Oroszországban, megalakítja a maga tanácsait és ezek vezetik át majd a munkásságot a szocialista célok eléréséhez a parlamentet teljesen kizárva. 1919-ben Pankhurst több írásában is megfogalmazta ezt a meggyőződését, hogy az orosz szovjetek példájára Nagy-Britanniában is a munkásságnak ezen az úton kell haladnia. Ő elsősorban a londoni East End-en tevékenykedett és volt befolyással. (Pankhurst főként a *The Workers’ Dreadnought* orgánumban írt rendszeresen.) Pankhurst egyébként külföldi utazásokat tett, nemzetközi kapcsolatokat épített ki olyan kommunistákkal, akik hasonló nézeteket vallottak, elutasították a parlamenti tevékenységet – így Hollandiába utazva lépett baráti, szövetségi kapcsolatba Anton Pannekoekkal⁵⁶ szintén még 1919-ben.

Pankhurst párhuzamos kommunista pártja rövid életűnek bizonyult, 1920-21-ben a kommunista csoportosulások egyesülése tovább tartott és 1921-ben lezárult a CPGB megalakulásával. Pankhurst ez alatt az idő alatt kitarított korábbi nézetei mellett, élesen írt azon tendencia ellen, hogy a pártban a tagsággal szemben a szervezetek vezetői elszakadva irányító szerepet játsszanak. Pankhurst ugyan tagja lett az új pártnak, de párttagsága rövid ideig tartott.

1920-ban Angliában amikor érezhetővé vált annak veszélye, hogy a szovjet-lengyel háború kapcsán Anglia is intervenciós háborút kezd a Szovjetunió ellen, az „akció tanácsok” mozgalomba sok angol szélsőbaloldali szervezet kapcsolódott be, így Pankhurst is. Az említett baloldali szervezetek egy része határozottan elhatárolta magát a CPGB-től.

⁵⁴ J.T. Murphy életútját, lásd jelen kötetünkben.

⁵⁵ Sylvia Pankhurst életútját lásd Évkönyv 1982.

⁵⁶ Anton Pannekoek életútját lásd Évkönyv 2006.

1921-ben a CPGB megszületésével egy időben mindjárt felvetődött, hogy a párt megkísérelje átvenni az akciótanácsok irányítását, ami persze nem sikerült és nagyobb ellenállást váltott ki. Ugyanakkor a CPGB teljes elkötelezettséget kívánt a Szovjetunió politikája mellett és persze belépett a Kommunista Internacionáléba (KI). 1920-ban Pankhurst hat hónapra börtönbe került, így ő maga a CPGB megalakuló kongresszusán nem vett részt, az egységes kommunista mozgalom megeremtését helyezte, azzal a fenntartással, amit a Workers' Dreadnought-ban több cikkben kifejtett, hogy a párt nem a vezérek pártja lesz. Az új pártban pedig szükségesnek tartotta, hogy fennmaradjon a baloldali blokk külön önálló csoportosulása a párton belül.

Forrás: Ian Bullock: The Original British 'Ultra-Left', 1917-1924. <http://fred.eu5.org/socialist-history/The-original-British-Ultra-Left.pdf>.

Szilágyi Ágnes Judit

Érdekvédelem, szakszervezetek Brazíliában az I. világháború éveiben⁵⁷

A háború hatása a gazdaságra és a társadalmi mozgalmakra

A brazil társadalom a XX. század elején még sok mindent őrzött a császárság (1822-1889) rabszolgatartó-oligarchikus jellegéből, főleg a hatalmas ország belső, vidékies régióiban. Az első köztársaság (1889–1930) ugyanakkor fontos változásokat is hozott. Az atlanti part nagyvárosaiban a hagyományos struktúrákat a kapitalizmus viszonyai kezdték felváltani. A modernizáció és a nacionalizmusok kora két egyre jelentékenyebb és gyakran egymásnak feszülő réteg, a városi, polgárosult elit és a munkásság megerősödést hozta. 1902 és 1911 között például São Paulo lakossága 35%-kal nőtt.⁵⁸ Beszédese az 1920-as népszámlálási adatok a foglalkozás szerinti megoszlásra vonatkozóan, például Salvador esetében, ahol a lakosság ekkor 283.422 fő volt. Megélhetésük döntően a mezőgazdasághoz kötődött, de 54.635-en, vagyis 19,2% végzett kétféle munkát a kézműiparban, kisebb-nagyobb üzemekben, a kikötőkben, a közlekedésben. A kereskedelemben, a bankokban dolgozó kistisztviselők aránya 5,6% (15.780) volt, a hivatalnokok az

⁵⁷ Jelen tanulmány a szerző Sorsok, frontok, eszmék (szerk.: Majoros I. Bp. 2015) című kötetben megjelent írásának az Évkönyv számára készített, rövidített változata.

⁵⁸ Mirian Silva Rossi: Circulação e mediação da obra de arte na Belle Époque palistana, Anais do Museu Paulista, (São Paulo) vol. 6/7. 1998-1999 [2003] (83-119.o.) 91.o.

állami szektorban 1,2%-ot (3.406), a magánvállalatoknál 0,5%-o (1.185) képviseltek, míg a papok és a szabad foglalkozású értelmiségiek 2%-ot (5.932).⁵⁹

A városok lakosságának felduzzadásáért jelentős részben a migráció a felelős. A belső, a brazil vidékről származó betelepülők ott vannak minden nagyvárosban, az ország déli részén pedig az is jellemző, hogy az 1870-es évektől egyre több a külföldi bevándorló.⁶⁰ A munkásság jelentős része olasz, spanyol, portugál vagy német emigráns. A déli tagállamok németsege a brazil hajókat ért U-Boot- illetve torpedótámadásokat követően különösen nagy nyomás alá kerül. Bár az első világháború fékezi a külföldiek beáramlását, ugyanakkor a kolóniáikban felerősödnek a nemzeti érzelmek, melyek leképezik az európai törésvonalakat. Az emigráns közösségek aktivitása megelégnkül, a jótékonyági akciók szervezésétől az utcai összecsapásokig terjed. A németek titkos rádióadót üzemeltetnek, ami a Császárság propagandáját közvetíti, megszegve ezzel a brazil törvényeket. Előfordul, bár a semlegességi rendeletek szerint szintén tilos, a háborús kötvény jegyzés valamint a toborzás, és nem ritka, hogy fiatal férfiak visszatérnek Európába harcolni. Az asszonyok búcsúkat, jótékonyági vásárokat szerveznek, ahol az óhaza számára gyűjtenek. Ebben különösen jeleskedik a São Pauló-i olasz kolónia.⁶¹

A lelkesedés e megnyilvánulásai mellett azonban szinte kezdettől fogva demonstrálnak a háború ellenzői is. Például 1915. március 26-án Rio de Janeiróban munkásgyűlést tartanak, ahol megalakítják a *Comissão Popular de Agitação contra a Guerra* nevű háború ellenes népi bizottságot, a brazil anarchisták pedig 1915-ben nemzetközi békekongresszust (*Congresso Internacional da Paz*) hívnak össze Rio de Janeiróba.⁶² Az 1916-os május 1-e is háború ellenes demonstrációvá válik, ötezer ember részvételével a São Pauló-i Szent Ferenc téren (*Largo de São Francisco de Paula*), az „*Abaixo a guerra, queremos a paz*” (Le a háborúval, békét akarunk) jelmondat jegyében.⁶³

Ezek a tiltakozások is tükrözik a háború negatív hatásait, ami alól a semlegességre törekvő Brazília sem tudta kivonni magát. Az ország kevésbé diverzifikált,

⁵⁹ A népszámlálási adatokat közli Aldrin A. S. Castellucci: Flutuações econômicas, crise política e greve geral na Bahia da Primeira República, Revista Brasileira de História, vol. 25, nº 50, 2005. (131-166.o.) 148-149.o.

⁶⁰ A korszak társadalmi, gazdasági változásairól magyar nyelven ld. Boris Fausto: Brazília rövid története, ford.: Pál Zs., Timár I., Budapest, Equinter, 2011. 166-182.o. A migráció kérdéséről bővebben ld. pl. Hélio Moura (szerk.): Migração interna: textos selecionados, Fortaleza, Banco do Nordeste do Brasil S.A., 1980., T.W. Merrick – D.H. Graham: População e desenvolvimento econômico no Brasil, São Paulo, Zahar, 1981. és Neide Lopes Patarra (szerk.): Emigração e imigração internacionais no Brasil Contemporâneo, São Paulo, FNUAP, 1995.

⁶¹ Luigi Biondi: A greve geral de 1917 em São Paulo e a imigração italiana: novas perspectivas, Cadernos AEL, (Campinas) vol.15, no.27, 2009, (261-307.o.) 280-282.o. http://segall.ifch.unicamp.br/publicacoes_ael/index.php/cadernos_ael/article/viewFile/158/165 (letöltés 2014. március 3.)

⁶² Edgar Rodrigues: História do Movimento Anarquista no Brasil, Piracicaba, Ateneu Diego Giménez, 2010. 5. és 58. o.

⁶³ Vito Giannotti: História das lutas dos trabalhadores no Brasil, Rio de Janeiro, MAUAD Editora Ltd., 2007. 108.o.

főként nyersanyag exportra épülő, nyitott és kiszolgáltatott gazdaságát⁶⁴ rendkívül megviselte a szövetségesi erőfeszítés.

A világháború ideje alatt a szembenálló európai hatalmak saját lakosságuk és hadseregük ellátására egyre nagyobb mértékben igényelték a nyersanyagokat a fegyveres konfliktuson kívül álló országoktól is. A kávé, a cukor, a gyapot, a bőr, a szárított hús vagy a kaucsuk exportjával Brazília javítani tudott kereskedelmi mérlegén, egyes esetekben többlet is mutatkozott, és a kivitel fokozása ellenállhatatlan kísértést jelentett. Azonban a hazai piac ezzel nagy áldozatokra kényszerült. Az alapvető cikkek ára belföldön jelentősen emelkedett. Drága volt a kenyér, magasak a labkérek. Az infláció sok egyszerű ember kisvállalkozását tette tönkre.⁶⁵ A brazil üzemek egyre inkább a háborús konjunktúrát szolgálták. Az ipari beruházások egyik csúcsidezőszaka ugyan 1915-16 volt, de 1917-ben visszaesés következett be, és 1918-ra vonatkozóan már negatívak a mutatók, a nyersanyag és az ipari berendezések hiánya miatt. Még nem érkezett el az importhelyettesítő iparfejlesztés korszaka. „Az állam figyelme első sorban nem az ipari termelés, hanem a mezőgazdasági kivitel felé fordult. ... ha nem is volt iparelles, távol állt tőle a tudatos iparfejlesztő politika gyakorlása.”⁶⁶ (Ami majd csak az 1920-as, 1930-as évtizedben bontakozik ki).

A háborús évekig elhúzódó krízis jól tetten érhető Bahia állam textiliparának példáján, mely 1912-től némi hullámmzással, de lényegében folyamatosan túltermelési válsággal küzd. A munkakörülmények és lehetőségek romlanak, hiszen a termelés több gyárban leáll, és még így is jelentős raktárkészletek halmozódnak fel, míg az alapanyagok beszerzése a régi, magas, nehezen megtérülő áron történt. A háború tovább rontja a nyers- és üzemenyag ellátást. A válság költségeit a munkaadók a munkavállalókra igyekeznek hárítani, és a fogyasztói árak is folyamatosan emelkednek (egy pár cipő 1916 januárjáról 1917 januárjára 100%-kal drágul). Bevett módszer a bérek késedelmes kifizetése, kevesebb dolgozó alkalmazása, a munkaidő kiterjesztése, az éjszakai műszak bevezetése, vagy az alacsonyabb, esetenként fél fizetéssel alkalmazott női- és gyermekmunka, illetve a fizetések megkurtítása mindenféle ürüggyel (hibás munkadarabok miatt, szállásköltség címén stb.) Az már pusztán véletlen, hogy az egyik legnagyobb salvadori üzem, az Északi Kalapgyártó Vállalat (*Companhia Chapelaria Norte Industrial*) – mely egyébként döntően szintén import alapanyagokból dolgozik – a világháború idején, 1918 áprilisában leég, a cég tönkre megy, 500 munkása pedig az utcára kerül. A válság jelenségek nagyon hasonlóak más városokban és

⁶⁴ Az első ipari census Braziliában 1907-ben valamivel több, mint 3000 vállalkozást regisztrált, 1920-ban pedig több, mint 13000-et. A ugrásszerű növekedés az I. világháború idején következett be, amikor 6000 cég létesült, főként fogyasztási cikkek gyártására. A húsexport szintén bővült és túlszárnyalta a textilét. Azonban az ország gazdasága továbbra is alapvetően az agrár exporttól függött, főleg a kávé kivitteltől, ami a brazil export majd 70%-át tette ki. Esterzilda Bernstein de Azevedo: *Patrimônio industrial no Brasil*, usjt-arq.urb – No.3/primeiro semestre de 2010: 15. o. <http://www.usjt.br> (letöltés 2014. március 20.)

⁶⁵ Castellucci i.m. 134.o.

⁶⁶ Fausto i.m. 174.o.

más, a brazil ipari munkásság döntő részét foglalkoztató ágazatokban is (például a bőr- és cipőipar, az építőipar vagy a dohány feldolgozás terén).⁶⁷

A lakosság életkörülményeinek romlása – amivel szemben a politikai elit nem mutat túl nagy érzékenységet - és a munkásság számbeli növekedése, presztízsének emelkedése a brazil szakszervezeti és munkásmozgalom legnagyobb akcióinak korszakát hozza el éppen az első világháború éveiben, hogy azután, 1919 és 1921 között a szolidaritás és az új osztálytudat rövid virágkora következzen.

A forradalmi és a reformista szakszervezetek

Eleinte a hatalmas területű brazil föderációban nem volt egyetlen átfogó, országos hálózattal rendelkező érdekképviselő, hanem helyi klubok, egyesületek, csoportosulások kezdték szervezni a dolgozókat. A lokális sajtóságok két eltérő szakszervezeti irányzat kifermálódását eredményezték. A forradalmi, az úgynevezett *sindicalismo revolucionário* vagy *anarco-sindicalismo* a sok európai bevándorlót fogadó tagállamokban vált jellemzővé, hiszen a dél-európai országokból érkezők magukkal hozták az anarchista tradíciót.⁶⁸ A brazil állam már 1907-ben restriktív választ adott az irányzat terjedésére az Adolfo Gordo-törvény elfogadásával.⁶⁹ Ennek alapján ki lehetett utasítani a munkásmozgalomban aktív bevándorlókat. Ahol a külföldiek jelenléte nem volt meghatározó, ott a reformista jellegű, úgynevezett *amarelo* azaz „sárga” szakszervezetiek (az anarchisták fekete színével szemben) jutottak döntő befolyáshoz.⁷⁰ A két irányzat alapköveteléseai nagyon hasonlóak voltak, ahogy egyébként a világ bármely más pontján: a munkaidő csökkentése és szabályozása, a bérek emelése, a jobb élet- és munkakörülmények megteremtése, a gyermekmunka megszüntetése, azonos bér a férfiaknak és a nőknek. Háborús specialitásként jelentkezett főként a braziliai olasz bevándorlók körében a tiltakozás az úgynevezett hazafias hozzájárulás (*contribuição „pró-pátria”*) ellen, vagyis az ellen a gyakorlat ellen, hogy az óhaza támogatására egyes gyártulajdonosok – maguk is olasz származásúak – kötelező jelleggel egy bizonyos összeget gyűjtöttek össze dolgozóik – többnyire szintén olasz beván-

⁶⁷ Castellucci i.m. 136-140.o.

⁶⁸ A braziliai irányzat európai gyökereiről ld. első sorban Edilene Teresinha Toledo: O sindicalismo revolucionário em São Paulo e na Itália : circulação de ideias e experiências na militância sindical transnacional entre 1890 e o fascismo című doktori dolgozatát (Campinas, UNICAMP, 2002.) <http://www.bibliotecadigital.unicamp.br/document/?code=vtls000240606> (letöltés 2014. szeptember 25.) Vö. továbbá Ormos Mária: Mussolini, második, kiegészített kiadás, Budapest, PolgART, 2000. I. köt. 16-18.o. Zolcsák Attila: Az anarchista föderalizmus és a spanyolországi regionalizmus, Eszmelet 70.sz., 2006. nyár, 61-77.o. Bozóki András – Sükösd Miklós (szerk.): Anarchizmus (Modern ideológiák), Budapest, Századvég Kiadó, 1991.

⁶⁹ Az 1907. január 7-i, 1641 sz. törvény előterjesztőjének, a São Pauló-i Alfredo Gordo képviselőnek a nevét viseli, teljes szövegét ld. http://www.franklinmartins.com.br/estacao_historia_artigo.php?titulo=lei-adolfo-gordo-integra-1907 (letöltés 2014. szeptember 25.)

⁷⁰ Claudio Batalha: Uma outra consciência de classe? O sindicalismo reformista na Primeira República. Ciências Sociais Hoje, São Paulo: Vértice/Anpocs, 1990, 117-127.o.

dorlók – bérének terhére. Így járt el például az egyik legnagyobb São Pauló-i textilgyár, a *Cotonifício Crespi*.⁷¹

A két szakszervezeti irányzat között lévő legfőbb különbség a politikai élet szereplőjéhez való viszonyban mutatkozott meg. Míg az anarchisták tagadták az állam, pontosabban minden intézményesült hatalom létjogosultságát, addig a reformista szakszervezetek együttműködésre törekedtek a helyi politika aktoraival. A munkásmozgalom hagyományos eszközei mellett (pl. a munkabeszüntetés⁷²) céljaik érdekében gyakran lobbiztak politikusok, hivatalnokok megnyerésével, ügyvédek bevonásával. Az állam számukra nem volt ellenség, inkább egyfajta közvetítőt láttak benne, mellyel kölcsönös előnyökért segíthetik egymást. (Ez a szemlélet köszön vissza majd a Vargas-i populista-trabalhista politikában az 1930-40-es éveken.) Az oligarchikus elit részéről szintén mutatkozott hajlandóság a munkásszervezetekkel való együttműködésre. Különösen akkor, mikor az egymásnak feszülő politikai indulatok felerősödtek, és a hatalmi játszmákban a szembenálló felek egyike vagy másika támogatást keresett a szakszervezetekben. (Ez a jelenség már a tömegdemokrácia illetve a latin-amerikai populizmus felé mutat.) A munkások pedig igyekeztek a lehető legjobban kihasználni a helyzetet a maguk oldalára állítva a politikusokat a gyárosokkal, nagyvállalkozókkal, kereskedőkkel és általában az egyenlőtlen társadalmi viszonyokkal szembeni küzdelemben.⁷³

Az együttműködés föderális szintű példája volt, mikor 1912-ben a sárga szindikalisták a katolikus egyház és a sajtó jelentős része által is támogatott munkás kongresszusuk tiszteletbeli elnökének kérték fel a hivatalban lévő köztársasági elnököt, Hermes da Fonsecat (elnök 1910-14), és a kormány a szakszervezeti vezetők közé híveit juttatta be, akik kerültek az éles konfrontáció.⁷⁴

A helyi együttműködés példaként említhetjük az 1917 júliusa és októbere között Rio Garnde do Sul államban zajló vasutas sztrájkokat. Itt a munkások a kormányzó, Borges de Medeiros támogatását keresték a vasútvállalattal szemben. Ráadásul az esetnek bizonyos nacionalista felhangja is volt azért, hogy a szervezett munkásokat erősítették más, a vasutat utazásra vagy szállításra használó társadalmi csoportok, és melléjük állt a tagállam kormánya is, ilyen módon közösen szálltak szembe a „külföldi kizsákmányoló kapitalistával”, a vasúttársaság koncessziót kézben tartó belga *Compagnie Auxiliaire de Chemins de Fer au*

⁷¹ Biondi i.m. 281-284.o.

⁷² A munkabeszüntetés az 1890-es évtized eleje óta vált az érdekvédelem egyre gyakrabban alkalmazott eszközévé Braziliában is, és az 1917-19-es sztrájkhullámban kulminált.

⁷³ Castellucci i.m. 144.o.

⁷⁴ Jorge E. Silva: O nascimento da organização sindical no Brasil e as primeiras lutas operárias (1890-1935) http://www.nodo50.org/insurgentes/biblioteca/o_nascimento%20_da_organizacao_sindical_no_brasil_jorge_silva.pdf (letöltés 2014. május 20.) és Emílio Gennari: Sindicato e organização de base: histórias, dilemas e desafios, 20.o. www.sinairn.com.br/arquivos/sindicatoseOLT.pdf (letöltés 2014. szeptember 25.)

Brésillel. Részben e tiltakozások vezettek később a cég állami kezelésbe vételéhez.⁷⁵

A reformista szakszervezetek 1919 júniusában a Bahia államban kibontakozó általános sztrájk idején is támogatást kerestek a politikai potentátok körében, de itt a nacionalista felhangok teljesen hiányoztak. Helyette különböző ágazatok munkásai összefogva igyekeztek szövetségeseket találni a hatalomért küzdő elit csoportok közül. A Salvadorban létrehozott központi sztrájkbizottság (*Comitê Central de Greve*) először is memorandumot intézett a hatóságokhoz és az üzemek tulajdonosaihoz, az államot képviselő szenátorokhoz és egy reformista képviselőhöz, Maurício de Lacerdához, valamint a riói testvér szervezetekhez. Amellett, hogy ebben megfogalmazták követeléseiket, fontosnak tartották megmagyarázni tetteik motivációit, értelmezni a kialakult helyzetet. A megmozdulások csúcspontján 15 ezren tüntettek a salvadori utcákon, akiket a sztrájkbizottság nyugalomra és a törvények betartására intett („*aconselhando sempre calma, ordem e respeito à lei*”). Ehhez a megmozduláshoz csatlakoztak az észak-kelet-brazíliai Recôncavo régió más városai is, mint Nazaré, Cachoeira, São Félix és Vila de Muritiba. Közben a gyártulajdonosok – akik a helyi politikában nagyrészt Bahia állam kormányzójának ellenzékét támogatták - szintén közös fellépést sürgettek. Követelték a hatóságoktól, hogy állítsák helyre a közrendet, fékezzék meg határozottan a felforgatókat, az anarchista agitátorokat. Levelet váltottak a kormányzóval, és sürgönyöket intéztek nemcsak a köztársasági elnökhöz (ekkor már Delfim Moreira, 1918-19), hanem Brazília legfelsőbb bírójához, a riói kereskedelmi kamarához és a *Jornal do Comércio* szerkesztőségéhez. A kormányzó azonban a tüntetők oldalára állt, békésnek, jogosnak és törvényesnek nyilvánította a megmozdulásokat, és elutasította erőszak alkalmazását velük szemben. Így végül a munkaadók kapituláltak, a munkások hétpontos követelésének több elemét elfogadták: törvény született a 8 órás munkanapról, szabályozták a női és gyermek munkát, és döntöttek a béremelésekről is. Valamint kilátásba helyezték a további, föderális szintű munkajogi törvények előterjesztését. (Bahióban május elseje állami munkaszüneti nappá nyilvánításáról is ebben az évben, 1919-ben döntöttek, igaz, még az általános sztrájk előtt, áprilisban.)⁷⁶

A másik szakszervezeti irányzat, a forradalmi szindikalisták legnagyobb megmozdulása, az 50 ezer embert aktivizáló és São Paulo városát megbénító 1917. július 9-16-i általános sztrájk lett, egyben ez volt az 1917-19-es brazíliai sztrájk-hullám nyitánya is. (Résztevői között igen nagy arányban találni olasz és spanyol bevándorlókat, és a tiltakozások centrumai, gócpontjai a Moóca és Ipiranga városrészben koncentráló textilüzemek, köztük a már említett *Cotonifício Crespi*.)

⁷⁵ Castellucci i.m. 144.o. A vasúttársaság történetéről és a Rio Grande do Sul-i kolonizációról ld. Caryl Eduardo Jovanovich Lopes doktori értekezése: *A Compagnie Auxiliaire de Chemins de Fer au Brésil e a cidade de Santa Maria no Rio Grande do Sul, Brasil, Barcelonai Egyetem, PDAG, 2002.* www.tdx.cat/bitstream/10803/6081/1/TESE.pdf (letöltés 2014. augusztus 12.)

⁷⁶ Castellucci i.m. 151-154.o.

A São Pauló-ihoz hasonlóan anarcho-szindikalista indíttatású volt az 1918 novemberi, vérbe fojtott Rio de Janiró-i zendülés⁷⁷ (*insurreição anarquista*), és ezt az irányzatot képviselték azok a munkások is, akik az 1917-19-es sztrájkhullám további helyszínein, São Paulo állam más városaiban, valamint Rio Grande do Sul, Minas Gerais, Pernambuco, Alagoas, Maranhão, Paraíba, Rio Grande do Norte, Ceará, Piauí, Sergipe és Paraná államban szerveztek megmozdulásokat.⁷⁸ A különböző ágazatok akcióinak összehangolására több koordináló bizottságot hoztak létre (pl. 1917-ben São Paulóban megalakult a *Comitê de Defesa Proletária*, ennek mintájára javasolták 1919-ben Salvadorban a *Comitê Central de Greve* felállítását⁷⁹). Ez a tiltakozás sorozat jelentette az anarchizmus legnagyobb brazíliai sikerét, egyben hanyatlásának kezdetét is. Az érdekvédelem forradalmi irányzata a munkások között heves, belső politikai/ideológiai vitát generált, ugyanakkor közvetlen céljaiból keveset ért el, megmozdulásaival szemben a hatóságok keményen felléptek.

Az első köztársaság korának egészére jellemző volt, hogy a kormányok a munkásmozgalmat, sőt általában a szociális feszültségeket első sorban „rendőrségi ügyként” kezelték, és ennek megfelelően büntető intézkedésekkel reagáltak rájuk (a szakszervezeti vezetők bebörtönzésével, közülük a külföldiek kiutasításával).⁸⁰ A föderális parlament néhány képviselője azonban másként gondolkodott, mint a politikai elit döntő többsége, és a brazil szindikalizmusnak illetve az értelmiség bizonyos köreivel való együttműködésének sikereként könyvelhető el, hogy a törvényhozás – az ország történetében először éppen ekkor - foglalkozni kezdett a lehetőséggel, hogy munkásvédő intézkedésekkel vegye elejét a társadalmi feszültségeknek. Létrejött egy a munkás érdekek védelmét felvállaló képviselői csoport (*ala trabalhista*), és 1918 végén parlamenti bizottságot alakítottak (*Comissão de Legislação Social da Câmara*) azzal a céllal, hogy megfelelő szociális törvényjavaslatokat készítsen elő. A munkacsoport legismertebb tagja volt a már említett Maurício de Lacerda mellett Nicanor Queiroz do Nascimento és Deodato Maia.⁸¹ Tevékenységük megelőlegezte az állami politika szintjére emelkedő *trabalhizmust*, ami az 1930-es évtizedtől Getúlio Vargas elnöksége, majd diktatúrája idején teljesedett ki.

⁷⁷ A Rio de Janeró-i zendülés részletes történetét ld. Carlos Augusto Addor: *A Insurreição Anarquista no Rio de Janeiro*, Rio de Janeiro, Dois Pontos, 1986.

⁷⁸ A sztrájkhullám más helyszínei: Porto Alegre (1917. augusztus 1-5.), Pelotas (1917. augusztus 9-17.), Rio Grande (RS) (1918. október), Rio de Janeiro (1918. november), 1919-ben újabb általános sztrájk bontakozott ki Rio Grandéban (1919. május 5-21), Salvadorban (1919. június 2-12), Recifeben (1919. június végén) és Porto Alegreben (1919. augusztus 25-től szeptember 11-ig). Vö. Castellucci i.m. 132.o.

⁷⁹ Vö. U.o. 151.o.

⁸⁰ Vö. Giannotti i.m. passim

⁸¹ Antônio Paim - Leonardo Prota - Ricardo Vélez Rodríguez: *O socialismo brasileiro e a social democracia brasileira*, Editora Humanidades, I. köt. 16-22.o. www.institutodehumanidades.com.br (letöltés 2014. május 12.)

Mayer Ádám

A marxista gondolkodás nigériai fejlődési irányai⁸²

A szubszaharai Afrikában általában, és Nigériában különösen, rendkívül furcsa helyzettel találkozunk, ha a rendszerkritikai mozgalmakat, a szakszervezetek által kifejtett politikai ellenállást, és a marxizmus elméletének helyzetét kívánjuk megérteni. Ha a kizsákmányolás mértéke felől közelítjük meg a kérdést, akkor óhatatlanul gyengeséget látunk, hiszen objektíve kimondhatjuk, hogy nincs még egy régiója földünknek, ahol a kizsákmányolás olyan méreteket öltene, mint Afrikában, és különösen Nigériában, Nyugat-Afrika legnagyobb gazdaságában. A rendszerkritikai alapon álló pártok teljesítménye a választásokon szinte alig mérhető, a cégek a dolgozóikat néha évekig nem fizetik (ez a legnagyobb munkaadóra, az államra is igaz), a minimálbér kizárólag a számszerűen maximum 30%-ot kitevő formális szektorban dolgozók esetében került bevezetésre (ott is inkább csak elvileg). Az IMF diktálta strukturális megszorítások 1986-os bevezetése óta pedig a formális szektor növekedés helyett zsugorodik, és az országban még a korábban kiépült ipar is leépül, eltűnik.⁸³ Az állami cégek privatizációja mindeközben a közműszolgáltatások révén óriási profitot termel a nigériai burzsoázia számára. A nigériai elit néhány képviselője mára nagyobb vagyonnal rendelkezik, mint Nagy-Britannia milliárdosai. Közülük a terménykereskedő Dangote a kivétel, mert ő legalább érintőlegesen kapcsolatba kerül a termelés szférájával. Társai az elitben az olajbevételek szervezett, *prebendális* magánosításából lettek milliárdossá. Eközben az olajban gazdag Niger-delta hagyományos életmódot folytató, kisebbségi törzsei, agrárgazdaságuk tönkretétele nyomán képtelenek az önfenntartásra.⁸⁴ Észak-Nigériában olyan szekta foglalt el három tartományt, amelynek vezetője videónyilatkozatban tudatta hallgatóságával, hogy a Föld lapos (a Boko Haram).⁸⁵ Az oktatás hiányosságai következtében Észak-Nigéria emirátusaiban termékeny talajra hull minden olyan világmagyrázat, amely valamiféle választ kínál az egyszerű emberek egzisztenciális kérdéseire.⁸⁶ A keresztény többségű Dél-Nigériában hasonló folyamatok játszódnak le, csakhogy ott amerikai ihletésű karizmatikus szekták gyógyítanak kézzel.

⁸² A tanulmány a szerző 2015-ben *summa cum laude* megvédett PhD dolgozatának része, amelyet az Évkönyvnek szánt. Korlátozott terjedelmi lehetőségeink miatt a második részt 2017-es kötetünkben közöljük.

⁸³ Usman A. Tar: *The Politics of Neoliberal Democracy in Africa – State and Civil Society in Nigeria*, Tauris Academic Studies, London, 2009, p. 134

⁸⁴ Besenyő János: "Harc az afrikai olajért, Kína gazdasági térnyerése a fekete kontinensen" – Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum XI. évf., 2007. 4. szám, pp. 36-37., <http://www.zmne.hu/Forum/07negyedik/afrika.htm>

⁸⁵ Joe Boyle: *Nigeria's 'Taliban' enigma*, BBC News Africa, 2009 július 31, [Internet-hozzaférés: http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8172270.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8172270.stm), 2014. november 17

⁸⁶ Besenyő János: "Can the „Arab Spring” present a real threat to Europe?" *Strategic Impact (Romania)*, ISSN: 1841-5784, No. 1/2014, pp. 32-44, <http://www.scribd.com/doc/241476196/Can-the-Arab-Spring-present-a-real-threat-to-Europe>

(a nigériai Nollywood jó néhány filmje ábrázolja azokat a jeleneteket, amelyekben a főhős az animista hitvilág gonosz erőinek játékvá válik, például békává változva – ám csak addig, amíg a karizmatikus lelkész kézzrátétellel ki nem űzi a gonoszt).⁸⁷ A boszorkányhit a Nigériában neofita wahabita iszlám és a szintén újsütetű neoprotestáns térítés légkörében egyre erősödik. A boszorkányüldözés előfordul, a vallási közösségek közti összecsapások mindennaposak.

Mindezek alapján sokan temetik a nigériai rendszerkritikai mozgalmat, mint a nigériai “halva született” felvilágosodás különös eredményét, és mint olyan jelenséget, amely legszebb pillanataiban sem tartogatott értékeket sem a helyi mozgalom, sem az egyetemes emberi kultúra, sem specifikusan a marxista gondolkodás számára. Még az afrikai ellenállási mozgalmak olyan marxista kutatói is, mint Leo Zeilig, kétértelműen viszonyulnak a nigériai marxizmus elméleti státusához.⁸⁸ A nigériai társadalom más specialistái részéről felmerülnek viszont olyan szempontok, amelyek a nigériai szakszervezeti mozgalom, sőt a nigériai munkásmozgalom erejét világítják meg számunkra. Ezek néha a legváratlanabb kérdések kapcsán, és a legváratlanabb szerzők tollából merülnek fel. John Campbell, az USA volt nigériai nagykövete, aki jelenleg a *Council on Foreign Relations* kutatócsoport Nigéria-specialistája, “Nigéria tánca a szakadék szélén” című könyvében úgy nyilatkozik, hogy az országban nincs éppen kizárva egy Fidel Castro-típusú vezető színrelépése: ez könyvének konklúziójában, mintegy végkövetkeztetésként merül fel.⁸⁹ Campbell, aki világviszonylatban a legtöbbet hivatkozott Nigéria-kutató, *persona non grata* az országban, mivel a fejezet nemcsak egy Fidelt, hanem az ország részekre szakadását is valószínűsíti (ez a folyamat a Boko Haram északkeleti kalifátusának előrenyomulásával már meg is kezdődött).

Hasonlóan váratlan jelenségnek tűnhet, amikor a kapitalizmus bűnözői vadhajításairól oly jól ismert országban hatalmas, milliós tömegeket megmozgató sztrájkok bénítják meg a szélsőségesen neoliberális kormányzat működését. 2012 januárjában az “Occupy Nigeria” mozgalom a benzin állami támogatása eltörlésének hírére milliiókat tudott az utcára vinni a szakszervezetek segítségével. A tüntetéssorozat vetekedett az 1945-ös, az 1964-es, az 1981-es, és a 2003-as általános sztrájkokkal, amelyek minden esetben nagyon komoly kihatással voltak az ország köztörténetére (az első a gyarmati felszabadulás, a második az első köztársaság bukása, a harmadik a demokrácia kivívása érdekében vívott harcok, a negyedik a benzinár letörése kapcsán).

A benzinár ügye az országban a kérdés európai jelentőségén jóval túlmutató problémakörbe illeszkedik. A benzin árába beépített állami segély (subsidy) ugyanis az egyetlen olyan támogatás, amely a nigériai állam részéről eléri az egyszerű állampolgárt. Az országban nincsen államilag szervezett ingyenes köz-

⁸⁷ A nigériai Nollywood filmipara az amerikai Hollywood és az indiai Bollywood után globális a harmadik legnagyobb filmipar a filmek száma alapján.

⁸⁸ Leo Zeilig (ed.): *Class Struggle and Resistance in Africa*, Haymarket Books, Chicago, 2009, p. 45

⁸⁹ John Campbell: *Nigeria Dancing on the Brink*, Bookcraft, Council on Foreign Relations, Ibadan, 2010, p. 142

oktatás, egészségügy, az utak romokban hevernek, a közbiztonság olyan alacsony szintű, hogy a polgárháborús Kongóéhoz tudnánk hasonlítani (a városokat összekötő utak az útonállók kezében vannak). Mivel a nigériai átlagpolgár (piaci kofa, cseléd, gazdálkodó, biztonsági őr, rakodómunkás stb.) havi jövedelmének körülbelül felét-egyharmadát a munkahelyre irányuló közlekedés teszi ki, ezért a benzin árába beépített segély megvonása tulajdonképpen a többség anyagi ellehetetlenülését kiváltó lépés lett volna. A kormány 2012 januárjában természetesen azt a szokásos érvelést használta fel, hogy a segély megvonása esetén ugyanezeket a forrásokat utak, kórházak, iskolák építésére lehetne felhasználni (ennek a propagandának a hamisságáról nem kell meggyőzni az országban élőket). A benzinár-felkelés teljesen megbénította Nigéria közlekedését, a buszok nem jártak, a repterek nem üzemeltek. S mivel az olajszektor nem minősül stratégiai ágazatnak, és kénytelenek voltak eltérni ezeknek a munkásoknak a munkabeszüntetését is, a kormány végül, több hetes bizonytalanság után, engedett a kérdésben. Az afrikai szakszervezeti mozgalmak eredményeire már felfigyelt a szakirodalom (Leo Zeilig, Pnina Werbner).

Noha a rendszerkritikai alapon álló pártok támogatottsága csekély, ez természetes következménye annak a helyzetnek, amikor a választások vérontás közepette, megfélemlítések és a politikai banditizmus körülményei között zajlanak. Az északi emírek, a deli "keresztapák" ellentüntetők és "ellenszavazók" tömegeit viszik az utcára. A pártok működésére vonatkozó alkotmányos rendelkezések pedig sokszor eleve kizárják, hogy olyanok mérettessék meg magukat, akik nem tudnak hatalmas összegeket igénylő pártirodákat üzemeltetni az összes régióban. A baloldali erők relatív gyengesége ellenére van olyan tartomány, amelynek kormányzója az országos szakszervezeti szövetséget vezette korábban (Oshiomhole kormányzó Edo államban).

A rendkívül nehéz körülmények között működő baloldali pártok mellett jelen van azonban Nigériában a marxizmus mint kulturális jelenség is. Ahogyan például a két világháború közötti Magyarországon kirívóan sok kvalitásos festő, költő, újságíró volt marxista a mozgalom politikai gyengesége ellenére, úgy a mai Nigériában vezető újságírók, prózaírók, társadalomtudósok, és zenészek következetesen marxisták (a szó igen sokféle értelmében, hiszen megtaláljuk közöttük a trockistákat, a maositákat, a feminista marxistákat, a kelet-európai stílusú marxista-leninista körök maradványait, valamint az NGO-kban, az ún. "nem kormányzati szervezetekben" tevékenykedő elkötelezett baloldali szocialdemokratákat, és baloldali keynesianusokat). A nigériai prózaírók nemrég elhunyt doyen-je, Chinua Achebe a PRP (People's Redemption Party, Emberek Felszabadításának Pártja) tagja, majd elnöke volt az 1980-as években (a párt máig létezik, és Észak-Nigériában ők nyújtják a legnyersebb viszonyok egyetlen alternatíváját, részben marxista alapon). A nigériai irodalom marxista hagyományait napjainkban Ifeoma Okoye író nő folytatja a "*Negyedik világ*" című világhírű regénnyel. Fela Kuti szintén világhírű nigériai afrobeat énekes édesanyját, Olufunmilayo Ransome-Kutit, a feminista marxizmus nigériai megalapítóját Olusegun Obasanjo katonái az ablakon hajtották ki, amikor fellépett a diktátor

ellen⁹⁰ (az énekes édesanyjának tragikus halála megrázta, de egyúttal katalizálta is a mozgalmat). Természetesen nem ő volt a mozgalom elleni kormányzati fellépések egyetlen halálos áldozata; a negyvenes évektől kezdve szinte folyamatos a vérontás.

Felmerül a kérdés, hogy mi a nigériai marxista gondolkodók helye a nem európai episztemikus pozíciójú társadalomtudományban, volt-e a nigériai marxizmusnak Frantz Fanonhoz⁹¹, Ranajit Guhához mérhető óriása. Kimondhatjuk: nem volt. A Subaltern Studies csoport, vagy Fanon eredményei jóval mélyebben hatottak a nemzetközi baloldali eszmetörténetre, mint arra bármelyik nigériai gondolkodónak reménye lehetett. Olcsó volna ezt a kérdést arra redukálni, hogy Spivak és más szubaltern gondolkodók áttelepültek Amerikába, és az ottani feltételrendszer mellett egyszerűbb volt részvételük a globális diskurzusbán. Ez önmagában igaz volna, ám pl. Fanon, mint tudjuk, nem ment az USA-ba, ellenkezőleg, a legnehezebb körülmények között dolgozott Algériában. Amikor Slavoj Žižek azt mondja, hogy a Subaltern Studies néhány ügyes indiai gondolkodó megélhetési trükkje, akkor talán túl messzire megy a kritikában. Ugyanakkor a Subaltern Studies csoport nyelvi virtuozitása, amely nagyon csábító, és hatalmas olvasótábort szerez némelyiküknek, sajátos eszmei hatásokat is kitermelt. Példaként említeném meg, hogy Gayatri Spivak, Guha egykori szerzőtársa, a *Nationalism and the Imagination* című munkájában széles gesztussal mutat rá, hogy ugyan ő “egyetért Eric Hobsbawmmal abban, hogy nemzet nincs nacionalizmus nélkül, viszont nem lokalizálja a nemzetet a (késői) 18. századra”, hanem, teljesen elkerülve minden kronológiai szempontot, egyszerűen közli, hogy a nemzet eredete a “reproduktív heteronormativitás”, más szóval az anyaöl. Azt hiszem, Spivak itt visszatéríti a marxizáló gondolkodás eszközeit a nacionalista, sőt, az etnicista mítosz körébe. Talán az sem véletlen, hogy az indiai baloldal Gayatri Spivak kapcsán olyan vádakot fogalmaz meg, miszerint a gondolkodó a *Hindutva* számára hasznos ideológiát is alkot.

A nigériai marxisták 1976-tól (Adebiyi-ítélet) 1999-ig az illegalitás körülményei között, döbbenetes mindennapi problémáknak kitéve próbáltak meg dolgozni. Az országban nincs áram, rendkívül limitált az internetkapcsolat, és a nemzetközi cégek nem szállítanak be könyveket. Ennek figyelembe vételével mondanám: noha természetesen fontos kérdés, hogy gondolkodók egy csoportja részt vesz-e a globális diskurzusbán, ám ennél talán még fontosabb lehet, hogy sikerül-e a saját társadalmá számára releváns kérdésfeltevéseket, megoldási opciókat felvetnie. Szükségesnek tartom itt Lukácsot idézni, aki 1971-ben így fogalmaz: “...a kolonializmus lerázására törekvő, gazdaságilag visszamaradott népek mindeddig nem tudták tudományos (marxista) módon elemezni saját gazdasági fejlődésüket (...) és ezért – helyes felismerések híján – nem tudhattak rálépni a fejlődés olyan útjaira, amelyek tárgyilag megfelelnének sajátos viszonyaiknak.”⁹²

⁹⁰ Toyin Falola, Matthew M. Heaton: A History of Nigeria, Cambridge University Press, 2008, p. 197

⁹¹ Fanonhoz lásd Marton Imre: Eszmék és téveszmék a harmadik világban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

⁹² Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról, III. köt., Prolegomena, Magvető, Budapest, 1971, p. 303

Joggal mondhatjuk ma, hogy ez az elemző munka Nigériában 1971-et követően megtörtént: olyan gondolkodók, mint Bade Onimode és Edwin Madunagu, marxista módon elemezték saját régiójuk politikai gazdaságtanát (természetesen az, hogy egy ilyen elemzést “tárgyi elemzésnek” tekintünk-e, az saját értékpreferenciáinktól függ). Röviden azt is meg kell említenem, hogy a nigériai marxizmus legjobbjai nem szeretnék, nem is szeretnék volna lemásolni a kelet-európai vagy a kubai létező szocializmust. A dolgozói önszerveződések trockista ideálja (Madunagu részéről), illetve a világgazdasági neokolonialista függés felszámolásának igénye (Bade Onimode esetében) ennél sokkal fontosabb ideológiai szempontnak és célnak látszanak. Az olajkincs helyi felhasználása, az import korlátozása és a luxusfogyasztás helyett a gépgyártás szolgálatába állítása, az ország ásványkincseinek államosítása, a kötelező oltások, a kötelező és ingyenes iskoláztatás bevezetése, “színvak” és anti-etnicista politika a kisebbségek országos és helyi védelmével, a női egyenjogúság a legfontosabb követelések.

A jelenlegi [2014-es] helyzetet csak Nigéria társadalmi és gazdasági fejlődésének (stagnálásának, részben visszafejlődésének) alapján, a folyamatok történetiségében kísérlelhetjük meg megérteni. Ebben az esszében az a célunk, hogy megismertessük az olvasót Nigéria baloldali mozgalmainak történetével. Ezeknek a mozgalmaknak a története egyben az ország marxista és baloldali pártjainak és gondolkodóinak története is, hiszen ezek a gondolkodók nem légyüres térben hatottak, hanem mint a társadalmi küzdelmek résztvevői.

A baloldali mozgalmak a gazdaság modern szektoraiban fogantak. Az európaiak gyarmati behatolása előtt a mai Nigéria területén nem létezett bérmunka. A közösségi munkavégzés természetesen nem jelentett egyenlőséget: a közösség tagjai nemek, életkori csoportok, és hagyományos címek, valamint a titkos társaságokhoz való tartozás eredményeképpen eltérő arányban részesültek a javakból. A pusztá létfenntartást lehetővé tevő termelésen túlmenő többletet háborúk során, reprezentációs célokra, illetve közösségi ünnepek során költötték el - használták fel. A többlet egyéni felhalmozása a közösség szemében megengedhetetlennek számított. A mindennapi munkavégzés közösségi alapon történt: a csoport minden munkaképes tagja naponta más földjén dolgozott, akinek ennek fejében a közösség összes tagját etetnie-itatnia kellett. A gyermekek ingyen dolgoztak szüleik birtokán, a faluközösség tagjai szintén ellenszolgáltatás nélkül szolgáltak a falu főnökének földjén. A portugálok megjelenése kezdetben csak annyit módosított ezen az alapképleten, hogy óriási keresletet támasztott a rabszolgák iránt, ám a bérmunka intézménye ekkor sem honosodott meg: erre a 19. századig, az angol behatolásig kellett várni. (Mungo Park, a híres felfedező alkalmazott először dokumentálhatóan bérmunkásokat teherhordóként és fordítóként. A 19. század végére különösen a teherhordók iránt nőtt meg a kereslet, mert az országban élő európaiak gyaloghíntókon hordatták körbe magukat, mint a kínai császárság mandarinjai.)⁹³

A baloldali mozgalom gyökerei egyértelműen a nigériai gazdaság modern

⁹³ Wogu, Ananaba: *The Trade Union Movement in Nigeria*, Ethiope Publishing, London, 1969, p. 1

szektoraihoz, a bér munkában alkalmazottakhoz nyúlnak vissza. Az ellenállás a szakszervezetiek mellett bizonyos mértékig a gyarmati alkalmazotti, később ügyvédi/hivatalnoki/kereskedői réteg köreiben talált szöszlőokra. Semmi jel nem mutat arra, hogy a nigériai baloldali mozgalmak bármilyen módon a formális szektoron kívüli, hagyományos önellátó gazdálkodást folytató rétegekből volnának eredeztethetők. Az angolok számára kezdetben rendkívül problémás volt az önellátó gazdálkodásban és a faluközösségekben szocializálódottak bér munkára kényszerítése; ám enélkül a gyarmati rendszer kiépítése, a terület gazdasági kiszákmányolása lehetetlen lett volna. A vasutak, kikötők, utak, az egész gyarmati infrastruktúra a pálmaolaj, a kakaó, a gyapot, a földimogyoró “kiszivattyúzása” érdekében jött létre, azt szolgálta. Kezdetben Sierra Leonéból, az Aranypartról (a mai Ghána), Libériából hoztak dolgozókat, később indiaiakat hajóztak be, ám így sem tudták biztosítani a kellő számú fizikai munkást az infrastrukturális fejlesztésekhez; ekkor kezdtek élni a kényszer munka “jól bevett” eszközével. Ehhez kezdetben délen főnököktől, északon emírektől kértek dolgozókat, gyakorlatilag rabszolgákat (bár bért fizettek nekik, nem állt módjukban munkahelyüket elhagyni).⁹⁴ 1926-ban bevezették a kötelező pénzbeni adózást, mégpedig kizárólag brit fizetőeszközzel. Egyúttal kivonták a forgalomból az összes forgalomban lévő helyi pénzt (kauricsiga stb.). Ezzel az eszközzel végül sikeresen terelték be a hagyományos társadalom falusi gazdalkodóit a bér munka világába. Az elit szintjén, érdekes módon, ez hasonlóan nehezen működött: az első püspökök árva visszatelepített rabszolgák gyermekei délen (Samuel Ajayi Crowther), és az első középiskolai diákok szintén hercegi uraik helyett iskolába küldött patriarchális rabszolgák északon (mint Sir Abubakar Tafawa Balewa, a független Nigéria első miniszterelnöke).

Az első sztrájkot az országban 1921-ben szervezték a vasútépítő munkások. Ugyan már 1912-ben felállt délen a köztisztviselők szakszervezete (Henry Libert vezetése alatt), ám a köztisztviselők szakszervezetei egészen a század közepéig kimaradtak a sztrájkokból: a köztisztviselői kar elit pozíciója a sztrájkolást nem tette lehetővé. A harmincas években megalakultak a gyarmat nagy szakszervezetei: a tanárok, a dokkmunkások, a vasúti dolgozók országos érdekvédelmi ernyőszervezetei. Ekkor tűnik fel Michael Imoudu, az 1945-ös országos sztrájk fő szervezője, és a hatvanas évek nagy baloldali mozgalmainak egyik hőse. A negyvenes években megalakulnak a legnagyobb nigériai etnikai csoportok (rossz szóval: törzsek) etnicista pártjai: az igbo NCNC (National Convention of Nigerian Citizens) Dr Nnamdi Azikiwe, a hausza északi NPC (Northern People's Congress) az emírek, és a joruba AC (Action Group) Obafemi Awolowo vezetése alatt (az utóbbi már 1951-ben). A marxizmussal érintkező baloldali csoportok 1946-ban északi bázissal szintén megalakítják a NEPU-t (Northern Elements Progressive Union), amely 1978-ban PRP (People's Redemption Party) néven születik újjá: ez lesz azután az a párt, amelynek elnöke a nyolcvanas évek elején Chinua Achebe író.

⁹⁴ Op. cit., p. 5

A baloldalnak a regionális törekvéseken és a szakszervezetieken kívül fontos forrása nigériai kontextusban a feminista törekvésekre koncentrááló csoport. 1928-1929-ben az Abai felkelés avagy a “nők háborúja” a közvetlen adózás bevezetése ellen az első kimondottan női megmozdulás. Olufunmilayo Ransome-Kuti már 1944-ben megszervezi az első feminista női klubot Abeokutában, amelynek képviseletében már 1947-ben csatlakozik a szovjet háttérű Nemzetközi Nőszövetséghez.⁹⁵ Ransome-Kuti politikai kapcsolatai és harca az ország neokolonialista rendje ellen rengeteg támadásnak tette ki őt; és végül ezek vezettek erőszakos halálához is. A gyarmati rend épületében repedésekhez vezetett még a második világháború nigériai veteránjainak csalódott tömege, akik, miután Kenyában és Szomáliföldön angol zászló alatt harcoltak az olaszok ellen, visszatérve nem kaptak munkát.

A marxizmus elméletével legelőször a harmincas években találkoztak nigériaiak. Herbert Macaulay újságíró, “a nigériai nacionalizmus atyjá”-nak fia, Frank Macaulay, már 1930-ban részt vett a Néger Munkások Nemzetközi Kongresszusán Hamburgban (ezt a kongresszust George Padmore, a Komintern egyik vezetője szervezte, aki ekkoriban a moszkvai Kremlben lakott – 1934-ben azután szakít a Kominternnel, és a pánafrikai ideológia egyik kidolgozója lesz).⁹⁶ A francia gyarmatokon az 1940-es évek elején sorra alakulnak kommunista tanulócsoportok (Abidjan, Bamako, Conakry, Dakar), és az első marxista pártok (Kamerun). 1943-ban nigériai diákok szolidaritásukat kifejező levelet küldenek Moszkvába. Már a háború vége felé megindul szovjet részről az illegális marxista irodalom Nigériába küldése. Peter Ayodele Curtis Joseph lesz a marxista művek legfontosabb kiadója az országban: ezt Moszkvában annyira fontosnak tartották, hogy Joseph később megkapja a Lenin Békédíjat.⁹⁷

1945-re a gyarmati rendszer rendkívül népszerűtlenné válik, a nemzeti felszabadító agitáció egyre erőteljesebb. Az 1945-ös általános sztrájk megbénítja az ország infrastruktúráját, és országos hírnevet szerez Imoudunak, a szakszervezeti vezetőnek. Az Azikiwe tulajdonában lévő lapok (*Daily Comet*, *West African Pilot*) propagandát folytatnak a gyarmati rendszer ellen, a nemzeti függetlenségért. A lapoknál dolgozó fiatal újságírók, szakszervezetiek és mások megalapítják az ún. Zikista Mozgalmat (“Zik” Azikiwe beceneve). Ám nem sokáig maradnak a névadó gyámsága alatt, és hamarosan radikálisabb követelésekkel lépnek fel (a mozgalom vezetői Anthony Enahoro, Nduka Eze, Ikenna Nzimiro, Mokwugo Okoye). Nzimiro később világhírű antropológus, a biafrai szeparatista mozgalom marxista szárnyának egyik vezetője, marxista gondolkodó lesz; Okoye marxista esszéi és belletrista oeuvre-jének nagyobb terjedelmű dokumentumai szintén Angliában jelennek majd meg az 1970-es években.)

Azikiwe a negyvenes évek végén olyan látszatot kelt, mintha a britek meg

⁹⁵ Hakeem Ibikunle Tijani: *Britain, Leftist Nationalists and the Transfer of Power in Nigeria, 1945-1965*, Routledge, New York, London, 2006, pp. 47-48

⁹⁶ Ehiedu E. G. Iweriebor: *Radical Politics in Nigeria, 1945-1950 – The Significance of the Zikist Movement*, Ahmadu Bello University Press, Zaria, 1996, p. 17

⁹⁷ A díj más kitüntetettjei: Fidel Castro, Angela Davis, Nelson Mandela, W. E. B. Du Bois, Pablo Picasso, Sík Endre, Kádár János, Indira Gandhi

akarnák gyilkolni – ez a “piár”-lépés sikeres, ám el is idegeníti a mozgalom komoly fiataljait. 1946-ban Nduka Eze országos körúton propagálja a nigériai függetlenség eszméjét. 1947-ben az indiai függetlenség híre újabb muníciót ad a mozgalomnak. 1948-ban “direkt akciók” szervezését fontolgatja a zikista mozgalom vezetősége: ekkor Enahorót letartóztatják, és bíróság elé állítják. 1949-ben a szervezet kapcsolatot keres Nagy-Britannia Kommunista Pártjával. Imoudu ekkorra már a mozgalom tagja. Az Iva-völgyi bányászok angolok általi lemészárlását (1949) követően a zikista szervezetet betiltják (1950). A vezetők börtönbe vetése után Azikiwe megtagad minden közösséget a letartóztatottakkal – így lehet belőle a Nigériai Köztársaság első elnöke, és a brit koronatanács tagja.⁹⁸

Az ötvenes években a szakszervezetek vezetésében mind a nyugatbarát, mind a szovjet irányultságú elem jelen volt, állandósítva a konfliktust. Ezekben az években Imoudu néha a legerősebb szakszervezeti szövetség elnöki székében (ANTUF), máskor börtönben volt, miközben általában jellemző maradt brit részről az antikommunista politika (a munkáspárti kormány idején is).

Az első marxista pártcsíra az 1945-ös Talakawa Párt volt (a szó jelentése hausza nyelven: köznép), Amanke Okafor vezetése alatt. Több sikertelen kísérlet után végül 1952-ben alakult meg Samuel Ikoku vezetése alatt az Egyesült Dolgozók Pártja (UWP), amelynek már illegális pártlapja is van. A szervezet a brit kommunista párt és a Szovjetunió egyetértésével, de azoktól szervezetileg függetlenül működött. Az 1950-es évek elején tudott néhány diák először eljutni Kelet-Európába (köztük a csehszlovákiai Károly Egyetemre), szintén illegálisan.

1960-ban az ország hivatalosan függetlenre vált ugyan, ám az ország nyugati gazdasági kapcsolatai fennmaradtak. Hogy mit jelentettek ezek a gazdasági kapcsolatok, arra rávilágít az a tény, hogy 1939-ben egyetlen cégcsoport, az Unilever kezében volt a nigériai export 80%-a.⁹⁹ (!) A politikai gazdaságtan tankönyvi ábrája lehetne, ahogyan a brit cégek működtek a gyarmati országban (különösen a brit birodalmi preferenciák rendszerének bevezetésétől, 1932-től kezdve). A függetlenség ezen pusztán annyiban változtatott, hogy lehetővé tette nyugat-német vagy éppen francia cégek térfoglalását is. A nyugati nagyvállalatok szerepe az ország gazdasági életében strukturálisan állandó: a gyarmati függést bizonyíthatóan neokolonialista függés váltotta fel. A hetvenes évektől, amikor elkezdik kitermelni az ország rendkívül jó minőségű olajkincsét, az amerikai függés erősödik, ám folyamatosan jelen vannak a brit és holland cégek (Shell, BP, Chevron) és az olasz Agip is. Ezeknek a cégeknek a nigériai működési módszerei a rablólovagok etikáját elegyítik a harmincéves háború martalócainak brutalitásával. A Niger folyó deltája (amely korábban a rabszolgavadászok terepe volt), az 1970-es évektől az olajkitermelő cégek otthona. Ezek a cégek a delta hatalmas térségét olajszennyezett, poszt-apokaliptikus horrorfilm-díszletté tették. Ezekben a ré-

⁹⁸ Ehiedu E. G. Iweriebor: *Radical Politics in Nigeria, 1945-1950 – The Significance of the Zikist Movement*, Ahmadu Bello University Press, Zaria, 1996, p. 120

⁹⁹ Toyin Falola, Matthew M. Heaton: *A History of Nigeria*, Cambridge University Press, 2008, p. 121

giókban a mezőgazdasági tevékenység folytatása teljesen lehetetlenné vált az olajszennyezettség miatt, miközben az olajbevételek a központi költségvetésbe folytak be, és a helyiek számára semmilyen érezhető javulást nem hoztak. A Julius Berger német útépítő cég hatalmas nyereségei az országban, egyes libanoni üzletemberek vagy éppen izraeli biztonságtechnikai cégek remek üzletei a független Nigéria vezető politikai köreivel széles körben ismert tények.

A nagykövetség propagandaanyagai hatottak, ám hamar kialakultak a független nigériai marxista gondolkodás iskolái. A hetvenes években már megfigyelhetünk olyan jelenségeket, mint Edwin Madunagu (aki trockista-újbaloldali marxista máig, és aki az 1970-es évek közepén kommunát hoz létre a vadonban – ő 1989-ig nem is járt a Szovjetunióban), vagy éppen Eskor Toyo, aki ugyan Varsóban jár egyetemre és lengyelül ír könyvet a keynesiánus gazdaságelméletről (!). Ám Nigériába hazatérve maoista-trockista irányvonulat alakít ki, erős nyitottsággal az északi PRP (Chinua Achebe pártja) iránt. Az 1980-as évekre pedig trockista feministáktól (Bene Madunagu, Molar Ogundipe-Leslie) észak-koreai ihletettségű, a dzsucse-ideológia¹⁰⁰ által megérintett szerzőkig (Niyi Oniororo) előfordul a nigériai marxisták között a marxizmus minden elágazása.

Bibliográfia

- Allég, Henri: Vörös csillag és zöld félhold, Kossuth Kiadó, Bp, 1988
- BBC News Africa* (ed.): A Country of Kings: Nigeria's Many Monarchs, <http://www.bbc.com/world-africa-24492437>, Internet-hozzáférés: 2014. november 17
- Besenyő János, Hetényi Soma Ambrus: "A francia Afrika-politika változása" – *Sereg Szemle*, IX. évfolyam, 3-4. szám, 2011. október-december 199-208. oldal, <http://www.scribd.com/doc/126276223/Sereg-Szemle-IX-efvolyam-3-4-szam-2011-oktober-december-199-207-oldal>
- Besenyő János, Bokányi Zoltán: "Az orosz védelmi ipar és Afrika" – *Szakmai Szemle*, 2011. 1. szám, 133-145. oldal, - http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2011_1_szam.pdf
- Besenyő János: "Harc az afrikai olajért, Kína gazdasági térnyerése a fekete kontinensen" – Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum XI. Évf., 2007. 4. szám, pp. 36-37., <http://www.zmne.hu/Forum/07nevedik/afrika.htm>
- Besenyő János: "Can the „Arab Spring” present a real threat to Europe?" *Strategic Impact* (Romania), ISSN: 1841-5784, No. 1/2014, pp. 32-44, <http://www.scribd.com/doc/241476196/Can-the-Arab-Spring-present-a-real-threat-to-Europe>
- Boyle, Joe: Nigeria's 'Taliban' enigma, *BBC News Africa*, 2009 július 31, Internet-hozzáférés: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8172270.stm>, 2014. november 17
- Campbell, John: *Nigeria Dancing on the Brink*, Bookcraft, Council on Foreign Relations, Ibadan, 2010
- Falola, Toyin; Heaton, Matthew M.: *A History of Nigeria*, Cambridge University Press, 2008
- Feinstein, Alan: *African Revolutionary – The Life and Times of Nigeria's Aminu Kano*, Fourth Dimension Publishers, Enugu, 1987
- Iwriemor, Ehiedu E. G.: *Radical Politics in Nigeria, 1945-1950 – The Significance of the Zikist Movement*, Ahmadu Bello University Press, Zaria, 1996
- Matusevich, Maxim: *No Easy Row for a Russian Hoe: Ideology and Pragmatism in Nigerian-Soviet Relations*, Africa World Press, Trenton/Asmara, 2003

¹⁰⁰ A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság első (alapító) elnöke, Kim Ir Szen által az 1960-as években kidolgozott eszme, amely a pártnak és az országnak első számú vezetőjük általi, mindenre kiterjedő irányítását, gyakran a helyszínen gyakorolt vezetői tevékenységét hirdeti. (A szerk.)

Nzimiro, Ikenna: *Nigerian Civil War – A Study in Class Conflict*, Frontline Publishing, Enugu, 1982

Usman A.: *The Politics of Neoliberal Democracy in Africa – State and Civil Society in Nigeria*, Tauris Academic Studies, London, 2009

Tijani, Hakeem Ibikunle: *Britain, Leftist Nationalists and the Transfer of Power in Nigeria, 1945-1965*, Routledge, New York, London, 2006

Wogu, Ananaba: *The Trade Union Movement in Nigeria*, Ethiopie Publishing, London, 1969

Zeilig, Leo (ed.): *Class Struggle and Resistance in Africa*, Haymarket Books, Chicago, 2009

Artner Annamária

Globalizáció-kritika a világban

Az „antiglobalizációs” mozgalmak céljai és tevékenysége¹⁰¹

„Úgy hiszem, valóban harcban állunk.”

Susan George 1999. november, Seattle¹⁰²

„A Föld nem haldoklik, hanem gyilkolják,
és akik ezt teszik vele, azoknak van nevük és címük.”

Corporate Watch mottója (Utah Philip)¹⁰³

„Anti” vagy „kritikai”?

Mielőtt egy szót is szólnánk témánkról, szükség van némi terminológiai tisztázásra.

A *globalizáció* kifejezés ebben a dolgozatban a termelés nemzetköziesedésének kiteljesedésére utal. Ahogy a tőke keretébe zárt termelők fejlődéséhez a 19. században az egységes nemzeti piacok létrejötte elengedhetetlen volt, úgy a globalizáció korában az egységes világpiacra van szükség. A termelők fejlődése megállíthatatlan. A kérdés csak az, milyen keretek között megy ez végbe. A termelők rég kinőtték a nemzeti piacok kereteit, szűk rájuk a nemzetállamok, kormányok béklyója. Visszagyömöszölni őket oda nem lehet. Aki ezt akarja, az *antiglobalista*. Hogy a folyamat mégis társadalmi-természeti rombolással jár,

¹⁰¹ A szerző az MTA KRTK Világgazdasági Intézetének főmunkatársa. A tanulmány a Farkas Péter vezette OTKA-rogram keretében készült.

¹⁰² Bircham et. al. (2001)

¹⁰³ <http://www.corporatewatch.org>

annak oka, hogy a magánérdeknek, a profitnak, a tőkének alárendelt formában zajlik. Ennek felismerése a *globalizációkritika*.

Tény, hogy e két irányzat a világ globalizációval szemben álló mozgalmi között egyaránt megtalálható, azonban egyik irányzat sem a nemzetközi gazdasági-társadalmi kapcsolatok kiterjedését ellenzi. Minden „antiglobalizációs” mozgalom valamilyen módon a tömegek ellenőrzése alatt szeretné tudni azokat a folyamatokat, amelyek a tömegeket érintik, de amelyek ma szűk társadalmi csoportok kizárólagos befolyása alatt állnak. Az irányzatok közti különbség abban rejlik, hogy ezt a tömegellenőrzést hogyan, minek a segítségével látják megvalósíthatónak.

A mozgalmak egy része az államot szeretné visszahelyezni döntésképes pozíciójába, feltételezve, hogy a transznacionális vállalatok, a nagytóke, a spekuláció államilag megrendszabályozható, és remélve, hogy akkor a tömegek szükségletei is kielégítésre kerülnek. Más részük ezt nem tartaná elégséges megoldásnak abból indulva ki, hogy a jelen folyamatai a kapitalizmus általános törvényeiből következnek, azon belül tehát nem orvosolhatók. Ezért a fentiek értelmében az előbbieket lehetne *antiglobalistáknak* nevezni (merthogy csak a nemzetállamok, kormányok pozícióvesztését helytelenítik), a másikat *globalizációkritikainak*, mert nem a kormányok hatalmát, hanem a magántőke hatalmát bírálják geneziséstől fogva, ezért nem a védett nemzeti piacok rendszerét kívánják vissza. Ugyanakkor a fennálló kisebb nagyobb *reformját* követelők szoktak jobban ragaszkodni a „globalizációkritikai” jelzőhöz, jelezvén, hogy az egész folyamatot nem utasítják el, míg a radikálisabb, az egész rendszert elvető mozgalmak inkább hajlamosak vállalni az „antiglobalizációs” – de még inkább az „antikapitalista” címkét. A terminológiai pontosság tehát megkérdőjelezhető és a felette folyó viták csak elterelik a figyelmet a lényegről. Ezért a dolgozat során a két fogalmat („antiglobalizáció” és „globalizáció-kritika”) szinonimaként használom a szóban forgó nemzetközi problémákban gondolkodó és nemzetközi megoldásokat kereső mozgalmakra, melyekben egyaránt „Seattle népe” vesz részt. (A valóban globalizációtagadó, nacionalista tartalmú, tartalmilag is *anti*-mozgalmaktól való megkülönböztetés érdekében azonban az „antiglobalizációt” mindig idézőjelbe rakom.)

A tiltakozás

A globalizációval járó káros gazdasági, társadalmi, környezeti hatások elleni tiltakozás története jó egy évtizedre nyúlik vissza.

1994. január 1. életbe lépett a NAFTA, (Mexikó, USA, Kanada közti szabadkereskedelmi egyezmény). Ugyanakkor tört ki Mexikóban a zapatista felkelés, a neoliberalizmus elleni világmozgalom csírája. (helyszín: Chiapas)

1999. november: Seattle-beli WTO-ülés sikerét tízezres tömegtüntetés akadályozta meg. Ezt követően, a mozgalmak szerte a világban készen álltak arra, hogy ugyanazt másutt is megismételjék. Ausztráliában például gomba módra szaporodni kezdtek az „antiglobalista” csoportok Sydney-től Melbourne-ig és Adelaide-től Brisbane-ig. A Seattle-i tanácskozás meghúásától a tiltakozók

kövétték a WTO-t bárhová is mentek egészen addig, amíg a WTO nem találta meg a tiltakozások kikerülésének módját azáltal, hogy az utolsó nagy összejövellt Katarban tartották meg, ahol a tiltakozás törvénytelen. Ennek ellenére ekkor is világméretű demonstrációra került sor a tanácskozással egy időben, több mint 120 város részvételével.

A 2000. áprilisában Washingtonban lezajlott tiltakozás az IMF/Világbank közös ülés ellen Seattle óta az első nagyobb megmozdulás volt. Mintegy 30.000 ember gyűlt össze, ami kevesebb mint Seattle-ben, de kb. tízszer annyi, mint az 1998-as demonstráció ugyanitt, ugyanezen alkalomból.

2000. júniusában a kanadai Windsorban tüntettek az emberek az Amerikai Államok Szervezetének találkozója ellen.

2000. szeptemberében Prágában került sor az első európai „antiglobalizációs” tömegtüntetésre az IMF és a Világbank ottani ülése idején. 20.000 ember vett részt, három ellenkonferenciát tartottak.

2000. decemberében Nizzában 100.000 ember tiltakozott az EU ellen.

2001. január 25-30 között Porto Alegre, a Tarso Genro polgármester által vezetett város látta vendégül a Világgazdasági Fórum (World Economic Forum - WSF) idején és ellenpontjaként a „Világtársadalmi Fórumot” (World Social Forum), értelemszerű fordításban: „Szociális Világforumot”.

2001. januárban Davosban volt tüntetés.

2001. júliusában a G7 találkozója idején több százezres tüntetés zajlott le Genovában. A rendőri provokációk összecsapásokhoz vezettek, melyben egy diák (Carlo Giuliani) meghalt.

2001. decemberében Leakenben az EU-csúcson kirakatokat törtek be és autót gyújtottak fel a tüntetők.

2001. szeptember 11-én következett be a terrortámadás a világkereskedelem és az USA hatalmának jelképei ellen. Egy időre úgy tűnt, ez visszaveti a globalizáció-kritikai mozgalmakat, de az idő mást hozott. 2001. októbere és decembere között Perugiában 250.000, Rómában 100.000, Londonban 75.000, Madridban 350.000 fő vonult az utcákra.¹⁰⁴

2002. januárjában került sor a II. Szociális Világforumra Porto Allegrében. 60 (más becslések szerint 80) ezer résztvevővel. Ekkor hívta fel a társadalmi mozgalmakat a WSF Nemzetközi Tanácsa regionális fórumok szervezésére. Ezek közül az első a 2002. novemberi Európai Szociális Fórum (ESZF) volt Firenzében. Időközben számos országban elindult a helyi (országos, kistérségi) szociális fórumok szervezése.

2002. februárjában Barcelonában 300.000 ember vonult az utcákra a transznacionális vállalatok, az IMF és a Világbank tevékenységét bíráló jelszavakkal.¹⁰⁵

2002. június: Az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezési Szervezete (FAO) csúcstalálkozójának küszöbén, szombat délután mintegy 50.000 fős tüntetett Rómában, a világelelmezés problémáinak igazságosabb megoldását követelve.

¹⁰⁴ Katz (2002) 29. old.

¹⁰⁵ Katz (2002) 29. old.

2002. májusában Berlinben Bush amerikai elnök látogatásakor több tízezen tüntettek „az USA imperialista politikája” ellen.

2002. májusában, Madridban az EU, Latin-Amerika és Karibi országok csúcstalálkozójával egy időben 50.000 ember vonult fel és Olaszországban is több helyütt voltak tömegeket megmozgató demonstrációk.

2002. júniusában, a Sevilla-i EU-csúccsal egyidőben szervezett az „európai tőke” elleni tüntetésen 100.000-en vettek részt.¹⁰⁶ Júniusban Rómában is tüntetek a FAO-csúcs idején.

Tüntetések voltak 2002. augusztusában Johannesburgban a „Fenntartható fejlődés”-ről szóló világcsúcs-értekezlet kapcsán.

2002. szeptemberében Washingtonban az IMF/Világbank közgyűlésekor került sor masszív demonstrációkra.

2002. november 9-én Firenzében 2 millióan vonultak fel a készülődő iraki háború ellen, a békéért, a rasszizmus és minden elnyomás ellen.

2003. február 15-én a világ 75 országában, több száz városában legalább 12 millióan tiltakoztak az USA iraki háborúja ellen.

Mi váltotta ki?

A neoliberalizmus előtti, szocializmusnak nevezett alternatív rendszer demonstrációs hatásának köszönhetően a nyugati „jóléti államok” által jól tartott nyugati munkásosztályt a 80-as és főleg a 90-es évek világgazdasági-politikai változásai kibillentették helyzetéből. A 80-as évek olasz és brit szakszervezeti harcainak kudarcait (Fiat, Olaszország 1980, brit bányászok 1984-85) követően romló élet- és munkakörülmények a 90-es évek közepére ismét a szakszervezeti mozgalom megerősödését hozták. Elsőként Németországban és Franciaországban, de az iparosodottabb perifériákon is (Dél-Korea, Dél-Afrika, Brazília). A globalizációkritikai mozgalmak tehát akkor lángoltak fel, mikor a fejlett világban is megjelent az elégedetlenség: amikor az élet- és munkafeltételek romlása a fejlett világ addig privilegizált munkásosztályát is utolérte.

Jól szemlélteti mindezt, hogy a francia radikális Forradalmi Kommunista Ligájának lapjában a Rouge-ban is arról beszél a firenzei Európai Szociális Fórumról szóló különszám vezércikke, hogy „*a nemzetközi helyzet fő jellemzője az elmúlt években egy soha nem látott mértékű jobboldali offenzíva, amely a munkásmozgalom által kivívott előnyök és jogok eltörlését célozza...*”. Az ESZF jó alkalom arra, hogy létrehozza „*az európai szintű szükséges ellen-offenzívát, hogy megállítsuk a rombolás neoliberalis politikáját, amely folyamatosan növeli az egyenlőtlenséget és diszkriminációt társadalmainkban.*”¹⁰⁷

A hagyományos szakszervezeti (munkásmozgalmi) harcot kiegészítette és megtermékenyítette a neoliberalizmus korában a globalizáció, a transznacionális vállalatok, az őket kiszolgáló nemzetközi intézmények és kormánypolitikák elle-

¹⁰⁶ Katz (2002) 29. old.

¹⁰⁷ Aguirre (2002), 3. old.

ni fellépés.¹⁰⁸ A globalizáció gazdasági vonatkozásai ellen a fejlett országokban szárnyra kapó mozgalom találkozott a perifériák régebbi keletű ellenállási mozgalmainak törekvéseivel.

2001. szeptember 11-éje után a megmozdulásokat rossz szemmel és értetlenül nézők a globális kapitalizmus elleni tiltakozás lanygulására számítottak. Ehelyett azonban annak eskalációja következett be. Az „antiglobalizációs” mozgalmak szellemi műhelyeiben megszületett írások tanulsága szerint a gazdasági jogaikért síkra szálló tömegeket a szeptember 11. után beindított amerikai hadigépezet és az USA leplezetlen világuralmi törekvései a 60-as évek algériai és a 70-es évek vietnami harcaira emlékeztették¹⁰⁹. A szakszervezeti jogokért és a „neoliberális globalizáció” ellen folyó küzdelem *mellé* az USA vezető köreinek világuralmi törekvéseivel szembeni, „antiimperialista” harcok csatlakoztak. *2001. szeptembere nem kiüresítette, hanem éppen hogy új dimenzióval bővítette a nemzetközivé vált megmozdulásokat.*

Ez a helyzet különösen éles megvilágításba helyezte a közel-keleti helyzetet. *A palesztin néppel való szolidaritás az „antiglobalista” mozgalom sajátja lett anélkül, hogy az antiszemitizmus akár csak megkörnékezte volna.*¹¹⁰

Az „antiglobalizációs” mozgalmak tehát egyesítik magukban a neoliberalizmus bírálatait, a kapitalizmuskritikát (különböző radikalizmussal), az antiimperializmust, a népek szolidaritását és az antirasszizmust. A globalizáció-kritikai mozgalmak következetesen elutasítják a globalizációval szembeni fundamentalista (nacionalista, a nemzetállami keretek újra megerősítését visszasíró) kritikát, valamint a hatalmi eliték által provokált etnikai és vallási konfliktusokat. A globalizációellenes megmozdulások nem a termelés, a kultúrák, az érintkezés modern technikáknak köszönhető világméretűvé válását, illetve szabad áramlását tagadják, hanem azt a formát, amelyben ez megvalósul: ahol a gazdagodás, a profit előbbre való az embernél. Másfajta globalizációt akarnak, amelyet kifejez a két leggyakrabban használt szlogenjük: „*Lehet más a világ!*” és „*A világ nem eladó!*”

¹⁰⁸ Az angol Unison (közszektor), AUT (egyetemi tanárok) is javaslatot dolgozott ki a GATS ellen. A diákok szervezete, a NUS az oktatási minisztériummal tárgyal az oktatás liberalizálásáról.

¹⁰⁹ 2001. szeptember 11., pontosabban az azt követő, a terrorizmust és a globalizációval elégedetlenek mozgalmát összemosó propaganda hatására a német ATTAC létszáma például többszörösére nőtt, mára meghaladja 6 ezret.

¹¹⁰ Magyarországon, illetve a volt szocialista országokban némiképpen más a helyzet. Tekintve, hogy a Szovjetunió és a hozzá kapcsolódó rendszerek bukása ellehetlenítette az antikapitalista gondolatokat, továbbá, hogy a kapitalizmusba való átmenetet a magát baloldalinak és szocialistának nevező politikai erők hajtották végre, és ezt ráadásul összekötötték a neoliberális fordulat nemzetközi trendjével, a rendszerkritikát a jobboldal, és a vele szorosan összefonódó szélsőjobboldal sajátította ki. A kelet-európai antiglobalizáció ezért a mai napig gyenge, és helyzetét nehezíti, hogy egyszerre kell megkülönböztetnie magát a szavakban is pro-kapitalista „baloldaltól” és a csak szavakban nem „globalista” (szélső-) jobboldaltól.

Szemelvények a globalizáció-kritikai mozgalmak sorából

World Development Movement¹¹¹

A WDM 1970-ben alakult, a fejlődő országokhoz kötődő mozgalom. A szegénység okaira világít rá, és azért lobbizik a politikusoknál, hogy megváltozzanak azok szabályozások, amelyek az embereket szegénységben tartják. Pozitív alternatívákat keres és támogat. A fejlődő világ szegényeivel működik együtt. Azokkal, akik ilyen vagy olyan módon felkelnek az igazságtalanság ellen.

A WDM manifesztumában megállapítja, hogy a világ rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyekkel a szegénység felszámolható lenne, mégis a világ fele kevesebb, mint napi 1,40 dollárból él. Csak 2002-ben 11 millió gyermek halt meg a szegénységgel összefüggésben (napi 30.000), miközben a világ 3 leggazdagabb embere gazdagabb, mint a világ 48 legszegényebb országa. A WDM lobbizással, kampányolással (fogyasztók, részvényesek, kormányok megszólításával) igyekszik felhívni a figyelmet a szegénységet tápláló kormányintézkedésekre. Többek között a WTO reformjáért, a GATS tárgyalások keretében tervezett további beruházás-liberalizáció ellen is fellép.¹¹²

Euromarches/European Marche

Az Euromarches-t az európai újszegénység, a munkanélküliek és feketemunkások felduzzadó tömegei hívták létre 1997 tavaszán. Ekkor Finnországtól Marokkóig és minden EU-országban útnak indultak a munkanélküliek tömegei és a felvonulók egy nagy demonstrációban egyesültek Amszterdamban az EU-csúcs idején. Ez az első „menetelés” indította útjára a mozgalmat, mely hálózatok, szakszervezetek együttműködésével a munkanélküliség, a fekete (biztosítás nélküli végzett) munka, a kedvezőtlen munkavállalási feltételek (pl. rosszul fizetett részmunka, távmunka stb.) a munkaerőpiaci kirekesztés, valamint a faji alapú megkülönböztetés ellen küzd. Ez a mozgalom karolta fel a „Sans-Papiers”, azaz a legrosszabb helyzetben lévő, mindenféle papír nélküli bevándorlók tömegeit is, akiket egyszerűen csak „Európa igazi rabszolgái”-nak neveznek.¹¹³ A mozgalom manifesztuma szerint az általa képviselt tömegek úgy a Mediterráneumban, mint a fejlettebb Európában ugyanannak a koherens és precíz politikának az áldozatai, melyet az európai gyáriparosok érdekvédelmi szerve, a Round Table, és más lobbik javaslatára az európai kormányok, illetve az Európatanács hajtanak végre. Az EU kormányai által folytatott immigrációs politikák „a kizsákmányolás szégyenteljes feltételeinek elfogadására kényszerítik az emberek ezreit, csak hogy kielégítsék a munkáltatók profitéhségét, akik így mind keményebb munkafelté-

¹¹¹ <http://www.wdm.org.uk/about/index.htm>

¹¹² <http://www.wdm.org.uk/campaign/WTO.htm>

¹¹³ Dufour (2002) 1. old.

*teket állapítanak meg más munkások számára. A kormányok és a munkáltatók érdekei nem ellentétesek, hanem egybevágók.*¹¹⁴

A kemény szavak ellenére az European Marche követelései nem mennek túl a szociális jogok bővítésén, amit ők a „*kapitalista Európa büntetetei elleni harc*”-nak neveznek.¹¹⁵

From Seattle to Brussels

A „Seattle-től Brüsszelig” mozgalmat 13 európai ország 57 civil szervezete indította el 2002. június 7-én Brüsszelben, az Európai Üzleti Csúcs (European Business Summit, Brüsszel, június 9-11.) apropóján. A neoliborális áramlat elleni fellépés és az európai NGO-k összefogásának igénye szülte.¹¹⁶

Chartájuk szerint a vállalati globalizációval szemben Seattle-ben elkezdődött demonstratív ellenállást fenn kell tartani. Alternatív, humánus, demokratikusan elszámoltatható és fenntartható, mindenki számára előnyös kereskedelmi rendszerrel kell felváltani a maít. Tiltakoznak az EU neoliberalis politikája ellen, a kereskedelem s a szolgáltatások liberalizálásáról folytatott tárgyalások (WTO, GATS) átláthatatlansága és demokratikus kontrolljának hiánya ellen. Az EU intézményeinek jelenlegi gyakorlatával szemben olyan gazdasági modellért javasolnak, amely tiszteletben tartja az emberek és a környezet alapvető jogait.

Trade Justice Coalition

Az intellektuális műhelyek és a mozgalom összekapcsolódásának eklatáns példája a Trade Justice Coalition, amely a People and Planet (ld. később) Internetes újságot készítő közegéből indult ki (és annak honlapján belül kapott helyet is). A Trade Justice Coalition az igazságos kereskedelmet tűzte zászlajára, ezért élesen ellenzi a GATS-ot. 2001. novemberében indult egy fesztivállal („Trade Justice Carneval”). A karnevált 2002. júniusában egy ún. Mass Lobby követte. Ez azt jelenti a mozgalomban, hogy a tömegek demonstrációjának erejével gyakorolnak nyomást a törvényhozókra. A Trade Justice Coalition szervezésében az emberek a brit alsóház elé vonultak (ezt megelőzően egy kampány keretében levélben megkeresték képviselőjüket, felhíva figyelmüket a következő demonstrációra és annak céljaira). A TJC követelései közé tartozik a szegényparasztság megélhetését szem előtt tartó agrárpolitika, a liberalizáció és privatizáció felülvizsgálata az alapvető szolgáltatások esetében, a multinacionális vállalatok tevékenységének (jogaiknak a kötelességeiknek) szabályozására¹¹⁷

¹¹⁴ Dufour (2002) 1. old.

¹¹⁵ Dufour (2002) 2. old.

¹¹⁶ <http://www.xs4all.nl/~ceo/ebsummit/statement.htm>

¹¹⁷ <http://peopleandplanet.org/tradejustice/briefing.gats.asp>

Public Citizen és Global Trade Watch¹¹⁸

Az 1972-ben alapított Public Citizen hitvallása, hogy az egyszerű ember, a „közpolgár” (a „public citizen”), olyan személyiség, aki akkor tud aktív részt vállalni saját élete megreformálásából, ha ellátják minden szükséges információval a világról és a világ megjavításának eszközeiről. Már a WTO létrehozásához vezető Uruguay Round (1991) óta kampányolt a készülő szabályok ellen. Az *Our World is not for Sale! (A mi világunk nem eladó!)* hálózat alapítója. Ebben több mint 100 ország társadalmi mozgalmi és civil szervezetei vesznek részt. Ez a hálózat kezdeményezte a „WTO: Shrink or Sink” kampányt. Céljuk, hogy minden országban jöjjenek létre a saját kormányukat elszámoltatni igyekvő civil „koalíciók”, ahelyett, hogy az olyan „antidemokratikus intézményeket” próbálnák befolyásolni, amilyen pl. a WTO.

A Public Citizen egyik „részlegeként” jött létre 1995-ben a Global Trade Watch. Teljes idejét a globalizációval kapcsolatos kérdéseknek szenteli, felhívva a figyelmet annak egészségügyi, biztonsági, környezeti, gazdasági és a demokratikus kormányzásra vonatkozó hatásaira. Nemzeti és nemzetközi szinten szervezett kampányokkal, kutatásokkal, publikációk közérthető és mindenki számára elérhető úton való terjesztésével, a közembereket bevonó információs programokkal igyekszik hatást kifejteni, rendszeres interaktív kapcsolatra törekszik a tömegekkel és a politikusokkal, valamint a nemzetközi partnerekkel. Különböző (munkavállalói, vallási, családi, környezeti) mozgalmakból, közösségekből épülő nemzeti szintű hálózat kialakítása a céljuk. Fő témáik a WTO, a NAFTA, a FTAA/ALCA a GATS.

Saját bevallása szerint a GTW azt kívánja megértetni az emberekkel, hogy ez a jelenlegi világkereskedelmi rendszer nem egy „szabadkereskedelmi” modell, hanem a nagy vállalatok által dominált kereskedelem. A GTW fő témái közé tartozik a WTO, a nemzetközi beruházási szabályok, a közszolgáltatások privatizációja, a közérdek stb.

Jubilee 2000

A Jubilee vagy Jubilee 2000 nevű, mára nemzetközivé vált mozgalom Észak-Amerikából indult útjára a Jubilee 2000/USA és a Kanadai Ökumenikus Jubileumi Kezdeményezés (Canadian Ecumenical Jubilee Initiative) vallási szervezetek közös akciójaként. A Jubilee kampány arra a bibliai hagyományra épül, hogy egy jubiláris évben eljön az igazság pillanata.

A Jubilee arra szólította fel a G7 vezetőit, hogy „*töröljék el a legszegényebb országok visszafizethetetlen adósságait 2000-ig egy becsületes és átlátható folyamatban*”. A több mint 60 országban folytatott kampány végére 24 millió aláírást gyűlt össze. Eredményeként a G7 kormányfők kötelezték magukat, hogy 100 mil-

¹¹⁸ <http://www.citizen.org/trade>

liárd dollárt elengednek. Ezzel az adósságkérdés a globális politika állandó napirendjére.¹¹⁹ Ezen túlmenően azonban a Jubilee 2000 a gazdaság igazságosabb újraelosztását, és a környezet kirablásának megállítását is követelte, valamint a strukturális alkalmazkodási programok eltörlését. Mivel a Jubilee 2000 lényegében minden fő egyházban jelen van Amerikában, pótolhatatlan szerepet játszott abban, hogy az 1994-ben indult „50 év elég volt!” („Enough!”/”Ya Basta!”) mozgalom kérdésfelvetései eljutottak az átlagemberekhez és a médiába is.

A Jubilee 2000 utódja a Jubilee Research, amely nem egyszerűen „think-tank”, hanem akciókra bátorító szervezet.

ATTAC

Az ATTAC az Európából induló globalizáció-kritikai mozgalmak egyik legfőzibb és legsikeresebb, bár korántsem a legradikálisabb képviselője. A baloldali értelmiség kezdeményezése, mely pillanatok alatt sokak érdeklődését és szimpátiáját keltette fel. Sikerének kulcsa minden bizonnyal jól körülhatárolható céljaiban, e célok széles társadalmi-ideológiai csoportok számára elfogadható konkrétságában és szerénységében rejlik. A neoliberalizmusnak azt a vonatkozását állítja ugyanis középpontjába, amely a legnyilvánvalóbb veszélyt jelenti a gazdasági-társadalmi egyensúlyra – még a neoliberalizmus sok hívőjének számára is -, nevezetesen a spekulációs tőkét. Az ATTAC története bizonyos szempontból tipikus, de legalábbis fontos adalék annak megértéséhez, miért és hogyan jöttek létre, és eszkalálódtak az új típusú globalizáció-kritikai mozgalmak. Ezért az ATTAC-ot egy kicsit részletesebben tekintjük át.

A spekulációs tőke által kiváltott 1997-es délkelet-ázsiai válság hatására Ignacio Ramonet, a baloldali elkötelezettségéről ismert francia “Le Monde Diplomatique” c. folyóirat főszerkesztője cikket jelentetett meg („Fegyverezzük le a piacot!”), melyben felvetette a spekulációs tőkemozgások megakadályozásának szükségességét, s felhívta a figyelmet James Tobin amerikai közgazdász 1972-es javaslatára. Ez utóbbi a devizaműveletek 1 %-os (vagy kisebb) megadóztatását tartalmazta a nemzetközi pénzügyi rendszer stabilitásának megőrzése céljából (ún. Tobin-adó).

Ignacio Ramonet cikke váratlan és páratlan érdeklődést váltott ki a hazai olvasóközönségből, melynek hullámán alig fél év múltán, 1998. júniusában magánszemélyek, civil szervezetek és folyóiratok részvételével megalakult az Association pour une Taxation des Transactions financières pour l’Aide des Citoyens (szövetség a pénzügyi tranzakciók megadóztatására, a polgárok megsegítése érdekében – a betűszót megtartó szabad fordításban: Alakulat a Tőke-Tranzakciók Adóztatásáért az Állampolgárok Céljára) nevű szervezet, az ATTAC. A franciaországi ATTAC tiszteletbeli elnöke Ignacio Ramonet, főtítkára pedig Bernard Cassen (a “Le Monde Diplomatique” igazgató-szerkesztője).

¹¹⁹ <http://www.jubileepus.org/about/about.htm>

Az érdeklődés azonban nem állt meg a francia határnál. Az 1998. decemberében tucatnyi afrikai, ázsiai és európai ország képviselőjében megrendezett találkozón az ATTAC-ot nemzetközi mozgalommá nyilvánították „*Nemzetközi mozgalom a pénzpiacok és intézményeik demokratikus ellenőrzésére*” néven. Az itt elfogadott dokumentum azóta minden nemzeti ATTAC-szervezet kiindulópontja.

A nemzetközi ATTAC platformja megállapítja: a „*pénzügyi globalizáció*” (a nemzetek feletti vállalatok és pénzpiacok rendszere) elmélyíti a gazdasági-társadalmi bizonytalanságot és egyenlőtlenségeket, gyengíti a demokratikus intézményeket. A tőkeáramlás szabadságfokának, az adóelkerülésnek és spekulációnak a robbanásszerű növekedése számottevően meggyengíti az államokat, és a függő helyzetű országok lakosságát sújtja a legjobban. A szociális vívmányokat azonban mindenütt támadások érik, deregulálják a munkapiac egészét, a spekulációs konjunktúra hatásának teszik ki a nyugdíjalapokat.

A nemzetközi ATTAC-mozgalom ezzel szemben mélyen spekuláció-ellenes, és a politika domináns szerepét visszaállító társadalomban gondolkodik – szögezi le a dokumentum. Akcióinak célja, hogy a demokrácia visszanyerje a tőle a spekuláció által átvett demokratikus tereket; hogy megakadályozzák az állami szuverenitás további csökkenését; hogy létrejöjjön „*a demokrácia világméretű térsége*”. Konkrétan pedig a spekuláció megfékezése (Tobin-adó), az adóparadicsomok szankcionálása, a nyugdíjalapok tőzsdére vitelének megakadályozása, a tőkebefektetések átláthatóságának támogatása, a (nemzetközi) bank- és pénzügyi műveletek törvényi szabályozása, valamint a fejlődő országok adósságának eltolése.

Az ATTAC a nemzeti szervezetek laza együttműködő hálózata, amely más, hasonló tartalmú és célú mozgalmak, NGO-k, szakszervezetek, kutatóintézetek, sajtóorgánumok partnere. Alapvetően az Internet adta lehetőségekre támaszkodik. Keresi a *neoliberális globalizációt* ellenző legkülönbözőbb társadalmi mozgalmak közös nevezőjét. Eszközei a társadalmi ellenállás megszervezéséhez: tájékoztatás és elemzés egyfelől, közös tervezés és alternatívák keresése másfelől.

Máig 33 ország, ezek neves közéleti személyiségei, szakszervezetek és civil szervezetek sora csatlakozott a mozgalomhoz, a közös célokat mindenütt a helyi sajátosságokkal kiegészítve. Az ATTAC Magyarország 2002. február 2-án alakult meg. Az ATTAC tagjainak száma szerte a világon 80 ezerre tehető, mozgósítható szimpatizánsaik száma azonban ennél jóval több.

Kiterjedt hálózattal bíró mozgalommá fejlődve, a közvélemény felrázásával az ATTAC egyre erőteljesebb nyomást gyakorol a neoliberalizmus fellegváraira demonstrációkkal (Nizza, Göteborg, Genova, Barcelona, Porto Alegre-i Szociális Világforum stb.), és az olyan kérdések középpontba állításával, mint a spekuláció, a jövedelemelosztás igazságtalanságai, a koncentrált nagytőke (a transznacionális vállalatok) túlkapásai, a szegénység, az eladósodás, a nemzetközi intézmények (IMF, Világbank, WTO) antidemokratizmusa stb. A francia ATTAC mára

jelentős befolyást gyakorol a parlament munkájára¹²⁰, elérte, hogy a Tobin-adó kérdése reflektorfénybe kerüljön, és nyomásgyakorlása révén érdemeket szerzett a profitörökvésekkel szembeni dolgozói érdekvédelem terén.

Greenpeace

A Greenpeace eredete 1971-ig nyúlik vissza, amikor egy maroknyi kanadai aktivista először kerekedett fel, hogy személyes jelenlétével akadályozzon meg környezeti pusztítást. Alaszkába hajóztak, ahol az USA föld alatti nukleáris robbantásokat folytattak. Bár a hajójukat még a cél előtt feltartóztatták, az akcióval sikerült ráirányítani a nemzetközi közvélemény figyelmét arra, hogy mi folyik a sok tengeri állatnak menedéket adó Amchitka szigetén. A „tanúviselésnek” („bearing witness”) ez a sokszor meghökkentő és elismerést keltő formája azóta is alapvető szerepet tölt be a szervezet eszközei között.

A Greenpeace világméretű, független, nem erőszakosan kampányoló szervezet. Célja, hogy *konfrontációival* felhívja a figyelmet a globális környezeti problémákra, annak érdekében, hogy a földi élet megőrizhesse diverzitását, „zöld és békés” („green and peace”) legyen. Akciói konkrétan az óceánok, őserdők védelméért, a klímaváltozást okozó tüzelőanyagok, mérgező vegyi anyagok és genetikailag módosított szervezetek, a nukleáris elrettentés és a hasadóanyagok használata ellen, valamint egy „fenntartható kereskedelemért” zajlanak. Ezen kívül a Greenpeace harcosan kiáll minden háború ellen, ahogy tette az USA Irak elleni támadása idején is.

A Greenpeace saját kutatási bázissal is rendelkezik, s eredményeit a leghitelesebb körben publikálja, beleértve az ismeretterjesztést is. A szervezet csak a hivatalos politikától független alapítványoktól és magánemberektől fogad el támogatást.

Friends of the Earth International¹²¹

„A Föld Barátai” (FEI) nemzeti környezetvédő szervezetek föderációja. 1971-ben alakította 4 szervezet (Franciaországból, Svédországból, Angliából és az USA-ból). Jelenleg 66 nemzeti csoportja, ezen belül kb. 5000 aktivista csoportja és a becslések szerint 1 millió szimpatizánsa van. A FEI szintén a kampányolást választotta tevékenysége fő eszközéül. A FEI tevékenységét jól jellemző kifejezések például: biodiverzitás, a tömegek részvételével zajló demokrácia, a fejlődő

¹²⁰ A francia parlamentben létezik külön ATTAC-frakció, melybe pártállástól függetlenül léphetnek be a témát fontosnak tartó képviselők. A csoport feladat-orientáltan, ad hoc jelleggel működik.

¹²¹ Annual Report 2001 <http://www.foei.org/trade/activistguide/index.html>

dő országok adósságainak eltörlése, az ember elsőbbsége a profittal szemben, az éhezés csökkentése és fenntartható növekedés.¹²² :

A föderáció alkotja meg a vezérelveket, ezekhez igazodnak az egyébként önállóan működő nemzeti csoportok. Aktivizmus, helyi és nemzetközi kampányolás, koordináció a szervezeti működési módjai, valamint egymás támogatása az információk, kampányok és anyagi erőforrások tekintetében is. A FEI tevékenysége is szerteágazó: a nemzetközi pénzügyi intézmények ellen éppúgy szervez akciókat, mint a génkezelt termékek ellen, vagy a multikkal és az erdőirtásokkal szemben. Például a „Seattle to Brussels Network”-kal együtt aktív szervezői a GATS elleni nemzetközi kampánynak.

International Forum on Globalization¹²³

Az 1994. januárjában alapított Nemzetközi Fórum a Globalizációról (IFG) 60 vezető aktivista, tanár, közgazdász, kutató és író által alkotott szövetség, amely az általa a transznacionális vállalatok hatalomátvételével jellemzett globalizációt az ipari forradalommal egyenrangú történelmi változásnak tartja.¹²⁴ Az IFG, önmeghatározása szerint a „*gazdasági globalizáció*”-val kapcsolatos új gondolkodást, a közös cselekvést és a közoktatást (public education) szolgálja. Munkamódszere: konferenciák, bentlakásos oktatás, publikációk. Tehát annak ellenére, hogy az IFG-ben 25 ország több mint 60 szervezete vesz részt, igazi intellektuális csoportosulásról van szó, nem tömegszervezetről. Célja tehát kettős: egyfelől vita tárgyává tenni a gazdasági globalizáció hatásait, másfelől visszafordítani a globalizációt („lokális” előtérbe helyezése) a hosszú távú gazdasági stabilitás érdekében.¹²⁵

Ezen kívül még számos – vagy inkább számtalan – Interneten elérhető újság, adatbank lelhető fel, amelyek a globalizáció legkülönfélébb aspektusaival foglalkoznak. Ilyen például a People’s Weekly World, ami a Daily Worker közvetlen utóda, az USA radikális baloldali munkáslapja, vagy a független, bárki által szabadon szerkeszthető Internetes újság, az Indymedia¹²⁶.

Az átfogó, tehát az egész rendszert, a minden eddiginél globálisabbá vált kapitalizmust a maga totalitásában vizsgáló-bíró mozgalom a legradiálisabbak. Nem egyszerűen a „globalizáció”-val hanem kimondottan „a kapitalizmus”-sal állnak szemben. Ezek közül mutatunk be néhányat az alábbiakban.

¹²² Annual Report 2001 <http://www.foei.org/trade/activistguide/index.html>

¹²³ <http://www.ifg.org/about.html>

¹²⁴ <http://www.ifg.org/index.html>

¹²⁵ <http://www.ifg.org/about.html>

¹²⁶ Az Indymedia, vagy Independent Media Center a legnagyobb alternatív hírközlő csoport. Eredetileg a Seattle-i WTO- ellenes tiltakozás közvetlen bemutatásra szervezték alternatív média-csoportok és egyének Észak-Amerikában.

International Socialist Resistance

A Nemzetközi Szocialista Ellenállás nevű mozgalom 2001. decemberében alakult meg Brüsszelben, az EU-csúcs elleni 35 ezres demonstrációt követő konferencián. Ezen 500 fiatal vett részt főleg Európából (Svédország, Belgium, Anglia, Észak-Írország, Ír Köztársaság, Franciaország, Görögország, Németország, Hollandia stb.), valamint az USA-ból és Dél-Afrikából. Számos mozgalom csatlakozott hozzá, így a svéd Youth Against Racism in Europe, a belga-holland Résistance Internationale, az ír Socialist Youth, a görög International Resistance és a már korábban országos szinten létező brit International Socialist Resistance. Az ISR kész az együttműködésre az adott esetben kevésbé radikális, de konkrét céljaiban, megmozdulásaiban hasonló szervezetekkel, így pl. az ATTAC-kal is.

A 2001. decemberében elfogadott alapító dokumentum¹²⁷ szerint a mozgalom véget kíván vetni a globális kapitalizmusnak és a háborúknak. Megállapítja továbbá, hogy az antikapalista demonstrációk világszerte erősödnek, ami a tiltakozókkal szembeni karhatalmi fellépést váltja ki, és mozgósítja a médiát a demonstrálók, illetve céljaik lejáratására, a mozgalmak és a terrorizmus összekapcsolására. „Ez elősegítette, hogy a háborúellenes mozgalmak kapcsolatot fedezzenek fel a kapitalizmus, a háború, a terror és az elnyomás között.” Így fonódott össze szükségszerűen az „antiglobalizáció” a háborúellenes mozgalommal.

Az ISR nem elégszik meg a tagadással: az antikapitalizmussal új társadalom alternatíváját kívánja elültetni a fejekben. Célkitűzései: „*Nemet a háborúra!*”, az IMF, a Világbank és a WTO megszüntetése, a fejlődő országok adósságaink eltörlése, ingyenes oktatás, a nőekkel szembeni diszkrimináció valamint a gyermekmunka megszüntetése, a dereguláció és privatizáció leállítását a rasszizmus, fasiszmus és homofóbia, mint az elit „oszd meg és uralkodj” taktikájának elutasítása, a környezeti pusztítás megállítása, az emberek mobilizálása. A kapitalizmus nem megreformálható, „emberarcú kapitalizmus” nem létezik, a kapitalizmust el kell söpörni – áll a dokumentumban.

Seattle népe „nemzetközi ellenállásának” számos helyi szervezete van, amelyek csatlakoztak a 2001. végén megalakult koalícióhoz. Így a már említett brit, görög, belga-holland szervezetek mellett Németországban is működik a „Widerstand International”, amelynek helyzetértékelése megegyezik a nemzetközi platforméval, követelései pedig még részletesebbek. Pl. az ISR alapítólevelében említettekén túl a német WI Manifestum-a követeli a privatizációk leállítását, az 500 legnagyobb multinacionális vállalat, bank, biztosítótársaság azonnali közösségi tulajdonba vételét, a profitoknak társadalmi szükségletek kielégítésére fordítását, oktatást és munkát mindenkinek, jelentős munkaidő-csökkenést, a háborúk és a fegyverkereskedelem azonnali leállítását stb.¹²⁸

¹²⁷ „Against Capitalism for a socialist world without war and terror”. International Socialist Resistance Founding Statement. <http://www.anticapitalism.org.uk>

¹²⁸ Das Manifest. Widerstand International. <http://widerstandinternational.de>

International League of Peoples' Struggle (ILPS) ¹²⁹

1996-ban konferenciát tartottak Manilában „*Népi konferencia az imperialista globalizáció ellen*” címmel. Itt felvetették a nemzetközi ellenállási mozgalom szükségességét. A konferenciát több más hasonló nemzetközi rendezvény követte, melyek eredményeként, de közvetlenül Jose Maria Sison, a Fülöp-szigeteki Nemzeti Demokratikus Front vezető egyéniségének 1999. novemberében, Seattle-ben elhangzott felhívása nyomán megalakult a Népek Harcának Nemzetközi Ligája, az ILPS. Említett beszédében Sison hangsúlyozta: „*A globalizáció csak egy ravasz és üres kifejezés. Elkendőzi a modern kapitalizmust vagy monopolkapitalizmust ... Vállalati menedzserek, bürokraták, burzsoá akadémiai okoskodók és az imperialisták által alapított NGO-k úgy adják közre a globalizáció kifejezést, mintha az valami új, fényes és elbűvölő dolgot jelentene.*” ¹³⁰

Az ILPS alakuló kongresszusára 2000. végén és 2001. elején került sor Európában. 2001. májusában, az ILPS első közgyűlésén több mint 40 országból 222 szervezet vett részt, melyek nagyobbik fele Ázsiából származott.

Az ILPS önmeghatározása szerint pártoktól, vallásoktól és kormányoktól független tömegmozgalom, amely a munkások, szakszervezetek, nők, fiatalok, újságírók, írók és tudósok szervezeteit, mozgalmak és kampányok tevékenységét koordinálja. Céljai nagy hasonlóságot mutatnak az ISR-ével: a „*nemzeti és társadalmi felszabadítás az imperializmus és minden reakció alól*”, az emberi jogok védelme az állami erőszakkal, a kizsákmányolással, a fasizmussal és a vallási bigottsággal szemben, a béke, a munkások jogainak védelme a tömeges munkanélküliséggel szemben, a különböző hátrányos helyzetű társadalmi csoportok (nők, fiatalok, gyermekek stb.) jogainak védelme, agrárreform (földosztás), a mindenkire megillető egészségügyi ellátás, a környezetvédelem, a művészeti-kulturális javakhoz és az információhoz való hozzájutás biztosítása mindenki számára.

Black Block

A Black Block fantáziánév, az eredetileg a Forradalmi Antikapitalista Blokk (Revolutionary Anti-Capitalist Block) névre hallgató anarchisták becézik így magukat, utalva az általuk tradícióként viselt fekete ruhára és fekete zászlóra. Seattle-ben nyilvánultak meg először a világ szeme előtt, akkor igen militáns módon. (Bár mindössze 300 emberről volt szó, a sajtó velük jellemezte a világ számára „Seattle népét”). Ezt követően taktikájuk finomodni látszott, a 2000. áprilisi washingtoni tüntetésen már csak védekezési céllal emeltek barikádokat, és például 2002. novemberében Firenzében pedig lényegében nem különbözött viselkedésük a többi békés tüntetőjétől. 2003. júniusának elején, Genfben, a G8-ak Evianban rendezett találkozója idején azonban a Black Block ismét agresszívan viselkedett, ezúttal egy benzinkút üzletét rongálva meg.

¹²⁹ <http://www.geocities.com/ilps2000/charter.htm>

¹³⁰ Sison (1999)

New York Peoples' Assembly Against Imperialist Globalization

A „New York-iak Imperialista Globalizáció-Ellenes Közgyűlése”, a NYPAAG 2000. szeptemberében az ENSZ Milleniumi Csúcsertekezletkor alakult meg New Yorkban. Egyének és szervezetek olyan koalíciója, amely szerint *“az imperializmus a világ népeinek ellensége. Egy olyan rendszer, amelyben a kormányok gazdasági, katonai, politikai és kulturális eszközökkel védik az erős vállalatok beruházásait a gazdaságilag és katonailag gyengébb országokban.”*¹³¹ A NYPAAG elutasítja a korporációk uralmát, amely szemben áll az emberek természetes internacionalizmusával, és nemet mond az imperializmus legfőbb nemzeti és nemzetközi intézményeire (az USA kormányára, a WTO-ra, az IMF-re a Világbankra, az ENSZ-re, a NATO-re, az APEC-re stb.). A NYPAAG kezdeményezői és támogatói között helyi és nemzetközi szervezetek, szolidaritási csoportok találhatók (pl. Direct Action Network, Committe in Solidarity with the People of El Salvador, Philippine Forum, Migrant International, USA, PSANTE – Philippine Peasant Support Network stb.)¹³²

„Mozgalmak mozgalma” – Szociális Világforum

A társadalmi ellenállás sokfélesége, a mozgalmak nagy száma nemcsak sokszínűséget, de szétforgácsolttságot is jelent, ami gyengéséget eredményez. Ezt felismerve, a magántulajdonosi érdekek neoliberalizmus formájában történő globalizációjának kárvallottai tevékenységük koordinálására törekednek. e koordináció napjainkig legfejlettebb formáját a „szociális fórumok” rendszere adja. Ezt 2001 óta évente egyszer világszinten és egyre több helyütt regionális szinten is megrendezik. Ma a szociális fórumok jelképezik a kapitalizmussal részben vagy egészen szembenálló baloldali tömegmozgalmat világszerte. (A szociális fórumokról részletesebben olvashatunk ugyanebben a kötetben. Ld. Artner – Benyik: A Magyar Szociális Fórum és a Civilek a Békéért Mozgalom.)

A II. szociális világforumon a szociális mozgalmak közös nyilatkozatban¹³³ tették hitet *“a neoliberalizmus, a háború és a militarizmus ellen, a béke, és a társadalmi igazságosság mellett”*.¹³⁴ A nyilatkozat leszögezi, hogy a társadalmi mozgalmaknak egy másfajta társadalom felépítésére kell törekedniük; hangsúlyozottan kiáll a munkavállalók jogai és érdekvédői szervezeteik harca mellett; támogatja a népi és (földfoglaló) parasztmozgalmakat, a neoliberális világrendben alávetetteket (nők, gyermekek, kisebbségek, kivándorlók); követeli a fejlődő országok adósságainak eltörlését; a spekulációs tőkemozgások megállítását; a békét stb.

„Harcunk és ellenállásunk a cement egy olyan rendszerrel szemben, amely az erőszakon, a nemi és faji elnyomáson alapul, a tőkét és a tekintélyeket rendsze-

¹³¹ <http://www.nispop.org/nypaaig>

¹³² <http://www.nispop.org/nypaaig>

¹³³ Született néhány más dokumentum is, így pl. a környezetvédelemről.

¹³⁴ A dokumentum teljes magyar nyelvű fordítását ld. Ezredvég 2002. május

resen előnyben részesíti a népek szükségleteivel és elvárásaival szemben.... Harcolunk a külső adósságok eltörléséért, ... a spekuláció megakadályozásáért, ... a szegénység és a kizsákmányolás megszüntetéséért, ... a békéért ... – olvasható többek között a dokumentumban.

A szociális fórum mozgalom (a „mozgalmak mozgalma”) végső tartalma, fejlődési iránya ma még nem dőlt el. Egyrészt azért nem, mert szándékosan a lehető legszélesebb nyitottságra törekszik, minden mozgalmak, szervezetet meg-invítálva a vitákkal, előadásokkal megtöltött találkozókra, így ideológiai, társadalomkritikai vonulata meglehetősen vegyes és szerteágazó. Másrészt, de ebből következően azért, mert a tömegek bevonására való törekvés és a hagyományos politizálással szembeni jogos kiábrándultság predesztinálta a szociális fórum-mozgalom elindítóit arra, hogy szigorúan „civil” keretek között tartsák a folyamatot. Ez nem csak azt jelenti, hogy pártok (hivatalosan) nem vehetne rajtuk részt, hanem azt is, hogy a találkozókon némi nemzetközi akcióterven (elsősorban az „ajánlott” nemzetközi akciónapok kijelölésén) túlmenően nem születnek közös határozatok, állásfoglalások és nem tűznek ki „kötelezően” végrehajtandó feladatokat sem. Kérdés, hogy ez a spontaneitás és „lazaság” meddig játssza a fórumok emeltyűjének szerepét és mikor válik a társadalmi ellenállás hatékonyságának gátjává.

A szociális világfórumot, nemcsak a liberalizmus védelmezői részéről, hanem „saját berkeiből”, vagyis a baloldalról is éri kritika. Például atekintetben, hogy széles bázisa ellenére is egyoldalú: leginkább „fehér”, azaz a fejlett(ebb) országok képviselőit tömöríti. Másodszor szerteágazó, konfúz irányvonala miatt (keveredik benne a nemzetállami szuverenitást visszaállító reformokat követelő és a radikális rendszerváltozást, a globalizáció okozta bajokat más globális rendszer létrehozásával orvosolni akaró irányzat.¹³⁵) Harmadszor defenzívája miatt: például Hamid (2001) úgy ítéli meg az „antiglobalizációs” mozgalmak összejövetelét, köztük a Porto Alegre-i Szociális Világfórumot, mint amelyek „*az imperialista 'globalizációt'” szolgálják „kozmetikai alapozóként takarva el a Föld munkása-inak keserveit és nyomorát, és a találkozók végeredménye csupán a kapitalista kizsákmányolás úgynevezett 'humanizálásának’ követelése*”.

A szociális fórumok „amőba” természete, az események „happening” jellege miatt gyanút is kivált magán a globalizáció mai formáját elutasító társadalmi mozgalmon belül is. Többen felvetették, hogy a fórum-mozgalmat talán éppen a kritizált rendszer fenntartásában érdekeltek inspirálják valami módon (pl. anyagilag) hogy eljátszassák vele a gözszelep szerepét. Nem kell túl nagy világismeret ahhoz, hogy ezt a helyzetet is lehetségesnek tartsuk.

Akárhogyan is van azonban, a szociális fórum mozgalom már eddigi rövid története alatt is nem egyszerűen csak „jobbról korláatosnak” bizonyult, de egyértelműen a balra tolódás tendenciáit mutatja. Még ha más célokra is hozták volna létre, mint aminek látszik, úgy tűnik, a globalizáció káros erői gondoskodnak

¹³⁵ Ld. pl. Hardt (2002)

róla, hogy a címke a neki megfelelő tartalommal teljen meg. Ekképp a gözszelep könnyen kitörési pontnak bizonyulhat.

Hogy végül melyik alternatíva kerekedik felül, még nyitott kérdés és a szociális fórumok akcióképességét meghatározó politikai szervezettség fejlődésének függvénye.

Zárszó

A „szocialista” rendszerek bukása jóvoltából korlátlaná és akadálytalanná vált fejlődés lehetősége a kapitalizmus szélességi és mélységi kiteljesedésével járt a Földön. Ezzel együtt természetszerűleg immanens problémái is felerősödtek, globalizálva a velük szembeni társadalmi ellenállást.

A transznacionális vállalatok világméretű, és a társadalmi újratermelési folyamatot mindjobban átfogó tevékenységét a piaci törvényszerűségek, ezek magjában a profitabilitás kényszere szükségszerűen hajtja előre. Ennek a folyamatnak a fenntarthatóságát kérdőjelezi meg a globalizáció-kritikai mozgalmak egyrészt a gazdálkodás, másrészt a társadalmi hatások oldaláról, mindkét esetben a folyamatnak a tárgyától (társadalmi újratermelés, emberek szükségletei és jóléte, környezet stb.) eltérő közvetlen célját, a *profitot* okolva a bajokért. Akár reformokat, akár gyökeres társadalmi, jogi, tulajdoni változásokat akarnak, mindenképpen a profitmotívumot kívánják valamilyen mértékben háttérbe szorítani.

A világméretű mozgalom minden értelemben színes megnyilvánulásainak tartalmát és célját jól jellemzi az alábbi idézet:

„Nem provokálnunk kell a (világ)birodalmat, hanem fel kell örölnünk. Nem hagyhatjuk, hogy lélegzethez jusson. Meg kell szégyenítenünk, ki kell gúnyolnunk a művészetünkkel, a zenénkkel, az irodalmunkkal, csillogó értelmünkkel, életörömünkkel, fantáziánkkal, eltökéltségünkkel. És lehetőségeinkről, igaz történelmünkről kell beszélnünk. Ha elutasítjuk a globalizálók elképzeléseit, a történelemről alkotott felfogásukat, a háborúikat, a fegyvereiket, a logikájukat – a globalizálók forradalma zátonyra fut. Egy pillanatra se feledjük: mi sokan vagyunk, ők kevesen; nekik nagyobb szükségük van ránk, mint nekünk rájuk.”¹³⁶

Nem kell szeretni az „antiglobalizátorokat”, vagy egyetérteni velük – de már számításba kell őket venni. Lehet őket egyszerűen „anarchistáknak” nevezni (Tony Blair), vagy „bűnözőknek” (Gerhard Schröder), „garázdáknak” (Chirac, Berlusconi)¹³⁷, de tudomásul kell venni, hogy „ott vannak mindenütt”. Ahogy egyik nemzetközileg ismertté vált jelszavuk mondja: *„We are everywhere!”*

A fenti áttekintés korántsem teljes, nem is lehet az. Remélhetőleg azonban jól érzékeltette az olvasó számára, hogy a világ minden pontján élnek emberek, nem is kevesen, akik nemcsak rosszul élnek, de – és ez az igazán fontos - önma-

¹³⁶ Arundhati Roy indiai író, a globalizációkritikai értelmiség egyik nemzetközi híru alakjának szavai. Roy (2002).

¹³⁷ Magyar (2002)

guk és/vagy mások nyomora feletti elégedetlenségüknek hangot is adnak. Akik öntudatosan vállalják, hogy el tudnak képzelni egy másfajta világot, mint ez a mostani. Egy olyat, amiben a hihetetlen technikai, esztétikai és erkölcsi csodák megalkotására képes Homo sapiens saját faját is fenn tudja tartani úgy, hogy az a mód, ahogyan ezt teszi, ne fenyegetsen globális környezeti pusztulással, beleértve magát az Embert is.

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Carden, James

Az Obama-kormány hivatalosai makacsul állítják, hogy a szíriai válság Oroszország bűne

A múlt héten, november 5-én a *The Wall Street Journal* jelentette, hogy a CIA fokozni fogja illegális szíriai háborúját, növelve a fegyverek mennyiségét, amelyekkel ellátja a szíriai ún. mérsékelt ellenzékét, meghazudtolva Obama elnök fogadalmát, hogy nem viszi az USA-t közvetett háborúba Oroszországgal. Ha a Ház külügyi bizottságának a múlt szerdai meghallgatása az „Oroszország eszkalációja Szíriában” témában egyáltalán jelez valamit, úgy az elnöknek kevésbé kell tartania a CIA-akció ellenzésétől.

A bizottság meghallgatta két külügyminiszter-helyettes tanúskodását, Victoria Nulandét, akinek a hatáskörében van Oroszország, és Anne Pattersonét, akinek a nem boldogító felelőssége felügyelni az amerikai politikát Észak Afrikában és a Közép-Keleten.

Az első, amit mondani kell a meghallgatásról, az, hogy rávilágított az amerikai háborús párt figyelemreméltó ügyességére, a kongresszusi háborús héják kétpárti koalíciójára, amely – kölcsönözve egy sort John Morleytól, a brit államférfitől – változtatja a célját, de sosem változtatja az álláspontját. A háborús párt álláspontja vagy célja örökké rombolni az amerikai-orosz kapcsolatokat. De Oroszország sokszor szidott ukrain inváziója helyett most inkább Oroszország szíriai „eszkalációjára” összpontosít.

Nuland külügyminiszter-helyettes annak a deklarációjával kezdte, hogy „Oroszország új, közvetlen harci szerepe Szíriában fokozta a már veszélyes menekültáradatot, próbára téve még a legnagyobb európaiak képességét is, hogy megbirkózzanak vele.” Nuland sem bizonyítékkal, sem kronológiával nem alámasztott állítását a bizottság néhány tagja lelkesen felkapta.

Ami Bera kongresszusi képviselő azt állította, hogy Oroszország bekapcsolódása a szíriai polgárháborúba „súlyosbítja” a helyzetet és a menekültválság fő oka. Berat különösen az látszott izgatni, hogy a menekültválság árthat Törökországnak. Bera jól tenné, ha szakítana időt kicsit átgondolni a dolgokat. A szíriai menekültek Törökországba (és onnan Európába) özönlésének az egyik fő oka az, hogy Törökország évek óta segíti az Asszad-rezsim megdöntésére irányuló erőfeszítéseket.

Gerry Connolly kongresszusi képviselő követelte: állapítsák meg, hogy Oroszország „meg fogja-e szüntetni” a betöréseit a török légtérbe és „el fog-e állni”

ezektől. Connolly inkább azzal tölthetné az idejét, hogy megkérdezze, Törökország vajon meg fogja-e szüntetni az ISIS segítségét, el fog-e állni attól.

Kollégái közül egyedül Dana Rohrabacher kongresszusi képviselő beszélt a rossz érzéséről az ellenségesség miatt, amellyel az USA állandóan kezeli Oroszországot, különös tekintettel arra, hogy mennyire féltő gonddal kezeli a szunnita Oból-államok zsarnokságait.

Rohrabacher továbbá hangsúlyozta, hogy az olyan országokat, mint Szaúdi Arábia, olyan szélsőséges klikkek vezetik, amelyek „nem jobbak, mint Asszad”. Valóban, a háborús párt Oroszországot ellenséggé tévő politikája nagy kárt okozott. Rohrabacher szerint a Putyin által javasolt, Szíriára vonatkozó egyezmény öt évvel ezelőtti elutasítása százezrek életébe került és milliókat kényszerített menekülésre.

A háborús párt refrénje mégis ugyanaz marad: „Mindez Putyin hibája.”

Ha Nuland tanúságtétele rossz volt, Pattersoné rosszabb. Patterson nyugodt arccal azt mondta Ileana Ros-Lehtinen képviselőnek, hogy az ISIS és Asszad „összekapcsolódtak”. Lehet, hogy ő ezt képes *elhinni*? Ez mások számára bizonyosan újdonság lenne, Asszad számára is. Alapjában Patterson ott folytatta, ahol Nuland abbahagyta, egészen inkorrekt módon megjegyezve, hogy „az [oroszl] csapások 85-90 százaléka a nem-ISIS ellenzékre irányul”. A misztikus „mérsékelt” szíriai ellenzékéről: Pattersont megkérdezték, hogy „koalíciót építünk-e” az al-Nusra-val. Elismerte, lehetséges, hogy a mi „mérsékelt” ellenzéki erőink közül némelyek „kénytelenek voltak csatlakozni” hozzájuk. Biztosan.

Találják ki, hogy ki nem fogadta ezt el? Dana Rohrabacher. Ha sikerül megdöntenünk Asszadot, kérdezte, miért kellene mást várnunk, mint hogy Szíria is működésképtelen állammá válik, mint ez Líbiával történt a NATO katasztrófális 2011-es intervenciója következtében? Patterson biztosította Rohrabachert, hogy ez nagyon valószínűtlen, mivel „széleskörű egyetértés” van abban, hogy Szíria kormányzó intézményei túlélnek Asszadot, míg Líbiában nem léteztek ilyen kormányzó intézmények.

Ez – meg kell mondani – különös állítás: Patterson azt állítja, hogy a líbiai kormány, amely 2003-ban tárgyalt az amerikai és a brit kormánnyal a tömegpusztító fegyverprogramjának a megszüntetéséről, ténylegesen nem is létezett?

Egészenben, úgy látszik, nem ismerik fel, hogy Oroszország „eszkalációja” Szíriában segítség lehet az ISIS elleni harcban. Úgy látszik, hogy az igazi probléma a kormányunk megszállottsága Asszad eltávolításával, nem az orosz légicsapások.

A kép, amelyet a tanúk festettek a Ház külügyi bizottsága előtt, ugyanolyan kétszínű volt, mint amilyen primitív. És ebben semmi új sincs.

A hidegháború korai napjaitól kezdve, a politikusok alávetették magukat Dean Acheson mondásának, úgy érvelve, hogy az legyen „világosabb, mint az igazság”. Közél 70 éve, a Beltway-en belül¹ hittétel, hogy az amerikaiak nem különbözhetnek meg árnyalatokat, így csak az marad, nos, hogy hazudni kell nekik.

A „világosabb, mint az igazság” olyan mélyen ágyazódott Washington gene-

¹ A 495-ös főút Washington DC körüli, 64 mérföldes hurka – azaz a kormányzat körei...

tikai kódjába, hogy olyan kongresszusi meghallgatásokat eredményez, amelyek során nagyon intelligens, jó képességű és odaadó polgári tisztviselők, mint Victoria Nuland és Anne Patterson a legrendkívülbb zagyvaságokat hangoztatják.

Azonban talán nincs még minden veszve. A Nuland és Patterson által elővezetett, uralkodó új hidegháborús áhítatosságok ritka és üdvözlendő ellentéte jelent meg a Rayburn épületben, azon a délutánon, később, ahol az újonnan reformált Kelet-Nyugati Megegyezés Amerikai Bizottsága (American Committee for East-West Accord) négy illusztris tagja jelent meg egy informális meghallgatáson, amelyet a Képviselőház doyenje, az igazságügyi bizottság tagja, John Conyers hívott össze. (Teljes vallomás: Én dolgozom a bizottságnak és a *Nation* bedolgozó szerkesztője, Stephen F. Cohen a tanács alapító tagja.)

A Conyers-féle meghallgatáson nyoma sem volt az új hidegháborús harcok manicheizmusának. Cohen professzor, Ellen Mickiewicz professzor, Jack Matlock követ és a Procter and Gamble korábbi vezérigazgatója, John Pepper szorgalmazták, hogy a Kongresszus tartózkodjon az orosz kapcsolatok olyan, mélyen előítéletes megközelítésétől, amilyen ugyanazon a reggelen, a Ház külügyi bizottsága előtt megjelent.

A nap végére hír jött a leginkább szívárgó tartály, az USA kormánya közbejöttével, arról, hogy hírszerzési források szerint valóban az ISIS állt az orosz Metrojet 9268-as járatának lezuhanása mögött, amely 224 civilt, köztük 25 gyermeket ölt meg. Egy, a hétvégén kibocsájtott AFP-jelentés szerint „az Egyiptomban a múlt héten lezuhant orosz repülőgép fekete dobozának adatai azt jelzik, hogy bombát robbantottak rajta.”

Ha így van, derenghet-e végre az amerikai politikai osztálynak, hogy talán ebben a harcban az USA és Oroszország együtt vannak?

Forrás: James Carden: Obama Administration Officials Insist Russia Is to Blame for the Syrian Crisis. 2015. November 9. The Nation.

<http://www.thenation.com/article/obama-administration-officials-insist-russia-is-to-blame-for-the-syrian-crisis/>

Fordította Szende György

Owen Jones

Egyesült Királyság: Hóhérok győzelme

Nem, a válság, amely végigsöpör az Európai Unión, nem vezet mechanikusan a kormányok bukásához. Még akkor sem, ha az általuk folytatott politika súlyosbítja a társadalom szenvedését. Ez a májusi brit választások egyik tanulsága, amely megerősítette hatalmában, a szegények ellen háborút viselő, milliomos konzervatívok kormányát.

A munkáspártiak számára a vereség totális volt. Egy tornádó, amelyre kevesen számítottak. Addig a közvélemény-kutatások olyan egyhangúak voltak, mint télen az ég Nagy-Britannia felett. Azt mutatták, hogy a 2010-ben megválasztott David Cameron miniszterelnök toryjai és Edward Miliband Munkáspártja fej-fej mellett haladnak. A választások napján az intézetek még egy halovány előnyt is adtak az utóbbi javára. A lapszerkesztők és a „szakértők” jóslata szerint: Miliband vihetné a fogkeféjét a Downing Street 10-be. Nem egy parlamenti többség élén, de a függetlenségre törekvő Skót Nemzeti Párt (SNP) támogatásának köszönhetően.

Nem mindenki hagyta figyelmen kívül a közvélemény-kutatások történelmi tévedéseit, mint 1992-ben, amikor a munkáspártiak győzelmét jelezték előre. Az exit pollok megint erősen tévedtek és mindenki meglepődött, mennyire meghatározó előnyre tettek szert a konzervatívok. Ahogyan közeledett a választási nap estéje, a munkáspárti aktivistáknál az első pillanatok hitetlenkedése fokozatosan ijedtségre váltott. Az első eredmények ráadásul tévesnek bizonyultak. A toryk nem csupán megnyerték a választást, szűk tizenkét helytöbbséggel, hanem huszonhárom év óta először parlamenti többséget szereztek.

Mivel magyarázható a munkáspártiak ilyen mértékű kudarca?

Vajon nem a konzervatívok – és liberális-demokrata szövetségeseik - kormányzása alatt szenvedte-e el a brit lakosság a legnagyobb mértékű életszínvonal-csökkenést a viktoriánus korszak (1837-1901) óta? Egy olyan mértékű lesüllyedést, ami ritka az Európai Unió centrumában? És nem tapasztalták-e meg a közszolgáltatások és a szociális ellátás évtizedek óta legszigorúbb megnyesését épp a század legszerényebb gazdasági növekedése mellett?

Bár nem büszkélkedhetnek kék szökőárral, a konzervatívok jobb eredményt értek el, mint 2010-ben, ami Anthony Eden 1955-ös konzervatív győzelme óta először fordult elő kormányon levő párnál. Mindamellet csak a szavazatok 37 százalékát kapták meg, szemben az öt évvel korábbi 36,1 százalékkal. Ez hatszáz-ezer szavazattal többet jelentett.

A Skót Nemzeti Párt baloldalisága

A koalíciókban tapasztalt német kancellár, Angela Merkel megnyugtatta Cameront, amikor 2010-ben a liberális demokrata Nicholas Clegg oldalán funkciójába került: „Két párt közül mindig a kisebbik megy tönkre!” Nem tévedett. Amíg kormányra nem került, Mr. Clegg pártja lassan növekedett, szerzett híveket a konzervatív választók körében, akik szemében kevésbé radikálisnak mutatkozott, mint a „*the nasty party*”-ként (szó szerint „a gonosz párt”) emlegetett toryk. Ugyanekkor a liberális-demokraták a New Labour-ból kiábrándult baloldali választóktól is elcsábítottak szavazókat azok közül, akik árulásnak tekintették a Cameronnal kötött szövetséget. 2010-ben ötvenhét mandátumot szereztek a szavazatok 22 százalékával. A májusi választáson szerzett 7,9 százalékkal immár az eltűnés fenyegeti őket: nyolc képviselőjük alig töltene meg egy londoni taxit...

Mr. Cameron tehát hasznot húzott partnere kudarcából. De még inkább fő ellenfele, Mr. Miliband kudarcából. Mert nem is annyira a konzervatívok nyerték meg a választást, mint amennyire a munkáspártiak veszítették el...

A szociáldemokrácia egész Európában válságban van. Visszaszorul a baloldali populizmus egy formája és az idegenellenes jobboldal ellenében is. Ebben a vonatkozásban az Egyesült Királyság nincs egyedül: a munkáspártiak teret veszítenek egyrészt a Skót Nemzeti Párt (SNP) haladó erőivel és a zöldekkel szemben; másrészt a Nigel Farage által irányított, az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (UKIP)[1] ellenében is.

A skót nemzet adta a Munkáspárt az első vezetőit, valamint erős választási bátyja volt végig a történelem folyamán. 2010-ben a Munkáspárt negyvenegy helyet szerzett meg az ötvenkilenc skót képviselői helyből, szemben az SNP hat helyével. 2015-ben egy politikai forradalom söpört végig a Hadrianus-faltól északra: a munkáspártiak csak egyetlen helyet szereztek meg, miközben az SNP ötvenhatot nyert el a szavazatok pontosan 50 százalékaival. Ez hihetetlen eredmény egy olyan párt számára, amely világosan balra helyezte el magát Milibandtól, de nagyrészt megmagyarázható a thatcherizmusnak a régióra gyakorolt hatása alapján. A skótok, akik a neoliberalizmus első áldozatai voltak, az 1980-as évektől kezdve következetesen elutasítják a torykat. Az árulás érzése, amely Anthony Blair New Labour-jának hatalomra kerülésekor uralkodott el, politikai úrt nyitott a baloldalon, amelyet az SNP-nek – legalábbis retorikailag – sikerült elfoglalnia.

A nacionalisták a skót függetlenségről szóló, 2014. szeptember 18-án tartott népszavazásból is hasznot húztak[2]. Bár a többség Skócia az Egyesült Királyságon belül tartására szavazott, a vártnál csak jóval kisebb többséggel sikerült megakadályozni az elszakadást. A „nem” érdekében folytatott kampányban a tömegmédia, és a kis- és középtőkések szervezetei szinte hisztérikusan fenyegettek egy eljövendő kaósszal a közvéleményt. A Munkáspárt ahelyett, hogy saját kampányt szervezett volna, a torykat támogatta, ami katasztrofális következményekkel járt. Sok hagyományos skót szavazóját elidegenítette magától: számukra a „vörös toryk” pártjává váltak. A politikában, a brutális szakítások még a szerelemnél is jobban táplálják a legerősebb ellenségességet.

Azáltal, hogy megfosztotta magát az északi skót fellegvárától, Miliband csapata egyúttal előkészítette a kudarcát Délen is. A munkáspártiak egyedüli reménye az volt, hogy megszerzik az SNP támogatását ahhoz, hogy kormányt alakítsanak. A toryk természetesen épp ez ellen a lehetőség ellen indítottak hecckampányt.

A Cameront támogató egyik óriásplakát egy munkáspárti vezetőt mutatott, egészen kicsiben, skóciai nacionalista társa, Alexander Salmond zsebében: „Szavazzatok Milibandre, majd megkapjátok a skót nacionalistákat!”; kiabálták a konzervatívok, azt állítva, hogy a munkáspártiak kiszolgáltatnák az angol szavazókat a skót nacionalistáknak. Ez volt az a fenyegetés, amelyet a Rupert Murdoch médiamágnás által birtokolt konzervatív média skótkockás alapon mutogatott, és amely kétségtelenül meghatározónak bizonyult a szavazás napján.

De Mr. Milibandnak még egy leküzdhetetlen nehézséggel kellett szembenéz-

nie. A 2008-as pénzügyi válság akkor robbant ki, amikor a Munkáspárt volt hatalmon. A kormány képtelen volt megrendszabályozni a bankokat, hiszen hitt, sőt elkábult a neoliborális elixirtől, és ez persze tovább súlyosbította az összeomlást. Ugyanekkor ellenzékiből a konzervatívok azt követelték, hogy a kormány lépjen még tovább a deregulációban. Nem meglepő módon, jelenleg erre a sajtó már nem akar emlékezni.

Amikor a tények ilyen kevéssé számítanak, semmi sem könnyebb, mint újraírni a történelmet. 2010-től kezdve a toryk a szívükhöz kaptak: nem, a válságot nem a bankárok trükkjei okozták, hanem az etatista munkáspártiak felelőtlen költekezése! „Rendbe kellett tennünk azt a zúrzaravart, amit a Munkáspárt hagyott maga után”, sóhajtozott 2015-ben a leköszönő kormány, majd még hozzátette: „Miért adnánk oda a kocsni kulcsát annak, aki a balesetet okozta?” Paradox módon ez a helyzet a New Labour egyes haladó kritikusait (köztük e sorok íróját is) arra készítette, hogy védelmezze a Labour költségvetési politikáját, amivel viszont kétségtelenül hozzájárult az ideológiai zúrzaravhoz. A toryk manőverének sikerével a munkáspártiak hitelessége gazdasági kérdésekben vésszen közeledett a nullához. E közben az ország gazdasága elsősorban attól a megszorító programtól szenvedett, amelyet – a toryk kényszerítettek rá.

A vereséget a balratolódás okozta?

A tory offenzívával szemben a munkáspártiak programja nem hordozott világos üzenetet. Miliband szívesen beszélt egyetemi stílusban, ami nem érintette meg a népi tömegeket. Ugyanolyan gyorsan szedett fel új koncepciókat, ahogyan el is ejtette azokat: „*a megfojtott közép*” kifejezéssel a súlyosan érintett középosztályokat akarta megszólítani. „*A brit ígéret*” mottó hitet tett amellett, hogy az elkövetkező nemzedékek jobban fognak élni. A „*One Nation Labour*” szöveg pedig Benjamin Disraeli (1804-1881) konzervatív politikus nemzeti egység „*One Nation*” eszméjének hirtelen újjászületése akart lenni.

Ezek a politika egére a legkisebb összefüggés nélkül feleregetett ígéret-léggömbök végül eltűntek. Eltűnt az az ígéret, hogy 2020-ig a minimálbér eléri az inflációt figyelembe vevő szintet, hogy ideiglenesen befagyaszttják az energiaárakat és versenyt teremtenek az energiaszolgáltatók között, vagy az is, hogy újra bevezetik az 50 százalékos adósávot, amit egyébként ma is alkalmaznak Japánban és hogy lesz palotaadó (*mansion tax*) a 2 millió fontnál (kb. 2.7 millió euró vagy 800 millió Ft) értékesebb ingatlanokra, amelyet egyébként a liberális demokraták programjából vettek át.

Ha Mr. Miliband hatalomra került volna, az Egyesült Királyság továbbra is a G7 országok között a legalacsonyabb társasági adót vetette volna ki, és a munkáspártiak első ízben vállalták, hogy mandátumuk ideje alatt, a közkiadásokat folyamatosan, évi rendszerességgel csökkentik. A bevándorlást illetően a párt immár jobbra áll Mr. Blairtől, akit azzal vádol, hogy túl sok kelet-európaít engedett be.

Miközben Skóciában a Labour-ból való kiábrándulás a választókat az SNP

baloldali nacionalizmusa felé vitte el, addig Anglia nagy északi agglomerációiban a jelenségből az UKIP húzott hasznot. Ténylegesen négymillió választó támogatta ezt a pártot, még ha a brit egyfordulós többségi választási rendszer sajátosságai miatt ez csak egy parlamenti helyhez volt is elegendő. Ez az áttörés tette lehetővé a konzervatívok számára, hogy megszerezzék azokat a képviselői helyeket, amelyekre a munkáspártiak számítottak.

Milyen reménye maradt a Munkáspártnak? A pártvezetésben és a médiában már el is uralkodott az az álláspont, hogy a vereséget a balratolódás okozta, mivel a párt programját a vállalatok nem kedvelték. Mr. Miliband – aki a vereség másnapján lemondott – utódjelöltjei már be is jelentették, hogy egy ilyen értelmű fordulatra készülnek. Olyan stratégia kidolgozása, amely megszólítaná a pártot elhagyókat, akik vagy az SNP-re, vagy a zöldekre vagy az UKIP-ra szavaztak, egyszerűen nincs. Az Unite, a Munkáspárt legfontosabb szakszervezeti támasza részéről számos hang követeli a két szervezet közötti kapcsolatok megszakítását. Képes lenne-e a Labour túlélni e nélkül a történelmi kapcsolat nélkül? Egy radikális baloldal, amelyet támogatna a szakszervezet, megtalálná-e a helyét hogy elismertesse magát, ahogyan a Sziriza Görögországban, vagy a Podemos Spanyolországban?

Először arra lenne szükség, hogy a harag végeredményeként megszülessen a remény.

Forrás: *The Establishment. And How They Get Away With It*. Allen Lane, London, 2014.

Paul Krugman

Jeremy Corbyn győzelme a baloldal győzelme

Jeremy Corbyn, egy régi baloldali disszidens meglepő győzelmet aratott brit Munkáspárt (Labour Party) vezetéséért folytatott versenyben. A politikai bölcsek azt mondják, hogy ez a Labour választási kilátásaira nézve a bukást jelenti. Igazuk lehet, noha nem én vagyok az egyetlen, aki csodálkozik; a kommentátoroknak, akik teljes kudarcot vallottak a Corbyn-jelenség előrelátásában, mitől van ekkora önbizalmuk annak az elemzésében, hogy az mit jelent.

De nem próbálok részt venni ebben a játékban. E helyett Corbyn megerősödése hátterének egy döntő eleméről akarok beszélni: a Labour mérsékeltjeinek az összeomlásáról. Nevezetesen, a gazdaságpolitikában a vezetési versenyben az volt a meglepő, hogy Mr. Corbynon kívül minden jelölt lényegében a konzervatív kormány megszorító politikáját támogatta.

Még rosszabb, hogy ők valamennyien, hallgatólagosan elfogadták annak a

politikának a hamis indokolását, lényegében bűnösnek vallva magukat olyan politikai bűnökben, amelyeket a Labour ténylegesen nem követett el. Ha akarunk egy USA analógiát, olyan ez, mintha 2004-ben az összes vezető demokrata kandidátusok az elnökjelölésre körbe jártak volna, deklarálva: „Gyengék voltunk a nemzetbiztonságban, és a 9/11 a mi hibánk volt.” Meglepődtünk volna, ha a demokrata jelölőgyűlés szavazói olyan jelölt felé fordulnak, aki elutasította ezt a kacsát, bármilyen egyéb nézetei voltak?

A brit esetben a hamis vádak a Labour ellen kiterjednek a fiskális politikára, specifikusan állításokra arról, hogy a Britanniát 1997 és 2010 között irányító Labour kormányok jóval az eszközeiken túl költekeztek, deficitet és adósságválságot teremtve, amely a szélesebb gazdasági válságot okozta. A fiskális válság aztán állítólag nem hagyott alternatívát a kiadások, különösen a szegényeket segítő kiadások súlyos csökkentésével szemben.

Ezeket az állításokat, be kell látni, közel az egész brit hírmédia felkapta és visszahangozta. A média nemcsak elmulasztotta szigorúan vizsgálni a konzervatív állításokat, de tényként számolt be róluk. Meglepő ezt látni, mivel ennek a konvencionális narratívának minden eleme teljesen hamis.

Fiskálisan felelőtlen volt-e az utolsó Labour kormány? A 2008-as gazdasági válság előestéjén Britanniának szerény költségvetési deficitje volt, de a GDP arányában nem nagyon nagy – hozzávetőleg, derül ki, ugyanakkora, mint az USA költségvetési deficitje akkor. A brit kormányadósság a GDP-hez képest kisebb volt, mint amikor a Labour hivatalba lépett egy évtizeddel korábban, és kisebb, mint bármely másik fejlett gazdaságé, kivéve Kanadát.

Most néha azt állítják, hogy a valódi fiskális helyzet sokkal rosszabb volt, mint a deficitszámok mutatják, mert a brit gazdaság felfúvódott egy fenntarthatatlan buboréktól, amely növelte a bevételeket. De akkor ezt senki sem állította. Ellenkezőleg, független értékelők, például az IMF azt állították, hogy jó gondolat kissé csökkenteni a deficitet, de semmi jelét nem látták a túlságosan eszközein túllépő kormánynak.

Igaz, hogy a brit deficit felszökött 2008 után, de ez a válságnak a következménye volt, nem az oka. Az adósság is megnőtt, de még jóval azon szintek alatt van, amelyek Britannia modern történetének a nagy részében uralkodtak. És sosem volt semmi utalás arra, hogy a befektetők, a politikusokkal szemben, aggódtak volna Britannia fizetőképessége miatt: a brit adósság kamatlábai nagyon kicsik maradtak. Ez azt jelenti, hogy az állítólagos fiskális válság sosem okozott semmilyen tényleges gazdasági problémát, és sosem volt semmi szükség éles kanyarra a megszorítás felé.

Röviden, az egész narratíva a Labour vétkeességéről a gazdasági válságban és a megszorítás sürgős szükségességéről ostobaság. De olyan ostobaság, amelyet a brit média állandóan tényként hangoztatott. És Mr. Corbyn összes riválisai a Labour vezetéséért teljesen bevették ezt a konvencionális ostobaságot, gyakorlatilag elfogadva a konzervatív állítást, hogy a pártjuk szörnyű módon irányította a gazdaságot, ami egyszerűen nem igaz. Így, mint mondtam, Mr. Corbyn diadala

nem oly meglepő, tekintve a mérsékelt Labour politikusok elhatározottságát elfogadni a hamis állításokat a múlt gonosztetteiről.

Ez még nyitva hagyja a kérdést; miért oly szerencsétlenek a Labour mérsékeltjei. Nézzük a kontrasztot az USA-val szemben, ahol a deficit körüli vita uralta a vezető rétegben a diskurzust 2010-2011-ben, de sosem tudta diktálni a politikai vita feltételeit, és ahol a mainstream demokraták már nem hangzanak úgy, mint a republikánusok. A válasz egy része az, hogy az USA újságmediája nem annyira elkötelezett a fiskális fantáziák iránt, bár ez csak visszalöki a kérdést egy lépéssel.

Túl ezen, azonban, a Labour politikai vezető rétege nélkülözni látszik minden meggyőződést, olyan okokból, amelyeket nem egészen értek. És ez azt jelenti, hogy a Corbyn-jelenség oka nem a Labour támogatói egy részének a hirtelen baloldali fordulata, hanem a Labour mérsékeltjeinek a szomorú erkölcsi és intellektuális összeomlása.

Fordította: *Szende György*.

Megjelent: New York Times, 2015. szept. 14.

Magyarul: Transform, 2015. szeptember 17.

Alex Nunns²

Munkáspárt, balra át! – Corbyn jelenti a reményt

2015. szeptember 12-én Jeremy Corbyn földcsuszamlás szerű győzelmet aratott a brit Munkáspárt elnökválasztásán. Elődje, a májusi parlamenti választások után lemondott Edward Miliband — egyes brit elemzők véleménye szerint — túlzottan balos volt, ezért nyerhetett a választásokon David Cameron pártja. Az aktivisták azonban ezt máshogy látják. Corbyn személyében a Munkáspárt tagsága egy kevésbé visszafogott utódot választott. Jeremy Corbyn „Ófelsége ellenzékének”, a Munkáspártnak a leghaladóbb szárnyát képviseli. Megválasztását egy — baloldali körökben már nem is remélt — erős tömegmozgalomnak köszönheti. A Munkáspárt parlamenti képviselői és a párt alkalmazottai azonban előre láthatóan nem könnyítik meg a feladatát...

Néhány órával azután hogy megválasztották, Jeremy Corbyn több tízezer aktivista előtt felszólalt a londoni Parlament Square-en, és a menekültkérdést felémlítve kiállt a menedéj jogot kérők mellett. A beszéd vége felé fiatal aktivisták „Team Corbyn” feliratú trikókban már arra készültek, hogy biztonsági kört vonjanak az új elnök köré, és minden zökkenő nélkül kivezessék őt a fellelkesült hívek tömegéből, a TV kamarák, az újságírók, és a *selfie*-zők köréből. Három hónappal korábban, egy júniusi rendezvény után, Jeremy Corbyn ugyanezen a

² A szerző író, újságíró, a Red Pepper politikai magazin szerzője.

helyen még hosszan ottmaradt, és elbeszélgetett a résztvevőkkel. Akkor még nem látszott, hogy ő lesz a baloldal új erős embere, Ófelsége legerősebb ellenzékének a vezetője.

Sosem látott győzelem

A média előtt szinte ismeretlen, a parlamenti kollégái által margóra tett, és a jelentéktelenség homályába szorított elnökjelölt csak a suttogó propagandának köszönheti, hogy a szavazatok 59,5 százalékával már az első fordulóban megnyerte a választást. A második legsikeresebb jelölt negyven százalékkal kevesebbet, a nevenséges 19 százalékot kapta. A győzelem sosem látott mértékű Nagy-Britannia politikai történetében.

A konzervatívok által megnyert májusi parlamenti választásokat követően a vesztes baloldal nyomott hangulatban volt, ám a megszorítások elleni rendezvényre mindenki meglepetésére több százezer tüntető jött el. Ők valamennyien Jeremy Corbyn jövőbeli támogatói voltak. „A mozgalomban csupa olyan ember vett részt, akik közösséget kerestek maguknak” — magyarázta Mark Steel színész, a „Népgyűlés” nevű mozgalom egyik alapítója. „Senki sem gondolta volna, hogy így alakul, de itt vagyunk! [1]” — mondta Steel, aki különféle csoportok és szakszervezetek föderációja nevében szervezte meg a júniusi rendezvényt. Hogy az új mozgalom épp Jeremy Corbyn választási kampányát fogja támogatni, több szempontból is meglepetés. Corbyn a lelkesítő baloldali népszónokok jellegzetes személyiségeinek éppen az ellentéte: nincs meg benne Alekszisz Ciprász karizmája, se Anthony Benn szónoki képessége. („Tony” jelenleg Corbyn tanácsadója, korábban — 1979-80 között — a Munkáspárt balszárnyának történelmi vezetője volt.) Jeremy Corbyn veszélytelennek tűnt kollégái és vetélytársai, tehát a munkáspárti elit szempontjából. A brit politikai elit professzionalizmusát és a marketinges felkészítők kliséit mellőzve épp ez a közvetlen, keresetlen stílus vált Corbynt legfőbb adujává. Nem akarta a nagy varázsló szerepét játszani, inkább a levegőben lógó feszültségek és problémák megfogalmazásával állt ki közönsége elé.

Kik támogatják?

Corbyn hívei között minden korosztály és minden társadalmi csoport képviselője megtalálható, de három csoport jelentősen kiemelkedik. Az egyik a szakmailag képzett, de a gazdasági válság és a neoliberális gazdaságpolitika következtében szakmai karrierjétől megfosztott, magas labbérekre ítélt fiatalok köre. Nem véletlen hogy Jeremy Corbyn tipikus híve többnyire fiatal, rózsás arcú, magasan iskolázott alkalmazott a vendéglátó szektorban. (E korosztály politikai aktivitásának kezdete az egyetemi tandíjak megháromszorozódása idejére, 2012-re[2] tehető. Az akkori szervezkedés korosztályi jellegű, és radikálisabb volt a korábbiaknál.)

A második támogató csoportot a háborúellenes mozgalom tagjai képviselik. Jeremy Corbyn az elnöke a *Stop the war* (*Allítsd meg a háborút*) összefogásnak. A mozgalom tagjai arról ismertek, hogy kétmillió tüntetést szervezték Irak lerohanása ellen 2003-ban. Ez volt Nagy-Britannia történelmének legnagyobb tömegtüntetése. Corbyn többször is felszólalt az akkori tüntetéseken, és a palesztinok ügyétől kezdve a pszichiátriai ellátásig több konfliktusos területre is felhívta a figyelmet. Lindsey German asszony, a szervezkedés egyik koordinátora szerint az akkori mozgalom tagjait ismét összehozta a Corbyn érdekében szerveződött kampány: „Rengeteg ember utálta, amit a háború idején a Munkáspárt tett, és nem támogatták Tony Blairt. Éppen ezért sok idősebb párttag hagyta ott a pártot, de ők most mind visszajöttek.” Corbyn tehát sokak szimpátiájára számíthatott, amikor bejelentette, hogy indul a választásokon. A brit média persze mélyen hallgatott erről...

A támogatók harmadik csoportja a szakszervezetiek köréből kerül ki, amiben nincs semmi meglepő. A közsférában (ahol a szakszervezeteknek még van némi erejük) a béreket évek óta befagyasztották és sok szolgáltatást leállítottak, kiszerveztek, vagy privatizáltak. Elsősorban ezek hatására vált több szakszervezeti vezető markánsan baloldallivá. A Munkáspárt hagyományos elitje nem figyelt fel erre a változásra, és nagyon meglepődtek, amikor a tagság nyomására a két legfontosabb szakszervezet — a Unite és a Unison — Corbyn támogatására szólított fel.

A „blairisták” ravaszkodása

A változások egész Európában megfigyelhetők, az viszont csak az Egyesült Királyságra jellemző, hogy a Munkáspárttól balra álló pártok politikai téren sosem játszottak komoly szerepet. A brit választási rendszer a *first past the post* elvén alapul, vagyis minden körzetben egy fordulós és egy jelöltes szavazással a „nyertes *mindent visz!*”. Ez biztosítja, hogy a kisebb pártok, így például a zöldek, nem tudnak bejutni a Parlamentbe. A Sziriza, vagy Podemos-féle pártoknak semmiféle esélyük nem lenne Nagy-Britanniában. Még a politikai paletta másik oldalán elhelyezkedő UKIP (az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja) sem volt sikeres. A neoliborális politika ellenzőinek nagy része a Munkáspártban csoportosult, pedig sokan azt hitték, hogy megfordíthatatlan párt „blairista[3]” elkötelezettsége.

A Munkáspárt tehát átalakult, részben az új tagság, részben az elnökválasztási rendszer megújításának hatására. Az új rendszerben mindenki szavazhatott, ha kifizette a 3 font (kb. 1300 Ft) belépési díjat. Érdekes hogy ezt a változást a párt jobbszárnyán lévők javasolták, akiket elkápráztatott az amerikai előválasztási rendszer. A blairisták feltételezték, hogy nekik kedvez majd, ha a szakszervezetis szárnyat gyengítve megnyitják mindenki előtt a szavazás lehetőségét, és így véglegesen lehorgonyozhatják a pártot a középmezőnyben. Késérő meglepetést hozott nekik amikor észrevették, hogy ez a választói mechanizmus a baloldalnak

kedvez, ahol viszont boldogan fordították a maguk javára az ellenfelek hibás döntését, ravaszkodását. Az új rendszer kiválóan megfelelt az internetes hálózatok aktív használóinak, hiszen a lehetőséget egy klikkre lehetett terjeszteni, és nem csak baráti körben. Jeremy Corbyn pedig kifejezetten népszerű volt a facebookon és a twitteren.

„Corbyn-mánia”

„A lelkesedés a párton kívüliektől indult, majd a párttagság megújulásával ez tovább terjedt a párton belül is” — magyarázta Jeremy Corbyn volt munkatársa, a feminista Hilary Wainwright. Szerinte a baloldali jelölt körül kialakult hírvérés felbátorította a régi párttagokat, és emellett a nagy tüntetések, rendezvények hatására létrejött egy tömegmozgalom is. Ezt a véleményt támasztja alá Jeremy Corbyn 99 sikeres rendezvénye, amelyekre olyan sokan jöttek el, hogy a zárt térből esetenként több százan kint rekedtek az utcán. Ilyenkor, a teremben megtartott beszéde után Corbyn kiment, és újra felszólalt az utcán várakozók előtt. A sikerek hatására egyesek már „Corbyn-mániát” emlegettek.

A kérdés most az, hogy ez a lelkesedés kitart-e? Vajon sikerül-e ellenállniuk a várható ellenséges támadásoknak? Nem túl meglepő módon máris megjelentek a hivatalos körökből érkező barátságtalan üzenetek, hiszen Jeremy Corbyn véleménye nagyon sok kérdésben eltér a brit állam hivatalos álláspontjától. Corbyn azt mondja például, hogy nem tud olyan körülményeket elképzelni, amelyek a hadsereg bevetését igazolnák. Vagy azt, hogy ellenzi Szíria bombázását. Nem támogatja, hogy a Királyság kifejlesszen egy újgenerációs nukleáris rakétát, a Trident-et. Nagyon kritikus a NATO szerepével szemben, és ellenzi beavatkozási zónájának kiterjesztését.

Komoly változások mellett érvel gazdasági szempontból is. Azt ígéri, hogy szembeszáll a londoni City által képviselt pénziparral, helyreállítaná a politikai ellenőrzést a központi bank felett, elsöpörné a thatcheri ortodoxiát, és újraállamosítaná a vasutat, ezzel együtt több közszolgáltatást. Anélkül, hogy nyíltan az uniós kilépés, a Brexit mellett tenné le a voksot, helyette egy „szociális Európa” kiépítéséről beszél. Erőteljesen kritizálja a Görögországgal szembeni eljárást, és a transzatlanti szabadkereskedelmi szerződést (TTIP-t), amiről most egyezkedik Brüsszel és Washington.

A legfőbb akadály: a pártelit

Senki sem tudja ma megmondani, hogy ezeket a véleményeket, hogy lehet majd beépíteni a Munkáspárt programjába. Az új vezető és a Corbynt támogató bázistagság közé beiktatódik a pártelit, mint a legfontosabb akadály a megújulás előtt. A munkáspárti parlamenti képviselők nagy többsége Anthony Blair és Gordon Brown[4] idején kezdte el politikusi karrierjét, így életüket épp a baloldali romokra építették.

Jeremy Corbynnak nem lesz könnyű dolga, ha ellensúlyozni akarja a pártelit hatását. Az európai baloldal új erős emberének feltett szándéka a Munkáspárt demokratizálása, a tagság döntési jogainak helyreállítása az éves kongresszusokon. „Jeremy Corbynnak erős hatalmi eszközök vannak a kezében. Nem valószínű, hogy egy baloldali vezető képes megbénítani egy az övétől eltérő nézeteket valló pártszervezet” — véli Lance Price, Blair volt kommunikációs vezetője. „Egyes munkáspárti parlamenti képviselők csendben már egy esetleges szakadásról suttognak, de ez nem túl valószínű.” — állítja Price. A „blairisták” ma már nem diktálnak. Jelöltjük Elizabeth Kandall, mindössze 4,5 százalékot gyűjtött be a munkáspárti választásokon, ami megalázónak is nevezhető. A probléma gyökere ideológiai. A „blairizmus” akármilyen csillogónak is tűnt, olyan forrásokból táplálkozott, amelyeket a 2008-as válság teljesen kiszárított.

Valószínű, hogy a Munkáspárton belüli jobbszárny bosszút forral — vállalva akár a párt önmegsemmisítésének kockázatát. Jeremy Corbyn ellenfelei könnyedén támaszkodhatnak 47 parlamenti képviselőre. A párt alapszabálya szerint ez az a létszám, ami ahhoz szükséges, hogy a vezetést leváltásuk, és új választást írjanak ki a pártelnöki tisztségre. Természetesen nem most azonnal, hiszen egy durva machináció esetleg kiváltaná a tagság elégedetlenségét és Corbyn újraválasztását. Figyelembe véve a nagyon erős többséget amit a feketebárány begyűjtött, lehet hogy a választás még inkább a javára dölne el. A támadásra a megfelelő pillanat a skót parlamenti választások alkalmával 2016-ban, vagy az európai választásokon 2019-ben jöhet el — már amennyiben a munkáspárti választás rossz eredményeket mutat. Addig, nem kétséges, hogy a „blairisták” minden megtesznek majd a médián keresztül, hogy banánhéjak sorát dobálják Corbyn lába elé...

Leblokkolják Corbynt?

A Munkáspárt új vezetője azonban számíthat néhány jelentős helyi képviselőre, így például Kenneth Livingstone-ra, aki 2000-től 2008-ig volt London polgármestere. Ő a baloldal új vezetőjének egyik szövetségese, és optimistán képzelet el a jövőt: „a parlamenti képviselők nem nagyon számítanak, mivel Jeremy közvetlenül a lakossághoz fordulhat, és a felmérések alapján itt jó helyen áll. Ha ő lesz a következő miniszterelnök, ezek a „nagygyúk” mind a lába előtt hevernek majd, hogy kapjanak egy jó kinevezést.”

A „blairistákkal” szemben a konzervatív ellenzékiek legalább kiszámíthatóak. Nem hátrálnak meg a legszélsőségesebb eszközöktől sem. Stratégiájukra jellemző például az a video, amit nemrégiben terjesztettek, és amelyben Jeremy Corbynt a Hamasz, a Hezbollah sőt Bin Laden híveként mutatták be. David Cameron miniszterelnök szeptember 13-án az előválasztásokra reagálva így adta meg az alaphangot egy twitter üzenetében: „A Munkáspárt jelenleg veszélyt jelent a nemzetbiztonságra, a gazdasági biztonságunkra, sőt a családokéra is.”

„Milyen jelentést hordoz egy ilyen nyilvános üzenet a MI5 és a biztonsági szolgálatok számára?” — kérdezi Julian Assange, a Wikileaks alapítója. (Érdeké-

ben Jeremy Corbyn többször is felszólalt az Alsóházban.) Assange szerint, ha a Munkáspárt elnöke továbbra is ellenzi a NATO-tagságot, és a Trident nukleáris rakéták kifejlesztését, „akkor nagyon komoly erőket dobnak be ellene, és még a következő választások előtt leblokkolják Corbyn előrehaladását. Ha csak egy kicsi esély is lesz arra, hogy ő legyen a következő miniszterelnök, akkor bármi megtörténhet.” Hogy Jeremy Corbyn komolyan veszi ezt a veszélyt, jelzi az is hogy már feladta eredeti követelését, miszerint Nagy-Britanniának ki kell lépnie a NATO-ból. „Igazan van, bölcsebb a több frontos harcot mellőzni” — jegyezte meg Assange.

A média számára, Jeremy Corbyn már most is a „veszélyes férfi”, akin kipróbálták az ellenségképzés minden formáját. Érzelmi blokkolásként előbb a döbbenet, majd a pánik, végül a megvetés bedobása volt az eszközük. Nem csak a milliárdosok tulajdonában lévő sajtó-, rádió- és TV-cégszoportok léptek így fel, hanem az ország minden jelentősebb újságja. Lekicsinylően rögtön így nevezték el: „Corb”. Győzelme után a bulvárlapok rajta köszörülték a nyelvüket: „Corb megsértette a királynőt” — sápirozott a *Sun*[5], miután a Munkáspárt első embere úgy döntött, hogy nem éneklél el a nemzeti himnuszt az Angliai Csata megemlékezési ünnepségén.

„Az isten tudja, mit találnak még majd ki a lejárására” — mondja Mark Steel. „Fel kell készülni a legördögibb húzásokra. Az egyetlen megoldás a mozgalom. Nehezebb megrágmazni valakit, ha egymillió ember válaszolja: nem igaz!”

Aktív, militáns erő kell!

Jeremy Corbyn bejelentette, hogy társadalmi mozgalmoszerűséggé[6] alakítja át a Munkáspártot, ami be is következhet, ha azt a parlamenti képviselők ellenségessége és a sajtó üldözési kampánya kikényszeríti. Az interneten Corbyn bármikor aktívan mozgósíthat.

„Ha mindazok akik Corbynra szavaztak nem aktivizálódnak, akkor ez az egész kampánysiker nem volt semmivel sem több mint egy like a facebook-on” — mondja aggódva Billy Bragg énekes, aki dalaival számtalan sztrájk és mozgalom mellett állt ki, például a Thatcher évek alatt. Bragg most széles és nyitott összefogásra szólít fel, egy „baloldali szinergiára” amelyben helye lenne a zöldeknek is. Natalie Bennett, a Zöld Párt elnöke nem zárja ki ezt a lehetőséget. „A Munkáspárt eddig támogatta a megszorításokat, a privatizálásokat, a Trident rakétákat és a katonai beavatkozást: csupa olyan dolgot, amit a Zöld Párt ellenez. Várjuk meg, milyen változások lesznek a Munkáspártban...”

Az a tény, hogy a megszorításokat ellenző mozgalom egy olyan pártban kovácsolódott ki mint a nagymúltú brit Munkáspárt, sok előnyt, de komoly hátrányokat is magában hordoz. Maga a párt nem arra épült ki, hogy szembeálljon az állammal. Nem egy olyan szervezet, amely dacol a fennálló renddel, mint azt a Sziriza tette. Ahhoz, hogy sikeres lehessen, Jeremy Corbynnak át kell alakítania a Munkáspártot egy aktív, militáns erővé. Csak ilyen párt képes fenntartani azt

a hihetetlen közös lendületet, amely pártvezetővé emelte Corbynt. Ha az utóbbi hónapok lelkesedése képes áttérjedni a lakosság már rétegre, és ha ez a lendület kiteljesedik, akkor Jeremy Corbynnek minden esélye meglesz. Ha a mozgalom leül, és a megújulás embere a régi hatalmi centrumokra támaszkodik, akkor az alkalom elvész.

Forrás: Le Monde diplomatique, 2015. szeptember.

Fordította: *Morva Judit*

[1] A cikkben szereplő megjelöletlen idézetek a Mark Steel-el készített interjúból származnak.

[2] David Nowell-Smith: Amers lendemains électoraux pour l'université britannique [Keserű választási hangulat a brit egyetemek számára], *Le Monde diplomatique*, 2011. március

[3] Anthony Blairt 1994. júliusában választották meg a Munkáspárt vezetőjének, és 1997 május valamint 2007 júniusa között volt az ország miniszterelnöke.

[4] Pénzügyminiszter (chancelier de l'échiquier-Chancellor of the Exchequer) a Blair kormány idején, majd miniszterelnök 2007. júniustól 2010-ig.

[5] „Corb snubs the Queen”, *The Sun*, London, 2015. szeptember 16.

[6] „The Andrew Marr Show”, British Broadcasting Corporation (BBC), 2015. július 26.

Patrick Wintour

A toryk a 30 éve legnagyobb támadást indították a szakszervezetek ellen

Új szabályok a választásról, a sztrájkorségről és a sztrájkalapról (Rövidítve)³

A szakszervezeti jogok ellen 30 éve nem történt ekkora támadás, mint ami ma történik. A javaslat kriminalizálja a sztrájkorséget, lehetővé teszi a munkáltatók számára, hogy sztrájkötöröket alkalmazzanak, s azt is, hogy ne juthasson hozzá a Munkáspárt az uniós támogatási alapokhoz.

Ez messze több, mint ami eredetileg a sztrájkötörvény tervezetben volt; most a sztrájkot csak akkor tekintenék törvényesnek, ha azt a megkérdezettek 50%-a támogatja a választás során.

Ez folytatása annak a folyamatnak, amelyet Norman Tebbit⁴ vezetett be 1985-ben, amit Sajid Javid gazdasági miniszter most megemelt. Az előbbi szerint a

³ A cikket Gerd Callesen küldte az Évkönyv számára.

⁴ Norman Beresford Tebbit (1931-) konzervatív politikus, 1981-1987 a kormány tagja, munka- és iparügyi miniszter, a konzervatív párt elnöke (1985-1987).

kulcsfontosságú szolgáltatásoknál a törvényességhez az kellett, hogy legalább a megkérdezettek 40%-a támogassa a sztrájkot. A tanárok esetében az, hogy a 100 megkérdezett 50%-a szavazzon a sztrájkra, és ezek 40% sztrájkba is lépjen.

A sztrájkok e korlátozását, a kettős küszöbértéket az egészségügyben, az oktatásban, a tűzoltóknál, a szállításban, a határőrségnél és az energia szektorban – beleértve a nukleáris ipart – tartották szükségesnek.

Javid most a következőket szeretné:

- valamennyi, nem csak a Munkáspárthoz tartozó szakszervezet tagjainak a megkérdezését arról, hogy kívánnak-e befizetni a sztrájkalapba, amit ezt követően öt évenként meg kell ismételni. (A négy és félmillió sztrájkalapra befizető 25 millió font befizetett alapja képezi a politikai kampányok legjelentősebb fedezetét, valamint a Munkáspárt költségvetésének fő forrását.)

- javasolja, hogy a törvénytelen vagy megfélemlítő sztrájkosság bűncselekménynek legyen tekinthető, valamint nyújtsanak védelmet azoknak a dolgozóknak, akik nem kívánnak sztrájkolni,

- felhatalmazza a kormányt arra, hogy megszabhassa, mennyi időt tölthetnek a közalkalmazottak munkaidejükben szakszervezeti munkával,

- a kormány bízson meg tisztségviselőket azzal, hogy 20.000 font büntetés kirovásának fenyegetésével kötelezze a szakszervezeteket a sztrájkok bejelentésére vonatkozó szabályok betartására, beleértve az éves ellenőrzését a tiltakozó megmozdulásoknak és a sztrájkorségeknél. E tisztségviselőket hatalmazza fel arra, hogy vizsgálatokat kezdeményezzenek, s vonatkozzon ez a jövőben a szakszervezetek és a munkáltatók által létrehozott sztrájkalapokra is.

2015 áprilisáig az utóbbi 12 hónapban a sztrájkok következtében elmaradt munkanapok száma 704.000 volt, azonban ez meg sem közelíti az 1970-es éveket, amikor a szakszervezeti aktivitás csúcspontján ez a szám átlagban megközelítette a 13 milliót...

A mozdonyvezetők szakszervezetének vezetője, Mick Whelan⁵ e támadást a fasiszta Németországban történetekhez hasonlította.

Paul Kenny, a GMB (National Union of General and Municipal Workers – Általános és Önkormányzati Dolgozók Országos Szövetsége) főtitkára óvatossággal fogalmazott, de jelezte, hogy ez az Egyesült Királyságban nagy károkat okozhat, s a viták kiéleződését a munkavállalók és a munkaadók között.

Azt mondta: „Amennyiben a munkások túljutnak minden akadályon, amelyet sztrájkjuk elé állítottak, a munkáltatók akkor is ellehetetleníthetik a sztrájkot. A munkásoknak ugyanis 14 napot kell adniuk a munkáltatóknak, hogy válaszoljanak a sztrájkjal kapcsolatban. Ez pedig több mint elegendő idő ahhoz, hogy a munkáltatók máshonnan hozzanak munkásokat, sztrájktörököt... Nyilvánvaló, hogy a tory vezetés arra törekszik, hogy a Munkáspártot az 1930 óta rendelkezésére álló fő forrásoktól elzárja. Ennek célja pedig az, hogy megakadályozza

⁵ John Michael Whelan (1960-) az ASLEF (Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen) elnöke.

a szakszervezeteknek mind tagjaik, mind pedig az önkormányzatok érdekében szervezett politikai akcióit.”

Javid kijelentette: „A szakszervezeteknek konstruktív szerepet kell betölteniük tagjaik érdekében, de a mi nemzeti kormányunknak egyensúlyozni kell az ő jogaik és a dolgozók, valamint az üzletemberek között. A mostani változtatást úgy vezetjük be, hogy a sztrájkokra csak akkor kerülhessen sor, ha azt a többség megszavazza, s minden más lehetőség kimerült...”

A munkaügyi miniszter, Nick Bole⁶ állította: „Az embereknek joga van arra, hogy a számukra és a családjuk számára szükséges szolgáltatásokat ne zavarják meg olyan sztrájkok, amelyeket a szakszervezetek tagságának csekély része kezdeményez. Ezek a reformok érzékelhetően igazságosan képeznek egyensúlyt a sztrájkoló és az emberek millióinak joga között, hogy a váratlanul kirobbanó sztrájkok ne zavarhassák meg mindennapi életüket.”

Forrás: The Guardian, 2015. július 15.

Fordította és jegyzetelte: *Székely Gábor*

Kovács Gábor

Ki győzött Portugáliában?

Az Ibériai-félsziget kisebbik államában október 4-én parlamenti választásokat tartottak, amelyen a lakosság véleményt nyilvánított hatalmon lévő jobbközép pártkoalíció négyéves tevékenységéről, a neoliberais "reformokról". 2011-ben Portugália a nemzetközi pénzügyi szervezetektől 76 milliárd euró értékű hitelt vett fel. A trojka (Európai Bizottság, Európai Központi Bank és a Nemzetközi Valutaalap) ezért súlyos megszorításokat követelt. A diktátum miatt, a kormány csökkentette az állami alkalmazottak fizetését és emelte a nyugdíjkorhatárt. Az általános forgalmi adót 23 százalékra növelték. Mintegy tízmilliárd értékű állami vagyont privatizáltak. A munkanélküliek száma 1,2 millió, akiknek a fele nem részesül szociális ellátásban. A 10,5 milliós ország lakosságának mintegy negyede a szegénységi küszöb alatt él. A bizonytalan gazdasági helyzet miatt az elmúlt években mintegy 480.000 személy, főleg fiatalok hagyták el az országot. A köztartozások elérik a Bruttó Nemzeti Össztermék (GNP) 130 százalékát.

Brüsszel és a liberális média megpróbálja elhitetni, hogy a portugálok bizalmat szavaztak a trojka „jó tanulójának” tartott, Pedro Passos Coelho által vezetett

⁶ Nicholas Edward Coleridge „Nick” Boles (1965-) brit konzervatív politikus, a helyi települések és önkormányzatok beruházásáért felelős miniszter (Department for Communities and Local Government as a Planning minister).

kabinetnek. Az eredmény azonban mást mutat. A 230 tagú parlamentbe bejutott pártok mandátumai (zárójelben a 2011. évi választás eredménye) a következők:

A jobb közép irányzatú *PSD/CDS* (a Szociáldemokrata és a Néppárt közös listája): 104 (124), a balközép *Szocialista Párt* (PS): 85 (74), *Baloldali Blokk* (BE): 19 (8), a kommunisták által vezetett *Egyesült Demokratikus Koalíció* (CDU): 17 (16) és *PAN*: 1 mandátum. Négy további hely a tengerentúlról beérkezett szavazatok megoszlásától függ. A részvétel 56,9 százalék volt.

A jobboldali erők vereséget szenvedtek és az előző választáshoz képest több mint félmillió szavazattal kevesebbet kaptak. PDS/CDS ugyan a legnagyobb pártszövetség maradt, de elvesztette parlamenti többségét és az ellenzéki pártok viszont megerősödtek. A Baloldali Blokk (BE) érte el legnagyobb sikert és az ország harmadik politika erejévé vált. A szocialisták, a BE és a Demokratikus Koalíció képviselőinek száma meghaladja a parlamenti többséghez szükséghez 116 mandátumot, de a pártok közötti ellentétek miatt egy „baloldali” koalíciónak kevés a valószínűsége. PS és a BE együttesen ugyanannyi képviselővel rendelkezik, mint a kormánypártok.

Különböző radikális baloldali szervezetek egyesüléséből 1999-ben alakult Baloldali Blokk a spanyol Podemoshoz és a görög Szirizához hasonló politikát folytat. Tagszervezete az Európai Baloldali Pártnak. Programjában a demokratikus szocializmus, az antikapitalizmus, és az eurokritícizmus szerepel. Catarina Martins a BE koordinátora a választások után kijelentette, hogy „a portugálok elutasították a további megszorításokat és a változásra szavaztak”. Martins hangsúlyozta, hogy csökkenteni kell a szegénységet és növelni a minimál bért. Követelte, hogy a kormány biztosítsa a nyugdíjak stabilitását. A Baloldali Blokk szükségesnek tartja a hitelek átütendezését, az oktatás és az egészségügy színvonalának a javítását.

A szocialisták várnál gyengébb szereplésének fő oka, hogy 2007-2011 között hatalmon lévő José Socrates kabinet kezdte el a megszorításokat és a választók nem felejtették el a szocialisták korrupciós botrányait sem. António Costa a PS főtitkára nehéz helyzetbe került, mert ha támogatják a kormányt, akkor szimpatizánsaik jelentős része Baloldali Blokk jelöltjeire fog szavazni a jövőben. Helena Roseta szocialista képviselő szerint, abba kellene hagyni az 1975 óta folytatott politikát, a radikális baloldaltól és a kommunistáktól való elzárkózást. A lázadó szocialisták azonnali pártkongresszust és Costa távozását követelik.

Anibal Cavaco Silva elnök már megbízást adott Coelhonak „a stabilitást megőrző” kormány megalakítására. Ha a megszorításokat folytatni kívánó politikust a parlament leszavazza, az államfőnek hat hónapon belül új választásokat kell kiírnia. A baloldali pártok várható elutasítása miatt, ennek a forgatókönyvnek van a legnagyobb valószínűsége.

Forrás: Le Monde diplomatique, magyar online kiadás, 2015. szeptember.

Niels Finn Christiansen⁷

Dánia: a megosztott ország

Dániában 2015. június 18-án került sor az általános választásokra. A választók megosztottabbak voltak, mint az 1970-es évek óta valaha. A választásokat az ország első női miniszterelnöke, a szociáldemokrata Helle Thorning Schmidt vállalta, annak tudatában, hogy pártja ha meg is erősíti hagyományos pozícióját, s ismét az ország legnagyobb pártjaként végez a választásokon, szembe kell néznie egy új többséggel, amelyet a Liberális Párt (Venstre), a viszonylag új párt, a Liberalistic Alliance (Liberális Szövetség), a konzervatív Néppárt (Det konservative Folkeparti), és nem utolsósorban a Dán Néppárt (Dansk Folkeparti) alkottottak, s amelyek mintegy 21%-ot hódítottak el a nagy pártoktól, létrehozva ezzel az úgynevezett „kék pártok”, (blue parties) többségét.

2011-óta, és a választások idején is a választási dán balközép kormány állt határozta meg a törvényhozást. A balközép főerői a szociáldemokraták és a radikális liberálisok (Det Radikale Venstre) voltak, támogatta őket a parlamentben (Folketing) a két szocialista párt, a dán Szocialista Néppárt (Socialistisk Folkeparti) és a Vörös-Zöld Szövetség (Enhedslisten). Annak ellenére, hogy az elhúzódó gazdasági válság következményei komoly belső ellentéteket keltettek, a balközép szövetségnek sikerült megőriznie a dán jóléti állam alapvető elemeit, és konszolidálta a gazdaság alapjait. Ennek ára azonban az Európai Unió alapvetően liberális gazdasági rendszerének tett komoly engedmények voltak, aminek következtében széleskörű elégedetlenség támadt a szakszervezeti tagság, valamint a vidéken élő, a gazdasági növekedés gyümölcsiből nem részesedő lakosság körében.

Új kihívások

Az elmúlt három-négy évtizedben, akárcsak a legtöbb európai ország, Dánia is szembesült számos új kihívással: a globalizációval, az EU-tagság hatásával, a bevándorlók és menekültek hullámával.

Dánia hagyományosan nyitott gazdaság és mindig erősen támogatta a szabad kereskedelmet. Mégis, az új nemzetközi kapcsolatok és a globalizáció új kihívások elé állították a dán gazdaságot és a jóléti államot. Egyes ágazatokban sikerült gyorsan kihasználni a globalizáció előnyeit, például a hajózáásban, építőiparban, a fejlett technológia és a kutatás eredményeinek átvételében - például a gyógyszeriparban, és különösen a zöld szektorban, ahol Dánia „kezdeményező szerepet” tölthetett be az erős globális versenyben. Sőt, annak ellenére, hogy a mezőgazdaság már nem a régi arányban járul hozzá az ország gazdaságához, a nagy hatékonysággal termelő ágazat megőrizte erős pozícióját a nemzetközi piacon, s

⁷ Niels Finn Christiansen, dán történész, a Københavns Universitet és a Syddansk Universitet professzora. Tanulmányát Gerd Callesen küldte el az Évkönyv számára.

továbbra is fontos része a nemzeti gazdaságnak. A nagyipar mellett a dán gazdaságot továbbra is a kis- és közepes méretű vállalkozások határozzák meg. Dánia bizonyította hagyományosan erős innovációs és az alkalmazkodó képességét a gyorsan változó piaci körülményekhez.

Számos nemzetközi felmérés szerint Dánia vonzó ország a külföldi befektetők számára, nem utolsósorban a társadalom minden területén meglévő hatékony és nem korrupt közigazgatás következtében. Dániát a Transparency International minden vizsgálata a világ legkevésbé korrupt országai közé sorolta. Más szempontból Dánia magasan fejlett jóléti állam, különösen jellemzi a jól szervezett munkaerőpiac, a rugalmasság és a szociális biztonság rendszere, amelyben a munkáltatói jogot, amely szerint szabadon bocsáthatnak el munkaeőt, egy meglehetősen magas szintű munkanélküli segély ellensúlyozza. Már több mint egy évszázada jellemzik a munkaerő-piacot a munkaadói szervezetek és a szakszervezeti szövetségek közötti szabad tárgyalások és megállapodások. A munkaügyi viták szintje viszonylag alacsony, a konfliktusok értelmezésével és a megállapodások létrehozásával „finomra hangolt” igazságszolgáltatási rendszer foglalkozik.

Az 1980-as években ilyen munkaerő-piac működött, szinte zárt nemzeti rendszerben. Most azonban, akárcsak más országoknak, Dániának is szembe kell néznie az EU egységes piacának hatásaival, amelyek lehetővé teszik, hogy a migráció, a munkaerő határokon át mozogjon.

Pártok és politika

A dán plurális parlamenti rendszer alapja az arányos képviselet, pártoknak a két százalékos választói küszöböt kell átlépniük. A 20. század választásait az jellemezte, hogy egyetlen pártnak sem sikerült egyedül megszereznie a szavazatok többségét. Következésképpen minden kormányt két vagy több párt koalíciója alkotta. A 1930-as évektől 1970-es évekig, néhány megszakítással, egy sikeres közép-bal koalíció kormányzott, amelyet a szociáldemokraták és liberálisok alkottak. Egy sor jelentős társadalmi reform bevezetésével hozták létre a nemzeti jóléti állam kereteit. E lépéseket, ha vonakodva, de támogatta a két legnagyobb jobboldali párt, a liberálisok (Venstre) és a Konzervatív Néppárt (Det konservative Folkeparti).

1970 óta a képvisellel rendelkező pártok száma nyolc és tíz között ingadozott. Régi pártok tűntek el, mint a kommunista párt, és új pártok jelentek meg. Összességében azonban a politikai rendszert meglehetősen stabilan a kormányzati hatalom központú, néhány, hagyományosan mélyen gyökerező említett pártok alakították. A legfontosabb új párt, a Haladó Párt (Fremskridtspartiet) 1973-ban alakult. A liberális elveket valló párt erősen támadta a dán adórendszert, a jóléti államot, és a közszférát. A választáson több mint 25%-ot ért el, a régi pártok, különösen a szociáldemokraták rovására.

Mindazonáltal a Haladó Párt csak átmenetileg változtatott politikáján, s támogatta a jóléti államot. 1980-tól már keményen bíráltni kezdték a liberális beván-

dorlási politikát, arra hivatkozva, hogy a muszlimok beáramlása jelentős mértékben megváltoztathatja a dán társadalmat, annak kohézióját.

A következő évtized során, a Haladó Pártban belső válság alakult ki, s 1995-ben egy kis csoport kivált belőle, létrehozva egy új pártot. A Dán Néppárt (Dansk Folkeparti) elnöke, Pia Kjaersgaard egy néppárti programmal lépett fel, amelyben elegyítette a bevándorlás ellenességét – különösen tekintettel a muszlimokra – az EU ellenességgel, illetve a szociális követelésekkel, s ezzel azonnal jelentős támogatásra tett szert. A jóléti sovinizmus célpontja így éppen az a történelmi szociáldemokrácia lett, amely a múlt században kiépítette a nemzeti jóléti államot. A korábban a nemzeti identitást megtestesítő, erős szociáldemokrata bázison nyugvó népszerű koncepció Dániában a jól működő jóléti társadalmat hozta létre. A szociáldemokratáknak azonban soha sem sikerült legyőzniük a szakszervezeti mozgalom ellenállását, a pártban a baloldal fenntartásait az Európai Unióval szemben. Sőt, bár a szociáldemokrata kormánynak az 1990-es években sikerült helyreállítania a jóléti államot, és előkészíteni a válaszokat a globális és nemzetközi kihívásokkal szemben, nem tudták semlegesíteni azt a hangulatot, amely a nemzetközi folyamatokra hivatkozva vélte fenyegettetve a társadalombiztosítási rendszert és az önálló munkaerő piaci szabályozást.

Ez volt pontosan az a helyzet, ahol a Dán Néppárt fájdalmas sebet ejtett a szociáldemokratákon. Erős karizmatikus vezetők támadták a szociáldemokraták idősebb és fiatal generációját, azt állítva, hogy a munkásmozgalom vezetői elárulták az eredményeket: az idősebb generációk azzal, hogy az európai integrációt támogatták, s azt, hogy sok ezer külföldi jöjjön be az országba. Nemzeti populistá ideológiájával a Dán Néppártnak sikerült tematizálnia a propagandát, amellyel a szociáldemokratákat és a többi baloldali pártot is kényszerítetté komoly ellenérvek kimunkálására.

2001-ben a szociáldemokraták és a baloldal egésze, súlyos vereséget szenvedett. A jobboldal alakított kormányt a liberálisok és konzervatívok részvételével, a Dán Néppárt támogatásával. A jobboldali pártok sikeresen alkalmazták a jóléti állam retorikát, amit összekötöttek a kemény politikával a bevándorlókkal és menekültekkel szemben.

2001-2011 között a jobboldali kormánynak sikerült hatalmon maradnia, köszönhetően a magas gazdasági növekedéssel párosuló nemzeti értékeket hangsúlyozó politikájának, annak ellenére, hogy 2008-ban Dániát is elérte a nemzetközi pénzügyi válság. Mi több, 2001. szeptember 11-e után a kormányzó pártok nem késlekedtek csatlakozni az amerikai „terrorizmus elleni háborúhoz”, majd az elkövetkezendő években részt vállalt az USA katonai beavatkozásában Afganisztánban és Irakban. A hagyományos dán benemavatkozási politika feladását azzal indokolták, hogy az ezen országok kormányai által támogatott nemzetközi terrorizmus veszélyezteti Dániát és az egész nyugati világot.

A katonai aktivizmust a jobboldali kormány összekapcsolta a politikai menekültek bevándorlási feltételeinek a szigorításával. Egész programját áthatotta az a retorika, amellyel hangsúlyozta a dán nemzeti érdekeket, a hagyományos dán, az

evangélikus keresztényi értékekkel áthatott kultúrát, s e mellett gy iszlám ellenes mozzanatot.

A Dán Néppárt az sugalta, hogy ők képviselik az igazi dán történelmi értékeket, a sajátos „Danishness”-t, amelyet külföldiek és terroristák fenyegetnek. Ez a politika komoly hatással volt a többi pártra, beleértve a szocialista baloldali pártokat is. A szociáldemokraták különösen nehezen alakíthatták saját, ettől eltérő programjukat, amelynek egyidejűleg képesnek kellett lennie a hagyományosan humanista politika megőrzésére, ugyanakkor meggyőznie a választókat arról, hogy ők nem „puhák” a külföldiek és a terroristákkal szemben. A kormányzás négy éve alatt (2011-2015) és a választási kampányban igyekeztek tartani ezt a kényes egyensúlyt, konfrontálódva a mindvégig agresszív Dán Néppárttal és a többi jobboldali párttal, amelyek egyre erőteljesebben alkalmazták a nemzeti-populista retorikát.

A választási kampány és a választási eredmény azonban jelezte, hogy a megosztottság és az ellentétek a korábbiaknál is sokkal mélyebbek. Az elmúlt két évtizedben a dán régiókban igen eltérően alakult a gazdasági növekedés, a szociális biztonság, az oktatás és a kultúra. A 2007-ben a jobboldali kormány által végrehajtott, a helyi közigazgatást érintő alapvető változtatások következtében drámaian csökkent az önkormányzatok és a regionális központok mozgáster. Ez a központosítás hatással volt a kisvárosokban és falvakban élő emberek mindennapjaira, s felkeltette bennük a dühöt a városi elit és kormányzó testületekkel szemben.

Sok terület vált néptelenné, helyi iskolák, üzletek, kisvállalkozások szűntek meg, megjelent a munkanélküliség és a társadalmi depresszió. Az egyre korlátozottabb munkalehetőségeket a rosszul fizető mezőgazdasági ágazatban és az építőiparban egyre inkább az Európai Unió országaiból érkező olcsóbb munkavállalók töltik be.

Ezzel szemben, a nagyvárosokban, Koppenhágában és környékén, az emberek gyors gazdasági és demográfiai fejlődést tapasztalhattak, hatalmas oktatási intézmények jöttek létre, amelyek vonzották a fiatalokat, az egyetemi hallgatókat és a jómódú családokat.

A Dán Néppárt igen ügyesen szólaltatta meg azokat a kétségbeesett embereket, akik úgy érezték, hogy nem lehetnek részesei a nagyvárosok gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésének.

Paradoxonok

Az 2015-ös választás a jobbközép pártok számára csak szűk többséget eredményezett. A négy, úgynevezett kék párt teszi lehetővé a kormányzást a liberálisok (Venstre) számára, kiknek miniszterelnöke Lars Løkke Rasmussen, az ország legnépszerűtlenebb politikusa. A liberálisok mindössze a választók ötödét tudhatják maguk mögött.

A liberális kormány már az első héten olyan intézkedéseket hozott, amelyekkel a Dán Néppárt követeléseinek tett eleget: csökkentette a fejlődő országok

segélyezését, a környezetvédelmi beruházásokat, valamint a segítségnyújtást a menekülteknek. Másrészt további intézkedésekkel csökkentették a jómódú háztulajdonosok adóját. Ezt az adócsökkentést a fenti elvonásokból finanszírozták.

Továbbá, az új kormány újra indította a háromoldalú tárgyalásokat a munkaerőpiacon, arra törekedve, hogy meggyőzze a feleket, miszerint „a dán munkaerőpiacot a jó bérek és a jó munkakörülmények jellemzik „. A Dán Néppárt arra törekszik, hogy olyan képet alakítson ki magáról, melyben ő az a párt, amely megvédi a „hétköznapi emberek” érdekeit.

Annak ellenére, hogy a Dán Néppárt a választáson sikeres volt, nem lépett be a kormányba, azzal érvelve, hogy a független pozíció nagyobb befolyást biztosít számára, mint a kormányzati felelősség.

A többséget alkotók nem értenek egyet sok alapvető kérdésben, ezért a legtöbb elemző viszonylag rövid élettartamot jósol a kormánynak. A szociáldemokraták a korábbiakhoz hasonlóan szilárd választási sikert értek el, de elvesztették a többséget. Ezért Helle Thorning Schmidt lemondott a miniszterelnök jelölti pozíciójáról, egyben pártelnöki funkciójáról is. Néhány nappal később, a párt korábbi alelnökét, Mette Frederiksent választották elnökké. Ő vezeti most a parlamentben a balközép ellenzéket, meglehetősen kedvező lehetőségekkel.

Annak érdekében azonban, hogy a balközép pártok visszanyerjék a kormányhatalmat, meg kell fogalmazniuk egy koherens választ a hazai és nemzetközi kihívásokra. Olyanokat, amelyek megnyerőek lesznek azok számára, akik hajlottak a nemzeti sovíniszta és populista érvek elfogadására.

Választások	2011 (részvétel 87.7%)		2015 (részvétel 85.89%)	
Pártok	szavazatok%	mandátumok	szavazatok	mandátumok
Social Democrats	24.8	44	924.940	47
Radical Liberals	9.5	17	161.009	8
The Conservative Party	4.9	8	118.003	6
Socialist People's Party	9.2	16	147.578	7
Liberalistic Alliance	5.0	9	265.129	13
Christian Democrats	0.8	–	29.077	–
Danish People's Party	12.3	22	741.746	37
The Liberal Party	26.7	47	685.188	34
The Red-Green Alliance	6.7	12	274.463	14
The Alternative	–	–	168.788	9
Összesen	100%	175	3.518.987	175 + 4

Megjegyzések: Az Alliance nem indult a választásokon 2011-ben.

2015-ben a + mandátumokból 2-2 volt Grönlandé, illetve a Feröer szigetké.

Törökország: Terrortámadás a Népek Demokratikus Pártja (HDP) tüntetése ellen

Török társaink elmagyarázták, hogy az október 10-i ankarai támadás, amely a HDP (Népek Demokratikus Pártja) kurd párt által támogatott szakszervezeti tüntetést érte, a munkásosztályt célozta. A törökországi egyesült munkásosztály két, török és kurd komponense tömeges 48 órás általános sztrájkjal válaszolt szakszervezeteik, a DISK és a KESK felhívására. Már okt. 11-től ezer és ezer török és kurd tüntető skandalta az USA szövetségese, a török elnök nevét: «Erdogan, gyilkos!», «Az állam számoljon el!». Ki van a támadás mögött, ki ölt meg több mint 100 embert és éppen akkor, amikor a kormány beavatkozott Szíriában a kurd gerilla állások bombázása révén? Miért ez a destabilizációs kísérlet a novemberi választások előtt?

Az IKP (MunkásTestvériség Pártja) aktivistája válaszol a kérdésekre:

Mi az Iszlám Állam szerepe a támadásban?

Hát, nagyon bizarr az egész. Valószínűleg az IÁ tagjai követték el. A rendőrség szerint Szíriából érkeztek, a határon fogadták őket és Ankarába vitték, ott két napig szabadon közlekedtek annak ellenére, hogy a feltételezett 21 dzsihadista kamikáze listáján szerepeltek! De a legfurcsább, hogy az IÁ nem jelentette be, hogy a támadás az ő részéről történt, holott ezt teszi Irakban, Szíriában, sőt, Tunéziában is. Tehát akkor nem közvetlenül az IÁ szervezte, a merénylők viszont az IÁ tagjai, ami azt jelenti, hogy a szervezetet mások használták fel, mint eszközt.

*Mi a véleményed a november 1-i választásokról?**

Nem gondolom, hogy nagy változást hoznak a június 7-én megrajzolt tablón. A török elnök, Erdogan is nagyon jól tudja, de időt akar nyerni. Minden választás legalább 6 hónappal meghosszabbítja hatalmát és ezidő alatt fel tudja magát fegyverezni. A maiaknál sokkal erősebb összecsapásokra készül. Ne felejtjük el, hogy elkecsereedett küzdelem folyik a kurd erők és a török hadsereg között. Lehet, hogy ma csak részletnek tűnik, de egyáltalán nem az: a hadsereg új vezérkari főnöke azt nyilatkozta, hogy «hadserege a kurd falvakba nem fog nehézfegyverekkel, tankokkal belépni, és a kurd állampolgárok elleni támadásokat speciális erők és zsoldosok fogják végrehajtani», mivel a (többségében önkéntesekből álló) török hadseregben nagyszámú kurd katona található!

Forrás: <http://radikalisbal.blogspot.hu/2015/10/torokorszag.html>

* A választáson Erdogan államfő pártja megszerezte a szavazatok közel 50 százalékát, s ezzel az 550 fős törvényhozásban 320 képviselői helyet. Az alkotmánymódosításhoz szükséges 2/3-adot azonban nem sikerült megszereznie. A balközép ellenzéki Köztársasági Néppárt (CHP) 24,5, a jobboldali Nemzeti Cselekvés Pártja (MHP) 12, a kurdbarát Népi Demokratikus Párt (HDP) pedig 10,4 százalékot kapott. A választási részvétel 86,89 százalékos volt – a szerk.

Székely Gábor

Nepál – a hindi monarchiából a baloldali világi köztársaságba

A Buddhát az emberiségnek adó Nepál parlamentje 2015. október 29-n választotta meg első női köztársasági elnökét. Az 54 éves Bidhya Devi Bhandari még az illegalitás körülményei között lépett be a kommunista pártba, s elsősorban nőjogi aktivistaként vált népszerűvé. 2006-ban részt vett a monarchia megdöntésével végződött tüntetések szervezésében, majd védelmi miniszter volt 2009-211 között. Alelnöke lett Nepál Kommunista Pártjának (Egyesült Marxisták-leninisták). Bhandari előde egyébként, egyben a köztársaság első köztársasági elnöke, az orvos dr. Ram Baran Yadav, a Nepáli Kongresszus Párt főtítkára volt, akit a nepáli másik, 2008-ban a választásokat magasan megnyerő kommunista párt, a maoisták jelöltjével szemben választottak meg. A 2008. április 10-én tartott választáson ugyanis a Nepáli Kongresszus Párt a 2. helyet szerezte meg, viszont jelöltje rendkívül népszerű volt: orvos és az ország politikai és gazdasági konzolidációjának elkötelezettje. A baloldal főlényé nagy volt, a kérdés az maradt, hogy mi lesz a nagyszámú, kisebbségben élő népcsoportokkal, akiknek jogfosztottsága a feszültségek egyik forrása volt – ők különböző nyelven beszélnek, s különböző vallásúak. Politikai képviseletüket a két nevében Madhest feltüntető, autonómiát szorgalmazó párt látja el, együttműködve a kommunistákkal és a kongresszus párttal.

A 2008-as alkotmányozó gyűlési választás eredményei

Párt	szavazat	%-ban	mandátumok
Nepál Kommunista Pártja (maoisták)	3.144.204	29,28	229
Nepáli Kongresszus Párt	2.269.883	21,14	115
Nepáli Kommunista Párt (egyesült marxisták-leninisták)	2.183.370	20,33	108
Madhesi Népjogfórum	678.327	6,32	54
Tarai-Madhesi Demokratikus Párt	338.930	3,16	21
Nemzeti Demokratikus Párt	263.431	2,45	8
Nepál Kommunista Pártja (marxista-leninista)	243.545	2,27	9
mások	1.617.388	15,06	57
total	10.739.078	100,00	601

a táblázat forrása:

https://de.wikipedia.org/wiki/Wahl_zur_Verfassunggebenden_Versammlung_Nepals_2008

A Kína és India vonzaskörében élő Nepál újkori történelme bonyolultan alakul. 1996 és 2006 között polgárháború dúlta az országot. A különféle irányzatú kommunista gerillák és a velük együttműködő demokratikus ellenzék a népszerűtlen uralkodó és az őt kiszolgáló bráminok, a kasztrendszer csúcsán levők hatalma ellen lázadt. A háború lezárulásával megszületett fiatal köztársaság 245 éves királyságot szüntetett meg. Az összehívott alkotmányozó nemzetgyűlés 564 tagja 2007 decemberében 560 szavazatával döntött a Nepáli Szövetséges Demokratikus Köztársaság létrehozásáról. Az uralkodónak három hetet adtak arra, hogy elhagyja az országot: Dnyánendra király elfogadta a döntést, és betartva a határidőt távozott.

Az alkotmányozási folyamat nem volt gyors és vitáktól mentes. A 207-ben elfogadott átmeneti alkotmány szerint a legmagasabb államtiszttség a parlament által választott köztársasági elnöké lett. A második alkotmányozó nemzetgyűlést már általános választásokon 2013. szeptember 11-én választották meg. A végrehajtó hatalmat a miniszterelnök és a parlament gyakorolta.

2015 június 8-án összeült a három legnagyobb párt, a Nepáli Kommunista Párt (egyesült marxisták-leninisták), a Nepál Egyesült Kommunista pártja (maoisták), valamint a Nepáli Kongresszus párt elnöke és tanácsadói. Megállapodtak abban, hogy július 16-ig javaslatot tesznek az újabb alkotmányra. A megegyezést később támogatta Bijaya Kumar Gachhadar, a Madhesi Janadhikar Forum – Loktantrik elnöke is.

A 2015. szeptember 16-án elfogadott új alkotmány megerősítette az eddigi államformát, a kormányzati- és választási rendszert, valamint állást foglalt a jövőbeni szövetségi szerkezetéről, amelyben hét térséget soroltak. Az alkotmány 2015. szeptember 16-án lépett hatályba, s ezzel véget ért az alkotmányozó nemzetgyűlés munkája - helyébe a parlament lépett.

Az alkotmány Nepált független, demokratikus, szekuláris (világi) államként határozza meg, amelynek kétkamarás parlamentje támogatja a szövetségi államokat, meghatározza az állampolgárságra vonatkozó jogokat. A parlament eddigi 601 képviselői mandátumát 275-re csökkentették.

Az elemzők megjegyzik, hogy a vezető pártok kompromisszumában bizonyosan szerepet játszott az év április 25-e és május 12-e között még Nepál történelmében is ismeretlen méretű földrengés katasztrófája. Ami nyilván közrejátszott abban, hogy hatalmas támogatottságot nyert Bhandari asszony választási programja, amely a kisebbségek szükséges védelmét emelte ki a gazdaság helyreállítása és fellendítése mellett. A jelenleg hét párt koalíciójából létrehozott kormányok fő programja a szegénység leküzdése, illetve az erőszakhullámok megakadályozása – Bhandari férje is merénylet okozta autóbalesetben vesztette életét.

Forrás: <http://www.msn.com/en-us/news/world/nepal-elects-first-female-president/arcBBmy9qX?ocid=ansmsnnews11> ; <http://nepalobserver.de/archive/0027.pdf>

Sam Brewster

Szuharto tisztogatása, Indonézia csendje

Ezen a héten van az indonéziai tömegmészárlás kezdetének 50. évfordulója. Az indonéz hadsereg és civil halálbrigádjai több mint 500000 embert gyilkoltak meg, amerikai háttértámogatással. Legalább további 750000 embert megkínóztak és koncentrációs táborokba küldtek, sokakat évtizedekre.

Az áldozatokat azzal vádolták, hogy „kommunisták”. Ezt a minősítést nemcsak a törvényes, regisztrált kommunista párt tagjaira vonatkoztatták, de Suharto új katonai rezsimjének minden valószínű ellenzőjére is, szakszervezeti tagoktól és nőjogi aktivistáktól tanítóig és a kínai etnikum tagjaiig. Németországtól, Ruan-dától vagy Kambodzsától eltérően ebben az ügyben később nem voltak bírósági eljárások, igazoló és békítő bizottságok, emlékművek az áldozatoknak. E helyett sok elkövető ma is hatalmat birtokol országszerte.

Indonézia a világ negyedik legnépesebb országa, és ha demokráciává kell válnia, mint állítja, úgy ennek a büntetlenségnek véget kell vetnie. Az évforduló az Egyesült Államok számára is alkalom arra, hogy támogassa Indonézia demokratikus átalakulását az 1965-ös genocidium beismérésének, az igazság, a békülés és az igazságszolgáltatás folyamatának ösztönzésével.

1965. október 1-jén Dzsakartában elégedetlen fiatal tisztok egy csoportja megölte a hadsereg hat tábornokát. Suharto vezérőrnagy magához ragadta a fegyveres erők parancsnokságát, a baloldaliakat vádolta a gyilkosságokkal, és gyilkoló gépezetet hozott mozgásba. A balra hajló szervezetekhez kapcsolódó emberek millióit vették célba, és a nemzet belesodródott a terrorba. Az emberek halat sem mertek fogyasztani, mert attól féltek, hogy a halak holttesteket ettek. Suharto elbitorolta Szukarno elnök⁹ hatáskörét, és 1966 márciusára de facto elnökké tette magát. Kezdetől fogva élvezte az Egyesült Államok teljes támogatását.

12 éven át vizsgáltam a népirtás szörnyű örökségét. Két dokumentumfilmet készítettem róla. („A gyilkosság aktusa” 2013-ban és „A csend látványa”, amelyet az idén mutattak be). Meg akartuk mutatni, milyen még ma is nagyhatalmú elkövetők között élni, akik megölték a szeretteidet.

A családok más túlélőket gyűjtöttek, hogy azok elmondják a történeteiket. Ám a hadsereg figyelmeztette ezeket, hogy ne vállalják ezt. Sok túlélő biztatott, hogy ne adjam fel, és javasolta, hogy filmezzem az elkövetőket, remélve, hogy fel fogják tární a mészárlások részleteit.

Nem tudtam, biztonságos-e a gyilkosokhoz közeledni, de amikor megtettem ezt, nyitottnak találtam őket. Hengegve számoltak be a gyilkosságokról, gyakran mosolyogva és az unokáik előtt. Úgy éreztem, mintha Németországba vándoroltam volna 40 évvel a Holocaust után, csak hogy úgy találjam, még a náciak vannak hatalmon.

⁹ Ahmed Szukarno (1901–1970) az indonéz gyarmati felszabadító mozgalom egyik kiemelkedő vezetője, államelnök, utóbb az el nem kötelezett országok tömbjének tekintélyes személyisége volt.

Ma az akkori éra korábbi politikai foglyai még mindig diszkriminációval és fenyegetésekkel néznek szembe. Idős túlélők összefüveteleit rendszeresen a hadsereg által támogatott gonosztevők támadják meg. Az iskolás gyerekeknek még azt tanítják, hogy „a kommunisták irtása” hősiesség volt, és hogy az áldozatok családjait meg kell figyelni, mert árulók. Ez a hivatalos történelem ténylegesen törvényesíti az erőszakot a társadalomnak egy egész szegmense ellen.

Az ilyen megfélemlítés célja, hogy megteremtse a félelem atmoszféráját, amelyben nincs ellenállás a korrupcióval és a rablással szemben. Ilyen légkörben elkerülhetetlen az emberi jogok megsértése, amely 1965 óta is folytatódott, benne Kelet Timor megszállásával 1975–1999-ben¹⁰, ahol a kikényszerített éhínség tette a lakosság közel egyharmadának a meggyilkolását. A sziget másik, indonéz részén (Nyugat-Pápuán) a kínzás és a törvénytelen gyilkolás máig folyik.

A katonai kormányzás Indonéziában 1998-ban formálisan véget ért, de a hadsereg mindeddig törvényen felül álló hatalom maradt. Ha egy tábornok elrendeli is egy egész falu kiirtását, civil bíróság nem járhat el ellene. Csak akkor kerülhet bíróság elé, ha maga a hadsereg hív össze katonai bíróságot, vagy ha a parlament különleges emberjogi bíróságot létesít, amit igazságosan és valóságosan sosem tett meg.

A törvénynek alá nem vetett hadsereg körül a paramilitárisok és a titkos szolgálatok árnyékállama jött létre. Ez továbbra is néma csendre ítéli a közösséget, miközben társaival együtt fosztogatja a nemzeti vagyont.

Indonézia rendszeresen választásokat tart, de ha a törvények a társadalom legerősebbjeire nem érvényesek, úgy nem létezik a törvény hatalma, nincs igazi demokrácia. Az ország sosem válik valódi demokráciává, amíg nem tesz komoly lépéseket a büntetlenség megszüntetésére. Az indulás ebbe az irányba az igazság, a békülés és az igazságszolgáltatás folyamata lenne.

Ez még lehetséges. Az indonéz média, amely évtizedeken át tartózkodott a népirtás tárgyalásától, most az emberiség elleni bűnökként emlegeti a gyilkosságokat. Tömeges aktivitás bontakozott ki. A jelenlegi elnök, Joko Widodo jelezte, hogy foglalkozni fog az 1965-ös mérsárlással, de nem létesített igazoló bizottságot, nem tett közzé nemzeti bocsánatkérést, nem tett bármilyen más lépést sem a katonák büntetlenségének megszüntetésére.

Az Egyesült Államok részéről is igazságra és elszámoltatásra van szükségünk. Az USA részvétele legalább 1962 áprilisáig nyúlik vissza, amikor amerikai és brit hivatalosságok titkos megbeszélést tartottak. Ennek az eredménye volt az a döntés, hogy „likvidálni” kell Szukarno elnököt, Indonézia populista – de nem kommunista – alapító atyját. Az el nem kötelezettek mozgalmának egyik alapítójaként Szukarno kedvezett a szocialista politikának. Washington olyas valakivel

¹⁰ Kelet-Timor Timor sziget egy része volt, portugál gyarmat. Amikor – a portugál „szekfűs” forradalom után – az új lisszaboni kormány 1975 szeptemberében bejelentette a gyarmat fölszabadítását, az indonéz junta csapatait bevezérelte a területre, és (hite szerint örökre) annektálta azt. (A szerk.)

akarta őt felváltani, aki jobban szem előtt tartja a nyugati stratégiai és kereskedelmi érdekeket.

Az Egyesült Államok titkos műveleteket hajtott végre Szukarno destabilizálására és a hadsereg megerősítésére. Amikor pedig megkezdődött a népirtás, Amerika berendezést, fegyvereket és pénzt adott az új vezetésnek. Hivatalai az új katonai rezsimmel feltehetően szemben álló közéleti személyek neveinek ezreit tartalmazó listákat állítottak össze, és adták át az indonéz hadseregnek, feltehetően elvárva a meggyilkolásukat. Áramlani kezdett a Szuharto-diktatúrának a nyugati segély, amely már akkor dollárok tízmilliárdjait tette ki, amikor Indonézia folyóit még hullák torlaszolták el. Az amerikai média ünnepelte Szuharto felemelkedését és halálkampányát. A *Time* magazin azt írta, hogy ezek „évek óta a legjobb hírek” Ázsiában.

De Amerika szerepének a méretei rejtve maradnak a titkosság fala mögött: a CIA dokumentumai és az USA katonai attaséjának papírjai „minősítettek” maradnak. „Információs szabadsági törvények” sora követeli meg ezeknek a dokumentumoknak a visszatartását. Tom Udall Új Mexikó-i demokrata szenátor hamarosan újra benyújt egy javaslatot, amely elfogadása esetén beismerné Amerika szerepét az atrocitásokban, az összes vonatkozó dokumentum nyilvánosságra hozására hívna fel, követelné az indonéz kormánytól a megszárítások beismerését és feltáró bizottság létesítését. Ha az USA kormánya nyilvánosan beismeri a népirtást, elismeri szerepét a bűnökben, és feloldja a témához tartozó összes dokumentum titkosságát, ez arra fogja kényszeríteni az indonéz kormányt, hogy ugyanezt tegye.

Az évfordulón emlékeztetni kell arra, hogy bár mi tovább akarunk haladni előre, semmi sem fogja feltámasztani a halottakat, sem egészsé tenni, ami eltört. Meg kell állnunk, megadva a tiszteletet az elpusztított életeknek, elismerni a szerepünket a pusztításban, és lehetővé tenni a gyógyulás megkezdését.

Ford. Szende György

Forrás: Transform, 2015. október 1.;

Eredeti közlés: Sam Brewster, New York Times, 2015. szeptember 30.

Borisz Kagarlickij¹¹

A Kreml a tömegektől fél, nem Navalnijtól¹²

(Rövidítve)

A hivatalos politika súlyos taktikai hibát vétett, amikor a Kirov kerületi bíróság ítéletet hozott az ellenzéki vezető, Alekszej Navalnij ellen a múlt csütörtökön. De még súlyosabb az elkövetett hibánál az, hogy az orosz hivatalosságok soha nem ismerik el, ha valamiben hibáztak. Ez annak az irracionális politikának a következménye, amely az alárendeltség és elnyomás rendszeréből következik. Ez teszi lehetetlenné, hogy elhibázottnak nyilvánítsák a legbutább, örültebb döntéseket, minthogy ezeket a priori visszavonhatatlanoknak gondolják. Nehéz eldönteni, hogy melyik döntés hat pusztítóbban a hivatalosságra: a megalapozatlan ítélet vagy utána Navalnij azonnali szabadlábra helyezése egy nappal később, hogy részt vegyen a moszkvai polgármesteri választáson.

Ez is bizonyítja, hogy az ország vezetői nem tudják felmérni lépéseik és tetteik következményeit. Kevésbé félnek Navalnijtól vagy az ellenzéktől, mint az elhúzó gazdasági visszaeséstől, illetőleg az ennek következtében előálló szociális elégedetlenségtől.

Putyin a 2012-es elnökválasztást olyan meggyőző fölényrel nyerte, hogy még az ellenzék sem vonta kétségbe a választási eredményt. Mért is szavaztak az emberek Putyin mellett? A hivatalos helyekről mindenütt azt mondták az oroszoknak, hogy a liberális ellenzék győzelme azzal járna, hogy kockáztatnák annak elvesztését is, ami a jóléti rendszerből eddig még megmaradt, hogy az egészségügyet és az oktatást privatizálnák, ezzel együtt üzemeket zárnának be, ami együtt járna a tömeges elbocsátásokkal és a közszolgáltatásokért többet kellene fizetni. Az eddigi állami alkalmazásban dolgozók pedig szélnek lennének eresztve. Az oroszok többsége ezek után a kisebb rosszra, Putyinra szavazott és nem az ellenzékre, aminek kiszámíthatatlanok lennének a következményei és amely ellenzékben nem bíznak. Ám a győzelem után Putyin és a vezetők pontosan azt a politikát valósították meg, amelyet oly keményen bíráltak és amellyel ijesztgették a szavazókat a választási kampány idején.

Meg volt a logikája annak, hogy miért tették ezt. Szükséges volt, hogy megszilárdítsák a választói bázist a győzelem után. A 2012-es választási győzelemből olyan tanulságokat vont le az uralkodó elit, hogy az elit más csoportjai számára is engedményeket tegyen, amelyek egyébként nyíltan vagy burkoltan támogatták az ellenzéket. Ez a politika nemcsak „nagylelkű”, hanem egyúttal eredményes

¹¹ Borisz Kagarlickij életútját lásd az Évkönyv 2015 évi kötetében, régi „másként gondolkodó”, jelenleg az Orosz Tudományos Akadémia „a globalizáció problémáival foglalkozó intézet” igazgatója. (a szerk.)

¹² Navalnij az utóbbi idők liberális ellenzékének „vezéregyénisége”. (a szerk.)

is volt. A társadalmi bázis megszilárdítása mindig fontos, de felmerül a kérdés, hogy ki fizesse ennek az árát. Ebben az esetben az elit különböző csoportjainak kielégítése nemcsak az egész társadalom költségére történt, beleértve a vidéki gazdaságot is, hanem még ráadásul a józan ész rovására is. Végeredményben ez a politika valahogy szintézist teremtett a szabadpiacos liberálisok és a kormányt támogató konzervatív körök között. A liberálisok közömbösséget mutattak az emberek szociális jogai iránt. Az egészségügy és az oktatás piacosítása, kereskedelmivé tétele, az alsóbb osztályok iránti mély megvetést tükrözte. A konzervatívok álságos harcot folytattak a kormánynak ezen lépései ellen, miközben további jogokat és javakat követeltek az egyház számára, hogy ez tegye rá a kezét mindenre, amikre csak lehetséges. Ezt a politikát az Oktatási Minisztérium folytatta le az Orosz Tudományos Akadémia akarata és ellenzése dacára. A kormányzat mindenféle ügyeskedéseket hajtott végre, hogy megvalósítsa azokat a reformokat, amelyeket a liberális ideológusok eszeltek ki. Ezeknek a liberálisoknak egyes tagjai kifejezetten kapcsolatban álltak az ellenzékkel.

A kormány szerencsétlenségére, a liberális ellenzék tagjai azonban nem hajlandóak felelősséget vállalni a jelenlegi politika következményeiért annak ellenére, hogy ezeknek a népszerűtlen reformoknak jó része saját ideológiájuknak egyenes következményeiből származott. Amennyiben a kormányban részt vevő liberálisok ténylegesen meg akarják változtatni a helyzetet, akkor először is meg kell szüntetniük a liberális ellenzékiek letartóztatását és bebörtönzését.

Forrás: Kremlin Is Afraid of the Masses, Not Navalny

The Moscow Times, 2013. július 25.

(A cikket Vjacseszlav Kolomijec, az Évkönyv nemzetközi tanácsadó bizottságának tagja juttatta el hozzánk.)

DOKUMENTUMOK

Migrációs válság

(Rövid áttekintés)

A 2015 derekán kibontakozott ázsiai-európai migrációs válság minden érintett ország kormányzatát és minden politikai irányzat képviselőit próbára tette. A szerkesztőség úgy érzi: nem halaszthatja az évkönyv rövid, gyors reagálását a következő kötetre, annál kevésbé, mert a válság a baloldal szervezeteit is állásfoglalásra készíti.

A német szociáldemokraták a menekültáradat megfékezését követelik

Németországban a menedékkérők beáramlásának korlátozását követeli az Angela Merkel kancellár vezette konzervatívokkal nagykoalícióban kormányzó szociáldemokrata párt (SPD) két meghatározó vezetője, Sigmar Gabriel pártelnök, alkancellár és Frank-Walter Steinmeier külügyminiszter.

A két politikus a Der Spiegel című hírmagazin szombati, digitális formátumban péntek este kiadott számában közölt vendégkommentárban hangsúlyozta, hogy a menekültválság kezelésében erősíteni kell a „realizmust”, és nem szabad megfélemlíteni a lakosságnak a válságtól függetlenül jelentkező gondjairól.

Az alkancellár és a külügyminiszter kifejtette: társadalmi szakadást idézhet elő, ha mindig csak a médiában erőteljesen megjelenő két álláspont, az Angela Merkel-féle „sikertelni fog” és a menekült- és idegenellenes erők jelszavaként számmon tartott „a hajó megtelt” körüli térben zajlik a vita a válságról.

Inkább egy „őszinte vitát” kellene indítani „a folyamatok alakításának valós lehetőségeiről”, és a „bizakodás mellett realizmusra” is szükség van.

Szembe kell nézni azzal, hogy Németország nem tud tartósan évente egymilliónál is több menekültet befogadni és integrálni, ezért mindent meg kell tenni, hogy „ismét csökkenjen” az országba érkező menedékkérők száma.

„Politikáinknak csak akkor lesz tartós támogatottsága, ha nem terheljük túl az emberek segítőkészségét”, és ha a menekültválság miatt nem alakul ki az az érzés, hogy a kormány elhanyagolja a német lakosságot és nem veszi komolyan „nagyon is valós igényeit és problémáit” - figyelmeztettek az SPD-s vezetők.

A kormány útnak indította a menekültügyi rendszer mélyreható átalakítását célzó reformokat, de a „nemzetközi, különösen pedig az európai megoldásokon” is kitartóan és határozottan kell dolgozni. Meg kell erősíteni a meggyőződést, hogy a „nemzeti önzés nem jelent kiutat, de a közös cselekvés mindenkinek hasznos”.

A 120 ezer menekült európai uniós tagállamok közötti elosztásáról hozott döntés „jó, de nem elégséges”, ezért tovább kell haladni a tartós elosztási rendszer felé.

Az EU-nak vannak működőképes intézményei, de ezek nincsenek felkészülve a jelenlegi menekültáradat kezelésére. Ezért meg kell erősíteni a Frontexet, az uniós határvédelmi szervet, és az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal (EASO) fejlesztésével ki kell építeni egy „közös menekültügyi hatóságot”.

Az uniós megoldások azonban csak akkor lesznek hatásosak, ha sikerül megállapodásra jutni az EU szomszédságában fekvő „kulcsállamokkal”, mindenképp előtt Törökországgal. Ebben a törekvésben az Európai Bizottság tevékenységét kétoldali migrációs párbeszéddel kell kiegészíteni, és támogatni szükséges a menekültek nagy részét befogadó államokat, Törökország mellett Jordániát és Libanont - tették hozzá az SPD vezetői.

Hangsúlyozták, hogy a legnagyobb és leghosszabb távú feladat a menekültválságot kiváltó okok kezelése.

Minden erővel törekedni kell a közép-keleti és észak-afrikai válságok rendezésére, és ehhez Oroszországgal is tárgyalni kell - írta az alkancellár és a külügyminiszter.

Hozzá tették, hogy meg kell akadályozni a szíriai állami intézményrendszer maradványainak teljes összeomlását, és újabb szíriai menekülthullámok megindulását Németország felé.

Európa „válaszúthoz érkezett”. Kialakulhat belőle egy kontinens, amelyen „ismét elválasztják egymástól az embereket a határsorompók, a kerítések és a nemzeti egoizmusok”, de egy olyan földrész is, amely szakít az illúziókkal, és közösen birkózik meg a kihívásokkal írták.

A német szociáldemokraták nehéz helyzetbe kerültek a menekültválság miatt, mert a menedékkérők és menekültek elhelyezése, ellátása elsősorban a tartományok feladata, és az SPD a 16 tartomány közül 14-ben kormányon van, és 9 tartományt szociáldemokrata vezetésű kormány irányít.

A tartományi kormányokban dolgozó SPD-s politikusok körében érezhetően erősödik az aggodalom a menekültválság miatt, és egyre gyakrabban hallani a menedékkérők számának korlátozását sürgető hangokat. Így például az alsó-szászországi tartományi kormány SPD-s belügyminisztere, Boris Pistorius egy pénteki lapinterjújában kiemelte, legfőbb ideje, hogy a szövetségi kormány hozzákezdjen egy „B-terv” kidolgozásához.

„Legalább elméletben át kellene venni, hogy mi a teendő abban az esetben, ha a lehetőségek tényleg kimerülnek” - mondta a politikus. Rámutatott: a tartományba naponta majdnem ezer menedékkérő érkezik.

„Nemsokára nem tudjuk majd tartani a lépést az új főröhelyek kialakításában. Az áradatot le kell fékezni és rendezettebbé kell tenni” - mondta az alsó-szászországi belügyminiszter.

Forrás: <http://nol.hu/kulfold/a-nemet-szocialdemokratok-a-menekultaradat-megfekezeset-kovetelik-1567963>

Az osztrák szélsőjobb már „a szociáldemokrata elfajzás” felszámolására készül¹

A felső-ausztriai tartományi választáson szavazatait megduplázó FPÖ elnöke, Heinz-Christian Strache már a bécsi önkormányzati választásra készülve kampányol.

„Olyasminek fizettük meg az árát, amiért nem hibáztathatnának” - értékelte pártja vereséggel felérő, mondhatnám pürrhoszi győzelmét Josef Pühringer, Felső-Ausztria néppárti tartományi kormányzója. A vasárnapi választásokon pártja ugyan nyert, de az előző választáshoz képest 11 százalékpontot rontva az eredményen csak 36 százalékot szerzett.

Ezzel ugyan továbbra is az Osztrák Néppárt (ÖVP) a legnagyobb a tartományban, már csak hat százalékkal előzi meg a korábbi szavazatarányát megduplázó, végül 30 százalékot szerzett szélsőjobboldali Szabadságpártot (FPÖ).

Pühringer értékelésében arra utalt, hogy a tartományi választás kampányát nem helyi témák, hanem a menekültválság uralta. Ezt ő méltatlannak tartja. „Senki sem tudja megoldani a menekültkérdést, pláne nem egy tartományi kormányzat” - mondta.

Magyarázkodása annyiban tényleg jogosnak tűnik, hogy a választást tényleg leuralta a menekültkérdés, amit az FPÖ ügyesen ki is használt. Peter Filzmaier politológus szerint minden kérdést sikerült úgy forgatniuk, hogy végül a menekültekről szóljon. „Még a megfizethető bérlakások és a munkahelyteremtés ügyét is össze tudták kapcsolni a kérdéssel, hogy „nincs-e túl sok menekült?” - mondta.

Az FPÖ kampányszlogenje - „Biztonságos határok, biztonságos otthon” - is erre volt kihegyezve.

A felső-ausztriai választásnak önmagában korlátozott jelentősége van csak, de előrevetítheti egy sokkal fontosabb, a két hét múlva esedékes bécsi helyhatósági választás eredményét. Ott az FPÖ elnöke Heinz-Christian Strache személyesen is megméretteti magát a polgármesterségért, és ha a bécsi választást is a menekültkérdés uralja, akár nyerhet is:

a felmérések szerint Strache fej-fej mellett áll Bécs szociáldemokrata polgármesterével, Michael Häupllel. A szociáldemokraták bécsi bukásának pedig már volna jelentősége, azzal a történelmi váltópárt szociáldemokraták tartósan visszacsúszhatnak a harmadik helyre. Ez Felső-Ausztriában már be is következett, 2009-es választóik harmadát elveszítve csak 18 százalékot szereztek. Strache nem is titkolta, hogy célja a szociáldemokraták megsemmisítése. Szerinte ha a

¹ Az Osztrák Szociáldemokrata Párt (SPÖ) nyerte meg 39,4 százalékkal a bécsi tartományi választást. Az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) második lett eddigi legjobb eredményével: 32,3, a Zöldek pártja 11,1, az Osztrák Néppárt (ÖVP) pedig 8,7 százalékot ért el a szerk. A szociáldemokrata-zöld koalíció Häupllel az élen tovább kormányozhat – a szerk.

szociáldemokraták nem tanulnak a felső-ausztriai kudarcból, „akkor végre esély lesz arra, hogy hetven év után felszámoljuk ezt az SPÖ-elfajzást”, mondta.

Forrás: http://index.hu/kulfold/2015/10/11/nagyon_eloretort_a_szelojobb_becsben/

Az Európai Bizottság elnökének nyilatkozata a 2015. november 14-i párizsi merényletek után

„A kik megszervezték és végrehajtották a támadásokat, ugyanazok az emberek, akik miatt a menekültek útra kelnek, és nem az ellenkezője igaz. Ezért nincs szükség az európai menekültpolitika teljes felülvizsgálatára. A kik elkövették a párizsi merényleteket, nem menekültek és nem is menedékkérők, hanem bűnözők; nem szabad a kettőt összekeverni” – mondta Juncker. Hozzátette: „Látok nehézségeket, de nem látom annak szükségét, hogy változtassunk általános hozzáállásunkon”.

Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnöke a G 20 csúcstalálkozón, 2015. november 15.

Forrás: http://hvg.hu/vilag/20151115_Jean_Claude_Juncker:_Nem_kell_valtoztatni.

Svédország történelmének legfiatalabb minisztere egy boszniai menekült

Aida Hadžialić Svédország történelmének legfiatalabb minisztere. 2014-ben, 27 évesen vállalt tárcát a boszniai származású, szociáldemokrata, muszlim vallást követő hölgy a svéd kormányban, aki ötévesen, gyermekként, családjával az 1991–1995-ös délszláv háború idején menekült Svédországba. Az oktatási tárca élére nevezték ki.

Aida Hadžialić a délkelet-boszniai Foca városában született, közel a montenegrói határhoz. Hátrahagyva házukat, vagyontárgyaikat kellett menekülniük. Egyetemi tanulmányait már Svédországban, Lundban végezte, jogi diplomát szerzett. Mielőtt oktatási miniszter lett, Halmstad városának volt alpolgármestere.

Forrás: <http://hallandsposten.se/nyheter/halmstad/1.3479868-aida-hadzialic-s-far-ministerpost>

A finn kormány támadása a kollektív szerződések ellen. A szakszervezetek megmozdulnak

A finn szakszervezetek elutasítják a legújabb kormányzati terveket, amelyek egyoldalúan csökkenteni akarják a kollektív tárgyalásokon elért béreket. Emiatt országos mozgósítást kezdeményeznek, és nemzetközi szolidaritást kérnek.

Szeptember 9-én [2015] az új jobboldali kormány megszorító intézkedések egész sorát jelentette be, amelyeket törvényekben akarnak rögzíteni. Ezek ellentétesek az érvényben lévő kollektív szerződésekkel, amelyek határideje csak a következő évben jár le

A kormány által „megoldásként” hirdetett tervezet magában foglalja a túlórákra járó munkabér jelentős csökkentését; a hétvégi munkavégzés hátrányos átrendezését; a táppénz leszállítását; a rendes évi szabadság csökkentését, és két nemzeti ünnep megszüntetését.

A szakszervezetek becslése szerint a változtatások együttesen a bérből és fizetésből élők jövedelmeinek 4–6 %-os csökkentését eredményeznék; legerősebben a leginkább kiszolgáltatott dolgozói rétegeket, mindenekelőtt a részmunkaidőben dolgozókat sújtják

A SAK, az STTK és az Akava szakszervezeti központok ezért szeptember 18-ára sztrájkot és tüntetést hirdetnek az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi Hivatalának (ILO) hatályos döntéseibe ütköző és az emberi jogokat is sértő törvénytervezetek ellen.

Forrás: <http://radikalisbal.blogspot.hu/2015/09/kormanytamadas-kollektiv-targyalasok.html>

Robert Reich²

És most a leggazdagabb 0,01 százalék

A leggazdagabb amerikaiak a nemzeti vagyonnak nagyobb részét birtokolják, mint bármikor majdnem egy évszázad óta. Mire költik? Mint várhattuk, saját sugárhajtású repülőgépekre, óriás jachtokra, műalkotásokra és luxusingatlanokra.

És a politikára is. Valóban, politikai kiadásaik gyorsabban nőnek, mint pénzköltésük bármi másra. Még a vagyonuknál is gyorsabban.

Emmanuel Saez (University of California, Berkeley) és Gabriel Zucman (London School of Economics) új kutatásai szerint az amerikaiak leggazdagabb évszázad százaléka most a nemzet teljes vagyonának több mint 11 százalékát birtokolja. Ez nagyobb részesedés, mint a felső 0,01 százaléké volt 1929-ben, a nagy

² A szerző a Kaliforniai (Berkeley) Egyetem professzora. (Chancellor's Professor of Public Policy, University of California at Berkeley)

összeomlás előtt. 16 ezer emberről beszélünk, mindegyiknek legalább 110 millió USD-ja van.

Egy módja annak, hogy ezt elképzeljük, összehasonlítani a vagyonukat az átlagos családdal. 1978-ban, a felső 0,01 százalékban a tipikus vagyon birtokosa 220-szor volt gazdagabb az átlagos amerikaiánál. 2012-re már 1120-szor gazdagabb volt.

Ennyi pénzt nehéz elkölteni.

Az ultra gazdagok sorban állnak az új Aeron AS2 magánrepülőgépért, amelynek 100 millió USD az ára, 11 személyes, van luxus ebédlője és zuhanyozója is, és négy óra alatt képes átrepülni az Atlanti Óceánt.

És a kétszintes lakásokra, a magasban. Az egyiket Manhattan legújabb „tű” tornya, a 90 emeletes One57 tetején éppen 90 millió USD-ért adták el.

Miért kell ezzel törődnünk?

Mert a gazdagságnak ezt a fenti robbanását lent a középosztály és a szegények vagyonának az eróziója kíséri. Az 1980-as évek közepén az amerikaiak alsó 90 százaléka együttesen a nemzet vagyonának a 36 százalékát birtokolta. Most kevesebb mint 23 százalék jut nekik.

A nagyobb nyugdíjak és házak ellenére, az alsó 90 százalék adóssága – jelzálog, fogyasztói hitel és diákkölcsön – még gyorsabban nőtt.

Egyesek úgy gondolhatják, hogy az alsó 90 százaléknak meg kell húznia a nadrágszíját és nem kell a takaróján túl nyújtózkodnia. Végül is, a kapitalizmus kemény sport. Ha felül sokat nyernek, míg az alsó 90 százalék veszít, ez sajnálatos, de ezt a játékot így játsszák.

De a felső 0,01 százalék a politikába is fekteti a pénzét. És ezek a befektetések megváltoztatják a játszma szabályait.

A 2012-es választási ciklusban (az utolsóban, amelyről jó adataink vannak) a felső 0,01% adományai a kampánypénzeknek több mint 40 százalékát tették ki, Adam Bonica, Nolan McCarty, Keith Poole, és Howard Rosenthal professzorok egy tanulmánya szerint. Ez hatalmas növekedés 1980 óta, amikor a felső 0,01 százaléktól az összes kampánypénzeknek csak a tíz százaléka származott.

2012-ben, mint emlékezhetnek, Sheldon és Miriam Adelson volt a két legnagyobb donor, akik megfelelően 56,8 illetve 46,6 millió USD-t adományoztak.

De az Adelsonok az ultra gazdagok hozzájárulásai jéghegyének csak a csúcsa voltak. A 400 leggazdagabb amerikai Forbes jegyzékének más tagjai közül 388-nak volt politikai hozzájárulása. 155 egymillió vagy nagyobb hozzájárulásból ezek negyvenet tettek ki.

A Fortune 500 vállalatok 4493 igazgatósági tagjának és vezérigazgatójának több mint négy-ötöde fizetett (a nem hozzájárulók közül sok idegen nemzetiségű volt, akiknek tilos adományozni).

Míndez a pénz a demokratákhoz és a republikánusokhoz áramlott.

A demokraták növekvő mértékben támaszkodtak erre. A 2012-es választási ciklusban több mint négyszer annyi pénzt kaptak a felső 0,01 százaléktól, mint a szakszervezetektől összesen.

A leggazdagabb 0,01 százalék nem jószívűségből adakozik, hanem a pénztárca-ja érdekében.

A politikai befektetéseik kifizetődnek saját maguk és vállalkozásaik kisebb adói formájában, szubvenciókban a cégeik számára, kormányzati mentőcsomagokban, szövetségi vizsgálatokban, amelyek olyan rendezéssel végződnek, hogy a társaságok nem erősítik meg vagy tagadják a tényeket és a vezetők nem mennek börtönbe, felvizezett szabályozásokban és a trösztellenes törvények végrehajtásának elmaradásában.

Mióta a felső 0,01 százalék nagy befektetéseket helyez a politikába, a vállalati profitok és a részvénytörzsek rekordszintet érnek el. Az 1980-as évek közepe óta ez a leggazdagabb 0,01 százaléknak a vagyonát átlagban évi 7,8 százalékkal növelte.

De az alsó 90 százaléknak nincs sok részvénye. Ők a béreikre támaszkodnak, amelyek csökkenő irányzatúak. És valami okból a politikusok nem látszanak különösebben szándékozni, hogy megfordítsák ezt az irányt.

Ha tudni akarják, hogy mi történt az amerikai gazdasággal, kövessék a pénzt. Ez a leggazdagabb 0,01 százalékhoz vezet.

És ha tudni akarják, hogy mi történt a demokráciánkkal, kövessék a leggazdagabb 0,01 százalékot. Ez a politikusokhoz vezet, akik eladják a demokráciánkat.

Forrás: And Now the Richest 0,01 Percent, 2014. nov. 18.

http://www.huffingtonpost.com/robert-reich/and-now-the-richest-01-pe_b_6177200.html

Fordította: *Szende György*

Pankovits József

Aczél György és Giorgio Napolitano viszonyáról

Hasonlóságok, különbségek és metszéspontok két életúton

Az Olasz Köztársaság XI. elnöke, Giorgio Napolitano kilencvenedik életévéhez közeledve 2015 januárjában leköszönt tisztéről, alkalmat teremtve ahhoz, hogy felidézzük pályájának egy-egy mozzanatát, ezek némely magyar vonatkozását és nem mellékesen szívélyes kapcsolatát a közelmúlt hazai politikatörténetének egyik fontos személyiségével, Aczél Györggyel, akiről önéletírásában külön is, és tisztelgően megemlékezett.

Ismeretségük és kapcsolatuk a múlt század '70-es éveire megy vissza, amikor mindketten kultúrpolitikusok: Aczél állami és pártvezetői minőségben, Napolitano mint az ellenzéki Olasz Kommunista Párt felelős vezetője játszottak szerepet. A '70-es évtized folyamán többször találkoztak, kicserélték tapasztala-

lataikat és véleményeiket a kulturális politikáról, nemzetközi kérdésekről, más egyebekről, családi együttléteikkel intimtást kölcsönöztek barátságuknak. A „rövid” 20. század lezárulása mindkettőjüknél sorsfordító jelentőségűnek bizonyult: Napolitano pályája felívelt, az első számú közjogi méltóság csúcsáig emelkedett, míg Aczél az ún. létező szocializmus összeomlásában személyes tragédiájának beteljesülését látta és ebben a tudatban távozott az élők sorából. Mielőtt bárki fantáziálni kezdene, hogy íme működésbe lépett a történelmi igazságszolgáltatás, mivel a demokrata eurokommunista Napolitano köztársasági elnök lett, a létező szocializmus majd minden vétségében elmarasztható Aczél elnyerte büntetését – ki kell ábrándítanunk azon bárkiket, akiknek fejében megfordulhat ilyes gondolat, mert a látszat ellenére, nem erről van szó, a történelem nem automatizmusok szerint ítél, de ezen kívül is érveket sorjáztatunk az ellenvéleményünkhöz, előrebozsátva, hogy maga Napolitano megértő szolidáris emberséggel, igaz barátságával viszonyult a „kései” Aczélhoz is.

Aczél, persze, nem kell aprólékosan bemutatnunk, minimális tájékozottsággal elhelyezhető a hazai politika világában, jól tudható, hosszú évtizedeken át a hierarchia magaslatán posztolt, hatalma és hatalomgyakorlása a kulturális életre terjedt ki, azon túl mint az MSZMP Politikai Bizottsága tagjának befolyása más területeken is érvényesült – megállapíthatóan jóvátehetetlen kilengések nélkül. A kultúra ügyeiben teljhatalommal bírt, amit „szubjektívizmussal, elfogultsággal”, nem mindig közmegelekedésre gyakorolt, politikájának támogatót, túrt és tiltott alanyai vagy haszonélvezői, vagy szenvedői lehettek sajtóságos eljárásainak, aminek ugyanakkor nemzetközileg is elismert sikereit, eredményeit, nyitottságát és a többi szocialista országhoz mérten szabadabb légkörét számon tarthatja az utókor. Joggal írja Agárdi Péter: „A hatvanas évek derekától a kulturális élet táguló falai között... nem volt olyan ideológiai egyenirányítás és adminisztratív túlszabályozottság, mint a politikai nyilvánosságban, bár voltak tilalmak, bürokratikus és objektív korlátok.” Személye egyértelműen a párt reformkommunista szárnyához illeszkedik, híve és szószólója a reformoknak, hamisítatlan egyéni reformeri vénája miatt, szovjet vezetők kívánságára, következett be később a mellőzése, kirekesztése közvetlen hatalmi helyzetéből.

Napolitano az olasz politika több pártban, civil szervezetekben és kulturálisan is tagolt nagy nyilvánossága folytán Aczélhoz képest szinte kulturális konfliktusok híján levő, átláthatóbb tevékenységű személyiség – mint kultúrpolitikus tényleges „miniszteriális” hatalom nélkül az ideológiailag szintén pluralista Itáliában nem követhetett el „aczéli” vagy akár „aczélos” kultúrpolitikai hibákat, más szempontokból pályájának állomásain előfordulnak ellentmondások, vitás momentumok. Fiatalon, huszonévesen lett a kommunista párt tagja – amelyre (a pártra, nem Napolitanóra, aki liberális környezetből származott és a liberalizmus végig kitörölhetetlen nyomokat hagyott politikusi énjén) az ’50-es években ráragasztható a „sztálinista” jelző – ebben a pártban viharos gyorsasággal vezető lett Nápolyban és Casertában, ennek a régióknak a parlamenti képviselője, sőt a Központi Bizottság tagja, később pedig a szűk felső vezetésben különböző

funkciókban bizonyította képességeit. Miként említettük, irányította pártjának kulturális politikáját, majd a gazdaságpolitikáját, a külügyeit. Sokoldalú tevékenységéről könyvei, cikkei, parlamenti beszédei referálnak. Pályafutásában az 1956-os év – a Központi Bizottságba történt beválasztását és a magyar drámát alapul véve – mérőkövön az olasz politikán, az Olasz KP-n áthul-lámozott az 1956-os forradalom eseménysorozata, differenciálta és állásfoglalásra készítette a párttagságot, a párton belüli áramlatokat, a vezetőket, az egyes tagokat, a szimpatizánsokat és a szövetséges, eladdig „népfrontos” szocialistákat. A viták és nézeteltérések kavalkádjában a párt elvesztette 2-300 ezer tagját, azokat, akik elítélték a szovjet katonai intervenciót és a történetek ellenforradalmi definícióját. Napolitano nem tartozott közéjük, a párt gerincét alkotó másfél milliót meghaladó taggal együtt maradt választott politikai közösségében, vállalva a párt további megpróbáltatásait és küzdelmeit. Ismeretes az is, hogy 1956 vitája az OKP-ban sohasem ült el teljesen, a párt irányvonalának alakításában, a demokratikus értékrend iránti elköteleződésben, az önálló nemzeti és nemzetközi útke-resésben 1968-al együtt viszonyítási alap, megkerülhetetlen revideált fogódzó. Revíziójának és ártértékelésének egyik gerjesztője épp Napolitano, akinek a meg-győződésében ezért az 1956-ostól eltérő megítélés megingathatatlan támpont – olyanmíra, hogy 1956 ötvenéves jubileumának ünneplésére Súlyom László meg-hívását elfogadva már azzal a nyilatkozatával a tarsolyában érkezett, miszerint annak idején 1956-ban a magyarországi események értékelésében Pietro Nenni szocialista vezetőnek volt igaza, Nenni pedig „neokolonialista” cselekménynek minősítette a szovjet beavatkozást, a fellázadt felkelők eltiprását. Nyilatkozatát megelőzte a komplex felülvizsgálat elvi szembesítéseinek folyamata: 1986-ban, 1956 harmincadik évfordulója által kiváltott különböző politikai irányokból és szándékokból eredő reflexiók hatására vett hevesebb lendületet az addig sem elal-vó viták újabb fordulója. Napolitano önéletrajzi könyvében, tehát még 1986-ban vallomást téve írja, nyilvánosan el akarta ismerni, hogy az OKP 1956. decem-beri VIII. kongresszusán Antonio Giolitti kritikus felszólalása a pártnak a ma-gyarországi szovjet beavatkozással egyetértő politikájáról a felszólalót igazolta. Napolitanónak meg kellett tennie ezt az önkritikát, mert ugyanazon a kongresszusi fórumon keményen polemizált Giolitti álláspontjával – az eltelt időben belátta, hogy hibázott. (Ezt az önbírálatát vonatkoztatta azután 2006-ban Nenni igazá-ra, aki szocialista pártvezetőként pártja nevében ez ügyben élesen elhatárolódott mind az OKP-tól, mind az SZKP-tól.) „Úgy vélem – írta könyvében Napolitano – bizonyos konformisztikus célzatosság vezetett akkor, ám magatartásomnak és mások magatartásának, akik felmértük a tévedés súlyát, magyarázata összetet-tebb indoklást igényel. Imperatívusként egyfelől izgalomban tartott bennünket a tudat, mely szerint ellenfeleink részéről kívülről jövő támadásokkal, a bom-lasztó megkülönböztetések kockázatával egyúttal a belső harcokkal szemben védenünk kell a pártunkat, különben évtizedekre hátralöknek bennünket... Más-felől befolyásolt bennünket mindenekelőtt az is, hogy Itáliában az OKP szerepét és akcióját a Szovjetunió vezette „szocialista tábor” sorsától elválaszthatatlanul

értelmeztük, és mint legfőbb szükségszerűséghez csatlakoztunk érinthetlenségéhez az „imperialista” kihívást tekintve, amit csak a szovjet vezetés lett volna képes megfelelően értékelni.”

Ez volt a párt tagsága és vezetésének szeme előtt lebegő, a többség magatartását meghatározó premissza. Ugyanakkor – fejtette ki Napolitano – „elhanyagoltuk a liberális demokrácia értékrendjét, a szabad intézmények semmivel nem helyettesíthető szerepét, a szabadságjogok garanciáját, mint a gondolat- és sajtószabadságét, a hatalommegosztást, a pártok pluralitását, a politikai kisebbségek védelmezését. Mindezeket nem lett volna szabad félretenni, hanem már akkor a párt politikájának szerves részévé kellett volna avatni, ugyanis a demokratikus intézmények és jogok nem a szocialista társadalom építésének, a szocialista forradalom elviselhető feláldozására valók, amit képviseltünk és amin nyugodott a magyarországi szovjet beavatkozás védelme, valamint még ezen felül irreleváns eszme gyanánt figyelmen kívül hagytuk a nemzeti függetlenség tiszteletének elvét is.”

Föltételezhetően a hazai '56-os szervezetek hangadóinak az OKP-ban és személyesen Napolitanónál lezajlott katartikus önvizsgálatról sejtelmük sem lehetett, mert egyébként talán nem szórják botránykavicsaikat az elingoványosodó magyar közélet iszapjából felbugyborékoló zavaros vizekbe azzal, hogy számon kéri Súlyom László köztársasági elnöktől, hogy mi az ördögnek hívta meg a frissen köztársasági elnöknek megválasztott Napolitanót 1956 jubileumára, aki „nemzetközi segítséget nyújtott” a magyar szabadságvágy elfojtásához. (Napolitano 1956-ban magáévá tett egyfajta véleményt, amit „nemzetközi segítségnyújtásnak” nevezni erős túlzás.) A polémiáknak még voltak utóregzései – az olaszországiakra visszatérünk.

1956 Aczél és Napolitano életének egy-egy szakaszát éles vágásban metszi be. A körülmények nyilvánvalóan nem azonosak, jóllehet ha valakinek módja van olasz és magyar visszaemlékezéseket meghallgatni, rengeteg hasonlóságot észlelhet. Az eseményekről ma már számtalan forrás és információ áll rendelkezésre. Ezekből kiderül, mennyire zavarosak voltak egyes szituációk, mennyire ellentmondásos véleményalkító behatások váltogatták egymást vezető pártemberek köreiben is, milyen változatos és változékony megnyilatkozásokat generáltak ezek, megelőlegezve a Pozsgay Imre nem felejthető 1989-es rádió-showjával útjára bocsátott történelmi quiz-játékot, megválaszolando azt a lázba hozó kérdést, mi is zajlott 1956. október 23-tól november 4-ig: lázadás, népfelkelés, forradalom, ellenforradalom? Pusztán utalni kívánunk arra, hogy a probléma eldöntése nem lehetne (nem lehetett volna) deklaráció tárgya, csak alapos és elfogulatlan tudományos elemzés következtetéseiben nyugodhatna, amit később újabb és újabb vizsgálódások még módosíthatnak, árnyalhatnak és kiegészíthetnek.

Olaszországban annak idején a baloldalon szenvedélyes viták folytak a magyar helyzetről (lásd erről a 4. sz. lábjegyzetet), hozzátéve, hogy a jobboldal és a szélsőjobboldal vita nélkül, instrumentálizálva az alkalmat kíméletlenül rátámadt az OKP-ra, mint arra a pártra, amely megfontolásait és fenntartásait jelezve, bel-

ső vívódásait nem elhallgatva, megosztva a közvéleménnyel, ámde mégis kiállt a szovjet beavatkozás mellett, viselve annak ódiumát, hogy egy lapra kerül a magyarokat gyilkoló Szovjet Hadsereggel – ahogyan a korabeli hivatalos olasz propagandagépezet sokkolta a közhangulatot egyébként ténszerűen, mert Budapesten és néhány más ponton véráldozatot követelő háborús színezetű útközetek robbantak ki. Itáliában megrohmozták az OKP székházait, antikommunista tüntetéseket szerveztek országszerte. Napolitano könyve is szól megpróbáltatásuk tétjéről, Togliatti pedig az említett VIII. kongresszuson az ultima ratio eszközeként név nélkül egy fasiszta politikus példájára hivatkozott, aki dicsekvően előadta, fegyvert vitt Budapestre a „forradalmárok” megsegítésére. 2006-ban egy nemzetközi, 1956 tárgyában rendezett milánói konferencián alkalom volt idézni Togliatti beszédének eme passzusát, mire az épp elnöklő Antonio Carioti – a *Corriere della Sera* újságírója, történettudományi szakkikkek, recenziók szerzője – Mirko Tremaglia személyében tettesként kapásból megnevezte a szóban forgó, parlamenti képviselőként közismert neofasisztát. Csak megjegyzésként: voltak felkelők és forradalmárok, akik – ha tudják, kicsoda Tremaglia – fegyverrel a Dunába dobják, és voltak olyanok, akik Tremagliát ünnepeve kapva kapnak utánuk, amennyiben igaz a történet. Még egyszer: 1956 a különböző megmozdulásoknak sokkalta bonyolultabb áradó sorozata volt annál, hogy ex katedra kinyilatkoztatás eligazítson bennünket egyszer s mindenkorra.

A bonyodalmakat illetően épp a Napolitano 2006-os magyarországi meghívásával kapcsolatos vita szolgáltat további adalékokat, ugyanis az olasz jobboldali sajtó nagy hangon tetemre hívta Napolitanót, amiért csak Nenni igazáról nyilatkozott, úgymond Nennitől kért elnézést a korabeli szocialista–kommunista vitában tanúsított magatartásáért, a magyarokra viszont nem vesztegetett pardont. A hangvételeben és zsurnalisztikai fogásaiban nem válogatós jobboldali orgánium – a Berlusconi szócsövének tekinthető *Libero* – 2006. augusztus 30-iki számának első oldalán öles betűkkel hozva címében és alcímében („Napolitano, mondj valami becsületeset”, „A magyaroktól ’56-ért elnézést kellett volna kérnie, ehelyett ezt egy halottól, Nennitől kérte”) terjedelmes cikkben, bőséges ’56-os budapesti fotókkal illusztráltan vegzálta a köztársaság elnökét. Váratlanul ugyanabban a lapban Francesco Cossiga, 1985–1992 között ugyancsak köztársasági elnök, kereszténydemokrata politikus kelt Napolitano védelmére nem kisebb terjedelmű nyílt levelében, „Majd én megmondom nektek, kicsoda Napolitano” címmel, illetve mondandójának lényegét az alcímbe summázza: „Kommunista volt, az marad, ezért nem fog bocsánatot kérni a magyaroktól”. A lényeg valóban ez, azonban Cossiga részletes érvelése idézésre érdemes: „Nem helyénvaló szemrehányást tenni Napolitanónak azért, mert támogatta a szovjetek magyarországi irtóhadjárátát. Nem különben helytelen vitatni „személyes önkritikájának” elégtelenségét. Igaz, csak a történelmi ítéletét és nem az erkölcsit változtatta meg. Kommunista volt és az is maradt. Én azonban becsülöm a következetességét. Nem tért meg „nyugatos demokratává!” Cossiga e szintetikus véleménye után bevezetésképpen elmondja, hogy szemtanú volt ’56-ban, amint az olasz képví-

selőházban a szovjet beavatkozásról folyó vitában Gaetano Martino külügyminiszter előterjesztette a tiltakozó határozati javaslatot, mire a kommunista parlamenti frakció kórusban tüntető kiáltással éltette a „dicsőséges Vörös Hadsereget” (N.B.: Napolitano tagja volt a frakciónak – P.J.), és később is az olasz kommunisták szolidarizáltak (Napolitano is) magyar elvtársaik megtorló akciójával, azonban mindezt csak a kor logikáján belül lehetséges értelmezni – folytatta érveit Cossiga: „Nem habozom nyilatkozni: ha én kommunista lettem volna, elfogadom a magyarországi inváziót és az antikommunista, katolikus-nemzeti [sic!] jellegű felkelés kemény elnyomását. Az SZKP és a „testvérpártok” felfogása szerint, ha Magyarországon megbukik a szovjet rendszer, és Magyarország kiválik a Varsói Szerződésből... ahogyan Nagy [Imre] proklamálta, az a Szovjetunió vezetésével az Atlanti Szövetségnek és az Európai Közösségnek szembeszegülő politikai, gazdasági és katonai front szilárdságára nézve súlyos fenyegetést jelentett volna. Ez olyannyira igaz, hogy a reális szocializmus rendszerének felbomlása akkor kezdődött, amikor a Magyar Népköztársaság kormánya megnyitotta az osztrák határt, és Csehszlovákiából elindulhattak a kommunista Németországból menekülők... A Vörös Hadsereg magyarországi inváziójának és a felkelési mozgalom elnyomásának elfogadása, támogatása az OKP-ban egyhangú volt” – eltekintve az említett 2-300 ezer kilépő párttagtól és a nem csituló vitáktól. Senkinek nincs joga tehát – hangsúlyozta Cossiga – számonkérni Napolitanót a múltjáért, múltbeli véleményéért. Elegendő beérni azzal, hogy hibásnak tartja akkori álláspontját, mert az akkori hibás kommunista politika – így Cossiga – akadályozta a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődését új formák és pozíciók meghódításában, ezért megváltoztatta „történelmi ítéletét” – ennél többet egy volt kommunista (aki Cossiga szerint ma is az) nem tehet, Napolitano nem a damaszkuszi úton lovagoló Szent Pál. A hasonlat találó, noha Napolitano ekkor már több mint húsz éve pártmunkában azzal foglalkozott, hogy az OKP politikáját elfogadtassa a nyugat-európai szociáldemokrata mozgalommal és az amerikai politikával is, miközben a párt és személye szerint Napolitano elvileg-ideológiailag egyre közelebb került a szociáldemokráciához, vagyis a „nyugatos demokráciához”. Az olasz kommunisták azonban – és véleményem szerint Cossiga, bár ezt nem formulázza, de ráérez – hasonulva a szociáldemokráciához – méltán ragaszkodtak és ragaszkodhattak is a saját demokratikus hagyományaikhoz, a demokráciához kapcsolódó elkötelezettségükből fakadó elveikhez, egyszersmind kommunista-internacionalista identitásukhoz. Többek között ennek Pietro Ingrao, az olasz mozgalom másik nagy öregje, az 1915-ös születésű és e sorok lerovásánál még élő alakja³ adott hangot, kijelentve, hogy kétség kívül Giolittinek és Nenninek igaza volt akkor, „de számomra Napolitano ítélete kissé sommásnak tűnik. Számolni kell(ett) a baloldali szakadással is, mielőtt kimondják Nenni igazát.”

Visszatérve Aczél és Napolitano életívének párhuzamára leszögezhető, hogy egy dolog átélni és immanens, valamint gyors illanó fejlődésében követni adott

³ Röviddel ez után Ingrao (100 éves korában) meghalt. Életútját lásd e kötet Elhunytak rovatában. (A szerk.)

szituációt Magyarországon vagy Itáliában (Magyarországon életveszélyben cselekedni, politikai véleményt képviselni – Itáliában más viszonyok között, nem feltétlenül életveszélyben megtenni ugyanezt), és más dolog évtizedekkel utóbb elemezni a történeteket, új és új tényekkel szembesíteni azokat, megalkotni a letisztultabb képet, a csiszoltabb felfogást itt és ott. Aczél – a saját '56-os élményei alapján – megérthette az olasz kommunisták és Napolitano '56-al kapcsolatos dilemmáit, ezek evolúcióját, még talán az újraértékeléseiket is, ami összefüggött – és ezt nem is lehetett tagadni - a „létező szocializmus” visszatérő rendellenességeivel, meg-megújuló válságaival, az 1968-as csehszlovákiai, illetve a sokszoros, 1981-ben kulmináló lengyel krízisekkel, nem utolsósorban saját nézeteinek változásával. Felfogásukban lehetnek nézeteltérések, de ezek többnyire baráti eszmecserékben feloldódtak, részben megoldódhattak vagy redukálódhattak, az eltérő álláspontok tiszteletben tartottak, ennyiben párhuzamos síneken futott életútjuk. A két pártpolitikus kapcsolatának létrejöttékor Napolitano már nem a vezetés vonalát kritikátlanul kiszolgáló politikai süvölvény, már kiforrott és érett, „fölépített” politikus, aki leszámolt az OKP egykori szektás, sztálinista múltjával, a párt kulturális politikájában is – nem személyes műveként, több vezetőtársával, élvonalbeli kommunista értelmiségiekkel együtt – elvetette a zsdánovista sémákat, a kultúra, a művészetek és a tudomány szabadságának érvényesítésével fáradozott azon, hogy a párt pozíciói az értelmiség köreiből a lehető legszélesebbek legyenek. Az OKP-nak a '70-es évekre csaknem sikerült hegemon helyzetbe kerülnie a kultúra olasz világában. Aczélnek az olasz párt kulturális politikája halhatatlanul imponálhatott, módszereikből szívesen átvett és alkalmazott néhányat a saját gyakorlatában. Azonosult a Gramsci részéről kidolgozott hegemonia-elmélettel, ezzel egyidejűen a magyar, a nevéhez kötött irányítási „modelljének” egyes elemeit elismertette olasz barátaival, más nyugati kapcsolataival. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy Aczél nyílt, őszinte és tehetségesen polemizáló szellemes vitapartner volt külföldön is, aki az általános magyar reformtapasztalatokba helyezve kulturális politikáját megszerezte annak az akkor lehetséges elismeréseket. Természetesen az „aczéli” kulturális politika, szélesebb értelemben a hazai viszonyok között folytatott és döntően az általa irányított „eszmei-ideológiai harc” részben külső okoknál fogva nem léphetett az olasz párt elvárta abszolút kulturális és ideológiai szabadság talajára. Ennyiben is maradtak nézeteltérések, különbségek „druszája” (egyik levelében „druszámnak” szólította Napolitanót, az olasz „Györgyöt”) és a maga által kifejlesztett kultúrpolitikai gyakorlat filozófiája között. Azonban ezek is a „közös cél” – a szocializmus építése – és a baráti eszmecsere keretei között mozogtak, nem haladták meg az „elvtársias” párbeszéd normáit, ahogyan Napolitano Aczélhoz küldött mintegy tucatnyi levelében minden alkalommal megállapította ezt.

Úgy vélem komolyabb vitafelület Aczél részéről Napolitano irányában a hazai ellenzék aktivizálódásának ütemében nyílhatott és jelenthetett bizonyos tehertételt, képezhetett – ha tetszik – metszéspontot a kapcsolatukban, jóllehet Aczél Napolitanóhoz írt levelében kellő nagyvonalúsággal tárgyalja az ellenzék,

a szabadságjogok kérdéskörét. Kérdés azonban, hogy személyes „hozzáállása” mennyiben volt megalapozott, és milyen viszonyban állt pártjával. Az OKP és személy szerint Napolitano pártja irányvonala szerint a tolerancián túlmenő – a korlátozott magyar toleranciát messzemenően meghaladó – attitűddel viszonyult a hazai ellenzéki kezdeményezésekhez, mozgolódásuk megnyilvánulásaihoz. 1981. június 10-én a *Corriere della Sera*-ban megjelent Haraszti Miklós feltűnést keltő esszéje – „Kései bevezetés a kádárizmusba” –, ami nem kerülhette el Napolitano és pártja figyelmét, későbbi távlatban pedig a magyar ellenzékiiség formáinak zászlóbontása még élénkebb figyelemfelhívást jelentett. Egyszerűen szólva: az OKP akkori ellenzéki pártként foggal-körömmel harcolt saját jogaiért, beleértve az ellenzéki státuszból kormányra vagy kormányba kerülésének lehetőségét. Hangoztatta: majdani kormányzati pozíciójában is maradéktalanul biztosítani fogja az ellenzéki politikai tényezők szabadságjogait, következésképp elképzelései szerint mi sem természetesebb annál, hogy egy szocialista országban az akkori körülmények, illetve a leendő olasz szocialista viszonyok között az ellenzék normális működése zavartalan legyen, intézményesen tiszteletben tartott normatívaként érvényesüljön a közéletben. A gondolatmenet nem talált Aczélnál, még kevésbé az MSZMP-nél egyetértésre, amely hatalmi monopóliuma örökkévalóságának illúziójában ringatózott – ettől Aczél sem volt mentes. Ő épp azzal is meg volt bízva, hogy „kezelje” az ellenzéket, mi több: meg volt győződve arról, hogy meg is tudja oldani ezt a feladatot. A fejlemények köztudottan nem őt igazolták.

Az ellenzékkel kapcsolatos politikai kérdések kommunista magyar politikus szemszögében nyomasztó súlya – ha nem is állította frontálisan szembe egymással a két Györgyöt, a „druszákat” – törésvonalat húzott köztük, de tényleges törést mégsem okozott. A levélváltásokban nincs nyoma sem törésvonalnak, sem törésnek, csak utalásokat találni a különböző nézetek ütközésére. A politikában törésvonal és törés között elég nagy a különbség: a törésvonalon párbeszéd és vita folyhat, eszmecsereben az álláspontok közeledhetnek vagy távolodhatnak egymástól, az esetek bizonyos részében elkerülhető a törés, máskor a törésvonalon újból megpezszdül a vita és kezdődik minden előlről, pontossággal nem megjósolható véggel. Aczél és Napolitano között nem következett be visszavonhatatlan törés, nem képződött betemetetlen szakadék – tanúskodnak erről Aczél György Napolitanohoz intézett levelei és Napolitano önéletírásába foglalt, az egyik terjedelmesebb levélhez fűzött válasz-kommentárja, tisztelegése Aczél alakja előtt.

Ahogy Magyarországon (és általában a „szocialista táborban”) a rendszerváltozás tendenciája nap mint nap előbbre jutott, ahogy a „tábor” pártállami állásai sorra leomlottak, úgy hatalmasodott el Aczél Györgyön elkeseredettsége, személyes drámájának beteljesedése. Csüggedt lelkiállapotában levelekben fordult olasz barátjához, akivel talán egyedül a kommunista mozgalom kozmológiai dimenziójában rokonléleknek vélte magát, akivel barátságban lévén megértethette magát. Kádár János – akivel ugyan szoros kapcsolata életük vége felé meglapult, de évtizedek közös erőfeszítései összefűzték őket – meghalt. Nyers Rezső,

aki Aczélhoz mérten közgazdászként pragmatikusabb reformer volt, szerepet talált magának az MSZMP utódpárti vezetésében, nem tűnhetett ideális partnernek meghányani-vetni a sorsfordulót. Más, a „szintjének” megfelelő egykori vezető felfogásbeli különbségeknél fogva nem jöhetett számításba, sokan mások magára hagyták. Aczél bizonyosan magányosabb lett, kezdetben félig-meddig, később egészen megbélyegzett, szinte számkivetett emberré vált. Napolitanóhoz írt levelei tökéletesen visszatükrözik ezt a lelkiállapotot. Ezeket ma már csak az értheti meg, akit valamilyen módon és mértékben – személyes tapasztalatból, családi örökség vagy megélt élmény szerint – megcsapott a két-hárommal ezelőtti rendszer kizsákmányoltjainak, kisemmizettjeinek, a történelmileg megalázottaknak és elnyomottaknak az oldalán vívott osztályharc tüzének lángja (esetleg Moldovára gondolva és egy másik képét kölcsönözve: a láng füstje). Anakronizmus lenne mindez? Lehet, hogy annak hat, pedig az elnyomottakat kardlapozták, börtönbe zárták, megkínózták, meggyilkolták, kivégezték, barmokként háborús vágóhidakra terelték, vagy ami ugyanaz, haláltáborokba zsúfolták, ahonnan a százalékok és ezrelékek törtrésznyi esélyével menekülhettek csak meg – e borzalmak túlélőinek nagy részébe az a láng beleégette az osztálygyűlöletet, a bosszúvágyat, ezek kiélését, aminek alkalomadtán meglett a reakciója. Történelmünk írott lapjai tele vannak e fordulatok – akciók és reakciók – egyelőre mindkét irányból elfoglult leltárával, még ha a megőrkített szereplők nem mindegyikének a mentalitását jellemezte is a bosszúszomj vagy az osztálygyűlölet. Azt hiszem, Aczél derűs alaptermészete megőrzött valamit ifjúkori színészi hajlamából és bohémságából, pszichéjét nem töltötte ki az osztálygyűlölet. Napolitanót is úgy képzelem el, hogy idegen tőle a politikai karakterisztikának ez az egyébként nem természetellenes vonása (érdekességként ötlük föl bennem, ő is egyetemista korában belekóstolt a színészet mesterségébe). Külön szerencséje azonban az, hogy Olaszországban a politikai kultúrák egymásra épülése harmonikusabban valósult meg, mint nálunk. Bár az elnyomottakat ott sem kímélték, az osztályharc véresége és véráldozata nem ismeretlen fogalom, még az is megtörtént, hogy egy rosszlemkű tábornok, Bava Beccaris ágyúval lövetett a sztrájkoló proletárookra Milánóban – igaz nagyon régen, 1898-ban. Azóta a különböző politikai kultúrák – a faszizmustól eltekintve – hosszú periódusokban viszonylag békésen, egymást tolerálva, olykor kiegyezve szimbiózisban éltek egymás mellett, demokratikus csatározásokban intézték el egymásközi ügyeiket, lett légyen szó konzervatívok és liberálisok, kereszténydemokraták és szociáldemokraták, kereszténydemokraták és (euro)kommunisták közötti viszályokról, politikai ütközésekről. A kultúráknak ez a demokratikus kölcsönhatása magyarázza Napolitano és Aczél jószerivel árnyékolatlan baráti viszonyát, nézeteik cseréjét, de eklatáns például Francesco Cossiga – iskolapéldának is felfogható - *Libero*-cikkét is.

1989-ben, a politikai változások felgyorsuló menetének közepette Aczél két levelet írt Napolitanónak, egy rövidet és egy hosszabbat. A rövidben is összefoglalja legfőbb tételeit életének három válságos korszakáról, a harmadikat minősítve a legnehezebbnek. Első az 1949-es volt, amikor Rákosiék letartóztatták

és bebörtönözték („öt és fél évre”). A második 1956-hoz járult, a harmadik pedig épp az akkori aktuális válság, ami azért a legnehezebb és a legfájóbb talán mind közt, mert „egy nagyszerűen indult reformfolyamat válik egyre kuszábbá... egyáltalán nem amiatt, amit ellenfeleink, vagy ellenségeink állítanak rólunk, miszerint a kommunizmus reformálhatatlan, hanem a szubjektív feltételek nem megfelelő volta miatt.” Kádárt is felelőssé teszi a kialakult helyzetért, amiben kétségtelenül van igazság, jöllehet Kádártól, Aczéltól és az MSZMP szétesésétől függetlenül objektív szükségszerűségként gördült a történelem kereke – előre vagy hátra? Ezen, mint általában a történelmi kérdéseken, lehet vitázni. Kádárt – Aczél benyomása szerint – azért terheli feltétlen felelősség, mert képtelen volt folytatni a reformokat. A hanyatló Kádárról megformálta azt a képet, amit 1990 táján jegyzeteiben rögzített, s amit később Vida István magyarázó kommentárjával a Rubicon közölt: „A ’80-as évektől már ott áll előttünk a köarcú, magába húzódo, a hízelgést is kedvelő, magányos ember. Nem tudja, de már látszik, küszködik az élet lezárásával... Mindezt tetézte, hogy 1985-től megváltoztak azok a koordináták, amelyek politikáját behatárolták. A Szovjetunióban hatalomra jutott Gorbacsov, megkezdődött a peresztrojka. A szovjet elnyomás megszűnt, a szovjet vezetést támogatta, bátorította a magyarországi reformpolitikát, többé nem kellett félni a sztálini stílusú szovjet retorziótól. A béklyó lehullott, és kiderült, hogy az MSZMP főtitkára nem tud élni az új lehetőséggel, sőt állandóan attól fél, hogy Gorbacsov megbukik, megkezdődik a visszarendeződés, és ezért visszafogja a magyarországi reformpolitikusat...” Ehhez csatolható gondolattal írta Aczél Napolitanónak érdekesnek tűnő metaforával kifejezve, hogy nem sikerült a „jó monarchiából átjutni a köztársaságba”, mivel megtorpantak a reformok s a már hivatkozott személyi feltételeket illetően Aczél hozzáteszi még, hogy Kádár körbevette magát „faragatlan reformellenes” emberekkel (Napolitano interpretációja, Aczélnál ők a „primitív káderek”), akikkel természetesen nem lehetett a reformokat folytatni. Ahogyan Napolitano idézi: „reformerek nélkül nehéz reformálni.” Ebben a kontextusban, a második levelében, teszi szavá Aczél a párt szétesésére vonatkozó, személyiségét gyötrő emészthetetlen problémáját, élesen bírálva azokat az egykori dogmatikusokat, akik „túllicitálökként a múlt átfestői”, és „akik ma ultra-reformerekként próbálják önmagukat átmenteni”, akiket természetesen a Kádárénál is nagyobb felelősség terhel az objektíve kialakult válság elmélyítésében. Ők szubjektíve, „szektarianizmusukkal és karrierizmusukkal” járultak hozzá a helyzet további romlásához, magának Kádárnak a megbuktatásához, és a párt bomlasztásához; a pártra felbomlás, a rendszerre a választásokon vereség vár – vont mérleget Aczél. A hang keserősége és személyessége mellett megjegyzendő, hogy a párt szétesésének folyamata – amire lentebb visszatérünk – alapos vizsgálatot érdemelne, mert a baloldal jelenlegi állapotának gyökerei ezekbe az összefüggésekbe ereszkednek.

A hosszabb levél – amit, kordokumentum jellege miatt, egészében mellékelünk – részletezi Aczél mondandóját. Levele célba talál Napolitanónál, gesztusra ösztönzi, könyvében ismerteti és értékeli mind az „erőtéljes”, bizonyos értelem-

ben megrázó hatású levelet, mint „nagy emberi és történelmi dokumentumot”, mind Aczél politikai teljesítményét, elismeréssel adózva ennek. Az Aczélról szóló alfejezet címe összefoglalja a levél címzettjének értékelését: „A vereséget szenvedő reformer története”. Kifejti Napolitano, olyan valakiről kíván írni, aki „a kommunizmust felülről akarta megreformálni, illetve mérsékelni hatalmi gyakorlatát, ám sorsa személyes tragédiáját példázza”, egyúttal „a kommunizmus történetének nem elhanyagolható aspektusát”. Másként szólva: „a kommunista pártok története homályos összetettségének emblematikus históriáját, amelyet ki kell vonni a hátrányosan megkülönböztető ítélezések hatálya alól, hogy tisztellessük az olyan megalázott és vereséget szenvedett reformisták, mérsékelt politikusok alakját, mint Aczél György.”

Napolitano politikai kulturájától idegen és ellenszenves számára az, hogy Aczél – aki reformizmusával Magyarország javát szolgálta, aki hozzájárult a többi szocialista országhoz képest szabadabb légkör kialakításához – ne mozdulhasson ki öreg napjaiban, élete alkonyán a lakásából, mert a bűnbakképzés eredményeként mint áldozati bárányra méltatlanul újjal mutogatnak rá. 1991-ben – akkori európai parlamenti funkciójából adódóan – Budapesten tartózkodott, és Charles Gáti kíséretében – meglátogatta az ágyhoz kötött, csaknem haldokló barátját. Ezzel demonstrálta iránta érzett szolidaritását, nem mulasztva el megjegyezni, hogy kísérorje, az 1956-os menekült is differenciált értékítéleteket fogalmazott meg a magyar politika vitás, ám kiemelkedő személyiségéről. Ez a nem piciny és nem mellékes mozzanat újból aláhúzza a politikai és (kommunista) mozgalmi kulturáltság jelentőségét egyfelől ott, ahol ez adottság, másfelől ott, ahol ennek hiánya vagy hiányosságai elvégezték rombolásukat. Hiszen túlzás nélkül állítható: a felelőtlen személyeskedő rivalizálások bűnös módon hozzájárultak a párt széteséséhez, hagyományának és ideológiájának végzetes lebontásához, szakmányban való ócsárlásához, ahhoz az ideológiai leszereltségi állapothoz, amely megágyazott a jobboldal lehengerlő előretöréséhez, s ehhez társul azóta a szélsőjobb akadálytalan nyomulása. Az 1989-cel kezdődő időszak az OKP szempontjából is óriási átalakulással járt. Éles elvi-politikai viták jellemzik ezeket az éveket, melyekben a személyeskedések sem hiányoztak, azonban a viták személyes éle – ellentétben más kommunista pártokkal és mozgalmakkal, köztük a magyar is példának hozható – nem destruktív mértékű, nem gyilkos hatású a párt életére, főként a hagyományaira nézve. Még akkor sem, ha a nézeteltérések miatt az elkerülhetetlenül bekövetkező szakadás megosztja és végül kettéosztja a nyugati világ legerősebb kommunista pártját. Napolitano és vezetőtársai a vitákban csak addig mentek el, hogy azok lehetőség szerint a törésvonalon maradjanak, ne következzék be a szükségesnél több és nagyobb törés. Ezzel szemben nálunk mind a párton belül (az MSZMP-ről beszélve), mint általában politikai élet egészében, de ez más kérdés, igen gyakori volt a „karaktergyilkosság”. Ennek a karaktert hordozó személyeken kívül a politikai mozgalom maga látta a kárát, sőt feltehetően a társadalmi és közélet egésze. Ha figyelembe vesszük az MSZMP kétségtelenül túlduzzasztott létszámát, de egyben a párt 1956 utáni politikai vonalát, annak

már csak a taglétszámon keresztüli társadalmi hatását is, amely jóban-rosszban befolyásolta az ország nagy részének mentalitását, és működő politikai tőkét kövacsolt, akkor érzékelnünk kell amint a párt belső harcai szerencsétlenül elfecséreltek politikai tőkét, hagyományt, szervezeti struktúrát, holott mindezzel más-ként is lehetett volna gazdálkodni. Az Aczél leveleibe foglalt utalások lényegének tanulságait ebben lehet talán megragadni. Sajnálatosnak tekinthetjük, hogy annak idején nem kerülhettek nyilvánosságra, „elfeküdtek” egy magyar és egy olasz kommunista vezető iratai között. Mai nyilvánosságuk ezért nem érdektelen.

* * *

1. számú melléklet

ACZÉL GYÖRGY

Giorgio Napolitano elvtársnak, Róma.

Drága Barátom!

A Berend T. Ivánnal küldött leveled megkaptam, nagyon jólesett. Testileg már magamhoz tértem, de azért egy infarktus utáni állapotban vagyok. Sajnálom, hogy oly rég találkoztunk, remélem, ez nem soká várat magára, addig is elmondok néhány dolgot itthonról.

Először a helyzetről: Mindjárt kijelentve, hogy bár törekszem a tárgyilagosságra, de hát ember vagyok, akinek egész élete értelme dőlt itt romba, lassan maga alá temetve nemcsak őt, hanem kicsit mindenkit, akit szeretett, de biztosan – átmenetileg legalábbis – mindent, amiért élt, amit szeretett, amiben bízott és reménykedett.

Az én kiindulópontom, hogy 1956. után, nagyon nehéz belső- és külső körülmények között, új irány kezdődött Magyarországon. A belső nehézség – gondold el –, hogy amikor 1956. november 4-én a Kádár János vezette párt és kormány, a szovjet hadsereg segítségével, hatalomra jutott, milyen elképesztően kicsiny volt a mozgás-lehetősége. Én akkor még – bár tagja lettem a 23 tagú Közpon-ti Bizottságnak, talán személyi okokból, de talán azért is, mivel a Rajk-perben életben maradtam és velem a Rákosi restaurációt gyűlölő emberek képviselőket kaptak a KB-ban – az építőiparban dolgoztam egészen addig, amíg egy külföldi utam idején, tudtom nélkül, művelődési miniszterhelyettségé kineveztek. Ott tíz évet töltöttem, amíg 1967-ben a KB titkára lettem. Majd – hogy befejezzem az önéletrajzi adatokat – 1974-ben Nyers Rezsővel és Fehér Lajossal együtt, ma már köztudott és publikus, hogy Brezsnyev és Szuszlov intervenciójára, Kádár János kénytelen volt leváltani erről a posztról.

A Rákosi-korszak milliós párttagságából 1956. december 1-jére 17 ezer párttag volt, január 1-jéig 32 ezer, és csak május 1-jére, az átigazolás utolsó dátumára lett 320 ezer, amiből 80 ezer az újonnan belépő, 240 ezer a régi MDP tag.

Az apparátus, a megyei titkárok, osztályvezetők 90 %-ban Rákosiéktól visszahagyott káderek voltak – nemcsak a Nagy Imre körül levő kommunisták bojkottálták akkor a Kádár-kormányt, de az értelmiség túlnyomó többsége is –, az új politikának nem volt igazi káderfedezete. Reformokat csinálni reformerek nélkül nehéz. /A káderpolitikát tartom a Kádár-korszak talán legnagyobb hibájának, leggyengébb pontjának. 1970-ben, a nálam levő levélmásolat tanúsága szerint, azt írtam Kádár Jánosnak, hogy: ha tetszik Neked, ha nem, ezt Kádár-korszaknak fogják hívni és mert szeretik a jól hangzó címeket nemcsak a publicisták, hanem a történészek is, azt fogják írni, hogy a Kádár-korszak tragédiája a káderpolitikája volt, mert ez a vezetés mindig az egyszerű embereket kereste, sajnos majdnem mindig primitív embereket talált. Hadd tegyem hozzá, hogy ez a mostani mély válságban és az arra való reagálásban is megmutatkozik./

Ez volt belül. – S a külső helyzet? – Szovjet katonák őrzik a párt- és állam vezetőit. – Eleinte hetenként, később ritkábban az összes szocialista ország vezető gárdája járt Kádár Jánoshoz követelve tízezrek elleni eljárást, nemzetközi súllyal statuálva például arra, hogy mi történik, ha valahol fellázadnak. Hiszen tudod, hogy akkor még minden szocialista országban Rákosival egyívású emberek voltak hatalmon.

Ennek ellenére 1956. után, különösen a 60-as évektől, kibontakoztak azok a reformok, amelyek megkülönböztették Magyarországot a többi ilyen berendezésű, vagy népszerűen szólva: szocialista országtól:

– A termelőeszközök állami tulajdona helyett fokozott vállalati önállóság a társadalmiasítás perspektívájával.

– Az életszínvonal egészen '80-as évekig tartó rendszeres emelkedése – előbb megalapozottan, később, a '70-es évek közepétől megalapozatlanul.

– Az életkörülmények javulása: háztartási gépek, autók /a magánautók 40 ezerről 1.600.000-re növekedett/, víkendházak, telkek százezres nagyságban.

– A hatalom önkorlátozása.

– „Aki nincs ellenünk, az velünk” – jelszó meghirdetése. S egy sor egyéb, méltán világhíres kádári megállapítással az ideológiai és politikai kényszerek oldása.

– Az ideológiai monopólium felváltása hegemóniával.

– A kisebbségi vélemények adminisztratív eltörlése helyett, legalább elvben hozott tolerálása. A támogatás, türelem, tiltás, ma annyira vitatott megállapítása azt akarta elérni, hogy a türelem beiktatásával szűnjön meg a kötelező sablon a művészetben, az irodalomban. A tiltás pedig csak az emberellenes, fasiszta művekre, illetve kevés számú, egyre csökkenő tabura, pl. a nyílt szovjetellenes propagandára vonatkozzon.

– Az egyéni szabadság bővülése az élet minden területén azzal a perspektívával, hogy a nemzetközi körülmények alakulásával átváltozhat állampolgári szabadsággá /sztrájkjog, gyülekezési jog, pluralizmus, sajtószabadság/.

– Ez a perspektíva magyarázta és nem opportunistikusuk, hogy sikerült el-
érnünk, hogy a szellemi élet minden jelentős alakja, Kodály Zoltántól Lukács

Györgyig, Déry Tibortól Illyés Gyuláig, már a '60-as évektől a rendszer támogatóivá vált.

– Utazási szabadság – fokozatosan annak elérése, hogy a '70-es évekre, évente 5 millió magyar állampolgár lépte át az országhatárt, ebből több mint fél millió Nyugatra; – és 18–19 millió ember jött egy évben külföldről Magyarországra.

– A háztáji gazdaság, amely anyagi függetlenséget adott 1.600.000 családnak. Egyáltalán mezőgazdaságunk, mely egyedül a szocialista országok közül, nemcsak ellátta az ország lakosságát, de – miközben kétmillióval csökkent a parasztság száma – megduplázta a termelést, és ha drágán is termelt, de minden fő termékben elérte a legfejlettebb tőkésországok mennyiségét, akár egy hektárra, akár egy főre vetitem.

– 1975-ig, a reformok eredményeként az ország, minden fontos gazdasági mutatóban kezdett felzárkózni Európa fejlett régióihoz.

Ez a fejlődés torpant meg, és vált hullámzóvá a küzdelem nyomán, ami a haladó és konzervatív erők közt folyt, amikor a '70-es évek elején, külső segítséggel és támogatással megindult a dogmatikus erők ellentámadása és sikerült elérniük – csak egyetlen dolgot említek –, hogy az 50 legnagyobb magyar vállalat termeléstől független dotálásával, a magyar ipar 60 %-a kikerült az érték-törvény alól, így költség-érzéketlenné vált. Ezért Magyarország, amikor a fejlett tőkésországok, azonos termelésemelkedés mellett, mint a mienk, néhány év alatt 20–25 %-os energia takarékosagra kényszerítették magukat – nálunk öt év alatt több mint 30 %-kal emelkedett az energia felhasználás – anyagban, energiában, élmunkában fokozódott a pazarlás, s az 1973-as olajárrobbanás után fokozatosan az ország eladósodásához vezetett.

De a kádárizmus 1985 után bukott el. Először a gazdaság dinamizálása címén, a struktúra átépítése nélkül, a felelőtlen politika három év alatt két és félszeresére növelte az ország konvertibilis adósságállományát. Akkor kezdődött el – a legitimációs tényezők egy fontos része – az életszínvonal emelkedés csökkenéssé változása; az infláció ütemének növekedése; egy gazdasági perspektíva-vesztés. Eltűnt az a fontos legitimációs tényező is, amit az jelentett, hogy az emberek tudták: a 14 szocialista ország közül itt a legtöbb a szabadság, de nem lehet több, mert olyan a nemzetközi környezetünk.

Történelmi tragédiává változott, hogy Kádár János Gorbacsov bukása miatti félelme és környezetének karrierizmusa, szektariánizmus miatt, nem éltünk Gorbacsov világtörténelmi jelentőségű peresztrojkája és glasznosztja adta lehetőséggel.

Most előbbre léphettünk volna, képletesen szólva: egy jó királyságból – köztársaságba; az egyéni – nem lebecsülendő, mert megnőtt szabadságjogokból az állampolgári szabadságjogok felé /mint már említettem/, de mi inkább visszafelé léptünk.

Gorbacsov jelentkezésével, mintha más számrendszerben lehetne számolni, de igazságtalannak tartom Magyarország lehetőségeit a Gorbacsov-korszak, vagy időszak szemüvegén keresztül visszafelé nézni. Ennek ellenére az a véleményem,

hogy tehattünk volna határozottabb lépéseket a pártállam felszámolására, vagy lazítására, a pártszervezetek hatáskörének korlátozására, az állami tulajdon társadalmi tulajdonná tételében, az önkormányzati kérdésekben, és sokszor a személyi szabadságban is messzebb mehettünk volna, ugyanúgy, ahogy a rotációt is régen megvalósíthattuk volna – ezzel már akkor is bevezethettük volna a váltó-gazdálkodás elemeit.

Mint írtam, súlyos hibának tekintem a káderpolitikát. Azt, hogy azokat az elvi meghatározásokat, hogy pártonkívüli minden funkciót betölthet; a hatalom = szolgálat; a privilégiumok túrhetetlen volta – bár Magyarországon voltak messze a legkisebbek a szocialista országok közül, de ami volt, meg kellett volna szüntetni, Kádár János puritánsága nem hatott a példa erejével a vezetők egy részére – nem sikerült érvényre juttatni.

Ezek Kádár János bukásának okai, annak a Kádár Jánosnak, aki 1985 elején az ország legnépszerűbb embere volt, aki – az angol nagykövét jelentése szerint is – ha köztársasági elnök-jelöltként indulna egy választáson, akár nemzetközi ellenőrzés alatt is, a lakosság több mint háromnegyede megválasztaná. – Ma ebben az országban Kádár János történelmi érdemeiről beszélni nem lehet.

Annál tragikusabb a bukás, mert hiszen a leginkább újítást akaró országban bukkott el a szocializmus ügye akkor, amikor a legkonzervatívabb, a legsztálinistább jellegű hatalmaknál hasonló problémák fel sem merülnek. És miután Magyarország referencia országgá vált a reformoknak, ezért diadalmaskodni fognak a reformok ellenzői minden konzervatív országban. Holott, véleményem szerint, nem a reformok miatt bukkunk el, hanem a következetlen, félig vitt reformok miatt.

Távolról sem látom idillinek az első időszakot sem, de – különösen a 70-es évek közepétől – fokozatosan nagyon nehéz helyzet alakult ki: gazdasági eladósodás, a világpiachoz való alkalmazkodás hiánya. Tehát egyszerre állt be az országban a perspektíva válság, a bizalmi válság – a gazdasági válság mellett, s azzal egyidőben. És három év alatt az ország, az élet minden területén, mély krízisbe került. De – ismétlem – a kádárizmus 1985 után bukkott meg!

Az 1988-ban létrejött új vezetésnek meg lett volna a lehetősége, a nehéz körülmények közt is, hogy az országot a szocializmus útján tartva, demokratikusan az élet minden területén, a demokrácia és a szabadságjogok fejlesztésével, egy korszerű, stabil, európai, baloldali kommunista vezetésű országgá változtassa.

Engedd el, hogy leírjam azt az ámokfutást, ami 1988 óta történt az MSZMP vezetésében. Először néhány hónapig csak a győzelmüket, sikerüket ünnepele-ték. Kétségtelen: zseniálisan szervezték meg Kádár János megbuktatását, amit hosszú, de nem tanulság nélküli lenne kifejteni minden vezető számára: először visszaélve korával, a valódi életéről szóló információk meghamisításával, stb. A győzelmi mámorban lassan elfajult a mondanivaló-hiány. Végtelen személyeskedés indult meg, az egyes vezetőfunkciót betöltő emberek azzal akarták feledtetni múltjukat, hogy túllícitálóként léptek fel, dominánssá váltak a múlt-átfestők. Ugyanakkor megindult az egész párt múltjának egységes feketére festése, mint

egy puha diktatúra, poszt-sztálinista diktatúra, manipulatív diktatúra. A párttagoknak az a része, akik a közélet pozitív változtatása érdekében, a szövetkezetekben, üzemekben, tudományos intézetekben léptek az MSZMP-be, elkedvetlenedtek, megijedtek. Nem az ellenzék, hanem az MSZMP vezetése verte szét ezt a pártot. – Lassan Rákosiék minden gonosztettéért, terrorjáért és törvénytűréséért az MSZMP lett a felelős, amelyik pedig tevékenységében, már a '60-as évekre, ezektől teljesen eltávolodott.

Kádár János ellen, a vezetésből kiindulva, olyan kampány indult el, amely bűnbaknak tette meg, s őt magát a beszámíthatatlanság állapotába taszította. Ezt csak megkoronázta, hogy a haldoklót leváltották látszat funkciójáról is. Majd mindent megtettek, hogy a temetését eljelentéktelenítsék itthon és nemzetközileg is.

Az MSZMP szétesett. Egyre erősebb, a tömegkommunikációban egyre jobban hallható – a társadalom egy kis részében éles – antikommunizmus lassan mint egyetlen hang és vélemény. Sok százezer ember és azok családtagjai, nemcsak egzisztenciájukban, de emberi méltóságukban és létükben is fenyegetve érzik magukat. A tizenhat hónap alatt, amióta ez a vezetés a pártban hatalomra jutott, egyetlen egy ügyben nem állt ki, egyetlen egy embert nem védett meg az igazságtalan rágalmaktól sem, és egyetlen egy vitát nem folytatott le a mégoly éles antikommunizmussal sem. Miközben – mint tudod – a Szovjetunió egyre mélyülő gazdasági, társadalmi válsága, a többi szocialista ország elmerült politikája sajnos nem sok biztatást és reményt nyújt a magyar tömegeknek. A másik oldalról – itthon – hála a tömegkommunikációnak, rádiónak, tv-nek, sajtónak, s nemcsak az ellenzéknek, de a pártszónokok jelentős részének is: ma Magyarország nagyon széles tömegeiben idealizált, csodálatos kép lebeg a kapitalizmusról. A 2.600 \$-os magyar nemzeti jövedelem mellett a 12.000 \$-os nemzeti jövedelmű Svédország szociálpolitikája. Egyszóval egy ellentmondásmentes, jólétben élő, csak szabad, csak demokratikus kapitalizmus kép.

Most a teljes szétesés állapotában készül ez a párt a kongresszusra, majd a választásokra. A kongresszuson a bomlás, a választásokon a vereség várja.

Ami személyes sorsomat illeti, Te ismered Barátom, mint írtam: 32 év voltam a dogmatikusok céltáblája itthon, a Szovjetunióban és a legtöbb szocialista országban /hadd mondjam el jellemzésül, hogy könyveim 13 nyelven jelentek meg vagy 30 országban, sajnos a Szovjetunióban soha/ a liberalizmus, a revizionizmus vádjával, és tudod, hogy hozzám mindig a kultúra tartozott. Hosszú lenne leírni az okát annak, ami miatt ma a tömegkommunikáció, ha úgy tetszik a társadalom szélesebb rétegeiben is, Kádár–Aczél-korszakról beszélve, Kádár János halála után elsőszámú megsemmisítendő célpont lettem.

Maradt egy meg nem valósítható vágyam: szerettem volna a 32 év történetét, hiteles dokumentumok alapján és őszinte kommentárokkal megírni, de nem tudom, hogy olyan lesz-e az idegrendszerem, amely képes mindazt elviselni, ami újra és megújultán ellenem jobbról és „bal”-ról áramlik. Magánéletem feleségem halála utáni változása is megnehezíti. Lehet, hogy erre sem lesz módom. Hogy mit tegyek, azt nem tudom; hogy mit tehetek azt sem. – Azt hiszem, tárgyilago-

san nézem ezt a 32 évet, éles kritikával saját tevékenységem, de erre most senki sem kíváncsi. Hogy mi lesz a személyes sorsom, nem tudom. Barátaim megmaradtak, tudom, sokan bíznak bennem, de megszólalni nem tudok, mert nem adnak lehetőséget. Viszont alkalmazkodni, a múlt meghamisítói, átfestői közé állni nem akarok, nem fogok.

Drága Barátom!

Most veszem észre, hogy nem levelet írtam, ha egy kicsit bővebben kifejtéнем, valamiféle publicisztika lenne. De sorsom annyira összeforrt több mint fél évszázada a mozgalommal – előbb az illegalitásban, majd a felszabadulás utáni első lelkes évek, aztán sajnos a Rákosi börtöne, ahol több mint öt évet töltöttem, kivégzéstől, becstelen haláltól rettegvé; a küzdelemmel, amiben részt vettem Rákosiék ellen, majd 1956. után – az átlalatok is ismert – történetben, történelemben; és most Kádár János halála után – ismétlem – elsőszámú célpontja lettem az ellenzéki jobboldalnak és olyan tegnapi dogmatikusoknak, akik ma ultra-reformerekként próbálják önmagukat átmenteni. De összeforrtam azzal a sok száz-ezer – emberi méltóságában, egzisztenciájában, de pusztán létében is fenyegetett – elvtársam közéleti gondjaival, hogy íme így látom és látjuk sokan a helyzetet.

A vereség soha nem öröm, de nagyon elkésérítő, ha nem harcok közepette és harcban szenvedünk vereséget: itt a párt vezetésének egy része veri szét a pártot és így birkamód szétzilált csapattá váltak a jó szándékú, jót akaró, áldozatkész emberek százezrei. – Nem panasz, amit írtam, hanem törekvés a dolgok reális felmutatására.

Kérlek, add át üdvözetem barátaimnak. Leveled, de még inkább a személyes találkozást várva – üdvözöl
barátod, barátotok:

/Aczél György/

Budapest, 1989. okt. 2.

* * *

2. számú melléklet

A vereséget szenvedő reformista története (Napolitano elemzése)

Személyes tapasztalatom alapján föl szeretném idézni a kommunizmus történetének egy nem elhanyagolható aspektusát, azok megélt tragédiájának aspektusát, akik „felülről” akartak reformálni és mérsékletet tanúsítani a hatalom gyakorlásában.

„A Gorbacsov elleni puccs napjaiban 1991. augusztusban Budapesten figyeltem az eseményeket, az amerikai Aspen Intézet parlamenti programjában vettem részt. Jelen volt Andrej Kozirjev, az Orosz Köztársaság külügyminisztere, neki köszönhetően óráról órára követtük a fejleményeket. Sokszor jártam Budapesten,

különösen a '70-es években, amikor az OKP kulturális politikáját irányítottam és közeli barátságba kerültem – családilag is – a magyar pártban ugyanazt a tisztséget betöltő Aczél Györggyel, a Titkárság tagjával. Meghívtam Olaszországba is és egy évvégét vele és családjainkkal együtt töltöttünk el. Érzékeny szeretetreméltó, jelentős intelligenciájú és kulturáltságú ember volt, idegen tőle minden hatalmi hivalkodás. 1989. november 13-án hosszú aggódó és erőteljes levelet küldött nekem, ami számomra nagy emberi és történelmi dokumentum. Rekonstruálta viszontagságos életútját, kezdve a börtön éveivel. Harcolt az illegalitásban, hozzájárult Magyarországnak a fasizmus alóli felszabadulásához, miután Rákosi Mátyás, a sztálinista vezető börtönbe vetette, több mint öt évet raboskodott, terrorizálta a tudat, hogy kivégzik és gyalázatban fog meghalni.”

„Azután Kádár Jánossal a szovjet intervenció után a párt és állami vezetésben részes az új kurzus elindításában, az új kurzus kísérletében, noha eleinte kicsiny a mozgásterük. A párt KB 23 tagja közé választották; „talán mert túléltem a Rajk-pert és harcoltam Rákosi gyűlölt despotizmusa ellen.” Kinevezték kulturális miniszterhelyettesnek, majd 1967-ben a párt Titkársága tagjának, ám ebből a funkciójából Brezsnyev és Szuszlov beavatkozására leváltják, liberalizmussal és revizionizmussal vádolják. A '70-es évek közepéig – húzta alá Aczél a levelelben pontos adatokra és tényekre hivatkozva – Magyarországon reformokat vezettek be és olyan politikai döntéseket hoztak, amelyek megkülönböztették ezt az országot a többi szocialistának nevezett és szocialistának mondott módszerrel kormányzott országtól. Valamennyi szocialista ország közt Magyarország élvezte a legnagyobb szabadságot. Azután ahelyett, hogy további lépéseket tettek volna előre, netán – és itt Aczél meglepő metaforát alkalmaz – áttérjenek a „jó monarchiából a köztársaságba”, a „nagyobb egyéni szabadságjogok” elismerésétől eljussanak a „polgári (civil) jogok” szisztémájába, ahelyett, hogy a pártállam „páncélját lazítsák”, és Magyarországot a demokrácia fejlesztésével modern európai országgá alakítsák, visszafejlődés történt, ami tíz év alatt az országot „mély válságba” vitte. Megtörténhetett ez azért is, mert Kádár elkövette azt a tragikus hibát, hogy dogmatikus pozíciókhoz kötődő „faragatlan emberekkel” vette körül magát. „Nehéz reformálni reformerek nélkül.”

„Így következett be a vereség, amit „nem a reformok determináltak, hanem azok következtelensége, illetve az, hogy csak félig vitték előre azokat.” Aczél megrázó keserűséggel fejezte be: „Úgy hiszem, objektivitással szemlélem ezt a 32 évet és a munkám tekintetében érdemileg mélyen önkritikus vagyok”, de most, hogy „a múltat teljesen feketére festik, és Kádár halála után én lettem fő célpontja a jobboldali ellenzéknek, egyúttal a tegnapi dogmatikusoknak (kommunistáknak), akik ultrareformistákként mentik magukat. Ezért egész életem értelmének lerombolását látom.”

„Mint mondtam, 1991-ben – egy évvel azután, hogy a levelet megkaptam – Budapesten tartózkodtam, és meg akartam látogatni. Beteg volt, szinte haldoklott (néhány hónappal később elhunyt), lakását alig hagyta el, ujjal mutogattak rá mint bűnbakra, a régi rezsim egyetlen túlélő exponensére. Aczélhoz Charles Gáti

kísért el, a magyar születésű amerikai tudós, 1956-os menekült, aki akkor Nagy Imre perével foglalkozott, ám disztinguálni tudott a magyar pártvezetők különböző álláspontjai között és tisztelte Aczél is, megértette drámai sorsát.

El kívántam mondani ezt az epizódot, mint a kommunista pártok története homályos összetettségének emblematikus históriáját, amelyet a hátrányosan megkülönböztető ítéletek alól ki kell vonni, hogy tisztelhessek az olyan megalázott és vereséget szenvedett reformisták és mérsékelt politikusok alakját, mint Aczél György.”

ÉLETUTAK

Bahr, Egon (1922–2015)

Csaknem utolsóként búcsúzott a német szociáldemokrácia nagy öregjei közül. Harcostársa, Willy Brandt 1992-ben, 79 éves korában hunyt el, viszont az őt követő és Bahrra, mint értékes munkatársra mindenkor számító Helmuth Schmidt kancellár idén, 96. életévében követte őt.

Bahr azok közé a szociáldemokrata politikusok közé tartozott, akik a 20. század második fele enyhülési politikájának kimunkálásban játszottak döntő szerepet.

Bahr 1922. március 18-án született a thüringiai Treffurtban. Fiatalkora zűrzavarosra sikeredett, de erről nem ő, hanem a történelem tehetett. Zenésznek készült, tehetsége is volt a fuvolához, de letérítették a zenei pályáról, akárcsak később tervezett pilóta pályafutásáról. 1942-ben katonai szolgálatra kellett bevonulnia egy pilótaképző iskolába, Kitzingenbe. Innen azonban eltávolították. Hitler hatalomra jutása után ugyanis előbb édesapját próbálták kényszeríteni, hogy tagadja meg zsidó édesanyját, majd Bahr próbálta a tényt tagadni – sikertelenül. Miután kiderült nagyanyja származása, munkaszolgálatra vezényelték.

A háború után újságíró. Első munkahelye a *Neue Zeitung*, az amerikai megszálló hatóságok által kibocsátott berlini német nyelvű lap volt. Itt olyan társakkal dolgozott, mint ihans Habe vagy Stephan Heym. A lap megszűnése után a *Berliner Zeitung*, valamint a szintén berlini *Allgemeine Zeitung* és a népszerű *Tagesspiegel* munkatársa. Tíz évig, 1960-ig volt a Nyugat-Berlinből sugárzó RIAS, (*Rundfunk im amerikanischen Sektor – az Amerikai Szektor Rádiója*) vezető kommentátora és bonni irodájának a vezetője. Közben, 1959-ben egy évet töltött sajtóattasé minőségében Ghanában, az NSZK accrai követségén.

Politikai szerepvállalását azzal kezdte, hogy 1956-ban belépett az SPD-be. Kalandozásait követően, 1960-ban, Willy Brandt, akkor Nyugat-Berlin polgármestere felkérte a berlini sajtó- és információs iroda vezetésére. Bahr sikeres, nagy visszhangot kiváltó, jól megjegyezhető címszavakkal járult hozzá Brandt elképzeléseinek népszerűsítéséhez: „Wandel durch Annäherung“ (váltás közeledéssel), illetve a „Politik der kleinen Schritte“ (a kis lépések politikája) sikeres volt a két német állam, illetve a két hidegháborús blokk esetében legalábbis európai ellentétek tompítására. Miután Brandt elhagyta a berlini polgármesterséget, s a külügyminiszteri posztra került, Bahr továbbra is a legközvetlenebb munkatársa maradt - feladata az „új keleti politika” részleteinek a kimunkálása lett. Híres 1963. júliusi beszédét a fordulat kezdetének tekintik az NSZK keleti politikájában.

1969-ben Brandt már teljesen Bahrra bízta a keleti politika továbbvitelét. Kor-

mány megbízottként tárgyalta Moszkvában Andrej *Gromiko* külügyminiszterrel. A tárgyalások témája formálisan az erőszakról való lemondás volt, de az 1970-ben aláírt Moszkvai Szerződés a hidegháború időszakának első jelentős, enyhülést jelző dokumentuma volt.

Különösen fontos volt a Bahr és a Német Demokratikus Köztársaság részéről megbízott Michael *Kohl* által aláírt, a két ország közötti átmenő forgalmat liberalizáló tranzitegyezmény, illetve a két német állam 1973-ban ratifikált alapszerződése (Grundlagenvertrag), amely a német-német gazdasági kapcsolatokat liberalizálta. Ezt követően kapta Bahr a „Keleti szerződések építőmestere” (Architekt der Ostverträge) címet, s lett Willy Brandt mellett az enyhülési politika legbefolyásosabb, s tegyük hozzá, legnépszerűbb képviselője.

Munkája során, annak jellege miatt is sok támadás érte. A hidegháborús légkör fenntartásában érdekelték, nemkülönben az akkor ellenzékben levő CDU/CSU részéről. Azzal vádolták, hogy 1972-ben az NDK kormánya által az NSZK-val való kapcsolattartással megbízott Hermann von *Berg*gel titkos tárgyalásokat folytatott egy ajánlatról, miszerint az NDK titkosszolgálat, a Stasi hozzájárulna CDU/CSU képviselők manipulálásához, annak érdekében, hogy Brandt keleti szerződését a Bundestag ratifikálja. (Az ajánlat valóban elhangzott, azonban Bahr elhárította – amint erről 2013-ban maga nyilatkozott.)

A tárgyalások az NDK-val továbbra sem voltak felhőtlenek, sőt ezekbe a KGB, a szovjet titkosszolgálat is „belépett”. Bahrt és más képviselőket is megkörnyékeztek annak érdekében, hogy pénzzel – az ajánlat 1 millió D-Mark (nyugatnémet márka) volt – vegyenek meg ellenzéki képviselőket. Ezt Bahr szintén elutasította.

A diplomácia és az elhárítások e bonyolult játékában Bahr jól teljesített. Mindent azonban ő sem tudott elérni. Nem tudta megvédeni legközvetlenebb és legszorosabb munkatársát, barátját, Willy Brandtot. Amikor 1974. május 4-én Brandt lemondásra kényszerült (miután az ellenzék kiderítette, hogy mellé a Stasi közvetlen munkatársként beépített egy ügynököt), Bahr könnyekre fakadt – s az SPD frakcióvezetőjét, Herber *Wehnert* vádolta azért, hogy elfogadta Brandt lemondását.

Bahr 1972 és 1990 között volt tagja a Bundestagnak, egyéni körzetben megválasztott képviselőként a Flensburg – Schleswig választókerületből, majd listán Schleswig-Holstein-ben. Tekintélye érintetlen maradt.

Brandt távozása után Bahr is kivált a kormányból, s csak Helmut Schmidt hívására tért vissza – rövid időre. 1974-től 1976-ig a külpolitikához szorosan kapcsolódó gazdasági együttműködés minisztere volt.

Amit később is vállalt, az a pártigazgatói feladatok (Bundesgeschäftsführer der SPD) ellátása volt, ahol mérsékelt sikerrel szerepelt – el kellett könyvelnie az SPD súlyos választási vereségét. 1980-tól a Bundestag Leszerelési és Fegyverkezés Ellenőrző Bizottságának az elnöke volt.

Bahr egész pályafutása alatt a két német állam megbékélésén és együttműködésén munkálkodott. Úgy vélte, hogy a „mindkét német állammal kötött béke-

szerződés” oldhatja fel az ezen is túlmutató nemzetközi feszültségeket. A történelem azonban 1990-ben, a két német állam egyesülésével túllépett ezen.

Egyik utolsó, számára talán legkedvesebb kitüntetése a neki 2013 decemberében adományozott Heinrich-Albertz-Friedenspreis der Arbeiterwohlfahrt (Munkásjóléti Békedíj) volt. 2015-ben örömet okozott számára a Deutsch-Russisches Forum kitüntetése. Megbecsülését jelezte, hogy treffurti szülőházának utcáját még életében róla nevezték el.

2015. augusztus 20-án Berlinben hunyt el.

Mint megemlékezésében Kovács László, az MSZP korábbi elnöke hangsúlyozta: az 1970-es években Bahr rendszeresen ellátogatott Magyarországra, és a vele folytatott megbeszélések hozzájárultak ahhoz, hogy az MSZMP politikusai alaposabban megismerjék a szociáldemokrata politikát.

Irodalom:

Bahr, Egon: *Zu meiner Zeit*. Autobiographie, Blessing, München 1996.

Egon Bahr-ról:

Borst, Otto: *Egon Bahr*. In: *Persönlichkeit und Politik in der Bundesrepublik Deutschland*. Göttingen, 1982.

Schröder, Karsten: *Egon Bahr*. Rastatt, 1988.

Whetten, Lawrence L.: *The Ostpolitik*. 1983

Vogtmeier, Andreas: *Egon Bahr und die deutsche Frage. Zur Entwicklung der sozialdemokratischen Ost- und Deutschlandpolitik vom Kriegsende bis zur Vereinigung*. (Reihe Politik- und Gesellschaftsgeschichte, Band 44), Bonn 1996.

Sturm, Daniel Friedrich : „Metternich“ in Moskau. *Egon Bahrs Wandel durch Annäherung*. In: *Deutschland Archiv*. Jg. 42., Nr. 5, 2009, S. 841–846.

Hoppenstedt, Wolfram (Hrsg.): *Willy Brandts europäische Außenpolitik*. Bundeskanzler Willy Brandt Stiftung, Berlin 1999.

Kovács László: *Egon Bahr emlékére*. Népszabadság, 2015. augusztus 22.

Meghalt Egon Bahr. Népszava, 2015. augusztus 20.

Székely Gábor

Benn, Tony (1926-2014) II.

(Rövidíve)

Tony Benn, aki születése alapján a „rendszerhez” (establishment) tartozott, később a rendszer ellen fordult

A Guardian által kiemelt szövegrész: a felső középosztályhoz tartozó nonkomformista radikális egy kiolthatatlan reformista tenni vágyástól égett. Bennt szerették és ócsárolták egyforma buzgalommal a bal illetőleg a jobboldalon.

Tony Benn a legmegosztóbb személyiség volt a háború utáni brit politikai életben. Tony Benn születése alapján a rendszer gyermeke volt, de ezt követően lázadó baloldali, a rendszer ellensége lett, olyan kabinet miniszter volt, aki azután utcai protestáló lett, aki a kapitalizmus halálának volt a prófétaja. Idős korában valószínűleg nemzeti kincs lett. Ehhez ő maga ironikusan hozzátette, „merthogy most már veszélytelen vagyok”. 60 évet töltött el a közéletben és munkássága nagyobb nyomot hagyott az LP választókerületeiben, mint a kormánypolitikán, gyakorta olyan emberek is nagyon szerették, akik soha nem találkoztak vele. Hajdani oxfordi tutora, Anthony Crosland¹, aki később szomszédja és kabinet miniszter társa lett, és aki egyébként emberileg kedvelte, megjegyezte, hogy oly buzgalommal dolgozott, hogy „örökké csak válságokat okozott”.

Tony Benn az LP jobboldalijai számára az 1970-es 80-as évektől csak gondokat és bajokat jelentett – abban az időben, amikor az LP-t más baloldaliak, olyanok mint Michael Foot² és Neil Kinnock³ vezették. Miután a Roy Jenkins vezette jobboldaliak az LP-ből kiváltak és megalakították a maguk új pártját, az SDP-t⁴, ez azzal járt, hogy az LP a következő 19 évben kikerült a kormányzásból.

Az LP baloldalijai viszont lelkesedtek Benn írásaiért, amelyekben nagyon határozottan bírálta a globalizációt. A politikai arénában csak néhány ember volt, aki ugyanakkora lelkesedést, illetve félelmet és gyűlöletet tudott kelteni, mint Benn: ilyen volt a baloldalon Aneurin Bevan⁵ és Arthur Scargill⁶, ilyen személyiségek a jobboldalon Margaret Thatcher és a szélsőjobbon Enoch Powell.

Benn nevezetes volt arról, hogy férfikorba lépésétől kezdődően minden este rendszeresen írt naplót. Később megnóra mondta, így került napvilágra nyolc nagyon olvasmányos kötet, az utolsó kötet csak minap, 2013-ban jelent meg „Őszi napsütés” címen. A napló bepillantást nyújt családi életébe – Benn mintegy 50 évvel ezelőtt házasodott meg és vette nőül Caroline Benn⁷. Caroline amerikai születésű, egyetemi karriert befutó hölgy volt, aki ugyanolyan nézeteket vallott mint Tony Benn. Benn napról napra vett részt a politikai életben felső és alsó szinten. Idős korában Tony Benn naplójából részeket közölt a TV és színházban is előadták. Nevét ugyanolyan jól ismerték a toryk, mint az LP fellegvéraiban. Még ellenségei is elismerték, hogy Bennek kitűnő mimikája volt, ami időnként nagyon vicces tudott lenni. Utolsó bejegyzése úgy hangzott, hogy „Várom a dédunokáimat, mert minden új nemzedék egyúttal új és friss gondolatokat hoz.” Ide kívánczok annak megjegyzése, hogy Tony Benn fia, Hilary. LP kabinet minisz-

¹ Anthony Crosland életútját lásd Évkönyv 1996.

² Michael Foot életútját lásd Évkönyv 2011 és 2016.

³ Neil Kinnock Foot után lett az LP vezére (még él). Kinnock baloldaltól indult és a jobbcentrum felé tolódtott, a baloldaliak ezért nagyon nem szerették. (a szerk.)

⁴ Jenkinsről és társáról, az LP volt külügyminiszteréről, David Owenről és az SDP-ről az Évkönyv sok cikket közölt.

⁵ Aneurin Bevan életútját lásd Évkönyv 1997.

⁶ Arthur Scargill a bányász szakszervezet nagyon agilis és befolyásos vezetője volt, többek között a híres 1974-es és 1984-es bányász sztrájkok idején. (a szerk.)

⁷ Caroline Benn életútját és munkásságát lásd Évkönyv 2003.

ter lett és egyik unokája, Emily Benn már húszéves korában LP parlamenti képviselő jelölt lett.

Tony Benn úgy tűnik legtartósabban tovább élő hatása a politikára az volt, hogy olyan embereket nevelt, akik számot vetettek azzal, hogy milyen LP vezeteket választanak és akik az egyszerű emberek életkörülményeivel törődtek. Másik komoly sikerének tulajdonítható, hogy elfogadtatta, hogy Nagy-Britanniában is népszavazásokat tartsanak, amiről korábban ebben az országban azt hitték, hogy az csak a despoták játékszere. Korábbi sikere, amikor 1975-ben elérte⁸, hogy népszavazás döntson Nagy-Britanniának az Európai Unióhoz való csatlakozásáról, ami napjainkban már nem nevezhető olyan egyértelműen sikernek. Korábbi ifjúkori lelkesedése az Európai Unióért később visszajára fordult, kritikus lett és az maradt egész haláláig. Számára ugyanúgy, mint a tory EU-szkeptikusok számára mindenképp a nemzeti szuverénitás maradt döntő tényező.

Tony Benn az 1964-es parlamenti választáson már nagyon közeli belső barátságban küzdötte ezt végig Harold Wilsonnal.⁹ Benn maga választásokon sokszor nem volt sikeres. A brit választók egy jelentős része nem követte Bennt azon a nyomvonalon, hogy mondjanak le a nukleáris fegyverek gyártásáról és használatáról és a tekintetben sem, ahogyan Benn küzdött Margaret Thatcher és a thatcherista korszak ellen. Ez volt az a korszak, amikor az LP tagsága, sőt parlamenti képviselőinek egy része is elutasította 1976-ban azokat a költségvetési megszorításokat, amelyeket James Callaghan¹⁰ és Denis Healey hirdetett meg. Néhány évvel később Denis Healey maga is kijelentette, hogy hibázott, a megszorításokra nem volt szükség, miként az IMF hitelre sem. (Ekkoriban Healey az LP kormány pénzügyminisztere volt.)

Ami Benn miniszteri pályafutását illeti, ő a nagy kérdésekben sokszor alulmaradt, így az LP kormányban általában csak kisebb jelentőségű miniszteri posztokat kapott. 1966 és 1970 között a technológiai fejlesztés minisztere lett. Benn e posztján szorgalmazta az erőteljes állami beavatkozásokat. 1964 és 1966 között postaügyi miniszter volt. 1976 és 1979 között energiaügyi miniszter lett, ekkor örökölte át az észak-tengeri olajmezők ügyét és jobb feltételeket tudott elérni az érdekelt olajtársaságokkal. Több vitája, sőt ellentéte támadt miniszteri kollégáival, amikor Benn egyes üzemek bezárásával szemben azt javasolta, hogy az érintett üzemeket, gyárakat bezárás helyett adják át munkás szövetkezeteknek.

Miniszteri pályafutása alatt sokszor került szembe a médiával és kifejezetten a televízióval. A médiában általában nem szerették, egyfelől azért, mert szerintük Benn paranoiásan viselkedett a média írásai miatt, de nem szerették ironikus humorát sem.

Ekkoriban általában úgy kezelték és írtak róla, hogy az LP egyik új, fiatal modernizálója és ilyen vonatkozásban jósltak neki nagy jövőt, egészen addig, amíg az 1970-es évek elején nem fordult élesen balra a brit politikai életben és az

⁸ Az LP-s Wilson kormány minisztereként. (a szerk.)

⁹ Harold Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

¹⁰ James Callaghan ekkoriban az LP kormány miniszterelnöke, életútját lásd Évkönyv 2009.

LP-ben. A brit politikai berendezkedésekkel, sőt azzal a gyakorlattal szemben, ami az LP-ben is kialakult, hogy az LP „vezére” felülről alakíthassa ki az LP politikáját, Benn az alsó szinteken és a munkahelyeket szorgalmazta a demokrácia tényleges kialakítását, ebben Benn viszonyult a régi szindikalista hagyományokhoz és javaslatokhoz.¹¹

Amikor 1971-ben bekövetkeztek a híres-hírhedt skóciai hajóépítő gyárak bezárása a Clyde folyónál és Glasgowban, akkor ez még inkább meggyőzte Bennt arról, hogy egészen másfajta gyakorlatot kell kialakítani az ipari termelésben, mint amit Crosland¹²-féle szociáldemokraták javasoltak. Egy évtizeddel később Francois Mitterrand Franciaországban a hasonló gondolatokkal és gyakorlattal kacérkodott.¹³ Ám Nagy-Britanniában a szociális elégedetlenség és a nagy sztrájkok sorozata¹⁴ azzal zárult, hogy a James Callaghan LP kormány megbukott és eljött a Margaret Thatcher korszak.

Az LP kormányban egyes miniszteri kollégái a bukásért részben Bennt is okolják beszédei és levelei miatt, amelyek nagyon kritikusak voltak az LP kormánnyal szemben. Volt olyan LP politikus, aki Bennt egyszerűen trockizmussal vádolta, amiért támogatta az LP-ben akkor nagyon felerősödött és harcoss baloldali „militant” csoportosulást.¹⁵ Ennek a folyamatnak volt akkoriban egyik következménye az SDP párt megalakulása¹⁶, amely egyúttal mintegy kezdetét jelentette a Liberális Demokrata irányzat megerősödésének. Tudvalévő, hogy a Liberális Demokrata Párt a jelenlegi David Cameron vezette kormánynak koalíciós társa. Az a törekvés, amely Bennhez nagyon is tapad, hogy az LP tagjai és alapszervezetei nagyobb aktivitást fejtsenek ki a politika-csinálásban, nagyon jellemzőek maradtak a későbbi Tony Blair korszakban is, sőt élők mind a mai napig is.

Tony Benn a következő években különböző csalódásokat ért meg, előbb akkor, amikor Neil Kinnock vezette az LP-t más irányban, mint ő akarta, majd később az 1890-es évek végétől, amikor Tony Blair irányította az LP-t, már az Új LP-t, és ért el választási sikereket, miközben Tony Benn a legélesebben bírálta – de már marginalizált helyzetben. A Rossz évek még az 1980-as évek elején kezdődtek Tony Benn számára, amikor M. Foot lemondása után ő kísérelte meg az LP vezéri posztját elnyelni Denis Healeyvel szemben, sikertelenül, amikor többek között Robin Cook¹⁷ sem támogatta. Benn a továbbiakban is egyik lelkes cikkírója és ve-

¹¹ A brit szindikalizmus tekintetében a „guild socialism” hagyományai éltek tovább, részben GDH Cole (életútját lásd Évkönyv 1989) révén, de a szindikalizmus erős és nagy hatású mozgalma Franciaországban alakult ki. Erről az Évkönyv több írásban emlkezett meg. (a szerk.)

¹² Charles Anthony Crosland életútját lásd Évkönyv 1996.

¹³ Mitterrand elnöki győzelméről és az 1981-ben bekövetkezett szocialista választási sikerről, kormányalakításáról, a „nagy változás” korszakáról lásd Évkönyv 1981-1983. (a szerk.)

¹⁴ Minderről lásd bővebben Évkönyv 1977-1979. (a szerk.)

¹⁵ A „militant” csoportosulásról, orgánumokról a „The Militant” orgánumról és a csoportosulás akkoriban nagyon befolyásos vezéralakjáról Eric Hefferről és írásairól magyarul lásd az Évkönyv köteteit: 1977-1985.. Ez a csoportosulás az LP sorain belül működött, egészen kizárásukig. (a szerk.)

¹⁶ Az SDP megalakulásáról, vezetőinek nyilatkozatairól magyarul bővebben lásd az Évkönyv 1981-1987 évi köteteit. (a szerk.)

¹⁷ Robin Cook életútját lásd Évkönyv 2007.

zéregyénisége maradt a baloldali LP hetilap, a Tribune¹⁸ körül tömörülő csoportnak, amelyből fokozatosan többen váltak ki, többek között Neil Kinnock is, aki szembefordult a Tribune csoporttal. Benn viszonylag csak később csatlakozott a Tribune csoporthoz, később a Tribune helyébe lépett a Socialist Campaign Group News című hetilap¹⁹. Benn 1983-ban elveszítette a bristoli parlamenti mandátumát, részben azért is, mert idejét és erejét lefoglalta az LP vezérhelyettesi posztjáért folytatott küzdelem. Ebben az időben következett be az LP nagyon súlyos választási veresége, amikor egyszerre 143 mandátumot veszített el. Az LP vezérségét a Michael Foot által is támogatott Neil Kinnock nyerte el. Benn 1984-ben került vissza a parlamentbe egy Chesterfield-i választókerületben megtartott pótválasztáson. Kinnock ekkor már élesen szembefordult az LP baloldalijaival.

Még 1980-ban Benn egy olyan beszédet tartott az LP konferenciáján, amelyben ígéretet tett arra, hogy az LP (amelynek ekkor még egyik lehetséges vezetője volt) államosítani fogja a kulcs-iparágakat és megszünteti a Lordok Házát, egyúttal jelezte, hogy a brüsszeli intézkedéseket felülbírálják majd.

Benn támogatta az ír önállósulási mozgalmat Észak-Írországbán, ami meglepetést és zavart okozott az LP soraiban és az angol politikai életben. Amikor az LP baloldali csoportjának nevében Michael Meacher²⁰ az 1995-95-ös bányász sztrájk idején elhatárolódott a bányász szakszervezet vezetőjétől, Arthur Scargilltól, amire Tony Benn kijelentette: „Isten bocsássa meg ezt a tettet”.

1988-ban Tony Benn fellépett Kinnock LP vezérsége ellen az LP konferenciáján, annak ellenére, hogy barátai, sőt felesége is leakarták erről beszélni.

2001-ben lemondott arról, hogy a választáson ismét jelöltesse magát Chesterfieldben parlamenti képviselőjelöltként, ezt azzal indokolta, hogy több időt kíván magának biztosítani, hogy a tényleges politikával foglalkozzon.

Benn soha nem volt és lett egyszerű pacifista, de határozottan fellépett a Margaret Thatcher vezetésével megindított Falkland-i háború ellen. 1991-ben felkereste Saddam Husseint az „Öböl háború” idején, hogy kiszabadítson tűszokat, majd 1998-99-ben fellépett a Nato koszovói katonai intervenciója ellen. Szinte magától értetődő volt, hogy 2003-ban őt választották meg elnökévé annak a mozgalomnak, amely az iraki brit-amerikai katonai intervenció ellen mozgósított. Benne ekkor ismét látogatást tett Bagdadban. Részt vett a londoni mintegy egymillió embert mozgósító háborúellenes tömegdemonstrációban, aktívan tevékenykedett a későbbi Ed Miliband korszakban is, sokszor emelkedett szólásra a Hyde parki szószékeken. Noha ekkor már nem volt politikai kulcsfigura, beszédeivel még ekkor is lelkesedést tudott kiváltani az emberekben.

Benn neves családi örökösök nyomába lépett. Nagyszülei ismert liberálisok

¹⁸ A Tribune-ről az Évkönyv rendszeresen megemlékezett, írásait rendszeresen közölte – többek között Benn cikkeit is – ezekben az években. (a szerk.)

¹⁹ E lapból az Évkönyv az 1990-2000-es években rendszeresen közölt írásokat, többek között Benn cikkeit is. (a szerk.)

²⁰ Michael Meacher a Tribune és a Socialist Campaign Group News rendszeres cikkírója volt, írásait az Évkönyv az 1990-es években sokszor közölte. (a szerk.)

voltak, apja, William Wedgwood Benn a Ramsay MacDonald kormány²¹ minisztere volt, majd később az Attlee kormánynak²² is minisztere lett. Tony Benn anyjától bizonyos vallásos hitet örökölt, ő maga Oxfordban végzett, találkozott Gandhival, mielőtt még a II. világháború idején a BBC-nél kezdett volna dolgozni, később pedig pilótaként Afrikában szolgált.

Kezdetben még mérsékelt LP képviselő volt, kapcsolatban maradt Croslanddel, aki egyetemi éveiben tutora volt. Az 1950-es évek kezdetén még közbülső helyet foglalt el az LP baloldali és Aneurin Bevan és Hugh Gaitskell²³ között és 1955-ben még ő is támogatta Gaitskell vezérré választását. Később több okból került szembe Gaitskell-el még mielőtt Benn az LP baloldali radikálisai közé csatlakozott volna, egyfelől Benn határozottan antikolonialista volt, elítélte a gyarmatosítást és támogatta a CND antinukleáris mozgalmat.²⁴ Ugyancsak szembe fordult Gaitskell-el, amikor az ki kívánta iktatni az LP alkotmányából a híres IV. paragrafust, amely a termelőeszközök köztulajdonba vételét írta elő 1918-tól. Ez volt az a kérdés, amelyet azután Tony Blair felkarolt és az LP-ben keresztül is vitte a IV. paragrafus eltörlését.²⁵

Benn sokszor hangsúlyozta, hogy az ügyek fontosak és nem az emberek, politikai vezető személyiségek. Ezzel szemben ahogy fotók megörökítették pipájával és teás csészéjével, ennek fordítottját erősítették meg. Az új, úgynevezett menedzseri korszakban, amikor mind a thatcheri, mind a benni ideológikus mondánivalók elveszítették értelmüket és jelentőségüket, Benn egyre inkább már egy kiháló faj utolsó túlélője lett.

Forrás: Michael White: Tony Benn: the establishment insider turned leftwing outsider
The Guardian, 2014. március 14. (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek)

Benn, Tony (1926-2014) III.

Amikor Tony Bennet először választották be a parlamentbe LP-s képviselőnek 1950-ben Bristolban, akkor még az LP „középutasai” közé tartozott, aki távol maradt a bevanista mozgalomtól²⁶, amely akkoriban az LP baloldalát képviselte. Baloldali elkötelezettsége valamivel később kezdődött, amikor 1954ben határozottan fellépett a gyarmati felszabadító mozgalmak védelmében. Emlékezetes

²¹ Erről lásd Évkönyv 1979-1981 (a szerk.)

²² Clement Attlee életútját lásd Évkönyv 1983.

²³ Aneurin Bevan életútját lásd Évkönyv 1997, Hugh Gaitskell-ét 2009.

²⁴ A CND-ről lásd Kate Hudson és Steve Parsons írásait az Évkönyvben. (a szerkl.)

²⁵ Erről és a körülötte folyó vitákról, küzdelemről az Évkönyv több kötete részletesen írt az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején.

²⁶ Aneurin Bevan életútját lásd Évkönyv 1997.

tette az volt, amikor elutasította azt az örökségét, amely apja, William Wedgwood Benn után illette volna meg, aki 1960 novemberében halt meg, már Viscount Stansgate-ként, amely Tony Benn is feljogosította volna, hogy a Lordok Házának tagja legyen, de ő kiküzdötte, hogy az „alsóház”, a parlament tagja maradjon.

Tony Benn nagyon közel állt Harold Wilsonhoz²⁷, így volt ez az 1964-es parlamenti választás idején is, amelyet az LP kis többséggel megnyert. Ezt követően, miután Wilson megalakította az új LP kormányt, Tony Benn előbb postaügyi, majd technológiai fejlesztési miniszter lett.²⁸ Miniszterként erősen szorgalmazta az állami beavatkozást az ipar fejlesztésbe és ugyancsak támogatta a munkások és a szakszervezetek bevonását a bajba került iparágak irányításába és átszervezésébe, így többek között a Clyde vidéki hajóépítő iparágban 1969-ben.

Amikor az LP elveszítette az 1970 évi parlamenti választást, Tony Benn határozottan bal felé fordult, így amikor ott 1971-ben megtörténtek a gyárfoglaló sztrájkmozgalmak, akkor kiállt a munkások mellett. Határozottan ellenezte, hogy Nagy-Britannia tagja legyen az Európai Gazdasági Közösségnek és amellett érvelt, hogy a brit népnek meg kell adni a jogot ahhoz, hogy eldöntse, tagja kíván-e lenni ennek a közösségnek. A népszavazást megtartották 1974 februárjában, miután az LP újra kormányt alakított, de a britek többsége úgy döntött, hogy benn maradjon a közösségben.

Az új, 1974-es LP kormányban Tony Benn iparügyi miniszter lett. Ebben a minőségében is fellépett a részvény járandóságok csökkentéséért, az ipari demokráciáért, a köztulajdon megvalósításáért. Wilson azonban úgy ítélte, hogy Tony Benn túlságosan messze ment és Tony Benn-t elmozdította és kinevezte energiaügyi miniszternek.

Amikor James Callaghan²⁹ vette át az LP kormány irányítását és lett az LP „vezére”, akkor Michael Foot³⁰ lett vezér helyettes. 1980-ban, amikor Callaghan lemondott erről a posztjáról, akkor Footot választották meg, részben meglepetésre. Ekkor a Tribune csoport teljes támogatást adott Denis Healeynek, hogy ő foglalja el a vezér helyettesi posztot, annak érdekében, hogy az LP egységét megőrizze.³¹, amely annál indokoltabb volt, mert a jobb szárny vezető személyiségei (David Owen, Roy Jenkins és Shirley Williams)³² már ekkoriban igen élesen felléptek az LP új vezetői és irányzata ellen és nemsokára meg is alakították új külön pártjukat, az SDP-t, a Szociáldemokrata Pártot.³³ Tony Healeyvel szemben „ringbe szállt” a vezér helyettesi posztért, melyet nagyon kis többséggel, de elve-

²⁷ Harold Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

²⁸ Az 1964-es Wilson kormányról, a kormány megalakulásának 50, 51 évi évfordulóján lásd bővebben e kötet másik fejezetét. (a szerk.)

²⁹ James Callaghan életútját lásd Évkönyv 2009.

³⁰ Michael Foot életútját lásd Évkönyv 2011 és 2016.

³¹ Healey nem tartozott a baloldalhoz, ő az LP „közepét”, többségét képviselte. (a szerk.)

³² Valamennyien az LP-nek igen befolyásos vezetői, az LP kormány kulcsfontosságú miniszterei voltak. (a szerk.)

³³ A fent nevezett személyiségekről, valamint az SDP-ről, felíveléséről és széteséséről az Évkönyv több kötete részletesen beszámolt az 1980-as években. (a szerk.)

szített. A magam részéről én nem helyesltem Tonynek ezt a lépését, de mellette szavaztam, mert nem kívántam a baloldal egységét megtörni, amely azután még komolyabb választási vereséghez vezethetett volna.

1981-ben a közvélemény kutatások szerint még az LP és Foot 13%-kal megelőzte a konzervatívokat egy esetleges választáson. Am miután megtörtént a kiválás és megalakult az SDP, továbbá nagyon éles belső küzdelmek kezdődtek meg és váltak nyilvánossá az LP-ben, az 1983 évi parlamenti választáson az LP igen súlyos vereséget szenvedett. Noha elsősorban az SDP-sek kiválása és párttá alakulása járult hozzá, hogy Margaret Thatcher kiépíthesse a Thatcher korszakot, ehhez hozzájárultak az LP baloldalán is bekövetkezett ellentétek és meghasonlások.

Tony Bennnek kellett volna „megörökölnie” Michael Foot posztját és átvennie az LP vezetését, de az 1983 évi választáson ő is kibukott a parlamentből. Ám ennek ellenére Tony Benn ezt követően is „az LP igazi hangja maradt”, akkor is, amikor Chsterfieldben újra képviselőnek választották és akkor is az maradt, amikor 2001-ben lemondott parlamenti képviselő jelöltségéről, főként azután, amikor bekövetkezett Tony Blair áruháza. Tony Benn tulajdonképpen örököse maradt a szocialista ügynek, amelyet annak idején az 1381-es paraszt felkelés, majd ezt követően a 17. században a nevezetes angol forradalom napjaiban a „levellerek” és a „diggerek”³⁴ képviseltek. A fent nevezett mozgalmak voltak a szocialista ügy úttörői, amelynek végül is győzedelmeskednie kell, ha felül kívánunk kerekedni korunk jelenlegi válságán. Tony Benn neve és öröksége tovább él majd a mozgalmunkban, Tony Benn kétségtelenül korunk kimagasló személyisége volt.

Stan Newens

Forrás: Socialist History Society Newsletter, 2014 április.

Déat, Marcel (1894-1955)

Marcel Déat 1894. március 7-ikén született. Anyja breton származású, apjával együtt Bretagne-ban helyi községi alkalmazott volt, Az elemi iskolai tanulmányai után középiskoláit Nevers-ben folytatta, majd Párizsban a híres IV. Henrik középiskolában, ahol a szocialista gondolatok iránt kezdett érdeklődni és néhány barátjával együtt megalakítottak egy szocialista tankört és vitakört. 1914-ben lett az École Normale Supérieure tanulója, ám 1914 szeptemberében behívták katonának. Mint az École Normale Supérieure tanulója, tartalékos állományba helyezték tisztjelöltként. Még 1914 decemberében Riomba helyezték hadnagyi rangban. 1916-ban Metznel harcolt, bátorságáért előléptették századossá a háború végén. A háború alatt verseket írt. Nemzedéke sok tagjához hasonlóan, az ő

³⁴ Mindkettőről lásd bővebben magyarul is A.L. Morton és Christopher Hill írásait. (a szerk.)

szemléletére is igen nagy hatást gyakoroltak a háborús élmények. Déat verseiben és felfogásában ekkor érződött némi pacifista szemlélet.

A háború végén folytatta tanulmányait, leérettségizett és filozófiai témából írta meg érettségi tanulmányát. Ezt követően Déat a szociológia felé orientálódott. Ezt követően folytatta saját továbbképzését azzal, hogy az angol pszichológiai és a német szociológiai munkákban mélyedt el. Még az École Normale keretein belül folytatta továbbtanulását és ebben az időben barátkozott össze a későbbiekben híres történésszé vált Max Bonnafous-val. Ugyanekkor kapcsolatba lépett Párizs egyik szocialista szervezetével 1920-ban és nagy érdeklődéssel ismerkedett meg az SFIO nevezetes Tours-i pártkongresszusával, amelyen megtörtént a párt kettészakadása.³⁵

Déat az SFIO tagja maradt, nagyon elutasító volt a kommunistákkal szemben, ő maga 1922-ig az egyik szocialista szervezet titkára volt. Fokozatosan az SFIO jobbszárnyához csatlakozott, megismerkedett Pierre Renaudellel³⁶ és a Renaudel szerkesztette La Vie socialiste³⁷

Jemnitz János

Howell, George (1833-1910)

George Howell 1833. október 5-ikén született Somerset-ben. Apja építőmunkás, kőműves volt, aki később vállalkozó lett. George egy nyolcgyerekes családban nevelkedett. Apja tízéves korában meghalt és George-nak abba kellett hagynia az iskolai tanulmányait, hogy megkeresse kenyerét. Tizennégy éves korában cipész tanuló lett és még tanonc korában kezdett érdeklődni a chartista mozgalom iránt. Metodista lett, majd ő is építőmunkás lett, Bristolban kezdett dolgozni és Ifjú Keresztény Munkás Szervezetnek lett tagja az 1850-es években. Autodidakta munkás volt, aki nagy olvasottságra és tudásra tett szert. Két évvel később Londonba ment, ahol különböző munkákat vállalt. Howell ezt követően levelezett Ernest Jones³⁸-al, Marx-szal, Mazzinival és Kossuthal. Howell 1858-59-ben bekapcsolódott az építőmunkások harcába a kilenc órás munkanapért – ebben a mozgalomban Howell már vezető szerepet játszott. 1860-ban részt vett a Londoni Munkástanács (London Trades Council) megalakításában, amely összefogta valamennyi londoni szakszervezetet. Ezt követően bekapcsolódott a híresség vált brit munkásújság, a Beehive (Méhkas) munkájába, amelyben ő is írásokat jelentetett meg. Az ezt követő években is aktívan részt vett a londoni szakszervezetek és egyéb radikális szervezetek életében. 1860-1862-ben ő volt a Munkástanácsok titkára. Emellett 1864-től 1867-ig a Reform Liga titkára, amely a politikai, válasz-

³⁵ A Tours-i pártkongresszusról az Évkönyv többször is megemlékezett. (...)

³⁶ Pierre Renaudel életútját lásd Évkönyv 1996.

³⁷ A La Vie socialiste fontos orgánuma volt az SFIO jobbszárnyának.

³⁸ Ernest Jones életútját lásd Évkönyv 1994.

tőjogi reformokért küzdött. Howell egyúttal az 1860-as években részt vett azokban a nemzetközi szolidaritási megmozdulásokban, szervezkedésekben, amelyek Londonban Garibaldi és az olasz egység mellett, valamint a híres 1863-as lengyel felkelés után a lengyelek megsegítése érdekében jöttek létre.

1864-ben egyike volt azoknak a brit szakszervezeti militánsoknak, akik a megalakuló I. Internacionálé Főtanácsában a brit szakszervezeti mozgalmat képviselték. Mindemellett Howell egész életében rokonszenvezett és hű maradt a Liberális Párthoz és egyike volt azoknak a szakszervezeti vezetőknek, akik a brit szakszervezeti mozgalomban mint „Lib-Lab-esek” voltak ismeretesek. Howell az 1880-as évek végén és az 1890-es években ellenezte az „új szakszervezeti mozgalom” kibontakozását, amely már szocialista színezetet öltött és amelynek olyan vezéralakjai voltak, mint Keir Hardie, Tom Mann és William Thorne³⁹. Howell szembefordult azokkal a már szocialistává lett munkás-, szakszervezeti vezetőkkel is, akik a liberális párttól elszakadva már egy új, saját munkáspárt megteremtését szorgalmazták. Howell velük szemben változatlanul a liberális párttal tartott kapcsolatot és attól várta az újabb reformok foganatosítását. 1871 és 1875 között a TUC parlamenti bizottságának titkára E témakörben azután könyvet is írt a munkásokat érintő törvényhozásról és az azt szorgalmazó szakszervezeti mozgalomról az 1860-1870-es éveket illetően. Többszöri kísérlet után, hogy a liberális párt színeiben képviselővé válasszák, ez 1885-ben be is következett. A parlamentben híres londoni East End-ben, a munkások és szegény sorsúak kerületében választották meg.

1910-ben, 67 éves korában halt meg, nagyon értékes forrásanyagot hagyva hátra, többféle kéziratot, többek között az I. Internacionálé Főtanácsának üléseiről készített jegyzőkönyveket.

Howell írásai:

A Handy Book of the Labour Laws, London 1876

The Conflicts of Capital and Labour Historically and Economically Considered, London 1878.

Trade Unionism, New and Old, London 1891

Labour Legislation, Labour Movements and Labour Leaders, London 1902

Forrás: Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier International, La Grande-Bretagne, Paris, 1986.

Valamint GDH Cole több könyve.

Jemnitz János

³⁹ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981, Tom Mannét 1984, William Thorne-ét 1982.

Depreux, Édouard (1898-1981)

Depreux 1898. október 31-én született Viesly-ben, a franciaországi Nord megyében. Depreux egy köztársasági érzelmű polgári családba született. 1915 és 1917 között a párizsi Sorbonne egyetemen írta filozófiai témájú szakdolgozatát. 1917 áprilisában besorozták, katonai szolgálataiért „háborús kereszt” érdemrenddel tüntették ki. 1919 októberében szerelték le, majd az egyetemen történelem-földrajzi témából szerzett diplomát (igazi és pontos témája Louis Blanc tevékenysége volt az 1848-as forradalom idején). Jogi diplomát szerzett és Párizsban az ügyvédi kamarának lett tagja. 1919-ben az Emberi Jogok Ligájának lett tagja. 1920-ban a híres Tours-i szocialista pártkongresszus után lett az SFIO tagja. 1924-től 1932-ig aktívan részt vett a párt valamennyi parlamenti és municipális választási küzdelmében. Ezeket a küzdelmeket Jean Longuet⁴⁰ oldalán és az őt támogató-sára küzdötte végig. Jean Longuet tanítómestere lett és Depreux a későbbiekben mindig is nagy szeretettel és tisztelettel hivatkozott rá.

1935-ben lett városi tanács választott tagja Sceaux-ban. 1935-ben egyúttal az SFIO központi napilapjának, a Le Populaire tanácsadói testületének lett tagja, előbb Nord megye képviselőjében, 1937-től pedig Paul Faure⁴¹ csoportjának megbízásából. 1938-ban az SFIO pártvezetőségének (CAP) lett póttagja. A párizsi ügyvédi kamara tagjaként egyúttal a szocialista jogászok csoportjának is egyik militánsa lett. 1938-ban egyike volt azoknak a szocialista jogászoknak, akik leleplezőleg írtak és léptek fel a moszkvai perek ellen.

1939-ben a II. világháború kezdetén besorozták katonának és jogászai végzettségére való tekintettel századosi rangban vonulhatott be. 1940. júliusában szerelték le a dél-franciaországi Albiban. Depreux felvette a kapcsolatot az SFIO több tagjával és találkozott Léon Blummal⁴² is mielőtt Párizsba visszatért volna. 1940 októberében találkozott az SFIO akkor igen aktív tagjaival, így Robert Verdier⁴³-vel, akikkel együtt elhatározták, hogy újraélesztik és megszervezik az SFIO illegális tevékenységét. Depreux az akció bizottság tagja lett és elsősorban a híres északi Nord megyében tevékenykedett a felszabadulásig. 1941 decemberéig a Szajna megyei központi kerület SFIO szervezetének elnökévé lett, ekkor egyike volt azoknak a szocialistáknak, akik nemmel szavaztak Pétain marsall teljhatalmú elnökké választására. Ezt követően az SFIO földalatti szervezete VB-jének tagja lett, sőt a VB elnöke, ebben a minőségében tartóztatta le a Gestapo, majd került át a Milicia kezébe, de onnan sikerült megszöknie, míg egyik jó barátját ott gyilkolták meg. Depreux az illegális Le Populaire egyik szerkesztője lett.

1944-ben, az ország felszabadulását követően 1944 augusztusában Sceaux-ban polgármesternek választották. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek az ellenállás

⁴⁰ Jean Longuet életútját lásd Évkönyv 1986.

⁴¹ Paul Faure életútját lásd Évkönyv 2015.

⁴² Léon Blumról lásd Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz, Budapest 1993 (Lukács György Alapítvány).

⁴³ Verdier életútját az Évkönyv még nem írta meg.

képviselőként lett tagja, majd 1945-ben és 1946-ban az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagjává választották. Minden esetben Párizs déli kerületeiben választották meg, ugyanúgy, mint később a már „rendes” nemzetgyűléseknek, 1946-ban, 1951-ben és 1956-ban.

1946-ban az SFIO-ban támogatta a Daniel Mayer- Léon Blum irányította pártvezetést, de egyúttal közvetíteni próbált közöttük és a Guy Mollet⁴⁴ vezette irányzat között. Depreux 1944-től kezdődően tagja volt az SFIO pártvezetőségének. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben miután Vincent Auriol⁴⁵-t köztársasági elnökké választották, Depreux lett a parlament szocialista frakciójának elnöke.

1946 júniusától 1947 novemberig Depreux belügyminiszter lett a Georges Bidault-Léon Blum és Paul Ramadier kormányában⁴⁶. Depreux természetesen részt vett azokban a tárgyalásokban, amelyeken a szocialista miniszterek már a velük kritikusan szembehelyezkedő szocialista parlamenti frakcióval igyekeztek megegyezésre jutni. 1948-ban a Teitgen vezetésű kormányban Depreux oktatási miniszter lett. Miniszterként több viharos reformot kellett túlélnie, amelyek érintették az iskolák további államosítását, így a bányászati szakiskolákét. Az 1948 végén megtartott szocialista pártkongresszuson Depreux felszólalt és ellenezte, hogy a szocialisták továbbra is részt vegyenek az úgynevezett „harmadik erő” olyan kormányában, amelyeket kereszténydemokraták, illetőleg más nem-szocialisták vezettek.

1952-ben a szocialista kisebbség nevében ellenezte Franciaország részvételét az európai közös hadseregben, de miután a szocialista párt többség ezt helyezte el, a döntést Depreux is elfogadta. Mindezen idő alatt 1944-től 1956-ig Depreux tagja volt a Szocialista Párt (PS) vezetőségének. Depreux többször is le kívánt mondani a szocialista parlamenti frakció vezetéséről, de kéréseit elvetették és végül is az 1956 októberi parlamenti választás után mondott le véglegesen. Már csak azért is ezt tette, mert nem értett egyet a Guy Mollet⁴⁷ vezette kormány gyarmati politikájával és főként a kormány algériai politikájával és véleményének hangot is akart adni.⁴⁸ Egy évvel később, 1957-ben ugyanezen okból lemondott a pártvezetőségbeli tagságáról is. Depreux folyamatosan vezéregyénisége lett a szocialista kisebbségnek, amely helytelenített az algériai háború folytatását és szorgalmazta a szocialista miniszterek lemondását a kormányból.

Szocialista Pártban ekkor rendkívüli helyzet állt elő, a párt sok ismert vezető tagja, parlamenti képviselő, így Daniel Mayert és Robert Verdiert és Oreste Rosenfeldet⁴⁹ szilenciumra ítélték, míg egyeseket, így André Philipet⁵⁰ pedig kizárták a pártból. Depreux elfogadta a pártfegyellemmel együtt járó kötelezettségeket, de különvéleményét fenntartotta.

⁴⁴ Guy Mollet életútját lásd Évkönyv 1980.

⁴⁵ Vincent Auriol életútját lásd Évkönyv 1984

⁴⁶ Paul Ramadier életútját lásd Évkönyv 1988.

⁴⁷ Guy Mollet életútját lásd Évkönyv 1980.

⁴⁸ Az algériai háborúról lásd Évkönyv... , J. Nagy László írásait.

⁴⁹ Oreste Rosenfeld életútját lásd Évkönyv 2014.

⁵⁰ André Philip életútját lásd Évkönyv 2002.

1958-ban ellene szavazott De Gaulle teljhatalmú megbízatásának. 1958. szeptember 14-ikén a PS kongresszusán ő olvasta fel a kisebbségek határozott különvéleményét, amely utána kisebbségek kiváltak a PS-ből és megalakították az Autonóm Szocialista Pártot (SFIO Parti socialiste autonome), amelynek ő lett a főtitkára. Depreux támogatta, hogy az új pártnak Mendés France istagja legyen. 1960-ban, amikor az autonóm párt átszerveződése megtörtént és megalakult a Szocialista Egység Pártja (Parti socialiste unifié), akkor ennek az új pártnak is Depreux lett a főtitkára. Ezen a posztján megmaradt egészen 1967-ig. Lemondásakor ő javasolta, hogy a PSU új főtitkára Michel Rocard legyen.

Depreux 1981. október 16-ikán halt meg.

Depreux írásai:

Renouveau du Socialisme, Paris 1960.

Souvenirs d'un militant. De la social-démocratie au socialisme, Paris 1972.

Servitude et grandeur du PSU, Paris 1974.

Comment j'ai pu, en décembre 1941, sous l'occupation nazie, dire non à Pétain et à Hitler, Paris 1979

Irodalom Depreuxről:

Daniel Ligou: Le parti socialiste. Paris 1962.

Henri Dubief: Le déclin de la IIIe République. 1929-1938. Paris 1976.

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français

Jemnitz János

Ingrao, Pietro (1915– 2015)

Az Olasz Kommunista Párt népszerű, befolyásos vezetője 1915. március 30-án született, s még 100. születésnapján is köszönthették. A Rómától délre fekvő Ciociaria-vidék félreeső kisvárosában, Lenolában, ahová a családalapító eredetileg szicíliai földbirtokos nagyapja, Francesco menekült üldözöi elől. A nagyapa liberáldemokratikus köztársasági eszmék híve, Mazzini mozgalmának konspirátora, majd Garibaldi katonája volt. Unokája ezzel a genetikus örökséggel és a szülőföld szegény parasztjainak világával azonosulva kötelezte el magát egy másik kor demokratikus eszmerendszerével, az antifasizmussal, noha megkezdett politikai útján az kikerülhetetlen állomás az egyetemi ifjúság fasiszta csoportja – a GUF – Gruppi Universitari Fascisti –, amely az értelmiségi utánpótlásban az ideológiai folytonosságot biztosította volna, ha nem jelennek meg benne az ellenzékiesség tünetei, miután a résztvevők közül sokan „elfojtották”, antifasisztává nevelődtek.

Ingrao 1934–35-ben filmrendezést tanult, majd jogi tanulmányokra váltott át, de a művészetek iránti vonzalma nem hagyott alább, vénájában egy lírikus vére is keringett, a verselés intellektusának kiszolgálója, vissza-visszatérő szenvedélye. Egyetemi éveiben megismerkedett, barátságokat kötött a hozzá hasonló gondolkodású, későbbi fegyvertársakkal, mint például Lucio Lombardo Radice-vel, aki a háború után Gramsci életrajzírója, s akinek nővérevel, Laurával házasságra lépett. Frigyükből öt gyermek született, utánuk megérkeztek nagy számban az unokák és dédunokák.

Ingrao 1939-től – a spanyol polgárháború tanulságait leszűrve, valamint felismerve a fasizmus megtévesztő politikáját – aktív antifasiszta, 1940-től pedig már a kommunista párt szervezője: munkáját az illegalitás sem szüneteltette, szerkesztője a párt újságjának (*l'Unitá*). A háború végére az OKP visszanyerte törvényes működésének feltételeit és Ingrao Togliattitól kapott megbízást az *Unitá* római szerkesztőségének vezetésére. 1957-ig a lap főszerkesztője. 1956 őszén neki kell gondoskodnia a magyar események ellenforradalmi minősítése párthatározatának közléséről és a határozatért éles szerkesztőségi vitában, valamint a milliós újságolvasói tábor megosztott, megtépzott színe előtt neki (is) ki kellett állnia, védeni a párt „hivatalos” álláspontját. Fegyelmetten végrehajtotta a pártvezetés döntését, de a viták traumája kétkedések láncolatában kötötték gúzsba és később, jóval az 1989-ben divatos, főleg idegen pálfordulós revíziókat megelőzve már a kommunista párt szervezője, felülvizsgálja az 1956-ban elfogadott értékítéleteket, önkritikusan viszonyult saját és pártja múltjában az '56-os fejezethez. Ebben az időszakban választották a Központi Bizottság tagjává, illetve a felsőbb vezetőszerkebe (Titkárság, Vezetőség).

1975-ig töltött be magasabb párttiszségeket, ezek gyakorlatában, illetve formális megszűnésük után is változatlanul a párt politikájának alakítója, egyik meghatározó személyisége, a balszárny emblémája. Irányzatát, amely a kor normái szerint nem szervezett áramlat, még kevésbé frakció – többnyire lazább eszmei-politikai közösség, családnevéből képzett kifejezéssel „igraniano”-nak emlegette a pártzsargon, tudvalevően rendszeres vitában ellenlábasa volt – Giorgio Amendola által fémjelzett másik áramlatnak. Polémiáik az elvi összecsapások medrében folytak, nem fajultak destrukcióba, ha nem is voltak mindig mentesek személyes motívumoktól – ezeket mindketten alárendelték a párt egységének. 1948-ban szerzett parlamenti mandátumot, ciklusról ciklusra újraválasztották. 1992-ben saját kérésére már nem jelölték. A képviselőházban többek között a kommunista csoport vezetője, 1976–79 között a ház elnöke, a parlament történetének első kommunista elnöke. Tapasztalatainak és tudásának nagy hasznát vette az állami intézményrendszert, valamint reformjának kezdeményezését tudományosan vizsgáló és előkészítő kollektíva, amely a párt intézeteként (CRS Centro distudi e iniziative per la riforma dello Stato) a '80-as évek elején épp Ingrao vezetésével erősödött meg, tanulmányaikkal, elemzéseikkel tettek szolgálatot a párt politikájának.

Ingrao-t a pártban és az olasz közéletben is elismerten mint az „alkotó marxiz-

mus” művelőjét jegyezték, aki megkülönböztetett figyelmet fordít az elevenen élő mozgalmi tevékenységre, érzékenységét mindenkor megérintik a szociális problémák, a társadalmi feszültségek mozzanatai. Ezeket a párt teendői és a munkásosztály, a dolgozó tömegek létérdekeinek differenciáltságában szemlélte. Az OKP saját „olasz útján” haladva előre, magáénak vallotta a párt demokratikus pluralista koncepcióját, tudatában lévén annak, hogy sem a munkásosztály és szövetségesei nem képeznek homogén blokkot, sem az Itáliában megcélzott sajátos nemzeti úton elérendő szocializmus nem követheti a „létező szocializmusban” beváltak beállított monolitikus pártfelfogást, monolitikus intézményi struktúráját. 1964-ben írta: „Az új proletárállam szocialista irányítása elgondolásunk szerint a politikai erők pluralitásán keresztül valósulhat meg... Ám mi semmiképp sem a katolikusok vagy a szociáldemokraták módjára válunk pluralistákká. *Fenntartjuk kritikánkat a társadalom antagonisztikus osztálytagozódásáról, a kizsákmányoltak és kizsákmányolás ellentétéről, mint amely központi eleme a cselekvésünknek, azért harcolunk, hogy ez a szakadék megszűnjön... Kommunista létünknek ez az elsődleges értelme, erre a célra irányul minden akciónk.* A társadalom egységes struktúrájának a fölépítése azonban számunkra nem jelenti – doktrínánk néhány tematikus értelmezését korrigáljuk ezzel – egyetlen társadalmi vogalizmusra (a párt totalizmusára) való redukcióját: számítunk a szakszervezetek autonómiájára, a kulturális kutatás (szabadságára) stb., így látjuk mi a politika szupremáciáját, amely vezető szerepével nem semmisíti meg a többi szociális momentum mozgását, a társadalomban érlelődő mozzanatok és ösztönzések összegződését a vezetését látja el. Tehát az új szocialista állam politikai vezetésének lehetősége nem csak egy párton keresztül, hanem több szocialista irányú politikai erő együttműködésében (vitájában és konfrontációjában) valósul meg.”

Az intellektuális és elméleti-ideológiai vívódás készenléte, elviségében következetes feszessége életútján sosem hagyta cserben, akkor sem, amikor külföldi utazási során olyan kiemelkedő vezetőkkel találkozott, mint Mao Ce Tung vagy Fidel Castro. Előbbi vonatkozásában kommentárjában jegyezte meg, mennyire elképedt Mao kijelentésén, miszerint a szocializmus nukleáris konfliktusban százmillió emberáldozat árán világméretben valósíthatja meg győzelmét. Máskor tanúja lehetett Castro hosszadalmas monologizáló szónoklatainak, emelvényén való elmagányosodásának és a látványtól, az élménytől elkedvetlenedett, amint az sem nyerte el a tetszését, hogy a nagyszerű kubai tengerpartok állami kézbe került, állami alkalmazottak vigyázták a strandokat – Ingrao szerint a szocialista állam funkciója nem olvadhat egybe a kabinos fürdőmesterségével...

Politikai koherenciája a pártért érzett felelősségtudat keresztül-kasul átjárta egész szellemét. Rá jellemzően, 1968-ban – amikor az OKP-ban kirobbant a szélsőbal felé tolódó, hozzá emberileg és politikailag közelálló Manifesto-csoporttal (a „manifesto”-sok mind „ingraiano”-k) kapcsolatos vita – megszavazta a pártból való eltávolításukat, mert a politikai affinitásnál fontosabbnak tartotta a párt szilárd és egysége mellett lándzsát törő törzsének épségét, semmilyen módon, semmilyen eszközzel nem kívánt részt venni annak veszélyeztetésében. A kate-

gorikus kizárást helyettesítő „eltávolítás” („radiazione”) szemantikai-szervezeti árnyalásával mégis – a vitában épp az általa elfoglalt állásponttal egyezően és persze Berlinguerrel is, másokkal is egyetértésben – jónak látta nyitva hagyni a kiskapus lehetőséget a csoport visszatérésére a pártba, ami nem történt meg, de az az eszmei-politikai sorsközösség számai nem tépődtek el velük véglegesen.

Magatartásának ugyanezeket az ismérveit mutatta fel a párt 1989/90-es átalakításának drámai pillanataiban. Az „ingraiano”-nak elkönyvelt akkori főtitkár, Achille Occhetto javasolta az OKP jellegének, a párt nevének megváltoztatásának, amit Ingrao ellenzett, de nem szakított Occhettóval. A párt nagyobb törzsével maradt ezúttal is, az új formációban a „demokratikus kommunista” áramlat koordinátora és csak a további megkeseredő eredménytelen veszekedések nyomán, 1993-ban távozott a pártból, átigazolva a másik utódpárthoz, a Kommunista Újjászületés alakulatába, ahol 2008-ig folytatta immár meddő küzdelmét. Ezután visszavonultabban élt és politizált, publicisztikákat és verseket írt, interjúkat adott még mindig töretlen militánsi attitűdökkel. Kérdezői által üzenté az őt követő politikusi generációknak, hogy a méltatlankodás kevés a politikához („indignarsi non borsta”), a politika művelése mozgalmi tettek nélkül mit sem ér.

Ingrao az olasz kommunizmus nagy öregje, óriás és matuzsálem, még a jobboldali olasz újságírás nála korábban elhunyt, egykoron mérvadó tekintélye, Indro Montanelli sem vonhatta meg tőle emelkedett és maradéktalan tiszteletét: az alábbi sorokat szentelte neki: „Arca fintorgó, nyelvezete ólmos ciociaro-i, mégis csak mély tisztelettel lehetséges viseltetni iránta. Amit mond, hibás lehet, ám a drámája autentikus, nincs benne semmi szónoki, semmi szavalásos, sőt elmerülő tónusaiban visszafogott: egy olyan ember drámája az övé, aki a zászló és a karrier közé helyeződött és a zászlót választotta, bár az szétfoszlott.”

Forrás: it.wikipedia.org/wiki/pietroingraio; www.pietroingraio.it

Pietro Ingrao munkáiból:

- Masse e potere, Editori Riuniti, Roma, 1977. (1964-s idézett írását lásd itt: 182–183.)
- Crisi e terza via, Intervista di Romano Ledda, Editori Riuniti, Roma, 1978.
- Tradizione e progetto, Bari, De Donato, 1982.
- Il dubbio dei vincitori, Poesie, Arnaldo Mondadori, Milano, 1986.
- Le cose impossibili. Un'autobiografia raccontata e discussa con N. Tranfaglia, Editori Riuniti, Roma, 1990.
- Indignarsi non basta. Con Maria Luisa Boccia e Alberto Olivetti, Alberti editore, 2011.

Pankovits József

Jenkins, Roy (1920-2003)

Roy Jenkins 1920. november 11-ikén munkáscsaládba született, apja Arthur Jenkins bányász volt, 1935-től 1946-ig a Munkáspárt parlamenti képviselője. Roy Jenkins az oxfordi egyetemen végezte tanulmányait. A II. világháború éveiben katonaként szolgált, leszerelésekor a századosi rendfokozatot viselte.

1945-ben az LP parlamenti képviselőjelöltje, de ekkor még, akárcsak 1946-ben nem jutott be a parlamentbe. Erre 1948-ban került sor. 1950-ben újraválasztották, ezúttal Birminghamben. Az 1964 évi Wilson⁵¹ kormányban belügyminiszter lett. Később 1967 és 1970 között pénzügyminiszter – a brit hagyományok szerint a kormányban ez a második legfontosabb poszt. Az 1974 évi második Wilson kormányban Jenkins ismét belügyminiszter - aki ekkor már ismertén az LP jobbszárnyának egyik vezető személyisége volt. Részint liberális beállítottsága miatt, másrészt a gazdasági életben is az úgynevezett reformátorok közé tartozott és erőteljes híve volt annak, hogy Nagy-Britannia belépjen az Európai Gazdasági Közösségbe. 1976-ban lemondott miniszteri posztjáról és az Európai Gazdasági Közösség Gazdasági Bizottságának elnöke lett. Brüsszelben ezután még tovább távolodott az LP-től és a brit munkásmozgalomtól.

1981-ben egyik vezető tagja annak a volt LP miniszterekből álló csoportnak, amely megalakította az új, LP-től jobbra álló Szociáldemokrata Pártot (Social Democratic Party, S.D.P.⁵²). Az SDP a liberálisok szövetségét kereste. Jernkinst 1982-ben már az SDP képviselőjelöltjeként választották meg Glasgowban. Kezdetben ő volt az SDP vezére, később ezen a poszton, 1984-ben David Owen váltotta fel.

Jemnitz János

Forrás: Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier International, Grande-Bretagne, Paris, 1986.

Kondratyeva, Adelina (1917–2012)

Buenos Airesben született, ahová apja, Benjamin Abramszon még az első világháború előtt, cári bíróság által kiszabott halálos ítélet elől menekült feleségével. Ott született két lányuk. 1932-ig éltek ott, amikor hazavonzotta őket a szocialista társadalom építésének nagy álma. Adelina 15 évesen lépett be a középiskolába. Beilleszkedésük nem volt problémamentes. Adelina fölvételeit kérte a Komszomolba, de elutasították, mint „egy trockista lányát, aki ráadásul Buenos Airesben

⁵¹ Harold Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

⁵² Az SDP megalakulásáról, felíveléséről és hanyatlásáról bővebben lásd Évkönyv 1981-1987.

született”. Ám a dolog akkor rendeződni látszott, harmadik próbálkozásra mégiscsak fölvtették.

Sorsa akkor vett fordulatot, amikor 1936-ban Spanyolországban kirobbant a polgárháború. Adelina és nővére, Paulina anyanyelvi szintű spanyol nyelvtudása fölértékelődött. Először Paulinát küldték ki, mint Kszanti Manszurov, a köztársasági néphadsereg mellé delegált egyik tiszti rangú katonai tanácsadó tolmácsát és fordítóját (akivel egy idő múlva házasságot kötött). Adelina, apjával együtt, hamis papírokkal, több határon át jutott 1937 elején Franciaországba, onnan a Pireneusokon át Barcelonába, majd Valenciába, a köztársasági kormány akkori székhelyére. A spanyol köztársasági légierőkhöz irányították tolmácsként, amelyek parancsnoksága Albacetében volt, ugyanott, ahol a Nemzetközi Brigádok főhadiszállása is működött. A Los Llanos nevű tanyán szállásolták el. A Spanyolországban „Douglas tábornok” álnéven működő Szmuskevics főtanácsadó tolmácsa lett, hadnagyi rangban. Adelina emlékei szerint nagy segítséget kapott az ott szolgáló Núñez Mazától, aki atyai figyelemmel kísérte működését, és sok mindenre tanította meg.

A család ezekben a hónapokban szétszóródott. Manszurov szolgálati helye sűrűn változott. Előbb a Madridot védelmező köztársasági egységeknél, majd a Madrid–Cataluña hadtestnél működött. Onnan a 35. hadosztályhoz vezényelték. Nevéhez fűződött a felkelők hátában guerrilla-feladatokat ellátó XIV. hadtest megszervezése. Közreműködött az új tisztek kiképzésében is. 1937 februárjában meglepetésként Adelinát születésnapja előestéjén meglátogatta Paulina és Kszanti. Apját azonban 1937 végéig nem látta.

Adelina és társai egyik fő feladata volt, hogy éjjelente felváltva ügyeletet lássanak el a légierő telefonközpontjában, ahonnan figyelemmel lehetett kísérni a térség repülőtereinek a helyzetét. Ideje fő részét Los Llanosban töltötte, ahol orosz és spanyol repülőek fordultak meg, és vették igénybe fordítói szolgálatait. Sokak neveire hetven év távlatából is jól emlékezett, amikor, már a demokratikus Spanyolországban közülük többekkel találkozhatott Madridban, a Köztársasági Légierő Baráti Társasága (AAR) összejövetelein. Fölidézte a meleg baráti légkört, amely ott uralkodott. Amikor volt egy kis szabadideje, Grigorij Szokolov repülőgépszerelő motorján begurult a városba. Szétnézett a városközpontban, a Tanács előtti téren, és beszerezte szükséges felső téli ruházatát. „Egy asszony – idézte föl – adott nekem egy meleg harisnyanadrágot, amelynek jó hasznát vettem a téli hónapokban, mellesleg kivívtam vele a barátnőim irigykedését is.”

Egyik legmélyebben bevésődött emléke az Albacetéért 1937. február 20-i bombatámadás-sorozat volt. „Ez a bombázás – írja emlékirataiban – olyan volt, mint egy haláltánc. Csaknem egész éjszaka Albacete ege egyfolytában villogott a gyújtóbombák robbanásától. A lárma süketítő volt. A támadások hullámai rövid időközökben követték egymást. Úgy éreztük, hogy az az éjszaka sohasem ér véget. Amikor reggel bementünk a városba, az utcákon és a tereken a bombázás okozta szörnyű rombolás nyomait láttuk, különösen az Altozano negyedben és a vasútállomás körül”.

1938-ban tért vissza Moszkvába, ahol a felnőttek Munkásegyletemére iratkozott be. Történettudományból doktorált, témája a latinamerikai szakszervezeti mozgalom korai története volt. 1941-ben, a német invázió után a katonai akadémia idegen nyelvek szakán intenzív olasz nyelvi tanulmányokat folytatott, hogy a hadműveletekben részt vevő olasz egységek soraiból ejtett nagyszámú fogolylyal kapcsolatos tolmács tevékenységet végezzen. Többször összezördült egyes feletteseivel, akik rosszul bántak az olaszokkal. Ekkor már a szovjet hadsereg főhadnagya volt, aktív részese a hadműveleteknek, egészen addig, amíg a harcok a Szovjetunió területén folytak, majd tovább szolgált, egészen 1949-ig. Közben, a győzelem után folytatta tanulmányait az Idegen Nyelvek Intézetében. Férjhez ment egy tisztársához, Alekszandr Kondratyevhez; egy lányuk született, Jelena.

1951-ben letartóztatták 63 éves apját, azzal a váddal, hogy trockista. Adelinát kötelezték, hogy legyen jelen bekísérése során. Apjából nem tudtak kicsikarni semmilyen terhelő vallomást. Ezzel annyit ért el, hogy ún. „könnyű büntetést” kapott: öt év fogságot büntető táborban, majd szabadulása után kitiltást a nagyobb városokból. Sztálin 1953. márciusi halála után azonban szabadlábba helyezték. Adelinát, sok viszontagság után, olyan jellemzéssel, hogy „letartóztatott lánya és külföldi”, nem vették vissza a szolgálatba, viszont a spanyol nyelvi tanács vezetője lett a moszkvai Pedagógiai Főiskolán.

1990-től rendszeresen utazhatott Spanyolországba. Egy nővérével tett madridi látogatásakor ismerkedtünk meg vele mi, a Nemzetközi Brigádok Barátainak Szövetségében (AABI – Asociación de los Amigos de las Brigadas Internacionales) dolgozó aktivisták. Ösztönöztük, hogy tegye közé háborús emlékeit. A Juan Barceló irányította Compañía Literariánál meg is jelent „*Mosaico roto*” (Történet mozaik) című emlékirata. Attól kezdve kapcsolatot tartott a polgárháborús száműzöttek, a francóista börtönöket megjárt foglyok, a Franco-ellenes guerrillák, a Köztársasági Néphadsereg egykori katonái, a náci internáló táborok spanyol túlélői és mások csoportosulásaival. Első számú ösztönzője volt a nemzetközi brigádok még élő és utazni képes tagjai (mintegy 350 fő) 1996-os spanyolországi öszszejövételének, az ezzel kapcsolatos emlékezetes tiszteletadó rendezvényeknek.

1997 márciusában kezdeményezte az AGE (A Háború és a Száműzetés Levéltára) baráti társaságának létrehozását. Elindította a munkát a világ minden részén (Nagy-Britanniában, Olaszországban, Kanadában, az USA-ban, Svájcban, Luxemburgban és elsősorban a hatalmas Oroszország területén) szétszórt polgárháborús dokumentumok és levéltári iratok összegyűjtésére és digitalizálására. Felhívást küldött szét a köztársasági emigránsoknak és a brigádok egykori önkénteseinek, hogy működjenek közre Spanyolország történelmi emlékezetének helyreállításában. Munkacsoportokat hozott létre, támogatókat szerzett. Hosszú időket töltött Spanyolországban, szerény anyagi körülmények között. Mindez erőteljes lökést adott a gyűjtőmunkának.

Haláláig elnöke maradt az AGE-nak és a határon túli antifasiszta harcokban részt vevő szovjet katonák baráti szövetsége spanyol tagozatának. Igen szoros kapcsolatot tartott az 1937-ben a Szovjetunióba mentett spanyol gyerekek cso-

portosulásával, összekötve azokat, akik hazatértek, azokkal, akik új családi kapcsolatok miatt Moszkvában maradtak, és a moszkvai Spanyol Központban (Centro español)⁵³ tartották összejöveteleiket. Együttműködött az oroszországi hispanista történészekkel, elsősorban Natalja Malinovszkajával. Mind Orosz-, mind Spanyolországban támogatta a történelmi emlékezet ébren tartását szolgáló tudományos és baráti összejöveteleket, és az AGE úgynevezett spanyolországi „karavánjait”, csoportos látogatásokat az egykori harcok színtereire. Állandó levelezésben volt a világ különböző részein élő egykori brigadistákkal, illetve azokkal az oroszországi levéltárakkal, amelyek értékes anyagokat őriznek a spanyol háborúról, és a Szovjetunióba került spanyol emigránsokról.

Utolsó jelentős tárgyalásunkra az oroszországi levéltárakkal ez év [2012 – a szerk.] októberében, nem sokkal halála előtt került sor. A moszkvai RGZPI levéltárának vezetőségével ültünk össze, amely a Komintern egykori iratait őrzi, és ahol a legterjedelmesebb anyag, a nemzetközi brigádok iratait tartalmazó 45. fond digitalizálásáról tárgyaltunk. (Ezt 1997 óta sürgettük az orosz archívumok országos központjának megfigyelői státuszban lévő tagjaiként.) Ez az erőfeszítésünk lépten-nyomon beleütközött a madridi Kulturális Minisztérium nehézségeibe és szűkmarkúságába, mindegy, hogy éppen a Néppárt vagy a Spanyol Szocialista Munkáspárt volt kormányon. Javaslatainkat azért évről évre megújítottuk. Megállapodásokat kötöttünk ezzel kapcsolatban az Oroszországi Föderáció Kulturális Minisztériumával, és a Levéltárak Nemzetközi Szövetségével is. Végül Katalónia Nemzeti Levéltárától kaptuk meg a szükséges segítséget. Ez az utolsó közös moszkvai látogatásunk egybeesett a „háborús gyerekek” evakuálásának 75. évfordulójával, és az ebből az alkalomból a moszkvai spanyol centrum előadótermében rendezett gyűléssel. Ennek a során hangzott el egyik, talán utolsó nyilvános beszéde. Fő témája ezúttal a Centrum fenntartása volt, amelyet a spanyol kormánytámogatás megvonása miatt háromnegyed évszázad után a bezárás fenyegetett. A gyűlés utáni napokban sikerült összejönnünk az Oroszországban élő spanyol háborús veteránok egy nagy csoportjával is.

Elhúzódo harcot vívtunk azért is, hogy a spanyol kormányzervektől megkapja a törvény által előírt nyugdíjat, amely a köztársasági légierő hadnagyaként járt neki. Ám ismételten beleütköztünk a bürokrácia, olykor a magasabb szervek rosszindulata által emelt falakba. Nem értük ezt el. Adelina ezen az utunkon többször is említette szándékát, hogy szeretné hátralévő idejét végleg Spanyolországban tölteni. Én azonban azt mondtam neki, hogy Spanyolország ebben a mostani időszakban saját legjobb fiainak és lányainak is inkább mostohája, mint édesanyja. Azért megígértem neki, hogy ismét meg fogjuk kísérelni az „áttörést”. Erre már nem kerülhet sor, de Adelina egész életének harcai, ezek eredményei itt maradtak velünk.

⁵³ Ez a központ Moszkvában, a Zsdánov utca 7 első emeletén működött. Klub, büfé, könyvtár, szerény levéltár, előadóterem állt a fővárosban és általában a Szovjetunióban élő spanyolok rendelkezésére. A központot a spanyol ügyekben érdekelt helyi szakemberek, történészek és a Köztársaság egykori támogatói, barátai is látogatták. (Szerk. megj.)

Utolsó leveleinek egyikét nekem diktálta. Ezt az AGE tagjaihoz és barátaihoz intézte. „Innen üzenem nektek – szól a levél –, hogy arról álmodozom: hamarosan újra látlak benneteket. Elbúcsúzom a szomorú érzésektől, és arra gondolok, hogy közösen folytatjuk a becsületes emberek harcát. Azt is gondolom: a mai helyzetben a jobboldal nagy kudarca, hogy nem volt képes tudomásul venni a fasizmus vereségét. De kudarcot vallott a baloldal is, amely nem volt képes megmutatni a jövő nemzedékeknek valódi történelmünket. Ebből származik az értékek válsága, sőt a fasizmusok visszatérése is legrosszabb formáikban, mivel az ifjúság nem ismeri azt a rémséget, amelyet a diktatúrák zúditottak a társadalomra.”

2012. december 14-én, 95 éves korában hunyt el. A tirániával és a fasizmusokkal szembeni ellenállás jelképeként itt van velünk ennek a rendkívüli aszszonynak az életműve, amelyben az erkölcsi szilárdság bölcsességgel, intelligenciával és nemes fényvel párosult.

Dolores Cabra, A Háború és az Emigráció Levéltára Baráti Szövetségének (AGE) főtítkára
Forrás: Dolores Cabra levele (2012 december)

Harsányi Iván

Emlékek Adelina Kondratyeváról

Kondratyevával 1996-ban ismerkedtünk meg, amikor (a polgárháborút kirobbanító lázadás 60. évfordulója alkalmából) az önkéntesek Dolores Cabra által már említett világtalálkozója zajlott. Véletlennek mondható, hogy a népes rendezvények (gyűlések, fogadások, az egykori harcok színterén tett látogatások) forgatógában a magyar küldöttség tagjai (néhány, azóta elhunyt önkéntes és egy-két kísérő) egy nagy asztalnál közvetlenül mellette kaptak helyet. Eleinte nem tudtam megállapítani, valójában orosz vagy spanyol, miután mindkét nyelven anyanyelvi szinten tárgyalt. Később megismerkedtünk vele. Kiderült, hogy néhány éve az egykori harcosok dokumentumainak összegyűjtésén fáradozik. Munkatársaitól megtudtuk, hogy a találkozó egyik kezdeményezője volt, és – meglepetésünkre – hogy közel van 80. életéhez. Amennyire ideje engedte, erősen érdeklődött a magyar önkéntesek helyzete után, beleértve a polgárháború utáni sorsuk alakulását, és beilleszkedésüket a II. világháború utáni új rendszerekbe. A legismertebb negatív példákról (pl. a Rajk-ügy) tudott. Kérte, hogy küldjünk az AGE számára dokumentumokat. Így juttattuk el a szervezethez néhány hónappal később a magyar brigadisták névsorát.

Nem számítottam rá, de hamarosan újra találkoztunk. 1997. december 18–20-án a Lausanne-i Egyetemen kollokvium zajlott le, „A nemzetközi brigádok a forradalmi szolidaritás és a Komintern politikája között” címmel. A sok országból érkező kutatóknak ez a színvonalas fóruma egyben sokirányzatú is volt, a radikális szélsőbal szerzőinek nagy súlyával. Jelen volt még az utóbb, 2005-ben elhunyt

Pierre Broué, az irányzat kiemelkedő alkotója⁵⁴ is. Közülük többen hangsúlyosan beszéltek a szovjet belügyi szervek spanyolországi kiküldötteinek büneiről (akkoriban nyíltak meg részlegesen a Komintern levéltárának iratai). Felszólalt Kondratyeva is, akinek társaságában ott volt Dolores Cabra, valamint a lengyel Karol Swierczewskinek („Walter tábornoknak”), a Nemzetközi Brigádok egyik első számú parancsnokának Moszkvában élő lánya. A tényekkel Kondratyeva nem vitatkozott, de szóvá tett bizonyos félrebillent hangsúlyokat. Inkább saját tapasztalatáról beszélt, amely elsősorban a köztársasági hadsereget közvetlenül segítő katonai személyzet munkájához kapcsolódott. Azért láthatóan bántotta a dolog. Itt alig volt oroszul tudó ember, még a spanyolt bíró is viszonylag kevés. A francia nyelv uralkodott; néhány előadó harcolta ki, hogy spanyolul is lehessen szólni. Így lettem közeli beszélgető társa. A szállodába hazafelé menet megkérdezte, mi a véleményem az elhangzottakról. Mondtam neki, hogy nekünk sok újat nem mondtak, különben is, az élet bonyolult. Mire ő kifakadt: „És rühös”.⁵⁵

Akkor nem egészen értettem, miért zaklatta föl annyira egy-két történész számára igazságtalannak tűnő, egyoldalú beállítása. Csak most, Dolores Cabra 2012. decemberi leveléből ismertem meg a maga és családja meghurcoltatásait. Ezekről akkor sem az üléseken, se a magánbeszélgetésekben szót sem ejtett.

Később a kollokvium anyaga – rendkívül hosszú, az anyagi feltételek hiányából eredő átfutással, 11 év késéssel, nem is Svájcban, hanem Párizsban – szép kivitelben napvilágot látott⁵⁶. Ám Kondratyeva felszólalása nem került bele. Nem hiszem, hogy ez diszkriminatív szándékkal történt. Valószínűbb, hogy szabadon elhangzott, spanyol nyelvű felszólalásának a szövegét a helyszínen nem tudta átadni. És – Jean Batounak, a fő szervezőnek körlevélben szétküldött kérése ellenére – alighanem a gyakorlati munka szaporodó teendői miatt utólag sem tudta megküldeni.

Murphy, John Thomas (1888-1966)

John Murphy 1888. december 9-ikén született Manchesterben. Apja nem sokkal John T. Murphy születése után Sheffieldbe költözött, vasöntőmunkás volt. John tizenhárom éves korában abbahagyta az általános iskolai tanulmányait és vasas tanonc lett. Gépipari szakmunkás lett, egyúttal szakszervezeti militáns. 1913-ban Dublinben találkozott James Connolly⁵⁷-val, aki nagy hatást gyakorolt rá.

⁵⁴ A halála alkalmából készült megemlékezéseket az Évkönyv 1997.évi kötete közölte, Greg Oxly, Dick Nichols, Alan Woods és Jemnitz János tollából.

⁵⁵ „I parsiva” (orosz).

⁵⁶ Stéfanie Prezioso, Jean Batou, Ami-Jaques Rapin (ed.): Tant pis si la lutte est cruelle. Volontaires internationaux contre Franco. Éditions Syllepse, Paris, 2008. 559 pp.

⁵⁷ James Connolly életútját lásd Évkönyv 1975/76

Az I. világháború kirobbanása után Murphy több társával együtt háborúellenes maradt és a shop steward mozgalom egyik befolyásos vezéralakja lett, üzemében őt magát is megválasztották munkás bizalminak. Kitűnő szónok volt, önálló gondolatait írásokban is meg tudta fogalmazni. Ő maga változatlanul Sheffieldben dolgozott 1902-től a híres Vickers üzemekben. 1917-ben a Szocialista Munkáspárthoz (Socialist Labour Party) csatlakozott, amelyben általában határozott szocialista, szindikalista nézeteket vallottak.

1920-ban egyik alapító tagja lett a Brit Kommunista Pártnak (CPGB). A pártban beválasztották az első Központi Bizottságba (KB). 1920-ban részt vett küldöttként a Kommunista Internacionálé (KI) II. kongresszusán, 1921-ben pedig egyik megalapítója lett a Vörös Szakszervezeti Internacionálé brit szekciójának. Ezt követően, az 1920-as években egyik aktív szervezője az úgynevezett Kisebbségi Mozgalomnak (Minority Movement).⁵⁸ A Kisebbségi Mozgalom kommunista vezetőségű baloldali ellenzéki mozgalom volt, amely szemben állta a TUC főáramlatával. (A Kisebbségi Mozgalom élén Tom Mann állt és a mozgalom élvezhette a VSZI – vagyis Moszkva – pénzügyi támogatását.

1925-ben a nagyobb szociális konfrontációk nyomán Murphy egyike volt annak a tizenkét kommunista vezetőnek, akiket letartóztattak és hat hónapi börtönre ítélték. Az 1920-as években Murphy küldöttként részt vett a KI negyedik és ötödik kongresszusán. Az ötödik kongresszuson beválasztották a KI Ellenőrző Bizottságába. 1926 november-decemberében ő terjesztette be a KI VB-je elé a CPGB helyzetéről szóló beszámolót. Tizennyolc hónapon át a moszkvai Lenin Iskolában tartott előadásokat, ugyanitt ő képviselte a KI-t.

Am ebben az időben kezdődött meg az a folyamat, amikor véleményeltérések kezdődtek Murphy és a CPGB vezetői között, elsősorban Palme Dutt-al és Harry Pollitt⁵⁹-al került szembe. Mindkettejüket Murphy túlságosan szektásoknak ítélte. Az ellentétek különösen kiéleződtek akkor, amikor Murphy a brit kormányhoz fordult azzal a javaslattal, hogy Nagy-Britannia nyújtson kölcsönt a Szovjetunió-nak. Az elhúzódó ellentétek nyomán 1932 májusában kilépett a CPGB-ből.

Murphy a CPGB-ből való kilépése után újra csatlakozott az LP-hez, ahol támogatta az LP balszárnyát és személyesen is Stafford Cripps⁶⁰-et. Murphy az 1930-as években támogatta a Szocialista Ligát és azt a gondolatot, hogy Nagy-Britanniában is létre kellene hozni egy átfogó Népfront szervezetet. Ebben az időben egyúttal publicistaként és újságíróként is tevékenykedett. 1941-ben jelentette meg önéletrajzi írását New Horizons címmel – ebben is a maga baloldali LP-s és szakszervezetis gondolatainak összegezését adta meg.

Murphy 1966- április 2-ikán halt meg.

Jemnitz János

⁵⁸ E mozgalomról magyarul bővebben lásd Tom Mann életútját, Évkönyv 1984, valamint Jemnitz János: Tom Mann. Akadémiai Kiadó 1970 és Jemnitz János: Az 1926 évi angol általános sztrájk előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.

⁵⁹ Palme Dutt életútját lásd Évkönyv 1999, Harry Pollitt-ét 1980 és 1990..

⁶⁰ Stafford Cripps életútját lásd Évkönyv 1989.

Murphy írásai:

The Workers' Committee, 1917, 1972 Sheffield

Preparing for Power, London 1934, 1972

New Horizons, London 1941

Stalin, 1879-1944, London 1945

Labour's Big Three: A Biographical Study of Clement Attlee, Herbert Morrison and Ernest Bevin, London 1948.

Irodalom:

H. Pelling: The British Communist Party: its Origin and Development until 1929, London 1966.

W. Kendall: The Revolutionary Movement in Britain 1900-1921, London 1969.

J. Klugman: History of the Communist Party of Great Britain, 1968-1969.

J. Hinton: The First Shop Stewards' Movement, London 1973.

GDH Cole: A History of the Labour Party from 1914, London 1948.

Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier International, La Grande Bretagne, Paris 1986

A háború alatti észak-angliai és skóciai sztrájkokhoz, a shop steward mozgalom kibontakozásához és többek között Murphy szerepéhez magyarul lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-1917. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.

Muste, Abraham Johannes (1885–1967)

A jelentős amerikai politikust, a szocialista és a keresztény munkás- és béke-mozgalom tekintélyes alakját mára már szinte teljesen elfelejtették – kivéve az amerikai béke- és szakszervezeti mozgalom irodalmát.

Barátai és tisztelői, valamint a média csak A.J.-nek (ejtsd Ejdzsei) nevezték a Hollandiában hatgyermekes kálvinista családban született Mustet, kinek családja 1901-ben vándorolt ki Amerikába. Tanulmányait a legjobb intézményekben folytatta: a Dutch Reformed Church teológiai szemináriumban, filozófiai kurzusokat vett fel a New York University-ben és a Columbia University-ben. Nagy hatással volt rá William James és John Dewey, akikkel kapcsolata hamarosan baráti lett. A konzervatív gondolkodóként indult életpályája, 1909-ben avatták pappá. Ebben a szellemben is házasodott - felesége és három gyermekének anyja, az őseit a baptista holland családra visszavezető iskolatársa, Anna Huizenga lett. Az Union Theological Seminary-t a kiemelkedő magna cum laude eredménnyel végezte el. A konzervatívnak induló életpályája változásának első jele volt, hogy az 1912-es elnökválasztáson a szocialista pártvezetőre, Eugene Victor Debsre adta szavazatát.

1914-ben, akárcsak Debs, valamint a Muste által támogatott és az amerikai béke-mozgalomban meghatározó szerepet játszó Quakerek a háború ellen léptek fel. 1917 decemberében lemondott papi pozíciójáról, s a fegyveres szolgálatot megtagadók védelmére kelt, már mint a Polgári Szabadságjogok Irodájának (Civil Liberties Bureau) támogatója. Ezt követően fordult a munkásmozgalom felé.

1919-ben a nagy textilipari sztrájk idején, amikor a Massachusetts-i Lawrence-ben a sztrájlók az egyházközség támogatását kérték, Muste melléjük állt és egyik vezetője lett a megmozdulásoknak. A heti 54 órát dolgozó és 20 cent órabérral kifizetett munkások négy hónapos sztrájkja idején letartóztattak több mint 100 munkást és sztrájkvezetőt, köztük Mustét is. A sztrájk eredményes volt. csökkentették a munkaidőt és némileg emelték a béreket is. A sikeres sztrájkot követően létrehozott Amalgamated Textile Workers of America Muste-t titkárává választotta.

Az 1920-as évek elején Muste lett az amerikai munkásmozgalom történetében jelentős szerepet betöltő New-York állambeli Katonah-i Brookwood Labor College igazgatója, egyben az amerikai munkásmozgalom elismert vezetője. Az iskola a harcos munkásmozgalom elméletét vallotta, annak radikális irányzatát képviselte – szemben a legnagyobb amerikai szakszervezet, az Amerikai Szakszervezeti Szövetség (American Federation of Labor – AFL) puhább vonalával szemben. Ebből persze konfliktusok is származtak. A konfliktusok elmélyültek, amikor már az egyik legnagyobb pacifista egyházi szervezet, a Megbékélés Közössége (Fellowship of Reconciliation - FOR) elnökeként fellépett az AFL megreformálásáért, majd amikor, már 1929-ben, támogatta a forradalmi gondolatokat is támogató Haladó Munkás Akció Konferencia (Conferece for Progressive Labor Action - CPLA) megalakítását. E szervezet hozta létre a már jelentősebb befolyással rendelkező Amerikai Munkáspártot (American Workers Party), amelynek irányvonalának, "a demokratikusan szervezett forradalmi párt" kimunkálásában Muste vezető szerepet vállalt. A párt és Muste vállalta Trockij forradalmi nézeteinek a támogatását, majd egyesülve a torckista Amerikai Kommunista Ligával (Communist League of America) 1934-ben megalakította az Egyesült Államok Munkáspártját (Workers Party of the United States).

E szervezetek munkája mellett Mustének jutott ideje a súlyos helyzetbe került dolgozók más mozgalmainak a támogatására is. Egyik legnagyobb szabású akciója a győzelemmel záródott Toledo Auto-Lite sztrájk volt 1934-ben, amikor a több mint 6000 autógyári munkással szemben felvonultatott 1200 főt számláló Nemzeti Gárda sem ért el eredményt. A sztrájk után megalakított autógyári munkásokat tömörítő, máig működő szakszervezetek ma is Mustét tekintik legjelentősebb alapítójuknak.

Muste 1934-ben már a munkásmozgalom emblemtikus személyisége volt. Európai útja alkalmával, 1936-ban, Norvégiába is elutazott, ahol találkozott Trockijjal. Életrajzírói nem tudják mi okozta elfordulását Trockijtól, de visszatérve Amerikába már a Presbiteriánus Munkás Templomban folytatta tevékenységét New-York-ban, nem elfordulva a munkásmozgalomtól. Ezt követően, 1940-ben ismét a FOR-ban vállalt vezető szerepet - főtitkára lett, amely posztot 1953-ig töltötte be.

Muste a II. világháború idején egyetértett a fasiszmus elleni fellépéssel, de mint pacifista föllépett a katonai szolgálatot elvi okokból megtagadók védelmében. A háborút követően élesen bírálta Eisenhowert és a Marshall tervét, akiket fele-

lősnek tartott a Szovjetunióval való viszony megromlásáért, a hidegháborúért. Tekintélyét és kapcsolatait is felhasználva lépett fel McCartney kommunistaellenes boszorkány üldözése idején. Az erőszakot elutasító szervezet (Committee for Nonviolent Action) vezetőjeként bekapcsolódott az atombomba elleni akciókba is. Részt vett egy amerikai atomtengeralattjáró kifutása elleni csónakos tiltakozásban, majd 1961-ben egy békemenetben, amely San Franciskóból indulva a moszvai Vörös-térre ért, s közvetítette a világ békeakarátát.

Muste a nukleáris háború elhárítása mellett fontosnak vélte, hogy felhívja a figyelmet Afrika katasztrofális helyzetére. Ennek során együttműködött Julius Nyerere tanzániai és Kenneth Kaunda zambiai politikusokkal. Hasonlóképpen támogatta az amerikai polgárjogi mozgalmat is. Ekkor került kapcsolatba Martin Luther Kinggel, akivel haláláig együttműködött.

Életének legnagyobb hatású időszaka a vietnami háború elleni tiltakozó megmozdulások voltak. 1966-ban egy pacifista csoport élén utazott Vietnamba. Előbb Dél-Vietnamban akart közvetíteni a megegyezésről, de ott letartóztatták – majd a nemzetközi tiltakozás miatt szabadon engedték. Innen ÉszakVietnamba utaztak, ahol Ho Si Minh üdvözölte. Barátságos beszélgetésükből kitűnt ugyan nézeteik eltérése: „Ho apó” ekkor nem látott lehetőséget a háború békés megszakítására, azonban nagyra értékelte Muste misszióját.

Hazatérve, nem egészen egy hónap múltán Muste hirtelen elhunyt. A részvételt kifejező táviratok között ott volt Robert Kennedyé és Ho Si Minhé is.

Muste munkásságának emlékét ma alapítvány ápolja, az A.J. Muste Memorial Institute.

Stephen Spender költő (1919-1995), Muste tisztelője és életútjának kutatója szerint Muste kedvelt költemény válogatásából a következő sorok mintegy végakarátát, utolsó üzenetét közvetítik:

*I think continually of those who were truly great -
The names of those who in their lives fought for life,
Who wore at their hearts the fire's center.
Born of the sun they traveled a short while towards the sun.
And left the vivid air signed with their honor.*

Irodalom:

Nat Hentoff, *Peace Agitator: The Story of A.J. Muste*. New York: Macmillan, 1963;
A.J. Muste Biography at A.J. Muste Memorial Institute, www.ajmuste.org/
A.J. Muste Internet Archive, Marxists Internet Archive, www.marxists.org/

Székely Gábor

Schmidt, Helmut (1918-2015)⁶¹

2015. november 10-én elhunyt a német szociáldemokrata pártvezetés nagy öregje, Németország volt kancellárja. Mozgalmas ifjúkort követően brit hadifogságban talált kapcsolatot a szociáldemokrata mozgalommal, ahol előbb ifjúsági vezetőként, majd képviselőként kapott helyet. 1961-ben választották szenátornak Hamburgban, 1967-től a szociáldemokrata párt parlamenti frakciójának vezetője. 1969-től több miniszteri tárcát vállalt: volt hadügyminiszter, gazdasági- és pénzügyminiszter. 1974-től 1982-ig Németország kancellárja. A közvélemény kutatók szerint az 1945 utáni évek legnépszerűbb német politikusa volt.

Sneevliet, Henk (1883-1942)

Hendricus Josephus Franciscus Sneevliet 1883. május 13-án született Rotterdamban. Általában Henk Sneevlietként tartották számon. Apja cigarettakészítő munkás volt, később börtönőr. Anyja három éves korában tbc-ben halt meg. Henk Sneevliet középiskoláit egy pénzügyi ösztöndíj segítségével tudta elvégezni Dél-Hollandiában. Érettségi után először az állami vasúttársaságnál dolgozott. 1901-ben lett tagja az SDAP-nek, a Holland Szociáldemokrata Munkáspártnak. 1907-től 1910-ig Zwolle város városi tanácsának tagja, mint az SDAP képviselője. Ekkor kapcsolódott be egy marxista kör tevékenységébe és ekkor ismerkedett meg az SDAP egyik baloldali vezetőjével, Henriette Roland Holsttal⁶², aki szellemi irányítója lett és akivel több éven át folytatott levelezést. 1911-ben megválasztották a vasutas és villamos munkások szakszervezeti elnökének. Ez a szakszervezet elmentébe került a Holland Szakszervezeti Szövetséggel (NVV) és ezért Sneevliet 1912-ben lemondott posztjáról. Ebben az időben egyúttal szembekerült az SDAP vezetőivel is az akkoriban zajló tengerész sztrájk ügyében, ám ugyanekkor kritikus cikkeket írt az SDAP havi folyóiratában. 1912 áprilisában kilépett az SDAP-ből.

1912-ben a vasúti munkások ellenzéki orgánumban jelentek meg cikkei. 1913-ban utazott el Indonéziába, amely akkor holland gyarmat volt, ahol állást kapott újságíróként. 1913-tól 1917-ig Jávában Surabayában élt, ahol a kereskedelmi társaságnak lett titkára. Itt azonban hamarosan ugyancsak bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, sőt a szocialista mozgalomba is, és fellépett a holland gyarmati rendszer ellen. 1914 áprilisában főszerkesztője és kiadója lett a Vasúti és Villamos Munkások Szakszervezete lapjának. 1914 májusában ő alapí-

⁶¹ Helmut Schmidt halálakor Évkönyvünk szerkesztése már lezárult. Életútjáról következő, 2017-es számában közlünk elemzéseket.

⁶² Roland Holst, Henriette életútját lásd Évkönyv 1994.

totta meg Ázsia első marxista pártját, az Indies Social Democratic Association pártot⁶³. (Ebből nőtt ki 1920-ban az Indonéz Kommunista Párt.) Ennek a pártnak Sneevliet lett az elnöke egészen 1918-ig. Sneevliet arra törekedett, hogy a pártja elérje az indonéz tömegeket és ezért kész volt együttműködni az indonéz nacionalista mozgalommal, a Sarekat Islammal. Sneevliet 1914. december 17-ikén írt levelet az SDAP egyik igen befolyásos vezetőjének, F.M. Wibautnak, amelyben bírálta az SDAP-t, amiért nem érti meg és elutasítja a kapcsolatokat az indonéz nemzeti mozgalommal.

1917-ben Sneevliet cikket írt az oroszországi forradalomról a holland-indonéz lapban, a Zegepraal-ban. Ekkor már az orosz forradalomról úgy írt, mint amely például szolgál a jávai népnek. E cikk miatt bírósági üldöztetésnek volt kitéve. A bírósági tárgyalás során Sneevliet magát védte és egy kilenc órás beszédet tartott (a beszéd szövege azután 1918-ban brosúra formában is megjelent). A bíróság végül is felmentette. 1918 decemberében a konzervatív politikai erők Sneevliet kitiltását szorgalmazták az országból „felforgató” tevékenysége miatt és mert kapcsolódott a tengerész és katona tanácsok kialakításába.

1920-1921-ben bekövetkezett a Komintern „keleti nyitása”

1920-ban a KI második kongresszusán Sneevliet képviselte Indonéziát. Egyúttal őt választották meg a nemzeti és gyarmati kérdések felelős titkárának, valamint beválasztották a KI VB-be is. A KI korai éveiben Sneevliet gyakorta felelős beszámoló volt a keleti kérdések ügyében. 1920. július 26-án felszólalt és támogatta Lenin téziseit és előadását a nemzeti és gyarmati kérdésről, egyúttal hangsúlyozta, hogy ez utóbbinál nagy hangsúlyt kell helyezni a gyarmatokon bekövetkezett forradalmakra. Ekkor külön üdvözlő és megbízó leveleket kapott Indiából és Japánból is.

1921 és 1923 között a KI megbízottja lett Kínában és a kínai kérdésben. H. Maring álnéven utazott ki Kínába, ahol alapító tagja lett az új Kínai Kommunista Pártnak. Sneevliet ekkor arra törekedett, hogy az akkor még gyengécske kínai KP kitorjjon az elszigeteltségből és ezért javasolta azt, hogy a párt működjön együtt a Kuomintaggal. Ekkoriban, 1921-ben Kantonban felkereste Szun Jat-szent⁶⁴ és vele próbálta egyeztetni a KP és a Kuomintang lehetséges szövetségét. Két évig tartózkodott Kínában, majd visszautazott Moszkvába, ahonnan új megbízatással Vlagyivosztokba küldték. 1923 nyarán a KI megbízottjaként ismét Kínába ment. Ekkor újra meggyőzte mind a KP-t, mind a Kuomintangot az együttműködésről – ahogyan ezt a KI-ban megkövetelték. Ennek ellenére a KI-ban erősen megbírálták és Sneevliet nagy csalódására visszahívták Moszkvába. Sneevliet személyes hagyatékában sok dokumentum maradt fenn ezekből az évekből, többek között az a beszámolója is, amelyet 1922. július 11-én küldött Moszkvába a KI VB-je számára a kínai helyzetről, a KP történetéről, illetőleg a KP szociális összetételéről, a Kuomintangról és személyesen Szun Jat-szenről.

⁶³ A holland szöveg szerint az első marxista párt Ázsiában – ez nem egészen biztos, hogy az első. (a szerk.)

⁶⁴ Szun Jat-szen életútját lásd Évkönyv 1975/76.

Ekkoriban azt javasolta a kínai kommunistáknak, hogy elsősorban Dél-Kínára koncentrálják erőfeszítéseiket.

1924 nyarán tért vissza Hollandiába. 1924-től 1940-ig ő lett a baloldali holland szakszervezet (Nationaal Arbeids Secretariaat) elnöke. 1927-ben szakított a Holland Kommunista Párttal. 1929-ben megalapította a holland Forradalmi Szocialista Pártot (Revolutionair Socialistische Partij), amelynek 1935-ig ő lett az elnöke. Később ez a szervezet összeolvadt más csoportosulásokkal és új nevet vett fel, a Forradalmi Szocialista Munkáspártot (Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij). Ennek a pártnak Sneevliet lett előbb a titkára, később az elnöke, egészen 1940-ig. 1933-tól 1937-ig a holland parlament megválasztott képviselője volt. Ezen időben, 1933-ban felszólalt a holland-indonéz matróz lázadás idején a matrózok védelmében, ezért öt hónapi börtönbüntetésre ítélték. Börtönbüntetése idején újraválasztották a parlamentbe. (Még 1924-ben beszámolót írt a KI VB-je számára a Holland Kommunista Párt belső válságáról, amely az EKKI német nyelvű kötetében meg is jelent.)⁶⁵

1940-ben Hollandia német megszállása után Sneevliet azonnal létrehozta az ellenállás egy csoportját. Ez a csoportosulás a „Marx-Lenin-Luxemburg Front” néven alakult meg. A csoportosulás tulajdonképpen a holland Forradalmi Szocialista Munkáspárt földalatti szervezete volt. A csoport főként szocialista irodalmat terjesztett illetőleg nyomtatott ki és tiltakozott Hollandia német megszállása ellen. Hamarosan letartóztatták a csoport több tagját és hatukat Sneevliettel együtt a megszállók agyonlőtték 1942. április 13-ikán.

1946-ban Wilhelmina királynő írt levelet Sneevliet özvegyének, amelyben elismerte Sneevliet szolgálatait Hollandia függetlenségéért vívott küzdelemben és mély együttérzését fejezte ki halott férjéért. (Az életrajzot Margreet Schrevel küldte meg az Évkönyvnek.)

Emile Schwidder

⁶⁵ Sneevliet hagyatékából fennmaradt 1926-ból az a levél, amit Henriette Roland Holst írt neki. A levél Souvarine-nek (Boris Souvarine életútját lásd Évkönyv 1995) azzal az írásával kapcsolatos, amelyet az Szovjetunió és az SZKP helyzetéről írt.

A MUNKÁSMOZGALOM ELHUNYT TÖRTÉNETÉRŐL

Henri Alleg (1921-2013)

Három nappal 92. születésnapja előtt, 2013. július 17-én elhunyt a *Vallatás* szerzője, eredeti nevén Henry Salem. (Az Alleg nevet az illegalitásban vette fel.) Egy éve már súlyos beteg volt, 2012. július 9-én szélütés érte, amely haláláig ágyhoz kötötte. Mélyen megrendítette feleségének, harcostársának 1961-es szökése, egyik szervezőjének 2011 áprilisában bekövetkezett halála. Nagyon sokan már egy ideje úgy gondolták, hogy hamarosan követni fogja. Több mint 50 évet éltek együtt, hűségesen kitartva egymás mellett a legszörnyűbb időszakban is.

Angliába emigrált orosz-lengyel zsidó családban született Londonban. Szülei az 1920-as években költöztek át Párizsba. Az 1930-as évek végén egy „hátizsákos” kirándulás alkalmával vált „algériaivá”. Itt lett szerelmes, s vette feleségül a gyarmaton született Gilberte-et, s látva az alattvalói státuszba kényszerített, jogfosztott őslakos algériaiak mérhetetlen nyomorát, itt kötelezte el magát a gyarmati népek nemzeti és szociális felszabadulásáért vívott harca mellett. Belépett a kommunista pártba, és a háború után beválasztották a politikai bizottságba, 1951-ben pedig a „népfrontos” *Alger républicain* c. napilap főszerkesztésével bízták meg. A gyarmat egyik, még 1938-ban alapított legnépszerűbb lapját a betiltásáig, 1955-ig irányította. A lap nagy nehézségek árán 1962-ben újraindult. Három évvel később azonban Ben Bella beolvasztotta az FLN lapjába, az *El Moudjahid*ba, vagyis gyakorlatilag megszüntette.

Bumedien puccsa (1965. június 19.) után Algéria elhagyására kényszerült. Ez végtelenül lesújtotta s elszomorította; csak 40 évvel később látogatott vissza. Franciaországban a *l'Humanité*nél dolgozott, „grand reporter” volt. Könyvet írt Kubáról, Kínáról, a Szovjetunió keleti köztársaságairól, és szerkesztője volt a háromkötetes *Algériai háború* c. könyvnek.¹

Az 1990-es évek eleje óta gyakran – szinte évenként – találkoztam, beszélgettem vele. Utoljára 2012 januárjában a párizsi Algériai Kulturális Központban. Az *algériai háború* c. könyvem francia nyelvű kiadásának bemutatójára jött el. Nagyon sokat segített a megírásában. Elbeszélései élővé tették azt a szörnyű légkört, amely a gyarmati Algériát jellemezte, különösen a felszabadító háború (1954-1962) éveiben. Emberi arca lett a hősöknek, akiket az egygyé forrt hit és meggyőződés tett rendíthetetlenné, akik a szörnyű megpróbáltatások ellenére is biztosak voltak a győzelemben: abban, hogy a gyarmat független lesz.

¹ Élete eseményeit *Mémoire algérienne* c. emlékirataiban írta le részletesen. Ismertetése Évkönyv 2007.

1957. június 12-én letartóztatták. A parák, az ejtőernyősök kezébe kerül, akik a legkegyetlenebb módszerekkel kínozták, de megtörni nem tudták. Megírta az átélt szörnyűségeket, s a papírszeleteket ügyvédje, aki az írásra is rábeszélte, juttatta ki. Az ellenállás alatt született Éditions du Minuit (Éjféli Kiadó) *La Question (Kérdés)*² címmel mintegy 50 ezer példányban meg is jelentette. A címet a kiadó igazgatója adta az írásnak. Miért ez a cím? – hangzott el gyakran, többek között részemről is a kérdés. Ismereteim szerint a kérdés szónak – magyarázta Alleg – van egy más nyelvben nem létező jelentése. A kifejezés a középkor óta létezik: „kérdést feltenni valakinek” azt jelenti: „kínozni”. A könyvet azonnal elkobozták a hatóságok. Két héttel később azonban a svéd származású, Svájcban élő baloldali szellemiségű Nils Anderson Genfben megjelentette Jean-Paul Sartre előszavával. A titokban terjesztett példányok száma elérte a 150 ezret. A világ több tucat nyelvére lefordították. (Milliomos lehetnék, ha szerzői jogom is lenne – mondta humorizálva.) Azóta több kiadást is megért a mű. Legutóbb, 2007-ben az Egyesült Államokban publikálták, nagy visszhangot vert. „Észre térhetnének a politikusok, hogy mérsékeljék buzgóságukat, amikor ilyen eufemizmusokat használnak, mint ’energikus kihallgatás’, amikor kifogatják értelméből a kizás szörnyű igazságát” – írta az előszóban James D. Le Sueur, a Nebraskai Egyetem történész professzora. Az említett, majd más amerikai és angol egyetemeken tartott előadásain mérhette le a könyv máig tartó hatását. Az előadást követően a hozzászólók állapították meg, hogy a francia hadsereg által az algériai háborúban elkövetett szörnyűségek nem különböznek azoktól, amelyeket az amerikai hadsereg követ el Afganisztánban, Irakban vagy máshol.

Napjainkban is nagyon időszerűnek tartotta az antikolonializmust. Ez számára, sokakkal együtt, a gyarmati múlt mindenféle hivatalos újraírásának az elutasítását jelentette. Ez harcot jelent – mondta –, s ebből a harcból nem lehet kizárni a palesztinokat. (Tagja volt a Russel Bíróság Palesztináért védnöki bizottságának.) Természetes, hogy ott volt azok között, akik a 2004-es (végül is megsemmisített) francia törvénytervezet ellen tiltakoztak, mert az előírta volna a tanárok számára, hogy „a gyarmatosítás pozitív aspektusát” hangsúlyozzák az oktatásban.

Beszélgetéseink a történelemmel kezdődtek, ám mindig a közelmúlt s napjaink eseményeinek megvitatásával folytatódtak. Aggodalommal töltötte el a Szovjetunió szétesése. Gorbacsov politikáját nem sokra becsülte. Sajnálattal állapította meg az FKP „szociáldemokratizálódását”, kommunista hitelességének elvesztését. Nem szakított a párttal, „ő távolodott el tőlem” – mondta. Meggyőződéséért „a legnagyobb árat fizette” – írta a *Vallatás* előszavában Sartre. Talán ezért is volt olyan rendíthetetlen.

Jó emlékeket őrzött a magyarokról. Az algériai magyar kolónia több tagjával együtt küzdött a fasizmus és a kolonializmus ellen a második világháború éveiben. Nem felejtette el azt a segítséget, amelyet Magyarország a felszabadító háború alatt és után nyújtott Algériának, az AKP-nak (pl. anyagi támogatás az *Alger*

² Magyarul *Vallatás* címmel jelent meg 1958-ban.

républicain újraindításához). Többször is járt hazánkban, pl. röviddel 1961-es szökését követően s 1963-ban is.

Körülötte éltek azok közül számosan, akik őt és másokat kínoztak, de soha nem volt benne gyűlölet irántuk. „A kínzás a gyarmatosítás édes gyermeke” – írta tíz értelmiségi, Henri Allegen kívül Madeleine Rebérioux történész, Germain Tillon etnográfus – abban a 2002. október 31-én a *l’Humanité*-ben közzétett levélben, amelyben parlamenti bizottság felállítását követelték az algériai háború alatt elkövetett kínzások kivizsgálására. Ezt azonban az akkori szocialista miniszterelnök, Lionel Jospin elutasította.

Örülök, hogy bizalmába fogadott. Szinte megható volt szerénysége, udvariasága, kedvessége. Arca mindig mosolyt árasztott. Úgy éreztem, hogy a Történelemmel beszélek, hiszen ő maga történelmi személyiség volt. A gyarmati népek antikolonialista harcának, majd a társadalmi haladásért folytatott küzdelmüknek s magának Franciaországnak a története sem írható meg anélkül, hogy tevékenységét taglalnák.

François Hollande köztársasági elnök „lánglelkű antikolonialistának” nevezte, Buteflika algériai államfő pedig „igazi mudzsahedinnek, bátor harcostársnak”, aki teljes mértékben elkötelezte magát a gyarmati rendszer ellen harcoló algériai nép mellett. Az *El Wattan* c. meghatározó algériai napilap szerint halálával az algériai demokraták és haladó erők nem csupán egy hűségese barátot, hanem egy testvért vesztek.

A Père Lachaise temetőben, a Kommünárok Falánál búcsúztatták, hamvait Párizs melletti lakhelyén, Palaiseau-ban helyezték örök nyugalomba.

J. Nagy László

Henry Alleg írásából

- La Question, 1958. (Vallatás. Kossuth Könyvkiadó, 1958)
- Prisonniers de guerre, 1961. (Hadifoglyok. Kossuth Könyvkiadó, 1962)
- Victorieuse Cuba: de la guérilla au socialisme, 1963. (Bouhalem Khalafa)
- Les problèmes du Tiers-monde. 1969.
- La guerre d’Algérie, 1-3. k. 1981. (Szerk.)
- Étoile rouge et croissant vert. Messidor, Temps actuels, Paris 1983. (Vörös csillag és zöld félhold. Kossuth Könyvkiadó, 1988)
- S.O.S. America! 1985.
- La grande aventure d’Alger républicain, 1987. (Bouhalem Khalfa, Abdelhamid Benzine)
- L’URSS et les Juifs, 1989.
- Requiem pour l’Oncle Sam, 1991.
- Le siècle du Dragon: un reportage et quelques réflexions sur la Chine d’aujourd’hui et (peut-être) de demain, 1994.
- Un grand bond en arrière: reportage dans une Russie de ruines et d’espérance, 1997.
- Les chemins de l’espérance, s.d.
- Quarante ans après la guerre d’Algérie. Retour sur La Question, 2001.
- Mémoire algérienne, 2005.

Forrás, irodalom

Napilapok: l'Humanité, Le Monde, El Wattan, El Moudjahid
Branche, Raphaëlle: La Torture et l'armée pendant la guerre d'Algérie. 2001.
Vidal-Naquet, Pierre: Les crimes de l'armée française. Algérie 1954-1962. 2001.
Deniau, Jean-Charles: La vérité sur la mort de Maurice Audin. 2014. február 19.
J. Nagy László: Az algériai háború 1954-1962. Universitas Szeged Kiadó, 2010.

Filmek

Question. Játékfilm. Rendező: Laurent Heynemanne, 1977
 Un Rêve algérien. Le retour de Henri Alleg en Algérie. Dokumentumfilm. rendező: Jean-Pierre Lledo, 2003.
 Henri Alleg, l'homme de la Question. Dokumentumfilm. Rendező: Christophe Kantchef, 2009.

Holzer, Jerzy Stanisław (1930–2015)

2015 január 14-én, Varsóban 84 éves korában elhunyt a kiváló lengyel történész, politológus Jerzy Stanisław Holzer, a lengyel demokratikus ellenzéki mozgalom ismert alakja. A lengyel társadalom Holzer iránti tiszteletét és nagyrabecsülését fejezte ki Lengyelország köztársasági elnöke, Bronisław Komorowski, január 20-án, a Lengyelország Újjászületésének Tiszti Keresztje Érdemrend adományozásával, a történész halála után. Holzer távozása, nagy megrázkódtatást okozott, amit a visszaemlékezések, búcsú nyilatkozatok egész sora is bizonyít.

„Velünk volt a legsúlyosabb időszakban... Könyvei és tanulmányai a helyes gondolkodásra, a méltó életre tanítottak meg sokunkat.” – emlékezett rá többek között, temetése alkalmával a Varsói Powiązki temetőben az ismert közíró, politikus Adam Michnik. Holzer életét elemző beszédének teljes szövege a nagy példányszámú Gazetta Wyborcząban került kinyomtatásra. Erdemes a Holzer bonyolult életét, jelentős tudományos tevékenységét bemutató cikkből két gondolatot idézni Michnik főleg a történész lelki alkatára, emberszeretetére utal: „Jurek könyvei szolgálni kívánták korát, de nem kiszolgálni. Mindegyikben az igazságra törekedett, de tiltakozott az ellen, hogy politikai ellenfeleit embertelen módon mutassa be. Írásaiban és életében mentes volt a gyűlölködéstől. Melegen és emberségesen írt olyan emberekről is, akiknek a politikai magatartásával egyébként nem minden esetben értett egyet...”

A Jerzy Holzertől búcsúzó írások olyan embert és tudóst mutatnak be, aki szívben és lélekben azonosult a szabadságáért és lelki egyensúlyáért küzdő lengyel társadalommal, vállalva ezért megaláztatásokat, küzdelmeket is, nem egy esetben pedig saját nézeteinek kritikus felülvizsgálatát is

Halála nagy veszteség a XX. századi Németország és Európa történetét kutatók számára is. Erre könyvei, írásai szolgálnak bizonyítékkal, amelyekről a cikk

rövidsége miatt csak röviden tehetek említést. Nem sokkal halála előtt jelent meg, többek között, egyik izgalmas esszéje „Niemy w Europie czy ponad Europa?” a „Cywilizacji europejska” 2004-es kötetében (Varsó, 2004), Maciej Kozmiński szerkesztésében. A német téma kutatása egyébként Holzer egyik fő területe volt már a 60-as években is, különösen pedig a 90-es éveket követően.

1930. augusztus 24-én született Varsóban, egy asszimilálódott zsidó családban. A II. világháborút a fővárosban élték át, szomszédai és apja barátai segítségével. Így az édesapját ért diszkriminációk /nem dolgozhatott ügyvédként/, a padgettók stb. ellenére nem kerültek elhurcolásra. A német megszállás legsúlyosabb időszakában sem zárták őket gettóba, amiért egész életében hálás volt az őket segítő embereknek.

1950-1954-ben a Varsói Egyetem történelem szakának volt hallgatója. Ezekben az években magam is ott tanultam, ösztöndíjasként. Alkalmam volt személyesen is találkozni vele és többekkel az ő baráti köréből. Majd 2000-ig az egyetem Történeti Intézetében dolgozott, és a Lengyel Egyesült Munkáspárt KB Társadalomtudományi Intézetének volt az aspiránsa. Még egyetemista korában lépett be a LEMP-be. Mint későbbi visszaemlékezéseiben írja, akkor még meg volt győződve arról, hogy a kommunizmus a társadalmi igazságosság képviselője. Úgy érezte, hogy az egyetem nyitott a viták és szabad véleménycserék számára. Ebben persze nagy szerepet játszottak azok a kitűnő egyetemi tanárok, akik az adott körülmények ellenére is megkísérelték a lengyel nép sorsa alakulásának bonyolult bemutatását. Ezt erősítette benne az 1956 után megindult szellemi pezsgés, amely mindinkább részévé vált az európai szellemi ébredés folyamatának. Am rövidesen szaporodtak a politikai perek, is az ún. revizionisták ellen. Mindez meghatározóan befolyásolta a fiatal történész gondolkodását.

Az igazán megrázó változás akkor következett be, amikor általa igen tisztelt filozófia professzorát, Leszek Kołakowskit kizárták a pártból. Hasonló megrázóködtetés jelentett számára 1968. Az egyetemen fellépő diákmozgalmak és az erősödő antiszemita jelenségek kapcsán fogalmazta meg talán először igen határozottan és keményen Lengyelország lakosságának a származástól független érzékenységét. „Nem a zsidók, jobban mondva a zsidó származású lengyelek ellen irányulnak ezek a támadások, hanem az egész lengyelség ellen.” Megpróbálta tiltakozását a sajtóban is nyilvánossá tenni, de ilyen szellemű írásainak közzétételét a politika megakadályozta. Már valamivel korábban 1966-ban is szembekerült a cenzúrával. Nem engedték többek között, „Polska 1920-1939” című könyvének megjelenését. Mind nyilvánvalóbbá vált számára, hogy a politikai vezetés őt magát is revizionizmussal vádolja.

1968 után sorra hagyták el Lengyelországot a szellemi élet kiválóságai. A történeti irodalom 17–20 ezerre teszi az 1967 és 1969 között emigrációba kényszerültek számát. Ez azonban hozzájárult az emigráció és a hazai gondolkodók szellemi „vérkeringésének” felgyorsulásához. Ez az időszak számára is azzal zárult, hogy mind világosabban fejezte ki egyet nem értését az adott politikai gyakorlattal, majd 1979-ben visszaadta párttagkönyvét. 1978-tól együttműködött

a KOR-ral (Munkás Védelmi Bizottság – Komitet Obroni Robotników). Állandó szerzője volt kiadványaiknak 1980-1981-ben. A 70-es évek végétől már a Szabad Európa Rádió számára is küldött anyagokat.

Egyik kezdeményezője és vezetője volt a Varsói Egyetemen a „Solidarność” – megalakulásának. 1981. december 13-án többekkel együtt őt is internálták. Szabadulása után azonnal hozzáfogott a „Szolidaritás” történetének megírásához. 1983-ban illegális kiadványként megjelent „Solidarność 1980-1981. Geneza i Historia” című kötete a Wydawnictwo KRAĞ kiadónál. A később sok más nyelven is megjelent írásmű a témában a korszak legjelentősebb feldolgozásaként ment át a köztudatba. Németül 1985-ben, a Beck-Verlag kiadásában jelent meg (Solidarität. Geschichte einer freien Gewerkschaft), Hanns-Henning Hahn ismert jelenkortörténész érdekes fölvezető esszéjével. Bár a Szolidaritás történetéről később több írás, feldolgozás is megjelent, egyik sem hasonlítható Holzer könyvéhez, amely nemcsak tanúságtevő, résztvevő, de a lengyel lakosság szellemiségét, küzdelmeit, belső ellentmondásait, és a körülötte lévő világ reakcióit egyaránt megragadó munka. Német kiadása különösen nagy csodálatot ébresztett a német közvéleményben a lengyel társadalom ellenállása iránt.

„A „Szolidaritás” tizenhat hónapja, 1980 augusztusától 1981 decemberéig nagy történelmi tapasztalat volt. Hosszú éveken át elemezni fogják, de egészének értékelése, az egyes események leírása és értékelése ellentétes ítéletekhez fog vezetni.” – írja bevezetőjében a szerző. Miközben teljes érzelmi világával mellette áll, felhívja a figyelmet a további kutatások szükségességére. Ír az elkövetett hibákról és az áldozatokról is, amelyeket a lengyel társadalom az események során hozott. A hibák okát elsősorban a társadalom saját erejének túlbecsülésében és az ellenfél lebecsülésében kell keresni – írja többek között.

„Nem lehet tudni, vajon néhány év múlva jobb lesz-e Lengyelországban, mint most. Készüljünk fel arra is, hogy rosszabb lesz. Sok külső és belső tényező határozza meg Lengyelország sorsát. Előbb vagy utóbb a társadalom tudatállapota fog dönteni. Ebben az értelemben a lengyel nemzet sorsa továbbra is, mint a Szolidaritás tizenhat hónapja alatt, magamagától függ majd” – írja a kis könyvet lezáró utolsó mondatokban. S ez nem csupán jóslat. A kiváló történész, saját tapasztalatai, történelmi elemzései nyomán érzékelte azt a társadalmi feszültséget, amelynek előbb-utóbb a meglévő politikai struktúra összeomlásához kell vezetnie.

Holzer tudományos kutatásainak fő témája mindazonáltal Németország, a német történelem, a lengyel–német kapcsolatok alakulása volt. Ez bizonyítéka a szerves tudományos kapcsolatnak Holzer és a német tudományos élet között. Ez a kapcsolat a 60-as évek közepén kezdődött. Németország XX századi politikai válságának problematikáját kutatta habilitációs témájában, s így sikerült ösztöndíjaként kijutnia a német levéltárakba, még ha ezzel együtt járt is, hogy a lengyel politikai elhárítás bizonyos feladatokat is elvárt tőle cserébe. Kezdetben igaznak vélve a térségünkben Nyugat-Németországról terjesztett hamis politikai híreket, abban a hitben, hogy ezzel Lengyelország igazát képviseli, elfogadta

ezeket a feltételeket, de nagyon hamar rájött az álhírek hamisságára, és minimálisra csökkentette ezt a tevékenységét. (Később, 2005-ben nyíltan írt is erről a *Rzeczpospolita* június 16-i számában.)

1990. június 12-én tagja lett az Adam Michnik vezette bizottságnak, amely a Mazowiecki kormány megbízásából a politikai elhárítás titkos iratait volt hivatva kutatni.

1984 után Holzer a Wissenschaftskolleg meghívására Nyugat-Berlinben töltött közel egy évet. Ekkor vált mind szorosabbá kapcsolata a német történészekkel. További könyvei is megjelentek németül. Számtalan előadást tartott Németország különböző egyetemén. 1990 után német kapcsolatai különösen felerősödtek. Bár politikai okokból, csak 20 évvel habilitációja után, 1990-ben nyerte el az egyetemi tanári címet, szerepe, elismertsége a német és európai tudományos életben jelentős volt.

Ez után kapcsolatai a német történészekkel a következő években egyre szorosabbá váltak. Sok időt töltött Németország különböző egyetemén. Több vegyes bizottságban vett részt, így a Lengyel Német Tankönyvbizottságban. Könyveit sorra lefordították németre. Halála előtt előkészületben volt a XX. századi Lengyelország történetének nagyszabású feldolgozását előkészítő lexikon, ám ennek a kiadására életében már nem kerülhetett sor.

Kiemelkedő tudományos és politikai tevékenységéről a lengyel történetírás és politológia számos kiváló személyisége írt, így Adam Michnik, Andrzej Paczkowski, Krystina Kersten, Andrzej Ajnenkiel, Maciej Koźminski. Jelentős szerepet játszott ebben a *Gazeta Wyborcza* ellenzéki politikai és tudományos folyóirat, bár esszéi és cikkei más lapokban és folyóiratokban is megjelentek.

Ennek a megemlékezésnek az összeállításában elsősorban a *Gazeta Wyborcza* közleményeit használtam föl, de segítséget nyújtott hozzá Holzer 2013-as önéletrajzi kötete is.

Holzer fontosabb munkái

Polska w pierwszej wojnie światowej. Wiedza Powszechna, Varsó, 1963. – Társszerző: Jan Molenda.

Mozaika polityczna Drugiej Rzeczpospolitej. Książka i Wiedza, Varsó, 1974.

Solidarność, 1980–1981. Geneza i Historia. 1983. (Szamizdat kiadvány.)

Polska i Europa. W Polsce czyli nigdzie? Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2008. (Lengyelország bonyolult helyzetének alakulását mutatja be az utóbbi két évszázadban, érzékelteti a kontinens egyes régióinak azonos és eltérő problematikáját, összefüggésbe hozva a lengyel sorssal.)

Historyk w trybach historii. Kraków, 2013. (Önéletrajzi írás.)

Kommunizm w Europie. Bellona, Warszawa, 2000.

Europejska tragedia XX wieku. II wojna światowa. Warszawa, Oficyna Wydawnicza Rytm, 2005.

Europa zimnej wojny. Instytut Studiów Politycznych PAN, Wydawnictwo Znak, Kraków-Warszawa 2012.

Szokolay Katalin

Kuczynski, Jürgen (1904–1997) II.

Előző, 2015. évi kötetünkben, régi tartozásunknak eleget téve, Életutak rovatunkban közzétettük Jürgen Kuczynskinak, a marxista gazdaságtörténet-írás ma kevéssé emlegetett kiemelkedő alakjának a rövid életrajzát. Ehhez kiegészítésként adjuk most közre egy öt közelről ismerő munkatársának részletekben gazdag, születésének 100., 2004-es évfordulóján készült megemlékezését.

Georg Fülberth

Hiányzik!

2004. szeptember 17-én szívesen megünnepeltük volna századik születésnapját. Olyan életpálya, mint az övé, ma időszerűbb, mint valaha. Ő azonban 1997. augusztus 6-án meghalt, mielőtt betöltötte volna a kilencvenhármát. Sokakat, akik politikai és tudományos szocializációja csak az 1960-as években kezdődött, ez a búcsú saját elmúlásukra emlékeztetett. Amikor elkezdtük fölidézni témáit: kapitalizmus, munkásosztály, szocializmus, ráébredtünk, hogy ő már régen jelen volt, és számosan abban a hitben éltek, hogy ő, aki sok mindent túlélte már, itt lesz tovább is, amikor mások már megint föladták. Ami tudományos hagyatékát illeti, ez nyilván így is lesz. Ám mi most az élő emberre emlékezünk.

Elberfeldben született, de gyermekkorát, ifjúságát és felnőtt életének nagy részét haláláig Berlinben töltötte. A közbeékelődött idő: Egyesült Államok-beli emigrációja, és nagyszámú utazása.

Nem minden büszkeség nélkül emlegette családjának évszázados történetét: tudósok és (fekete foltként) bankárok. Ez nem mindenkinek jutott ki a szakmában; Eric Hobsbawm-nak például nem. Ő saját emlékirataiban így szól erről: „Ha családjunk még mindig a Grunewald-negyedben birtokolt házunkban lakik, én lehetnék Kelet-Berlin leggazdagabb polgára.” Ezt persze sajnos cáfolnia kellett, két mély sóhaj keretében. Először: „Kár, olyan szép lett volna.” Másodszor: Ismét láthatják, hogy történészeknek nem szabad hinni, mihelyt saját jelenükről írnak.

Kuczynski sem volt mentes ettől a gyengeségtől. Mai értékelésekor gyakran abban marasztalják el, hogy túl derülátó volt. Egy történész, mondják, aki a múlt-ra szakosodott, nem tud ugyanazzal a szakmaisággal szólni a jelenkorról, mivel ebben ugyanolyan laikus, mint bármely más ember. Az, hogy művei a mindenkori jelen időhöz szóltak, azzal fenyegetett, hogy gyorsan elavulnak. Kuczynskinél ez másképp volt, különösen késői éveiben. Előnyös volt, hogy felesége, Marguerite, maga is nagyon jó történész, a napipolitika kérdéseiben kételkedőbb és realitás-érzékenyebb volt, és hogy ő ezt tudta.

Meghatározó befolyást gyakorolt rá apja, René Kuczynski, tanult, politikus fej. Az általa szerkesztett *Finanzpolitische Korrespondenz* fiának kiváló tanulóműhely volt. Az apa elnöke volt annak a pártokon fölülbi bizottságnak, amely a weimari köztársaságban népszavazást követelt a hercegek vagyonának kárpótlás nélküli kisajátítása érdekében. A széles baloldal, amely itt gyűlt össze, Jürgen számára mindig a jó politikálás mércéje volt. Késői éveiben is meglepetést tudott kelteni az olyan emberekről szóló ítéleteinek a nagyvonalúságával, akik egyetlen vonalba sem álltak be.

A szülői ház, érdekes látogatóval és a könyvek tömegével a politika iránti érdeklődésre és ismeretszerzésre ösztönözte. Másrészt egész életében családszerető ember volt. Kiadványaiban mindig szem előtt tartotta a politikai szempontokat, a Párt alkatrészének tartotta magát. Még a szovjet titkosszolgálatlaltartott kapcsolata is, amelyre egyébként büszke volt, családi adottság volt, nővére, Ruth Werner révén. Az, hogy ezt könnyen vette, bizonyára kiváltság volt, bár előítéleteket szült.

Huszoney és fél évesen diplomázott. Első könyvét („Vissza Marxhoz”) Friedrich Pollock eltépte. Vagyis a későbbi TUI (ahogyan Brecht ezt a cselekvéstől távol maradó értelmiségi csoportot nevezte) már a huszas években is választóvonalat húzott maga és az ilyen, akkor még nagyon kis bolsevik közé. Az ilyen értékelések, minthogy valóságos különbségeket érintettek, egész életén végigkísérték.

A fiatal Kuczynski – ebben is különbözött a frankfurtiaktól – a weimari köztársaságban nyilvánvalóan nem professzori életpályára készült. Erlangeni diákéveiről (önmagáról harmadik személyben írva) így tudósított: „Az antiszemitizmus tovább erősödött, és lehetetlenné vált számára, hogy a menzán étkezzen.” Ezért megpályázott egy voluntórállást egy banknál, aztán pedig hosszú évekre az USA-ba költözött, ahol az AFL szakszervezeti szövetségnél statisztikusként működött. Ottani tevékenysége során – mint ez tudományos fölfedezések esetén gyakran megtörténik – támadt az az eszméje, amely azután egész kutatói munkásságának irányát megszabta, a relatív bér mechanizmusának az alapos föltárása. Röviden szólva a munkaerőből származó bevétel és a tőkés társadalom gazdagsága közötti összefüggés részletes elemzése, amely utóbbi ilyenformán a kisajátított munkából származik. Amint tudjuk, mindmáig folyik a harc a körül, létezik-e az értéktöbblet. Egyesek ezt könyvelői számításokkal tagadják, egyfajta vízálló munkaelmélet alapján. Ám elkötelezett polgári közgazdászok – mint Robert W. Heilbroner vagy akár a mérsékelt keynesiánus Samuelson – gúnyolódnak azon, aki nem látja, hogy a kapitalisták olyan bevételekhez jutnak, amelyért nem dolgoztak meg, amit egyébként minden dialektika és az érték árrá változtatása nélkül is meg lehet érteni. Kuczynski ezt mintegy negyven évvel előttük tudta.

Németországba visszatérve belépett a KPD-be (Németország Kommunista Pártja). A polgári házból való fiatal értelmiségiek körében ez akkoriban nem volt kirívó kivétel. A különbség az, hogy Kuczynski egész élete során kitarított emellett. „Soha, egyetlen napig sem bántam meg a pártba való belépésemet” – írta később. Ha valaki úgy gondolná, hogy az ember egyszer meghozott döntését

nem vizsgálhatja fölül, egy tényt kezel túl lazán. Jürgen Kuczynski kommunista volt, és többé nem lehetett más. Egyidejűleg kezdettől az volt, aminek magát évtizedekkel később jellemezte: „vonalhú disszidens”. A párt része volt önazonosságának: a világ változik, a gondolkodás szükségképpen mozgékony, a mindenkorai vonal hol jobbra, hol balra tér el ettől, de a kommunista marad, be nem gyepesedett koponyáival.

A weimari köztársaság utolsó időszakában párttisztviselő volt, a párt központi lapja, a *Rote Fahne* gazdasági rovatának a vezetője. 1933 után, bár legálisan élt, illegálisan dolgozott, mígnem 1936-ban kénytelen volt Nagy-Britanniába emigrálni. A háború éveiben felügyelőtisztt az USA stratégiai bombázó erőinél. Mindig súlyt helyezett arra a megállapításra, hogy a nagy lakónegyedek bombázása brit döntés volt, amelyet az Egyesült Államok ellenében vittek keresztül, amelynek kormánya a „pin point bombing”-ot, a katonailag jelentős célpontok bombázását részesítette előnyben.

Németországba amerikai egyenruhában érkezett vissza, és azonnal oda ment, ahova tartozónak érezte magát: Berlin szovjet övezetébe. Rá bízta a DIW (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) elő-intézményének vezetését. Ám a későbbi frontvárosban a hidegháború korábban kezdődött, mint másutt: az antikommunista pártok nagykoalíciója jött létre. Ennek dacára professzor is lett. Aztán, már az NDK-ban, sikerült neki valami fontosabb, mint a DIW. Alapítója és sok éven át igazgatója volt az Akadémia Gazdaságtörténeti Intézetének. Ez az alapítói tevékenység és az Intézet Gazdaságtörténeti Évkönyve egészen különleges státuszt biztosított neki a németajkú régiókban és azok határán túl is.³

1949 és 1956 között tagja volt az NDK Népi Kamarájának. Mégsem kerülhette el a politikai vegzatúrát. 1950-ben elérte a Szovjetunióban lábra kapó antiszemita tendenciák „távhatása”. Leváltották a Német–Szovjet Baráti Társaság elnöki tisztségéről. Azt a feltételezést, hogy egykori nyugati emigrációjának lett volna része ebben, később elutasította.

1956 zivataros időszakában megkísérelte korábban magától értetődő ítéletek revízióját: kétségbe vonta a néptömegek minden körülmények közötti alkotó szerepét a történelemben. Ezt a német munkáosztály nagy részének 1914 augusztusában játszott szerepén mutatta ki.⁴ Ez kampányt eredményezett ellene. Híre járt, hogy egy gyűlésen önkritikát kell gyakorolnia. El is ment oda, és fölolvassott egy levelet, amelyet a Kiel-i Világgazdasági Intézettől kapott, amely szerint szeretnék, ha náluk dolgozna. Aztán közölte, hogy persze nem akar oda menni... Vajon tényleg így zajlott le ez? Ő maga nem beszélt erről, másoktól származik az információ. Ha valójában nem így volt, akkor is az anekdota igazságával bír.

³ Érdemes lenne föltárni Kuczynski magyar kapcsolatait. Kapcsolatban állt Pach Zsigmond Pállal, aki halálakor készült rá, hogy elkészítse nekrológját (ebben közbejött betegsége, majd halála akadályozta meg). Mások is járhattak nála, engem is fogadott a lakásán. (Jemnitz János megj.)

⁴ Erről könyvet is írt. (Der Ausbruch des ersten Weltkrieges und die deutsche Sozialdemokratie. Berlin, 1957.) – Hivatkozik rá Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalmak az I. világháború éveiben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 20. o. (A szerk.)

A „zivatar” utáni fagy véget vetett egy reményteljes karriernek: előzőleg számításba jött az NDK gazdasági miniszterének posztjára. Állandó egyetemi oktató tevékenységének is vége szakadt. Egy megbeszélés szerint, amely a pártban zajlott, ezután kizárólag „A munkások helyzetének története a kapitalizmusban” című sokkötetes monográfiájának kell szentelnie magát. Ő maga úgy érezte, hogy ezzel véglegesen mellékvágányra akarják terelni, mivel érthető volt, hogy ilyen hosszú távú terv egész életét igénybe fogja venni, és semmi másra nem lesz ideje. Ez azonban tévedés volt. A hatalmas, negyven kötetes munkát nem sokkal több, mint tíz év alatt befejezte. Ráadásul a „Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus” sztenderd munkává lett nyugaton is. Amikor a hetvenes években néhány hesseni iskolareformer a Történelmi és Társadalmi Ismeretek tantárgyhoz kerettantervet és segédletet készített, ebbe Kuczynski „Geschichte”-jéből vett szövegeket iktattak be – forrásmegjelölés nélkül... A CDU persze fölfedezte ezt, de a bűnösök azzal védekeztek: azért nem nevezték meg a szerzőt, mert ez előítéleteket eredményezett volna az egyébként nem bírálható szövegekkel szemben... Kuczynski teljesen rendben lévőnek találta eljárásukat. Akkoriban így folyt az osztályharc.

A '60-as évek közepén már jelentős életmű volt mögötte, és még hosszú tudományos kutatói élet állt előtte. Ezt többek közt arra használta, hogy nekilátott egy ötkötetesnek indult, de későbbi kiegészítés révén hatkötetessé vált, „A német nép mindennapjainak története” című monográfia. Mielőtt nyolcvanadik évét betöltötte volna, ezzel is készen volt. A szerző előre bocsátotta, hogy kizárólag másodlagos forrásokra támaszkodott, de micsoda másodlagos források voltak ezek! Hatalmas könyvtára lehetővé tette számára, hogy napról napra bejárja a múltat, hiszen ez az ő jelen ideje volt. Noha ez a munka megint sokkötetesre sikerült, mégis népszerűsége tett szert, ő maga nagyszámú bemutatón ismertette. Ennek során fölhívták a figyelmét egy fehér foltra. A könyv 1945-tel végződik. Egy olvasója, Doris Gercke író nő megkérdezte, miért hiányzanak a könyvből a zsidók. Megdöbbenően válaszolta, hogy itt valóban megmagyarázhatatlan mulasztásról van szó. Egy később publikált naplóbejegyzése emlékeztet erre a meglepetésére. Nemzedékének más kommunista értelmiségijeinél is előfordul ez a valószínűleg szándékolatlanul elkövetett mulasztás.

Forrás: Junge Welt, Nr. 215. 2014. szeptember 17.

Tudományos főművei:

- Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus. 1–40. kötet.⁵
- Studien zur Geschichte der Gesellschaftswissenschaften. 1–10 kötet.
- Geschichte des Alltags des deutschen Volkes. 1–5 kötet.

⁵ Újabb érdekes feladat lenne annak a föltárása, hogy ez a monumentális, jó néhány magyar könyvtárban is megtalálható könyvsorozat hogyan jutott el a magyar történelmi köztudatba, és mikor, hogyan idézték. (A szerk.)

Egyéb írások:

Dialog mit meinem Urenkel. 19 Briefe und ein Tagebuch. Berlin, 1984., 1997.

Fortgesetzter Dialog mit meinem Urenkel: Fünfzig Jahren an einen unverbesserlichen Urgroßvater. Berlin, 2000.

Ein treue Rebell. Memoiren 1994–1997. Berlin, 1998.

Kuczynskiről:

Anke Geißler: Für eine Neuorientierung der DDR und ihrer Geschichtswissenschaft. Jürgen Kuczynski und die Kontroverse um sein Buch „Der Ausbruch des ersten Weltkrieges und die deutsche Sozialdemokratie. Chronik und Analyse.“ Mitte der 1950-er Jahre. Helle Panke, 2011.

VISSZAEMLEKEZÉSEK

Szokolay Katalin

Egy kislány a történelem sodrában. (Epizódok) I.

„Özvegyasszony, özvegyasszony./Húz az a sok fa válladon?/Húz engemet, de nem a fa./Hetven évnek nehéz gondja”.

Ezt írta egy kilenc vagy tízéves kislány 1939-ben, Munkácsy „Rözsevívő asszony” festménye láttán.

Ez a kislány én voltam.

Hetvenkilenc évesen kezdtem el emlékeimet papírra vetni. Most nyolcvanötödik évemet taposom (sőt betöltöttem). Sajnos, régen elvesztettem a férjemet. Sosem hittem volna, hogy ennyire fog hiányozni. Rövidesen elhagyott Bagira kutyám is, úgy érzem, teljesen egyedül maradtam. Mindennek ellensúlyozására főleg gyermekkorom és fiatal éveim azok, amelyeket érdemesnek vélek megeleveníteni.

1.Münchentől a Beneš-dekrétumig

Számtalan visszaemlékezés, történelmi feldolgozás foglalkozik ma már ezzel az időszakkal. Ennek ellenére ezek a drámai évek, tisztázatlanságukkal, megoldatlanságukkal továbbra is súlyosan terhelik népeink együttélésének esélyeit, aminek nap mint nap tanúi, sőt elszenvedői lehetünk. Maguk a történelmi feldolgozások is, számos izgalmas érdekes elemzés mellett sok vitatható, egyoldalú következtetést tartalmaznak. Erre példa pl. Viliam Plevza: A CSKP nemzetiségi politikája című, 1979-ben (magyarul 1983-ban, a szlovákiai Madách kiadónál) megjelent, egyébként érdekes könyve). De kritikusan, sőt éppúgy erősen önkritikusan is kell elemeznünk a napjainkban születő feldolgozásokat is. A harmóniában érdekelt nemzetközi (európai) politikai erők jogosan várják el a magyar társadalomtól is, hasonlóan a többi itt élő népekhez, hogy kritikusan nézzen szembe saját történelmi múltjával, politikusainak cselekedeteivel. Erre különösen tiszteletreméltó példát szolgáltat a német társadalom zömének mai önkritikus magatartása. De ahhoz, hogy az itt élő kis népek, a magyarokat is beleértve, leszámoljanak szorongásaikkal, téves torz nacionalista ferdüléseikkel, további sokoldalú, őszinte elemzésekre van szükség. Ehhez segítséget kell hogy nyújtsanak az Európai Unió hivatalos szervei, szaktudósai, politikusai is, a trianoni döntés, München, majd pedig a II. világháború végén kibontakozó beneši politika (pl.

a jól ismert Beneš-dekrétum) lényegének és mozgató rugóinak tárgyilagosabb tisztázásával, a nagyhatalmi politika felelősségét sem megkerülve. visszaemlékezésem első felében (egyébként ezt az időszakot tartom a magam sorsa szempontjából igazán lényegesnek) természetesen elsősorban a csehszlovák–magyar, illetve a szlovák–magyar viszonyról szólok, pontosabban arról, amit abból mi ott lakók tapasztaltunk, legalábbis arról, amit mi akkor ebből érzékelünk, illetve értettünk. Eközben bizonyos esetekben a hatalmi egyensúly politikájára koncentrálnó nagyhatalmi magatartás felelőssége különösen fontos, de nagyon érzékeny téma. A dokumentumok többsége ma már mindenki számára hozzáférhető. Én ez alkalommal részben a Sydonia Dedina dokumentumregényében közzétett anyagokra, valamint Polányi Imre hézagpótló kötetének anyagaira hivatkozom¹. De rendkívül megrázóak és tanulságosak voltak számomra azok a gondolatok, amelyeket Fábry Zoltán, Bibó István, Szalatnai Rezső, Győry Dezső és mások még a maguk korában vetettek papírra. Ezek egy része megtalálható a Helyünk Európában című, kitűnő történészek által összeállított tanulmánykötetben². Nem hagyhatom említés nélkül azonban az „Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések dokumentumok” című, a szlovákiai Madách Könyvkiadónál 1978-ban megjelent munkát sem,³ mert az abban közölt írásokból, olyan szorongató, az adott kora (1920 után) jellemző indulatok, nézetellentétek tükröződnek, amelyek mintha napjainkban újraéledőben lennének. Ezekben, az indulatok és csalódások mellett, néhány esetben, ha nagyon óvatosan is, az itt élő népek együttélésének a pozitívabb esélyei is megfogalmazódtak. S ebben kétségtelenül szerepet játszott Tomáš Garrigue Masaryknak, Csehszlovákia 1918–1937 közötti köztársasági elnökének érdekes, demokratikus elképzeléseket sem nélkülöző, egyszersmind nemzetközi vitákat is kiváltó politikája. Ez elsősorban a csehek és a szlovákok között, a hatalmi struktúra kialakítására, a „Csehszlovákia, vagy Cseh-Szlovákia” államalakulat kérdésére, de a többi nemzeti kisebbség, így a csehországi németek, a szlovákiai magyarok, ukránok stb. problémájára egyaránt. Arról, hogy a nemzeti önállósági törekvések és a népek együttélésének esélyei milyen bonyolult kérdéseket vetnek fel, és milyen izgalmas folyamatok részét képezik, már Masaryk 1925-ben írt, magyarul az 1990-es években megjelent könyvében is, érdekes, elgondolkoztató képet nyújt³.

A felvidéki magyarok sorsát földolgozó, illetve a felvidéki magyar írók erre utaló korabeli írásai, a felvidéki lapokban megjelent cikkeik egy része valamikor a '40-es évek elején kerültek a kezembe, elköltözött apám nálunk maradt hagyatékából. De, bár nagyon fiatalka voltam, sajnálatos élményanyagom megrázóan igazolni látszott a bennük megfogalmazottakat, még ha nem nagyon érttem is az események igazi hátterét.

¹ Sydonia Dedina: Edvard Beneš, a likvidátor. Korona Kiadó, Budapest, 2004., ill. Polányi Imre: A szlovákiai magyarok helyzete 1944–1948. Dokumentumok. Pécs, 1992.

² Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon. I-II. köt. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.)

³ Tomáš G. Masaryk: A világhíradalom 1914–1918. Európa Kiadó, Budapest, 1990.

Az alábbi írás nem történelmi elemzés céljából íródott. Csupán egy rövid élet-út néhány részletét szeretném papírra vetni. Amennyiben ebből valamennyire kibontható a történelmi háttér, az elsősorban életrsorsom bonyolultságával magyarázható. Meggyőződésem, hogy az élmények és a történelmi ismeretek, ha nem keverednek zavaró módon, inkább magyarázzák, értelmezik, kiegészítik, gazdagítják egymást.

*

Először egy tizenéves kislány érzelmvilágából, emlékeiből próbálok összeszedni egy csokorra valót, amelyek olykor naivabbnak, sokszor keserűbbnek, és főként zavartabbnak is tűnhetnek. Az esetleges tévedésekért eleve elnézést kérek. Már visszaemlékezéseim készítése során került a kezembe Simon Attilának az 1938-as év szlovákiai eseményeivel foglalkozó könyve⁴, amely kétségtelenül hatással volt rám. El is oszlattott bizonyos bennem még élő illúziókat, elsősorban a masaryki időkre vonatkozólag. Úgy érzem, sikerült neki, legalább is számomra az ott élők korabeli szubjektív élményvilágát érzékletesen megragadnia, még ha néhány megállapítása emlékeim fényében vitathatónak tűnik is/. 2014-ben megjelent újabb könyve már az 1938-1945-ös időszak alaposabb elemzését nyújtja⁵.

Rimaszombatban születtem 1929-ben. Gyerekkori emlékeim a városról, az iskoláról, az egész légkörről viszonylag szépek. Én akkor nem tudtam, mi a különbség a csehszlovák állam és a korabeli Magyarország között. Erről a családomban, vagy baráti körünkben nem igen hallottam különösebb vitákat. Tudtam, hogy a határon túl van egy ország, van Balaton, ahova mi nem mehetünk. Hogy miért, arról nem igen volt fogalmam, nem is igen érdekelt. Nem nagyon utazgattak akkor az emberek a határon túlra, legalább is az ismeretségi körünkben nem hallottam róla. Később tudtam meg, hogy az apám egyébként is ki volt tiltva Magyarországról, feketelistán volt. Persze hogy miért, az is csak jóval később vált ismertté számomra. Szociáldemokrata volt, sőt állítólag részt vett a Tanácskormány hagyatékának mentésében is. Ezért pár hétre le is tartóztatták, bár az, amivel vádolták, szerinte nem is volt igaz. Mi egyébként mindig magyarnak tartottuk magunkat. Köreinkben problémaként még csak fel sem merült – tudtommal legalább is –, hogy a városban, ill. a környezetünkben nem magyarok is laknak. Utólag visszagondolva, úgy látom, hogy viszonylag békésen éltek ott együtt a különböző népcsoportok. ez persze elsősorban a szlovákokra vonatkozik, de nem csak rájuk. Pl. a cigányokra csak akkor morogtak a szüleim, ha a gyerekeik megpróbálták a kertünkben gyümölcsöt lopni. Olyankor nagyapám még a puskáját is elővette, persze sohasem lőtt vele, csak ijesztésül szolgált. Kedves emlékü tanító nénim, Pásztor Mariska néni szájából pedig, emlékeim szerint legalább is, soha nem hallottam semmilyen megalázó kijelentést egyik osztálytársammal kapcsolo-

⁴ Simon Attila: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010.

⁵ Simon Attila: Magyar idők a Felvidéken. Az első bécsi döntés és következményei. Szarka László és Ablonczy Balázs lektorálásával. Budapest, 2014.

latban sem. Legfeljebb amikor tetveket találtak néhányunk hajában, de akkor is egységesen mindnyájunkat megfelelő kezelésre utasított, majd mindnyájuk haját ellenőrizték, megkülönböztetés nélkül. A zsidókérdés pedig emlékezetem szerint nem létezett. Nem igen foglalkoztatott senkit, legalább is a mi környezetünkben, hogy ki milyen származású. Legjobb barátunk Szántó Bandi volt, a zsidó gyógyszerész fia, a nővérem testi-lelki társa, akit anyám úgy szeretett mintha a saját fia lenne. Minden ünnepet, nálunk töltött. Nővérem egyébként 14 évvel volt idősebb nálam, anyánk első házasságából való. Lehet persze, hogy kissé idealizálok gyermekkoromnak ezeket a korai éveit, sőt talán a körülöttem élőket is. Ami, összevetve életem egyes későbbi időszakával, talán meg is bocsátható.

Szabadjon itt pár szót szólnom anyám fiatalkoráról is. Hosszú évtizedek után a múlt évben sikerült kedves unokahúgomék meghívására pár napot Rimaszombatban töltenem. Megrázó élmény volt, hiszen 1947 óta, egy-egy napot kivéve (ebből az egyik az anyám, a másik a bátyám temetése volt, no és unokahúgom lányának kedves, szép, jó hangulatú esküvője) nem láttam szülővárosomat. De visszatérve anyám fiatal korára, állítólag nagyon szép lány volt, ugyanakkor gyönyörűen festett. Festményei még fiatal koromban is ott függtek szobáink falán. Sajnos a nagyapám, aki, akkor Rozsnyó egyik hitelintézetének a vezetője volt, annak idején nem engedte, hogy tovább tanuljon. „Nem akarom, hogy kurva legyen a lányomból” – mondta. No, szegény, ha tudta volna, ezzel hogy tönkre tette lánya életét, aki 18 évesen férjhez ment Dorka Lászlóhoz. Egy évre rá megszületett Dóra, utána egy évre Lacika, ám a következő évben édesapjuk agyhártyagyulladásban meghalt. 1922-én házasodott össze apámmal, Szokolay Jánossal. 1924-ben született meg drága Imre bátyám, majd 1929-ben én. Ez így talán, az olvasó szemében, nem egyéb, mint száraz felsorolás. Nekem sokkal több ennél.

A hátra maradt emlékek között kezembe került egy számomra nagyon megrázó kézirat egy része, amit még nagyapám, Flentisz Andor kezdetek el, majd anyám, Szokolay Jánosné, a nálam lévő adatok tanúsága szerint, egészen az '50-es évekig vezetett. A „CSALÁDI EMLÉKLAPOK” nagybetűs címet viselő irat feltehetően az evangélikus imakönyv sajátos függeléke volt. A bejegyzések formája és némelyike, a családi szeretetnek, a szülők és a gyermek elvesztésének drámai megfogalmazásai. Ez mindegyikre, de különösen az alábbira vonatkozik, amibe mintha szegény anyám egész eljövendő tragikus életét beleérezte volna: „Feledhetetlen Drága kis Lacikám (ifj.Dorka László) 1925. december 20-án itt hagyta búsuló Édesanyját akit ő oly nagyon szeretett, és aki őt úgy imádtá. Rövid kis élete kálvária volt, majdnem két évi kínos betegség után, rövid, de rettenetes kínos haláltusával megváltotta őt a Mindenható, és azt a szép lelket, amilyennel az ember egy életben csak egyszer találkozik, magához vette. Mert nem lehet az, hogy egy ember mindent oly bőségesen kapjon: testi és lelki szépséget, oly nagy ésszel és nemes gondolkodással párosulva. Te feledhetetlen drága lélek! Imádkozz szüleidért és testvéreidért! Légy boldogabb ott, mint itt!”

Feltehetően rákbetegségben halhatott meg szegény Lacika, állítólag tényleg rendkívüli tehetséggel megáldott gyermek volt. Egyesek szerint édesapja is ha-

sonló betegségben szenvedhetett. Apám, anyám második férje, sokat tett Lacika megmentéséért. Bécsben próbálták kezelteni, sajnos eredménytelenül. Anyám második házassága így súlyos megrázkódtatásokkal kezdődött. Amikor megismerkedtek, valamelyik ismert megyei lapnál dolgozott az apám, mint szerkesztő, ott dolgozott anyám is, nem tudom, milyen beosztásban (gondolom titkárnőként).

Emlékezetem szerint, apám gyermekkoromban már a város egyik ismert, sokak által tisztelt alakja volt, a helyi szociáldemokraták, és a Betegsegélyző Hivatal vezetője. Nagy társasági életet élt, aminek persze meg voltak a negatív oldalai is. Gyakran járt korcsmába, állítólag részben azért, hogy minél több dolgozó emberrel legyen közvetlen kapcsolata. Sajnos azonban neki már két pohár sör is megártott. Legtöbbször nagynéném vendéglője volt a színhely, az un Zöldfa, másként, a nevük után Tokár vendéglő. Szép nagy kerthelyiség, a város egyik legszebb helye volt. Az épület egy részében lakott a nagyanyám és nagynéném, és természetesen az egész Tokár család, többek között a keresztanyám, Julcsu. Sajnos ma már lebontották, és legnagyobb megdöbbenésemre egy nagy autóparkoló áll a helyén. Szívesen jártam oda; ha apámért mentem, engem is megitatott egy kis sörrrel, ami miatt anyám nagyon haragudott, én persze örültem neki. Az ölébe vett és biztogatott: „ígyál, Matyikám” (így becézett). Nagyon szerettem a sört, de általában minden szeszesítalt. Amikor vendégek voltak nálunk – ami sajnos gyakran előfordult –, amikor elmentek, titokban mindég kiiszogattam a poharakban maradt italmaradékot. A másik csínytevésem, ami a szüleimet különösen kellemetlenül érintette, hogy a vendégeknek elújságotam, persze utalva arra, hogy ezt nem szabad, nagyapám izgalmas káromkodásait. Nagyapám nálunk lakott, egy kis kerti házban, már nem igen tudott beszélni, és járni is nehezen, de káromkodni hosszan és „gyönyörűen”. Gyakran szöktem le hozzá, ahol csodálatos pipagyűjteményét végig szopogattam. Utólag mindég kikaptam anyámtól.

Nagyapám egyébként azt hiszem Selmezbányán végzett valami főiskolát. Eredetileg Placsko volt a nevük, amit aztán Flentiszre „magyarosítottak”. Előbb Jolsván éltek, anyám ott született, majd Rozsnyón a helyi hitelintézet vezetője lett. Később állítólag a budapesti tulajdonosok bankpanamájába őt is belekeverték, rövid időre még le is tartóztatták. Utána költöztek Rimaszombatba, ahol vegyeskereskedést nyitottak, de hamar tönkre is mentek. Nem értettek a kereskedelemhez. Szegény nagyanyám ládászámra küldte a narancsot, és más déligyümölcsöt Bécsbe tanuló másik fiának. Őt nem ismertük, Schönwiesner volt a nevük, szepességi származásúak voltak. Az üzletről látható egy fénykép Andris fiam / Petőcz András/ egyik könyvében.

A Zöldfa vendéglőről egyébként igen elismerő szavakkal emlékszik meg B. Kovács István RIMASZOMBAT – „gyükekerek” városa c. könyvében (Madách–Pozonium 2005). A szerző „Rendhagyó városkalauz” nemcsak a város jelentős történelmi múltját mutatja be, de megismerteti az olvasót a művészekkel, tudósokkal, akik városunkban születtek, vagy ott jártak iskolába, és jelentős szerepet játszottak később is a város életében. Hosszú lenne az izgalmas listát ismertetni, csak néhány név közülük: Tompa Mihály, Blaha Lujza, Ferenczy István, Izsó

Miklós, Mikszáth Kálmán, akinek a Fekete város c. regényében pl. Rimaszombat és környéke szerepel (1857-1863 között a rimaszombati gimnázium tanulója volt), de járt itt Petőfi Sándor is, akit 1845-ben Gömör megye tiszteletbeli táblabírájává választottak, szobra ma is ott áll Tompa Mihály szobra közelében. Tovább sorolhatnánk a város kiválóságait, Győry Dezső, Szombathy Viktor, Veress János, a tudós Hatvani István és sokan mások, akik különösen a XIX-XX század fordulóján fellendülő város művészeti, kulturális életében kiemelkedő szerepet játszottak, de jelentős szerepet játszottak a helyi magyar kultúra fenntartásában Trianon után is. Indításukban a Rimaszombati közösség jelentős szerepet kapott, viszont hatásuk az ott élőkre szintén nem elhanyagolható, miközben a magyar kultúra és tudomány országosan is ismert alakjai voltak.

Hogy csak az utóbbi időszakról, egy hozzám közelálló nevet említsek, Pásztor Ditta (Bartók Béla második felesége). Egyébként Bartók feleségének édesanyja, Pásztor néni tanított engem is egy ideig zongorázni, csak sajnos anyagi okokból később el kellett adnunk a zongorát, nagy szívfájdalmamra.

Maga a város környéke is nagyon szép volt. A Szabadkai Erdő, a Pokorágyi Hegyek, az Akasztóhegy, tavaikkal, domborzatukkal, mind-mind igen emlékeztetek számomra. Különösen azért, mert nagyon szerettem meredek hegyoldalakon szánkózni. Három éves voltam, amikor az új házunkba költöztünk, gyönyörű nagy kerttel. Mögötte a csodálatos korszolyapálya. Házunk a Rima folyó két ága között helyezkedett el. Azóta ez mind eltűnt, lerombolták, átalakult. Legnagyobb szívfájdalmamra a Rima mellékágát is betemették. Meg sem ismertem a környéket, amikor hazamentem.

Az új ház nagyon szép volt, három nagy, alapincézett szobával, üveges verandával. Hatalmas, szép kert tartozott hozzá. Gyönyörű gyümölcsfái, ribizke- és egresbokrai, anyám csodálatos virágokertje örökre emlékezetes marad számomra. A ház előtt nagy szabad terület választott el minket a Tamásfalva felé vezető közúttól. Ezt a Káposztaföldnek nevezett területet bérbe adták az ott élőknek. Nekünk is volt egy kisebb részünk, közel a lakásunkhoz, ahol az étkezésünkhöz szükséges zöldségek, bab, borsó, kukorica, burgonya stb. megtermett. Azóta mindezt beépítették, lakótelep épült ott, egykori kertünk nagy részén is idegen ház áll. A tamásfalvi úton egyébként sokszor igen érdekes események zajlottak. A Rima folyó másik oldalán volt annak idején az un. Sereg, a cigányság lakótelepe, azóta már lebontották. Egyszer arra lettünk figyelmesek, hogy festik, tatarozzák a kis házaikat, folyik a nagytakarítás mindenütt. Másnap tudtuk meg, hogy a híres cigányprimás, Magyar Imre érkezik látogatóba a városunkba. Néhány óra múlva hatalmas embercsoport a vállán vitte a híres vendégeket szállító elegáns hintót, amelyből kifogták a lovakat és úgy vezették át a Rima hídján. Napjainkig emlékezetes számomra a lelkesedés, a büszkeség, amivel kedves vendégüket fogadták. Színes felvonulásokra, farsangi megmozdulásokra egyébként többször is sor került. Rimaszombat gyerekkoromban még viszonylag vidám városnak tűnt. Talán csak az évente bekövetkező árvizek, amelyek a mi területünket különösen érintették, voltak zavarók. Én egyébként nagyon élveztem az árvízi napokat is.

Bátyámat csónakkal elvitték az iskolába, engem nem engedett az anyám, olyankor rajzolgattam, pedig valójában nem is tudtam rajzolni, vagy a kutyasaimmal játszottam, olyankor ők is a lakásban lehettek/.

A házunk mögött, közvetlenül mögötte volt a városi korcsolyapálya. Tőlünk még egy kis kapu is levezetett oda. Szép nagy, emeletes melegedőjével, gyönyörű, hatalmas fenyőfákkal volt körülvéve, egészen csodálatos volt. Imádtam korcsolyázni, főleg rohangálni a jégen, sokszor iskolatársaimmal összefogva kergettük meg a korcsolyázó párokat. Tavasszal, nyáron is gyönyörű volt. Szinte megbabonázva hallgattam a sárgarigók énekét. Meg is próbáltam visszafütyülni nekik, és volt, amikor válaszoltak, legalább is nekem úgy rémlett.

Mielőtt beköltöztünk a házba, nagyon beteg voltam. Újra tanítottak járni. Itt, ebben a kertben erősödtem meg. A szomszédban lakott Katica barátnőm, egy évvel volt fiatalabb, mint én. Lehoztuk kis székeinket a kerítés két oldalára, és ott játszottunk; sokszor úgy belemerültünk a játékba, hogy az ebédre hívó szót sem hallottuk meg. Főleg persze akkor nem akaródzott meghallani a hívást, ha segíteni kellett volna menni, pl. ribizlit szedni, amit nagyon utáltam.

Anyámék sokat veszekedtek, olyankor legszívesebben elbújtam volna. De voltak kedves, szép napok is. Vasárnap reggelenként, szép tavaszi napokon kint reggeliztünk a kertben, körülöttünk kedves állataink, főként két imádjott kutyánk, Burkus és Belló. Burkus farkaskutyaféle volt, sok baj volt vele, mindég meglógott, főleg, ha nővérem a gimnáziummal kirándulni ment. Bármennyire bezárták apámék, valahogy mindég kiszabadult, és csak akkor vették észre, hogy utána szökött, amikor már elindult a vonat, és nagy óvatosan előbujt a vasúti ülés alól. Földidezném ennek a kutyának az egyik legszebb történetét. Évek múltán, amikor már visszacsatoltak minket Magyarországhoz, kutyaadót kellett fizetni a „luxuskutyák” után (Burkus annak számított). El kellett tőle válnunk, valami tanyára került. Két vagy három év múlva, a bátyámnak, már érettségiző diákként, mint a református gimnázium tanulójának, legátusi feladattal néhány faluba el kellett mennie, természetesen gyalog járva a vidéket. Egyszer messziről erős kutyaugatást hallott. No, gondolta jó lesz ezt a tanyát messziről elkerülni. Egyszer csak lihegést hallott a háta mögött, valami ráugrott és elkezdte nyalni az arcát. A Burkus volt, nyakán egy elszakított vastag lánccal. A tanya gazdája kétségbeesetten rohant, azt hitte, hogy ez a vad kutya megtámadott valakit. Szinte meghatódott, látva, hogy Burkus messziről megérezte kisgazdája jelenlétét.

A kerti reggelizés már csak azért is kedves volt számomra, mert olyankor kedvem volt enni. Apám „huszárkákat” csinált kenyérből és szalonnából, ilyenkor azt is megettem. Öreg doktor bácsink figyelmeztette apámékat, hogy ha nem eszem, nem sokáig élek. Sokszor bizony még a kutyakorbács is ott volt az asztalon, hogy azzal kényyszerítsenek az evésre. Amit egyébként nem nagyon használt az anyám, kivéve egy-két, főleg a bátyámmal kapcsolatos esetre, akkor is főként fenyegetésre szolgált.

Van egy-két kedves emlékem a kerti reggelizésekről. Mindég volt baromfink, például egy kis kacsánk, meg egy Fitos nevű malackánk, rendszerint szabadon

kószáltak. No és persze a cica is. Én egy-egy falatot dobtam nekik. Egyszer a kacsának dobott falatot elkapta a macska. A Kiskacsám félrefordította a fejét – ahogy a kacsák szokták –, megvárta, amíg a cica megfordult, és hirtelen belecsípett a macska fenekébe.

Node visszatérve családom történetére, sokszor kellett apámért bemennem a különböző vendéglőkbe és hazacsalogatni. Egyébként Gömör-Kishont megyei volt apám egész családja. Valamikor állítólag jeles nemesi család voltak, sőt valamilyen megyei vezető szerepet is betöltöttek. Az én emlékeimben már egy tönkrement, kiöregedett, szegény család képe maradt meg. Kicsit a Szabó Magda regényében szereplő családképre emlékeztet. Egyébként úgy rémlik, hogy a Csehszlovák Köztársaságban (persze itt az 1938 előtti időszakról van szó), az én gyerekkoromban, mint már említettem, nem számított a származás, legalább is én nem emlékszem rá, hogy egyáltalán valamikor ilyesmi szóba került volna. Főleg nem a mi családunkban, hiszen apám igen komolyan vette a baloldaliságát, szociáldemokrata mivoltát. De ez, úgy emlékszem, általánosságban is így volt. Ami azután 1938-at követően térségünkben, többek között ezen a téren is, bekövetkezett, az még így visszagondolva is gyomorszorítónak tűnik.

Apámról még annyit, hogy rengeteget olvasott, de talán még többet írt. Foglalkozott filozófiával, regény- és színdarab próbálkozásai is voltak, állítólag valamikor versei is megjelentek valamelyik vidéki lapban. Mindenesetre szeretett volna kitörni a kisváros szellemi mocsarából, bár nem sok sikerrel. Amikor pedig többé-kevésbé igen, az sok családi tragédiával és csalódással járt. Sajnos írásai mind Rimaszombatban, valahol a padlás valamelyik lédájában rekedtek, az én szép gyermekkönyveimmal együtt. Ez utóbbiak főleg német könyvek voltak pl. „Max und Moritz”. Egyik nagyanyám szépebbé cipszer származású volt, apámék szerették volna, ha már gyerekkoromban megtanulok németül. Egy idő után már egészen jól megértettem, amikor egymás között németül beszéltek meg azokat a dolgokat, amiket előttem el akartak titkolni.

A müncheni tárgyalások előtti időben először csupán azt észleltük, hogy a csehszlovák hadsereg mozgósít. Elképzelhetetlen volt az ijedség, aztán rövid csend után a rádió bejelentette, hogy visszacsatolnak bennünket Magyarországhoz. A kijelölt új határvonal, (legalábbis ami a mi területünket illette), nagyjából megfelelt a túlnyomó többségében magyarok lakta területnek. Ezt egyébként a II. világháború idején Milan Hodža, Csehszlovákia 1938 előtti miniszterelnöke is elismerte. Ekkor kezdtem valamit hallani Trianonról, a magyarságot ott ért sérelmekről. Valójában későbbi személyes tapasztalataim, majd történelmi kutatásaim során kerültem igazán szembe történelmünk rendkívüli bonyolultságával.

1938-ban, a lelkesedésnek, a hatalmas illúzió áradatnak a rohamában, valójában senki sem tudta, senkit nem is foglalkoztatott, hogy vajon mi is vár valójában ránk. A mamák varrták kislányaiknak a magyar ruhácskákat. A fiúk az utcán a magyar himnuszt énekelték csoportosan, ami miatt az ott lévő csehszlovák rendőrök meg is verték őket. Sokan vélték úgy, hogy valami jóvátétel következett be mindazért, ami az első világháború után Magyarországot érte.

Aztán eljött a nagy nap, amikor hozzánk is megérkezett a „Szent Jobbot” szállító csodavonat. Mindenki ragyogott a boldogságtól. Hazatérve viszont megdöbbenve láttam sirásával küszködő szegény apámat. Faggatásomra csak annyit mondott: „Nagy baj lesz ebből még kislányom, nagyon nagy baj.” Én persze akkor nem értettem mire is mondja, de sajnos nagyon hamar rá kellett jönnöm, mennyire igaza volt. Ő egyébként előzőleg felutazott Prágába, hogy tanácsot kérjen pártja vezetőitől, de úgy tűnik, hogy ott is olyan nagy volt a zavar és tájékozatlanság, hogy jóformán nem igen tudtak érdemleges eligazítást adni. Valami olyasmit javasoltak, hogy a szociáldemokraták próbáljanak majd beépülni a magyar jobboldali szervezetekbe. Ami persze ostobaság volt, és mint később kiderült, nemcsak járhatatlan út volt, de később súlyosan vissza is ütött.

A masaryki Csehszlovákia, minden belső feszültsége, hibája ellenére a korabeli Európa demokratikusabb országainak egyike volt. Mi gyerekként nem igen érzékeltek a nemzetiségi politikában fellépő feszültségeket. Azt, hogy a város környékén, néhány tanyán szlovák telepek jöttek létre, tudtuk, de nem igen zavart bennünket. A bátyám és én magyar elemi iskolába jártunk. A gimnázium is magyar volt. A nővérem, aki 14 évvel volt idősebb mint én, nagyon sok szépet mesélt erről a gimnáziumról. Szlovák nyelvű iskolák is voltak, de oda ismeretési körünkől viszonylag kevesen jártak, nem is volt velük semmilyen kapcsolatunk. Emlékeim szerint a magyar iskolákban, főleg persze a gimnáziumban, élénk kulturális élet folyt. Nagyon színvonalas volt az oktatás, kiváló tanárokkal. Voltak, akik később is ott maradtak, pl. Holéczy tanár úr, Fábíán Vilmos. Dóra zongorista lett, már 12 éves korában fellépett Rimaszombatban. Érettségi után Prágába ment Zeneakadémiára, kapott valami ösztöndíjat is, ami persze nem volt elég, és zongora is kellett, végül egy családnál kapott szállást, ahol volt zongora, gyakorolhatott is, ezért a lányukat tanította zongorázni. Tudtommal tagja volt a „Sarló” baloldali ifjúsági szervezetnek, állítólag még Masaryk elnök is fogadta egyszer őket. Feltehetően ez korábban lehetett, hiszen az elnök Dóra egyetemi időszakában már nem élt.

Valójában csak amikor a visszacsatolásra sor került, hallottam először az idősebb emberektől, hogy milyen igazságtalanság történt az első világháború után a magyarokkal. Akkor kezdtem ismerkedni olyasmivel először, hogy pl. van magyar Komárom és szlovák Komárom (azaz Komarno). Az egész meglehetősen zűrzavarosnak tűnt nekem akkor. Ebbe persze fiatalságom is szerepet játszott. Amíg az új iskolahálózat kiépült, különösen nagy zavarban voltunk. Én, pl. egy évig csak polgári iskolában járhattam, mert nem volt más lányiskola. Nagyon utáltuk a polgári iskolának az anyaországból jött („hazás”) tanárait (tisztelet a kivételnek), mert úgy bántak velünk, mint a hülye gyerekekkel. A beköltöztetett tisztviselői gárda, a csendőrség jelenléte számunkra furcsa feudális, kioktató légkört teremtett maga körül. Szerencsémre rövidesen (1940–41-ben) megalakult az Egyesült Protestáns Fiúgimnázium, ahova bejáró magántanulónként néhány lányt is felvettek. Először négyen voltunk, majd úgy emlékszem, heten. Én első gimna-

zista voltam, Imre bátyám hetedikes. Bátyám is, én is diákok tanításával kerestük meg a tandíjra valót. Később valami kis ösztöndíjat is kaptam, mint kiváló tanuló.

Emlékeimben ez a gimnázium életem legszebb részéhez tartozik. Kitűnő, meglepően szabadon gondolkodó tanáraink voltak. Többjükről később kitűnt, hogy nemcsak kitűnő szakemberek voltak, de emberileg is érzékenyebben reagáltak a helyi lakosságnak a magyarországitól némileg eltérő érzélemvilágára. Mintha lett volna abban egy fajta furcsa politikai meggondolás, hogy az „anyarszágból” oda helyezett tanárok némelyike kifejezetten haladó gondolkodású volt, akiktől a magyarországi hatóságok meg akartak szabadulni, vagy talán az őket odairányítók maguk is szabadabb gondolkodást képviseltek. Csak néhány általam különösen szeretett nevet szeretnék említeni: Dr. Bolla József, Káli Nagy István, Kúnos András, Dobos József, Smid I. Lehel, Lakner László, bocsánat, ha valakit ennyi idő után kifelejtettem. Az iskoláról, tanárimról, valamint az időnként bibliamagyarázó evangélikus segédlelkészről, Remete Lászlóról külön kellene egy komolyabb elemzést írnom, annál is inkább, mert most – miután Pataki Ferenc kitűnő könyveinek alaposabb tanulmányozása során, közelebb kerültem a népi kollégiumi mozgalom korai történetéhez – amellyel csak sokkal később, ugyan rendkívüli élményekkel teli, de rövid ideig volt módomban személyesen is megismerkednem –, értettem meg, mi érlelődhetett némelyik tanárom gondolatvilágában. Elképzelhető, hogy némelyikük éppen abból a körből került ki, ahol a kollégiumi mozgalom gondolata érlelődött. Most csak néhány utalás az, ami róluk szólhat. Mindenképpen úgy éreztük, hogy az a szélsőséges fasisztoid, az ott élőkkel szemben lekezelő gondolkodás, amit a „hazás” magyarok nagy része nálunk is megpróbált érvényesíteni, az ő gondolkodásmódjuk számára, legalább is néhányuk esetében – idegen volt, sőt kifejezetten szemben álltak vele. Mintha tudatosan törekedtek volna arra, hogy oldják a bennünk élő félelmeket, megaláztatottság-érzést, amit elsősorban az un. hazás tisztviselők igyekeztek bennünk kialakítani.

Ezzel kapcsolatban csak egy, talán nem is egészen pontos emlékemről szeretnék említést tenni. Köztudott, hogy szülőföldemre a palóc beszéd volt jellemző. Jómagam jó darabig még felnőtt korban is erősen palócosan beszéltem, sokat gúnyoltak is emiatt. Úgy rémlik, hogy Bolla tanár úr volt az, aki megtanította számunkra a magyarországi dialektusokat, és ráébresztett, hogy a palóc nyelvjárás hasonló eredetű és értékű a többi hazai nyelvjárással, a „szögedivel”, a debrecenivel stb.

Néha egészen nyílt politikai vitákra is sor került. Emlékszem egyszer, amikor Imre bátyám a gimnázium lépcsőjén állva vitatkozott, most már nem tudom melyik tanárával, Magyarország politikai szerepléséről. Pontosan persze nem tudom miről is volt szó, de többen figyelmeztették őket hangosan, hogy hagyják már abba, nehogy baj legyen. Csak sokkal később értettem meg én is, s ebben talán az ő hatásuk is szerepet játszott, hogy milyen mély érzelmi hullámokat, szorongásokat ébresztenek, és milyen tragikus következményekkel járnak a sorsában mélyen érintett lakosságban azok a nagyhatalmi döntések, amelyeket a hatalmi

egyensúly biztosítása érdekében, az ott élők érdekeit, érzelmi világát semmibe véve hoznak, s milyen mély megalázottságot válthat ez ki népcsoportokban. Sajnos életem elkövetkező évtizedeiben a példák sorával kellett nekem is megküzdenem ez ügyben. S talán ezért váltam a későbbiekben különösen érzékennyé azt látva, hogy éppen ezt az elkeseredettséget, szorongást, hogyan próbálják bizonyos politikai erők saját hatalmi céljaik szolgálatába állítani.

Néhány évvel ezelőtt (1999-ben) igen nagy megtiszteltetés ért. A Rimaszombati Református Gimnázium újraalakítása alkalmából engem is meghívtak a megnyitó ünnepségre. Sajnos személyesen nem tudtam részt venni, de a gimnázium múltjára is visszaemlékező köszönő leveletem felolvasták a református templom ünnepi istentiszteletén. Magyaráztaképpen ehhez hozzá kell tennem, hogy 1945-ben bezárták a magyar iskolákat, és csak a '90-es évek végén sikerült kiküzdeni némelyikük újraindítását.

Az elkövetkező években, az eddig elmondottaktól nem egészen függetlenül, családiról is válságos helyzetbe kerültünk. Apámat rövidesen visszaminősítették, majd el is helyezték. Szegénynek minden álma összeomlott. Rövidesen szétesett a családjunk. Apám, aki összekeverült, egy odahelyezett nővel, Máriával, aki állítólag világi apáca volt, rövidesen elvált anyámtól, és Budapestre költözésük után össze is házasodtak. Anyám teljesen összeomlott. Még az öngyilkosság gondolatával is foglalkozott. Sokszor éreztem úgy, hogy én, a tizenéves vagyok igazán a felnőtt, és ő szorul rá a támogatásra. Valójában én maradtam otthon, a bátyám érettségi után Pestre ment, műegyetemista lett, a Felvidéki Diákok Kollégiumában kapott szállást és valami ösztöndíjat. A nővéremnek pedig, akinek számtalan meghurcoltatás után Budapesten Dohnányi művész úr nosztrifikálta prágai diplomáját, Budapesten egy kerületi zeneiskolában sikerült állást szereznie. Egyébként Dóra Budapestre kerülése sem volt zökkenőmentes. A diplomája megszerzéséig, külön engedéllyel 1939 nyaráig Prágában maradhatott. Majd miután hazautazott azonnal házi őrizetbe vette a csendőrség, annak a következményeként, hogy Prágában a baloldali ifjúsági szervezetnek volt a tagja, s mint ilyen ő is a nyilvántartottak listáján szerepelt. Naponta kellett jelentkeznie a parancsnokságon. Szerencséjére a parancsnoknak volt egy kislánya, akit időközben zongorázni taníthatott. Valamikor 1940 vége felé a parancsnok felajánlotta, hogy felviszi őt Budapestre, hogy nosztrifikáltathassa diplomáját. Útközben sült ki, hogy miért volt ez a jótékony-ság. Menetközben a parancsnok felajánlotta a nővéremnek, hogy beajánlja egy ismert hegedűművész(?) zongorakísérőjének, ha elvállal bizonyos hírszerzési feladatokat. Mondanom sem kell, hogy nővérem felháborodottan utasította el ennek még csak a feltételezését. Bár Dohnányi nagy elismeréssel zárta le a vizsgáját, az elhelyezkedése komoly nehézségekbe ütközött. Később aztán, a zsidóüldözések idején, a mentőakciókban való részvétele következtében, pár hétre még internálásra is sor került.

Otthon e alatt bizony mi is elég nehéz helyzetbe kerültünk. Anyám elhelyezkedett egy ecetgyárba adminisztrátornak. Diákoknak adtuk ki a szobáinkat. 12 évesen naponta én rohantam haza, hogy megfőzzem az ebédet a nálunk kosztó-

lőknak, akik között osztálytársaim is voltak. No de mi volt mindez ahhoz képest, amilyen sorsra volt barátaink, ismerőseink jutottak!

Először nem is értettük az egészet. Egyik napról a másikra bezárták a Herz vendéglőt és eltűnt az egész család. A Heksch élelmiszerbolt tulajdonosa hozánk rohant egy bőrönddel, amelyben néhány meleg ruha volt, hogy legyen mit felvenniük, ha visszajönnek. Soha többet nem jöttek vissza. Munkaszolgálatra hurcolták Szántó Bandit, a nővérem testi lelki jó barátját. (Úgy volt hogy összeházasodnak, de egy újabb törvény ezt megtiltotta.) Bandi aztán megházasodott, de sajnos várandós felesége és ő maga is tragikus véget ért. És sorolhatnám tovább a neveket. Voltak, akiknek sikerült valahogy külföldre menekülniük, de nagyon kevesen.

Mindez persze már inkább a háború utolsó éveiben csúcsosodott ki. De egyre mélyebbé vált az az ellenérzés, ami az ún. „hazásokkal” szemben általában kialakult a helyi lakosságban. Sokat jártam szünidőkben falun élő osztálytársaimhoz. Rimaszombattól délre általában viszonylag jómódú középparasztok éltek. Én, legalábbis ahol jártam, nem igen láttam nagyon szegény parasztokat. Majdnem mindenütt azt hallottam, hogy jobb volt a Csehszlovák Köztársaság idején. Akkor volt csokoládé, selyemharisnya stb., no persze ez kicsit cinikusan hangzik. De kétségtelen nagy volt a családás Horthy Magyarországgal szemben. Ehhez természetesen a háborús viszonyok is hozzájárultak. De nehezen viselte a lakosság a kialakult légkört. Azt az „úrhatnámságot”, ahogy az oda helyezett hivatalnokréteg viselkedett. Nemrégiben kerültek kezembe a Kárpátaljáról származó kiváló költőnk, Lator László visszaemlékezései, aki éppen erről ír: „El kellett telnie egy-két évnek, hogy, s ezt részben a történelem kényszerei tették, részben az anyaországból beköltözött hivatalnokszellem, a hirtelen támadt szerző-birtokló ösztön, az ünnep meggyűrődjön-rongyolódjon. A nemrég még kórusban kiabált rigmusokat keserűen fonákjukra fordították, lett „éljen Prága, vesszen Kánya”, meg „mindent vissza, Prágát vissza.”⁶

Hozzájárultak ehhez az olyan személyes sérelmek, ami pl. volt osztálytársam nővérét érte, amikor Budapesten egyetemre jelentkezett, a nevével kapcsolatban megkérdezték (Korenk Dórának hívták, suszter volt az apja): ugye ez tót név? Mondanom sem kell, nem vették fel, pedig kitűnő volt a bizonyítványa. Szegény öngyilkos lett. Állítólag megmentették, de hogy mi lett vele aztán, nem tudom. Mindenesetre mindenki nagyon várta a háború végét, a németek vereségét. Amikor nálunk is megjelentek a német csapatok, bizony nagyon megijedtünk. Fokozódott bennünk a félelem, különösen, amikor tudomásunkra jutott, hogy a környékünkön, főleg a tanyavilágban rendkívül felháborítóan viselkedtek, ittak, dorbézoltak, nőket becstelénítettek meg. Állítólag arra hivatkoztak a híveik, hogy csupán a szlovák partizánokat büntetik. Bizony csak erősödött ez a gyűlölet, és nőtték az illúziók a szovjet csapatok iránt.

Itt meg kell állnom egy kicsit. Bár még kisgyerek voltam, mégis akkoriban sokat hallottam a partizánokról. Tudtommal, és ebben személyes tapasztalataim

⁶ Lator László: A megmaradt világ. Emlékezések. Budapest, 2011. 31. o.

megerősítenek, a partizánok között sok ott élő magyar is volt. Sőt a bátyámnak is kapcsolata volt velük. Amikor pedig szó esett arról, hogy ő is felmegy a hegyekre, rögtön én is jelentkeztem, hogy vele megyek, majd főzök a partizánoknak. No persze mindenki kinevetett, és meg is tiltották, hogy erről bárkivel beszéljek. Ekkor még tizenöt éves se voltam.

Hogy milyen bonyolult volt az egész szituáció, mennyire differenciáltan kell megítélni az egyes emberek magatartását is, arra jó példa az 1943-44-ben Rimaszombatban lévő csendőrparancsnok magatartása (a fia gimnáziumi osztálytársam volt). Noha nagyon szigorú híre volt, 1944 elején titokban sorra értesítette a veszélyeztetett fiatalokat (köztük a bátyámat is), hogy „SAS-behívó” érkezik a nevükre. Így sikerült Imrét elbújtatnunk. A behívót anyám nem vette át azzal, hogy a fia Budapesten van egyetemen. Hogy rajta kívül ki úszta így meg a behívást, nem tudom. Végül nagyon meglepődtünk a hír hallatán, hogy a csendőrparancsnokot a visszavonulásuk után Budapesten kivégezték. Számunkra úgy tűnt, hogy viszonylag tisztességes ember volt. Persze fogalmunk sem volt arról, hogy esetleg milyen háborús bűnökért volt személyesen is felelős. Úgy tudom, hogy még a magyar hatóságok ítélték el, a Szálasi kormány „statuált példát”, de lehet, hogy tévedek.

A másik, számomra szintén megoldatlan rejtélynek tűnt akkor, hogy a bátyám testi-lelki jó barátjának, akivel úgy tűnt mindenben egyetértenek, az öccse 1944 elején jelentkezett a Hitler-Jugendbe.

A bátyámról külön kellene visszaemlékezést írnom. Nagyon okos, szép fiú volt, imádtam. Gyerekkorunk legszebb emlékei hozzá fűződnek. Bár jóval idősebb volt mint én (1924-ben született), ha lehetett, bevett indiános játékaikba, még egy kis tomahawkot is csináltak nekem. Persze én voltam a kis ellenséges indián, akit elfogtak és megkötöztek (persze csak óvatosan, játékosan). A gimnáziumban szerettünk együtt táncolni, a többiek körbeálltak és tapsoltak. Mindég igazságszerető, aktív egyéniség volt, kitűnő szakember, később ő építette majd vezette a dél-szlovákiai rádióleadót. Jóval később, a CSEMADOK egyik jelentős alakjaként 1968-at követően, az eseményekben való részvétele miatt meghurcolták, ebbe rövidesen szívinfarktusban, 48 évesen bele is halt.

No de térjünk vissza még a háborús időkre. A szovjet csapatok megérkezése előtt még meg kellett érnünk egy szörnyű drámát. Volt a városunkban és környékén néhány ún. kivételezett zsidó család, pl. olyanok, akiknek családtagjai az első világháború idején vitézségi érmet kaptak. Köztük volt Szántó Bandi feleségének a családja is. Bandi felesége a közeli napokban várta gyermekük megszületését, s egyszerre csak megtudtuk, hogy elhurcolták őket a Szabadkai erdőbe, ahol megásatták velük sírjukat és meggyilkolták őket. A Szabadkai erdő, fiatalkorunk majálisainak imádott színtere attól kezdve az egyik leggyűlöltebb helyévé vált a városnak (számunkra legalábbis). Bandi ekkor éppen szökésben volt, hazafelé tartott, útközben sajnos ő is meghalt. Róla a magyar ellenállás története is megemlékezik.

1944 december végén, Karácsony napjaiban jelentek meg először a szovjet

csapatok városunkban. Volt, hogy átmenetileg vissza is kellett vonulniuk, mindenestre 1944 karácsonya emlékezetes lett a város lakói számára. Mi akkor megjelenésüket felszabadulásnak éreztük, különösen azok után, amit az ezt megelőző időszakban megéltünk.

A bátyám, aki akkorra elvégezte az egyetemet (villamosmérnök lett), bekapcsolódott a helyi kommunista mozgalom munkájába. Akkor még senki nem tudta, hogy magyar vagy csehszlovák uralom következik. Jellemző lehet a pillanatnyi helyzetre, hogy mennyire nem a pártoskodás és valamiféle osztály-indulatok álltak – legalább is a kezdeti hetekben – az előtérben. Baloldaliságáról közismert bátyám első, podbrezovai (breznóbányai) elhelyezkedését gróf Eszterházy támogatása révén nyerte el, aki előzőleg mindég az üldözöttek pártját fogta, s akit a csehszlovákok rögtön a háború végén jogtalanul, aljas módon meghurcoltak, halójában halálba kergettek.

A szovjet hadsereg magatartása nálunk viszonylag barátságos, illetve fegyelmezett volt. Nem is nagyon értettük azokat a híreket, amelyeket az „anyaország” területéről kaptunk. Saját magam tapasztaltam, például, hogy amikor a szovjet katona gorombán beszélt velünk, egy alkalommal pl. leburzsujozott minket, a szovjet tiszt szigorúan megfenyegette. Akkor kezdtünk valamit érteni az egészről, amikor a május.1-jei összejövetelünket próbáltuk megtartani. A háború után már nem volt iskolánk. Mi, főként a baloldali diákok azért időnként össze-összejöttünk. Május 1-jén a város szélén néhányan összehordtunk székeket és egy kis házi süteményt, hogy közösen ünnepeljünk. Meghívtuk a szovjet városparancsnokot is. El is jött. Am rövid időn belül megjelentek a közeli tanyáról szlovák fiatalok botokkal és nekünk estek. Ezzel egy időben megjelent egy fekete autó, amelybe betuszkolták a városparancsnokot és azonnal elvitték. De nemcsak onnan, hanem a városból is. A bátyám megpróbált utána járni; megtudta, hogy eltűnt, feltehetően letartóztatták a szovjethatóságok. Ahhoz persze kellett egy kis idő és tapasztalat, hogy megértsük, miről volt szó. Az 1938 szeptember végi müncheni döntést a Szovjetunió is semmisnek tekintette, így a mi területünk akkor már Csehszlovákiának számított, az pedig a Szovjetunió szövetségésének. A katonai parancsnokság így csak a katonai ügyekbe szólhatott bele, de semmilyen belpolitikai ügybe nem, különösen, ha magyar rendezvényről volt szó.

Persze, ami a hivatalos szervek magatartását illeti, rendkívül nagy volt a zűrzavar, főleg ami a határokat illeti. Így pl. még 1945 július-augusztusában is határvizsgálat nélkül utazhattunk Magyarországra. Igaz, eléggé viharos utak voltak ezek. Én 16 évesen 1945 július végén egyedül neki indultam, hogy meglátogassam Budapesten élő nővéremet, akiről semmit nem tudtunk. Nagyon viharos oda-, de főleg visszautazás volt az. Csak hogy pár szóval jellemezzem a helyzetet, odafelé a szovjet katonaság leszállított minket a vonatról, s a farakásokon eltöltött éjszaka után csak hajnalban utazhattunk tovább. Menetközben egy vénember próbált meg rábeszélni, hogy Pestre érkezve menjek fel a lakására. No nekem sem kellett több. Visszafelé pedig Fülelig ment csak a vonat. Éjjel tizenegy óra volt. Nekiindultam az országúton, csomaggal a hátamon, halálosan kimerülten. Leültem az útszélén,

és elkezdtem zokogni. Amikor végre jött egy teherautó, leintettem. Megállt, de amikor megtudta, hogy magyar vagyok, nem akart elvinni. No én akkor kicsit tört szlovák nyelven elkezdtem gyözködni őt, hogy mindkettőnket anya szülte, mi hát a különbség? A végén elnevette magát és hazavitt Rimaszombatba, ő is odakészült. Végződhetett volna rosszabbul is. De mindez nem számított, a lényeg az volt, hogy megismerkedtem Dóra férjével, Antal István zongoraművésszel, és Pesten voltam, amikor kisfiuk, drága unokaöcsém, Antal Mátvás megszületett. Antal Istvánt előzőleg a nővérem mentette ki egy Jolsva melletti táborból, ahol egy viszonylag tisztességes ember volt a parancsnok. Ezután egy budai villában bújtatta. Egyébként szinte vele egy időben bátyám is apa lett. Felesége, Szalai Gizella, zöldkeresztes védőnő lett (1944-ben házasodtak össze), aki szép kislánynak adott életet.

Ami ezek után következett, azt legrosszabb sejtéseink alapján sem tudtuk volna elképzelni. Ami Csehszlovákiában ezekben a napokban, hónapokban megindult, és a következő években teljes borzalmával kiteljesedett, arról ma már részletes történeti munkák, dokumentumkötetek adnak számot.

Arról, hogy Csehszlovákia németek lakta területein mi történik, mi ekkor még valójában nem tudtunk semmit. De valójában azt sem tudtuk, hogy mit tartalmaz a Beneš-dekrétum és a Kassai Kormányprogram.⁷

Az igazi ijedséget a mi területeinken az ún. „reszlovakizáció” bevezetése okozta. Sokan gondoltuk úgy persze, hogy ez csak átmeneti jelenség, és a volt fasiszták megbüntetését szolgálja. De amikor minden magyar elvesztette a munkáját (így sógornóm is, pedig akkor csak ő keresett a családban, a bátyám még nem volt állásban), akkor alakult ki az igazi döbbenet. Nekünk egyébként még szerencsénk volt. Apám régi barátja, Kuziner Imre bácsi sietett a segítségünkre. Hogy neki a zsidóüldözések idején hogyan sikerült megmenekülnie, hol bujkált, nem tudom. A származásuk miatt üldözötteknek megengedték, hogy kisebb vállalatot nyissanak. Imre bácsi felajánlotta, hogy dolgozhatnak nekik, egy harisnyakötő gépen, amelyet ők adtak kölcsönbe. Így több hónapon keresztül kötöttem a zoknikat, kesztyűket, és tartottam el a családot, ha nem is nagy, de állandó, biztos jövedelemmel. Sajnos az egész nem tartott sokáig, mert a hivatalos szervek, megtudva, hogy a vállalkozásban „oda nem illő” személyeket alkalmaznak, ezt az akciót betiltották. Rövidesen aztán sógornóm visszakapta állását. Bár mint kismama nem volt könnyű helyzetben, de zöldkeresztes védőnő volt, és úgy látszik szükség volt a munkájára; mégis legalább nem éhezünk. Úgy emlékszem, hogy ekkor már vak édesapja is nálunk lakott, így elég nagy családot kellett eltartania.

Valójában bennünk még mindig éltek bizonyos illúziók az előző csehszlovák állammal kapcsolatban. Az, hogy annak idején, a város környékén szlovák telepek alakultak, nem igen zavart senkit. Az egyik tanyáról járt be hozzánk korábban egy kedves takarítónő, Marcsa, akit úgy szerettünk, mintha családtag lenne. Még hat évesen el is vitt a tanyájukra, hogy ismerkedjek az ott lakókkal.

⁷ Ezek és a hozzájuk kapcsolódó dokumentumok olvashatók többek közt Polányi Imre korábban említett 1992-es kötetében.

Edvard Beneš háború utáni politikai törekvéseinek a lényege, a sorsunkat súlyosan befolyásoló hatásuk tényleges okai, mozgató elemei csak sokkal később, már történelmi kutatásaim nyomán váltak számomra világossá. Az újonnan a kezembe került dokumentumok bizonyították – amit egyébként a kortárs politikusok egy része már akkor is gyanított –, hogy az a Beneš, aki a háború legelőjén a lengyel emigráns kormánnyal még a térség kis népeinek demokratikus összefogásáról, megbékélésük eshetőségeiről tárgyalt, 1942-ben már nyíltan a Szovjetunió bekebelező politikája mellé állt, s a München előtti Csehszlovákia visszaállítása keretében a nemzeti kisebbségektől való megszabadításának a tervét építette, aminek a drámai következményeit rövidesen tapasztalhattuk mi magyarok, de talán még inkább a szudétanémet lakosság.⁸

Szabálytalan emlékezés Dömény Jánosra (1934–2012)

Egyetlen mondatral jellemezve: Latin-Amerika avatott ismerője, szerelmese, a diplomata szakma elhivatott, értő művelője volt.

Nem gondolta, hogy egyszer diplomata lesz. A népi kollégiumi mozgalom, a NÉKOSZ legfiatalabb, utolsó évfolyamába tartozott. Egy volt a nehéz sorsú, szegény fiatalok közül, akiket a felszabadulás utáni „fényes szelek” mobilitási hulláma segített értelmiségivé válni, és szakmája élvonalába kerülni.

1953-ban tett érettségi vizsgát. Eredetileg történelem-szakra készült, de végül családi helyzete miatt a magasabb ösztöndíjjal kecsegtető Külügyi Főiskolára (később Idegen Nyelvek Főiskolája) jelentkezett, s felvételt is nyert. Itt szerzett diplomát; négy nyelvet sajátított el, majd a későbbiekben elvégezte a jogi egyetemet is.

1956-ban végzett és azonnal a Külügyminisztérium állományába került. A külügyi szakma csaknem minden területén és minden szintjén dolgozott, egyedülálló tapasztalatokra téve szert, mire 1981-ben nagykövetté nevezték ki.

A forradalom idején több kollégájával a Külügyminisztérium épületében rekedt, s veszélyes helyzetbe került kollégáival, amikor fegyveresek törtek be az épületbe. Király Béla sietett a segítségükre. Mély nyomot hagyott benne ez az esemény mind az emberi viselkedés, mind a történetírás későbbi anomáliáit illetően.

Lengyelországi és mongóliai kiküldetésének néhány éve a kezdő diplomata

⁸ Szokolay Katalin visszaemlékezéseinek közlését az Évkönyv következő, 2017-es kötetében folytatjuk. (A szerk.)

számára a szakmai tapasztalatszerzés időszaka volt. Bő tárházát jelentette ez a követendő módszereknek és példáknak, de a hozzá nem értéssel vegyes szerénytelenség, korlátoltság felismerésének is. Mongóliában bepillantást nyerhetett a nagypolitikába, mivel az ott szolgáló nagykövetek zömmel olyan, régebben igen magas pozíciójú politikusok voltak, akiket vezetőik távol akartak tudni: így a magyar nagykövet, Rákosi munkatársa, az orosz polgárháborús veterán, majd a magyarországi munkatáborokat létrehozó Garasin Rudolf, illetve a szovjet Vjacseszláv Molotovot, Sztálin legközvetlenebb munkatársa, volt államfő és külügyminiszter..

1962-ben kezdett Latin-Amerikával foglalkozni. 32 éven át kapcsolódott munkája a kontinenshez, ebből 18 évet töltött ott.

Így ír erről: „...megkapott a sokszínű Latin-Amerika bővölete, természeti szépsége, magához ölelő, családias hangulata. Ezen az Új Világnak nevezett földrészen a lehetetlenben is meg lehet találni az értelmet. A kanonizált igazságok nagy része érvényét veszítette. A megszerzett tapasztalatok eredményeként a világ számomra kikerekedett. Megértettem a fejlettség és az elmaradottság közötti összefüggéseket. Igaza volt Hobsbawm-nak, amikor azt állította, hogy Latin-Amerika az összehasonlítható történettudomány számára maga az álom, egyben a társadalmi mozgások laboratóriuma.

Soha nem tartottam magam történésznek, bár mindig vonzódtam a történelemhez. Megélt tapasztalataimat tudatosan fogalmaztam, gondolataimat és következtetéseimet másokkal szívesen megosztottam. Jó érzés volt a Latin-Amerika iránt érdeklődőknek és kutatóknak segítséget nyújtani és biztatást adni. Szerencsésnek érzem magam, hogy közreműködhettem, és szerepet játszhattam e térség szinte minden országával a diplomáciai kapcsolatok felvételében, illetve fejlesztésében. Mindig igyekeztem a külföldi magyar kolóniák különböző egyesületeit egymással összebékíteni és az anyaországgal való kapcsolatok felvételére bátorítani őket.”

„Fiatal diplomataként 1963-67 között, a forradalom első éveiben, Kubában szolgáltam. Minden újszerű volt, minden az ifjúságom éveire emlékeztetett. Egyedülálló jelenségnek voltam szemtanúja, mert senki sem számított arra, hogy a forradalom ott, akkor és úgy valósul meg. Véleményem szerint a kubai forradalomnak Latin-Amerikát meghaladó nemzetközi jelentősége többek között abban foglalható össze, hogy bebizonyította, lehetséges radikális változást kiharcolni a hatalmasok érdekszférájában is, ennek elkerülhetetlen előfeltétele azonban az volt, hogy a kézikönyvekben a forradalmakról megfogalmazott megkövesedett dogmák uralmát szétzúzzák.”

Kubában is, mint később akárcsak minden állomáshelyén, nemcsak a szigorúan vett diplomáciai munkára koncentrált, hanem az adott országgal kapcsolatos magyar programok segítségét is feladatának tartotta. Az ott tanuló magyar ösztöndíjasok között megismerkedhetett a tudományos és közélet későbbi jeles képviselőit.

Ebben az időszakban magyar szakemberek vettek részt a kubai gazdaság és

egészségügy fejlesztésében. Például a kubai védőnői hálózat és az oltási rend kidolgozása Dr. Marton Márta nevéhez fűződik; ez a rendszer lényegében ma is ezeken az alapokon nyugszik. Később a száz magyar mezőgazdasági szakember munkáját segítette, s bár az otltlétük alatt (és még néhány évig) igen jelentős eredményeket értek el főleg a kukoricatermesztésben, ezt a szintet a helyi szakemberek utóbb nem tudták fenntartani.

Kubai munkája során két emberrel találkozott, akik mind szakmailag, mind emberileg meghatározó szerepet töltek be az életében. Így ír róluk: „Az életpályámról beszélve nem feledkezhetek meg két atyai barátomról, volt főnökeimről, Beck Jánosról és Kovács Zoltánról, volt spanyolosokról. Határtalan emberi tisztességet, megingathatatlan elvi szilárdságot és megalkuvás nélküli következeteséget tanultam tőlük.”

1971-75 között Uruguayban a külképviselet vezetőjeként dolgozott. A Ganz vonatok eladása vált a fő feladattá, amit sikerrel teljesített. A kezdetben kiegyensúlyozott, barátságos országban azonban 1973 derekán a katonai hatalomátvétellel új helyzetet teremtett. Tanúja lehetett annak, hogy Latin-Amerika legrégebbi demokráciája milyen gyorsan vált védtelenné, s került a terror, a diktatúra szorításába. A leszámolások, a gyilkosságok nemcsak a baloldali politikusokat és aktivistákat sújtották, hanem más szabadon gondolkodó értelmiségieket is, akik tömegesen menekültek el az országból.

Erről a korszakról így ír: „Ma már bevallhatom, hogy kizárólag a lelkiismeretemre hallgatva több, a katonai hatóságok által körözött és üldözött demokratát bújttam, egyik helyről a másikra szállítottam. Tudatában voltam a kockázatoknak, ennek ellenére utólag sem bánom, hogy abban a kivételes helyzetben emberi kötelességemet az érdekeim elé helyeztem.”

Mint minden állomáshelyén, itt sem csak a diplomácia szokásos területén dolgozott. A magyar kultúrtörténet olyan mozzanatainak a kutatását, feldolgozását segítette elő, amelynek forrásai az adott országban voltak fellelhetők. Előmozdította olyan fordítások megjelenését is, mint Mongóliában egy Petőfi kötet, Venezuelában a 19. században élt tudós geográfus, néprajzos, fotográfus Rosti Pál írásai, valamint a Brazíliában élő irodalmár Rónai Pál addig nem publikált írása József Attiláról.

1981-ben nevezték ki nagykövetnek Venezuelába és a Karib-térség több kis államába. A kétoldalú kapcsolatok számtalan területén ért el sikereket. Ezek közül kiemelkedett a miniszterelnök-helyettes látogatása, a Katona József színház, a Rajkó zenekar, egy gyermekkórus vendégszereplése, gasztronómiai napok megrendezése. Fontos társadalmi, kulturális eseménnyé vált Rosti Pál említett könyvének megjelentetése. Kapcsolatrendszerének lényeges eleme volt a politikusi körök mellett az értelmiség legkülönbözőbb képviselőivel való folyamatos párbeszéd és a sajtóval ápolt jó viszony. Felfedezte, hogy egy távoli országban is lehet a magyar érdekek olyan lehetőségére lelni, mint például egy szavazat megnyerése az ENSZ-ben egy szanunkra fontos kérdésben. Azt vallotta, hogy a nem kiemelt fontosságú kétoldalú kapcsolatokban a diplomata munkája kezdeménye-

zőbb, sokrétűbb és alkotóbb jellegű lehet. Ennek kihasználása függ a diplomata felkészültségétől, no meg a konfliktustűrő, vállaló személyiségétől is.

Sikeres, népszerű diplomata volt, olyannyira, hogy Carlos Andrés Pérez venezuelai elnök budapesti látogatásakor személyesen kérte újbóli nagyköveti kinevezését Caracasba. 1990-ben a diplomáciatörténetben példátlan gyorsasággal kapta meg az *agreement*-et; a pénteken délben érkezett magyar kérésre hétfőn megadták az elfogadó választ. Erről a korszakról így ír: „Tevékenységet ismerős közegben folytathattam, ahol 1986-ban félbe hagytam. Pérez elnök 2-3 havonta négy szemközti villásreggelire hívott az elnöki palotába. Ilyenkor elbeszélgettünk a kétoldali kapcsolatokról, a világ egyes térségeiben zajló eseményekről és a venezuelai belső helyzet alakulásáról is.

Ebben az időszakban kellemes érzés volt Venezuelában – de egész Latin-Amerikában – a demokráciáról beszélni, mert abban a környezetben a demokrácia hirdetése egyet jelentett a szélsőjobboldali ideológiák és a katonai rezsimek elítélésével. Nagyszerű érzés volt 1991 végén Göncz Árpád elnök hivatalos látogatását megszervezni Venezuelába.”

A diplomata, a nagykövet munkájáról azt tartotta, hogy a kormány küldteként, de az *ország* érdekeit kell képviselni, még azokban a nem szerencsés pillanatokban is, amikor ez a két dolog nehezen egyeztethető össze.

„A külkapcsolatokban a valós magyar érdekek mindenkori érvényesítésének problematikája csak szélesebb összefüggésekben és folyamatában vizsgálható, eredményes képviselete pedig nem szűkíthető le csupán egyes személyiségekre vagy meghatározott csoportosulásokra.”

Bizonyos értelemben rendhagyó diplomata volt. A pályája nem volt egyenes vonalú, mivel azt írta le, vagy azt tette, ami meggyőződése szerint abban a helyzetben reális vagy helyes volt. Így gyakran került összeütközésbe a minisztérium vezetőivel. Nem tartozott egy csoportosuláshoz sem, így senki nem védte meg, amikor félretették. Ez történt, amikor Kubából hazatért és gyakorlatilag lefokozták, mert ellentmondott a Külügyi Osztály vezetőjének, és Uruguayból visszatérve is, amikor diplomataként sikeres üzletet kötött, s ezzel fityiszt mutatott azoknak, akik röviddel azelőtt megszüntették a kereskedelmi kirendeltséget. Ekkor már helyet sem találtak neki a minisztériumban. Az MTA Külügyi Osztályát vezette öt éven keresztül, ahonnan a magyar belpolitika műhelyeibe nyert bepillantást és sok nagyszerű barátot szerzett. Ezeket a tapasztalatokat rendkívül fontosnak tartotta későbbi munkájában.

Venezuelából hazatérve, 1995-ben nyugdíjba ment, de nem tétlenkedett. Más területen, az oktatásban találta meg azt a tevékenységet, amelyet nagy lelkesedéssel és színes egyéniségének varázsával gyakorolt több mint tíz éven át a Kodolányi János Főiskolán. Eközben több írása és tanulmánya látott napvilágot, amelyeket a Szegedi József Attila Egyetem professzora, Anderle Ádám „Magyar diplomata Latin-Amerikában” címmel 2009-ben kötetben jelentetett meg.

2012-ben, 78 éves korában hunyt el.

Dömény Zsuzsa

Koroncz Ágnes

Emlékek a Radio Budapest Spanyolország és Latin-Amerika felé sugárzott adásairól

Huszonöt évig dolgoztam a Magyar Rádióban. Persze, ez így nem pontos, mert a Bródy Sándor utcában volt a munkahelyem, de az akkori rádiósok nagy többségéhez hasonlóan sohasem mondtam reggelente, hogy megyek dolgozni, hanem megyek a „RÁDIÓBA”. Így, csupa nagybetűvel. Reggelente keresztülmentem a Pagodán és jóleső érzéssel nyugtáztam, hogy a reggeli krónikások és más korán kelő kollégák már törzsasztalaiknál kávéznak és tesznek újabb kísérletet a világ megváltására. Aztán felmentem a szerkesztőségünkbe, ahová felhallatszottak a hangok a Stúdió 11 tánczenekar próbáiról. Néha komolyzenei futamok is belevegültek a táncritmusokba. A Szimfonikus Zenekar tagjai az öltözőből a stúdiókba menet itt hangolták hangszereiket. Ablakaink egy belső udvarra néztek, ahonnan ráláttunk azokra a stúdióhelységekre, ahol a „Kossuth” műsorai, pl. a Krónikák, a 168 óra készültek. Jó volt bemenni, jó volt ott lenni ebben a második emeleti, általunk otthonossá tett szerkesztőségben. Nem mindenkinek adatik meg az a szerencse, hogy a munkáját ne munkának, hanem hobbynak tekintse. Nekünk, akik a spanyol nyelvű adásoknál dolgoztunk, ez megadatott. Valamennyien sok szállal kötődtünk Spanyolországhoz, Latin-Amerikához (irodalom, zene, régi és új kori történelem, barátok, ismerősök).

1970-ben végeztem az ELTE Bölcsészkarának spanyol-orosz szakán. 1971-ben kerültem a Magyar Rádió spanyol nyelvű adásainak szerkesztőségébe. Addigra már a Külföldi Adások Főszerkesztősége (KAF) többszörösen megújult és megváltozott a kezdetekhez képest. Nem volt egyszerű menet, ami nemcsak a szájról-szajra terjedő anekdotákból derült ki, hanem többek között az Országos Levéltár anyagából is, és jól kiolvasható egy hasznos összeállításból. A KAF egykori főszerkesztő helyettese, Falus György ugyanis 1980-ban feldolgozta a budapesti rádió külföldi adásainak történetét 1945-től 1981-ig⁹. A könyvben érdekes és tanulságos képet vázol fel arról, hogyan jutott el a sok nyelven sugárzó Radio Budapest az ide menekült török, görög, spanyol, szerb, emigráció híreinek a sugárzásától, addig a pontig, amikor 1963-ban egyértelműen kimondatott: „a fő feladat a magyar élet valóságá-hú ismertetése”¹⁰. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága, miután megtárgyalta az akkori rádióelnök, Tömpe István jelentését a külföldi adások helyzetéről, leszögezte: „a Magyar Rádió külföldi

⁹ Falus György: Radio Budapest Hungary – A külföldi adások története. 1945–1981. Budapest, 1988.

¹⁰ Uo. 183. o.

adásaiban a továbbiakban azt az elvet kell követni, hogy tartózkodjunk az illető ország belügyeibe való közvetlen beavatkozástól. Elsősorban a magyar eredmények ismertetésével, a magyar élet pozitív tényeivel foglalkozunk. Foglalkozunk többet hazánk külpolitikájával, a nemzetközi eseményekkel kapcsolatban ismertessék hazánk álláspontját.¹¹

Ezt követően, 1964-ben a Magyar Rádió Elnöksége úgy döntött, hogy a Külföldi Különszolgálat, majd Idegennyelvű Főosztály elnevezésű egységet főszerkesztőségi rangra emeli - az intézmény harmadik önálló egységeként a belföldi rádió és a televízió mellett -, ami önállóságot és autonómiát jelentett a megújult külföldre szóló adások (KAF) számára. A világnyelveken sugárzó Radio Budapest rendszerén belül a spanyol nyelvű adások 1951. október 1-én indultak. Érdekességként álljon itt néhány adat az ötvenes évek korábbi éterháborújának illusztrálására. 1950-ben a BBC heti 643 óra, az Amerika Hangja 497 óra műsort sugárzott külföldre különböző nyelveken. Magyarországra heti 202 óra 05 percet sugároztak (BBC, Szabad Európa és Amerika Hangja). A Radio Budapest 1950-ben hét nyelven, heti 270 percet sugárzott.¹² 1951 szeptemberében a rádió elnökének jelentése szerint már 13 nyelven, naponta 26 adásban jelentkezett 11 óra 15 perc műsorról.¹³ Hogy a magyar vezetők, szerkesztők és a külföldi emigráns munkatársak együttműködése mennyire nem volt problémamentes, azt jól tükrözik a korabeli dokumentumok. Falus György a Radio Budapest történetéről írott könyvében arról beszél, hogy a vezetői döntés értelmében a nyelvi adások vezetői magyarok voltak, a munkatársak többsége viszont külföldi, főleg emigráns. Állandó vita folyt a tartalomról, az arányokról. Mi a fontosabb, mi legyen többségben: a magyar vagy a célországgal kapcsolatos híryanag. Egy 1954-es jelentés szerint a spanyol adásban alig akadt magyar hír.¹⁴

A Spanyolország és Latin-Amerika felé sugárzott műsorokat is eleinte többségükben spanyol emigránsok készítették. Ahhoz, hogy megértsük, kik voltak ők, hogyan alakultak ki az adások, rövid történelmi kitérőt kell tennünk.

Az 1939-ben, a spanyol polgárháború és Franco tábornok hatalomra jutása nyomán megindult spanyol emigrációs hullám. Ez nemcsak politikai, nemzetközi súlya és következményei miatt, hanem nagyságrendjét tekintve is a legnagyobbak közé tartozott. Csaknem félmillió ember lépte át a pireneusi határokat. Pontos számokat nem ismerünk, hiszen tízezrek áramlottak oda vissza a határon át. A menekültek közel fele visszatért Spanyolországba, mások továbbutaztak. 1939-1945 között a Franciaországban tartózkodó spanyol emigránsok száma 140.000 körül járhatott. Az ott rekedt spanyol köztársaságiakat jórészt internáló táborokba zárták. A Franciaországban 1940-ben bekövetkezett politikai változások nyomán sokukat Észak-Afrikába és Korzika szigetére telepítették. Később tömegesen vettek részt az Ellenállásban és a felszabadító harcokban. Ám a hideg-

¹¹ Uo.

¹² Falus: 16., 20. o.

¹³ Uo., 17. o.

¹⁴ Uo. 60. o.

háború újra veszélyhelyzetbe hozta őket. Ismét internálás várt rájuk, és fennállt a Franco-rendszernek történő esetleges kiadatásuk veszélye is. Ezért a Spanyol Kommunista Párt (SKP) vezetősége úgy döntött, hogy segítséget kér Magyarországra, Csehszlovákia és Lengyelország kormányaitól. Dolores Ibárruri, a Spanyol Kommunista Párt főtitkára 1950. szeptember 20-án levélben fordult Rákosi Mátyáshoz, az MDP főtitkárához, Klement Gottwald csehszlovák és Boleslaw Bierut lengyel elnökhöz, több száz spanyol menekült befogadását kérve. A kérés mindenütt meghallgatásra talált. Magyarországra 1951. július 7-én érkezett meg a spanyol emigránsok első csoportja: ők Korzikáról jöttek. A második, Algériából érkező csoport július 15-én szállt le a vonatról a budapesti Keleti pályaudvaron. Később családtagjaik is követték őket. A levéltári dokumentumok összesen 113 spanyol emigránsról szólnak. Többségük az Ikarusnál, a Beloiannisz gyárban kapott munkát. A hetvenes években nagy részük hazatért Spanyolországba.

A Magyar Országos Levéltár megőrizte a magyarországi spanyol emigránsok vezetője, Vicente Arroyo és Enrique Líster¹⁵ közötti levelezést. A levéltári dokumentumok között megtalálhatók a budapesti spanyol emigráció párttaggyűléseiről fennmaradt jegyzőkönyvek és feljegyzések is, melyekben visszatérő téma a rádiós munkatársak kiválasztása és az adások tartalmának kérdése.

Idézünk néhány részletet Rádió Budapest spanyol nyelvű adásai első vezetőjének, Kepes Imrénének a leveléből, melyet a Magyar Rádió személyzeti osztályának címzett 1951. november 13-án: „1951. október 1-én indult meg a rövidhullámú adáson a spanyol szekció. A spanyol elvtársak között, mint nem státuszban levő munkatárs dolgozik Vicente Arroyo elvtárs is. Adásunkat kétszer közvetítjük. Egyszer 8 órakor Spanyolország felé, majd éjjel tíz perccel 12 előtt Latin-Amerika felé. Én többször szoltam, hogy latin-amerikai híreket is kellene adnunk. Arroyo elvtárs válasza mindig az volt, hogy sok mindent kellene, de nincs idő. A Béke Világtanács bécsi ülése alkalmával Lombardo Toledano, a mexikói szak szervezeti mozgalom kiemelkedő vezetője, 1945 és 1965 között a Szakszervezeti Világszövetség alelnöke hosszú, érdekes beszédet tartott. Én szoltam, hogy kellene ismertetni a beszédét. Mire azzal válaszolt, hogy „no, ő sem az az igazi harcos”. Nem sikerült elérni, hogy egyáltalán megemlékezzünk a beszédéről... November 6-i adásunk Madrid védelmének volt szentelve. Ebben egy szó sem esett a másnapi októberi forradalomról. Holott nagyon jól össze lehetett volna kapcsolni Madrid védelmével. Másnap az adásunk teljes egészében az októberei forradalomnak volt szentelve. Két héttel azelőtt klubestet rendeztünk. A többi spanyol elvtárs szeretett volna együtt lenni a többi elvtársakkal, de ő (Arroyo) külön vonult. Az elvtársak akartak énekelni mexikói énekeket és Arroyo elvtárs nem engedte... csak spanyol énekeket...”¹⁶ Az említett Arroyo elvtárs, aki fog-

¹⁵ Líster, a spanyol polgárháború munkásmilícia-vezetője, majd tábornoka, az SKP KB Politikai Bizottságának tagja prágai székhellyel összekötő kapocs volt az SKP felső vezetése és a különböző szocialista országokba került spanyol menekültek között. Életútját (Harsányi iván tollából) ld. A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 1996. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 1996. 249–254. o.

¹⁶ MNL MOL M-KS 276. f. 98. cs. 150. ó. e.

lalkozására nézve újságíró volt, egy ideig a szekció munkatársa is volt, mígnem a spanyol vezetés vissza nem hívta a Magyar Rádióból, azzal az indoklással, hogy az emigráció ügyeivel való foglalkozás kitölti a teljes idejét.

Egy 1952. októberi feljegyzés szerint a KAF akkori főszerkesztője, Fenyő Béla felvetette, hogy „erősíteni kellene a szerkesztőséget, a bemondókat és mi megígértük a megfelelő személyzet megtalálását.... A legnehezebb – írja Arroyo Lísternek- még egy bemondónót találni, mert sajnos az itteni nők általános kultúrája elég alacsony. Ezen kívül, a hangtól is függ. Van valaki, aki megfélelne, Barral édesanyja, de ő nem párttag. Beszéltünk erről az itteni elvtársakkal, és ők semmi kivetnivalót nem látnak ebben. Sőt. Általános műveltségét tekintve megfelelő lenne, és politikailag is fejlődhetne.”¹⁷

A levéltári dokumentumok tanúsága szerint azonban nemcsak a személyi kérdések okoztak állandó feszültséget és problémákat. 1952 decemberében Líster így értékelte a budapesti rádió spanyol nyelvű adásait: „a napi propaganda nem elég gazdag, az adások közepesek, a spanyol nyelv szempontjából sem kielégítőek. Az itt dolgozók politikailag fejlettek, de az értekezleteken mindig passzívak.”¹⁸ Mindez azonban szinte eltörpült Lísternek egy másik igen hangsúlyos kritikája mellett, ami súlyos kérdést feszegetett? Tulajdonképpen ki szabja meg a tartalmat?

1952 júniusában Líster ezt írta Arroyónak: „Küldöm a Mundo Obrero¹⁹ május 15-i számát és két cikknek a másolatát, melyeket a R. E. I.²⁰ is leadott. Jó lenne a ti rádiótokban is leadni. ... Beszélned kell a rádióban dolgozó elvtársainkkal, és meg kell értetned velük, hogy az adásokban többet használják a Radio España Independiente és a Mundo Obrero anyagait. A Mundo Obrero anyagait folyamatosan kell adni. Az adásokban központi helyen kell szerepelniük. Neked kezened kell ezért.”²¹ Néhány nappal később még dörgedelmesebb levél érkezett ugyanonnan ugyanahhoz a címzetthez: „Feltételezem, hogy leadtátok Dolores elvtársnő három cikkét, melyeket a R.E.I. is sugárzott. Amennyiben nem, haladéktalanul adnotok kell. Megkaptam az adásokat anyagait, köztük az én átjávított, megcsonkított, eltorzított cikkemet is, amit a titóistákról írtam..... Fenyő elvtárs engedélyezhet vagy sem adásba kerülő anyagokat melyek belátása szerint segíthetik vagy sem a Spanyolországba irányuló propagandát. Ahhoz viszont

¹⁷ Uo.

¹⁸ Jelentés – M KS-276. f. 98. cs. 148. ő.e. 1166.

¹⁹ Az SKP akkoriban kéthetente megjelenő folyóirata.

²⁰ Azokban az években a Franco-diktatúra ellenzékének legfontosabb rádiós hírforrása a Független Spanyolország Rádiója (Radio España Independiente volt. 1941. július 22-én hangzott el az első adása Moszkvából. Úgy is hívták, hogy Radio Pirenáica (Pireneusi Rádió), vagy később Repülő Hullámhosszak (Ondas Volantes). A szerkesztőség székhelyét később áttették Bukarestbe, és 1977. július 14-i megszűnéséig innen sugározta rövidhullámú adásait. Pontosabban ott működött a szerkesztőség, de az adásokat változó helyszínekről sugározták, erre utal ez a neve is.

²¹ M-KS 276. f. 98. cs. 149. ő. e. 1158.

nincs joga Fenyő elvtársnak, hogy szeszélye szerint kijavítsa és megcsonkítsa a Spanyol Kommunista Párt vezetőinek munkáit. ...”²²

Az említett Fenyő Béla az osztály vezetője volt. Művelt, jótollú újságíró hírében állt, akit a politikai perek idején eltávolítottak a Magyar Rádióból.

1951-ben Rádió Budapest naponta tizenegy órát sugárzott²³ amerikai magyar, amerikai angol, orosz, francia, angol, német osztrák, olasz, finn, görög, török, szerb-horvát, szlovén és spanyol nyelveken. A spanyol nyelvű adások²⁴ 1954-ben 41, 1955-ben 88 és 1956-ban 720 levelet kaptak. Csak a kimutatás maradt fenn, annak nem maradt nyoma, hogy kik és mit írtak a Radio Budapest szerkesztőségének.

1954 változást hozott a spanyol nyelvű adások életébe. Budapestre érkezett Felipe Arconada és felesége, Lourdes. Arconada újságíró, haditudósító volt a polgárháború idején, a Spanyol Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, az Egyesült Szocialista Ifjúsági Szövetség (JSU) egyik alapítója. Mexikói emigrációból került Budapestre, ahol a spanyol nyelvű adásoknál kezdett dolgozni, a rovat vezetője lett. Súlyos gerincbetegsége miatt többször operálták, ezért 1968-tól már csak hetente egyszer járt be a rádióba. 1968-tól 1974-ig felesége, Maria de Lourdes Jiménez Milagro irányította a szekciót. Mindketten tekintélyes politikusok voltak, kívül és felette álltak a magyarországi emigráció belterjes vitáin. Közvetlen kapcsolatban álltak a prágai és a moszkvai vezetéssel. 2011-ben Lourdes így fogalmazott: „Az SKP utasítására érkezünk Magyarországra, azzal a céllal, hogy a Radio Budapestnél dolgozzunk.”²⁵ Mellettük még egy meghatározó spanyol, pontosabban katalán személyisége volt a spanyol nyelvű adásoknak: Rafael Vidiella. Ő már a negyvenes évek végétől Magyarországon élt, a Radio Budapest adásait alkalmanként egy-egy jegyzettel, kommentárral segítette, de amennyire lehetett ő is távol tartotta magát az emigrációs belvillongásoktól, és csak az Arconada házaspár megérkezése után kapcsolódott be a rádiós műsorokba. Mielőtt ezekről a műsorokról szólnánk, ismét történelmi kitérőt kell tennünk, mert szólni kell arról, hogy ki volt ez a három ember. Mindhármuknak kiemelkedő szerep jutott a spanyol és a katalán népfrontkormányok történetében és a Magyar Rádió spanyol nyelvű adásaiban is meghatározó szerepet töltek be.

Amikor 1971-ben a Magyar Rádióba kerültem, Rafael Vidiella a nyolcvanas éveit taposta, és már haza készülődött Katalóniába. Kedves, mosolygós bácsi volt, de a tekintete, ahogy kinézett a szemüvege mögül, egyszerre volt vagány, derűs és szúrós. Hetente egyszer bejött a szerkesztőségbe, hogy Arconadával felvegye a kedd esténként sugárzott Beszélgetést Spanyolországról. Nyomdász volt, újságíró, szakszervezeti vezető és politikus, az Egyesült Katalán Szocialista Párt (PSUC) egyik alapítója²⁶, aki több mint öt évet töltött börtönben. A katalán

²² M-KS-276. f. 98. cs. 14. ő. e. 1160.

²³ Falus Gy.: i. m. 291. o.

²⁴ Uo. 84. o.

²⁵ A szerzőnek küldött e-mail üzenet, 2011. április 24.

²⁶ Erről az alapításról magyarul ld. írását: A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv (a továbbiakban NMTE) 1975/76. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 150–156. o.

Népfront kormányában a közmunkaügyi, majd az igazságügyi minisztériumot irányította. Az emigráció első éveit Moszkvában töltötte, majd öt éven át Párizsban szerkesztette az emigráns PSUC lapját. Innen került Budapestre és 1976-os hazatéréséig itt élt. Montserrat Roig katalán író könyvet írt róla, többször meglátogatta őt Budapesten. A könyvben és az írónek küldött leveleiben is több utalást találunk Magyarországról. Például, 1964-ben, amikor Pablo Casals Budapesten vezényelte Jászol c. oratóriumát, a katalán csellóművész és karmester meglepetten hallgatta, hogy a művet előadó Egyetemi Kórus katalánul énekel. Don Rafael tanította be a szöveget.²⁷ Egy másik levélben arról számolt be, hogy megjelentek József Attila versei spanyolul (a fordítás a kubai költő, Fayad Jamís munkája volt); meg hogy egy fiatal magyar zeneszerző operát komponált García Lorca Vérnászából (Szokolay Sándor). Talán be lehetne mutatni Spanyolországban – írta egy levélben.²⁸ Aztán örömmel számolt be arról, hogy a budapesti egyetemen katalánt tanítanak. „Egy tucat magyar diák tanulja, és a tanáruk, Kálmán, fiatal ember tökéletesen beszél katalánul. Itt volt nálunk és lenyűgözött a kiejtése.”²⁹ (Faluba Kálmánról van szó, az ELTE spanyol tanszék nyugalmazott tanáráról). Rafael Vidiella 1976-ban tért haza, hatalmas tömeg várta a barcelonai pályaudvaron. Barcelonában tevedett le és 1982-ben ott hunyt el.

Felipe Arconada az SKP vezetőségi tagja és az Egyesült Szocialista Ifjúsági Szövetség egyik alapítója, a szervezet madridi titkára volt. A polgárháború idején az ifjúsági szervezet nagy szerepet játszott a hátszág mozgósításában. Felipe az „Al Frente”(A fronton) c. lap szerkesztői és terjesztői közé tartozott. A lap egyaránt szólt a fronton harcoló és a hátszágban tevékenykedő fiatalokhoz. A madridi ifjú szocialisták naponta juttatták el az újságot a madridi front harcosainak. 1938 tavaszán Felipe Barcelonába került és az ifjúsági szervezet képviselője lett az Ebrói Hadseregben. Franco katonái már Barcelonában voltak, amikor Felipe Franciaországba menekült. Két hónapot francia internáló táborban töltött, majd szabadulása után Toulouse-ból irányította az internálótáborokkal összefüggő munkát. 1942-ben több hónapos kubai és santo domingói tartózkodás után került Mexikóba, ahol 1945-től a SKP KB helyi megbízottja lett. A spanyol párton és emigráción belüli viták elemzése nem témája ennek a visszaemlékezésnek, de valószínű, hogy a mexikói spanyol emigráció belső feszültségei is közrejátszottak abban, hogy Arconada feleségével együtt elhagyta Mexikót. 1954-ben érkezett Budapestre ahol azonnal a Magyar Rádióhoz került. 1957-ben lemondott központi bizottsági tagságáról, mert a magyarországi 1956-os eseményeket, az SKP hivatalos állásfoglalásával szemben népi megmozdulásoknak minősítette. Feleségével együtt, 1999-ben tért vissza Spanyolországba. 2003-ban halt meg Madridban.

²⁷ Montserrat Roig: Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució. Editorial Laia, Barcelona, 1974. 159. o. – 1982-es halálakor régi barátja, Gergely Imre, a Népszava 1932 és 1939 közötti barcelonai tudósítója írt róla meleg hangú búcsúztatót. Lásd NMTÉ 1985. 271–275. o.

²⁸ Montserrat Roig: id. m. 155–157. o.

²⁹ Uo. 158. o.

Lourdesről 2011-ben kaptunk utoljára híreket. Akkor 92 éves volt, egy madridi idősek otthonában élt, és unokaöccse útján, még üzent, visszaemlékezett magyarországi éveikre.

Lourdes katalán ifjúsági vezető volt, a polgárháború idején, 17 évesen a szocialista ifjúsági szervezet barcelonai főtitkára. Az aragóniai fronton ifjúsági lapot (Juventud Rebelde, Lázadó ifjúság) irányított. A polgárháború után Franciaországba emigrált, internálótáborba zárták, ahonnan szabadulása után Mexikóba került. Felipével együtt ő is 1954-ben érkezett Mexikóból Budapestre. Az SKP érezhette szükségesnek a budapesti spanyol adások megerősítését két tapasztalt, széles látókörű, nyelveket beszélő politikussal, akik egyben az újságírásban is jártasak voltak.

Felipét nem ismertem rovatvezetőként, de Lourdest annál jobban. Ő vett fel, pontosabban ő bólintott rá arra, hogy jöhetnek a spanyol szekcióba, a RÁDIÓBA. Nem volt könnyű kezdet. Nemcsak azért, mert úgy éreztem, hogy Lourdesnek tulajdonképpen senki sem elég jó, senki sem tud elég jól spanyolul, és ez nem könnyítette meg a kezdeti beilleszkedésemet. Viszont az is tény, hogy rengeteget tanultam tőle, tartásban és a spanyol nyelv tökéletesítésében. Így utólag visszagondolva, a három ember életútját tanulmányozva sok olyan dolog került a helyére bennem, amit akkoriban, a hetvenes években nem értettem, vagy zavarónak találtam. Ilyen volt az ideiglenesség érzése, ami körüllegte őket, és ami valószínűleg minden emigrációnak sajátja. Azt gondolják, mondogatják, úgysem maradunk itt sokáig, nem tanuljuk meg a helyi nyelvet, készülünk a hazatérésre. Aztán ez az „ideiglenes” állapot akár évtizedekig is eltarthatott, és a hazatérés nem mindenkinek adatott meg. Sánchez Vázquez így ír az „Emigrációról” szóló könyvében: „Az emigráns identitás konfliktusa az elvesztett Spanyolország és a gyökerek utáni vágyból fakad. A politikában játszott szerepük csökkenésével egyre élesebben érzékelik osztályon kívüliségüket a célszágok társadalmain belül. Ellentmondásos érzelem munkál bennük: a hazatérés kielégítetlen vágya és a nosztalgia „lassú halála”. Egy ajtókkal, ablakokkal ellátott rabság, mely a menekülteken átgázolva akadályozza a jelen megélését, a múlt és a jövő között.”³⁰ Mennyire így volt! Egy-egy sikeresnek mondott spanyolországi tüntetés, sztrájk után Lourdes sugárzó arccal lépett be az ajtón, szinte azt mondta, „hamarosan hazatérhetünk!”. Aztán mégsem egészen így történt. A Franco diktatúra akkor nem bukott meg. A caudillo 1975-ben kórházban halt meg, és még életében elrendezni vélte az utódlás kérdését. Az más kérdés, hogy a terv nem működött. A királyi koronázott János Károly általános meglepetésre nem Franco elképzeléseit valószínűsítette meg, nem a Franco-rezsim folytonosságát biztosította, hanem önállósította magát, közreműködött egy békés, demokratikus átmeneti folyamat lebonyolításában Spanyolországban.

³⁰ Pablo Jesús Carrión Sánchez: La delegación del PCE en México (1939–1956). UNED 2004. Espacio, Tiempo y Forma 312. o.- Serie V. H. Contemporánea, t. 16.

Ők hárman készítették a Beszélgetés Spanyolországról (Charla sobre España) c. műsort. Minden kedden bejött a Rádióba Don Rafael és Felipe. Lourdes lekísérte őket a stúdióba és felvették a 10-12 perces beszélgetést, ami az előző napokban a moszkvai rádió spanyol nyelvű adásaiban, a R.E.I. műsoraiban elhangzott hírek, események kommentálásán alapult. Ezen kívül más hírforrásaik is lehettek, hiszen gyakran ejtettek szót ismerősökről, akik meglátogatták őket, és nem volt ritka a Spanyolországból érkezett látogató sem. Később Rafael Vidiella helyét Lourdes foglalta el a műsorban.

1977. február 9-én nagykövetségi szinten helyreállították a második világháború után megszakadt diplomáciai kapcsolatokat a Magyar Népköztársaság és a Spanyol Királyság között. A Külügyminisztérium arra kérte a Külföldi Adások Főszerkesztőségének vezetőit, hogy szüntessék be azokat a műsorokat, amelyek egy másik ország belügyeit sérthetik. Így 1977-ben megszűnt a Radio Budapest „Beszélgetés Spanyolországról” című műsora, direkter politikai tartalmával.

A spanyol nyelvű adásoknak ettől kezdve csak magyar munkatársai voltak. Zilahi Krisztina és Bejczy Miklós még egyetemre járt, amikor a Bölcsészkar spanyol tanszékén lehetséges munkatársakat kerestek a rádióba. Schütz István töltötte be a „toborzó” szerepét, aki akkoriban a spanyol szekcióban dolgozott. Krisztina elmondása szerint a hatvanas évek derekán az első, igazi, magánval dolgozó riporterek közé tartozott a spanyol nyelvű adásoknál, már az országot is járta, képes volt helyben, például szüreten, utcán, azonnal élőben spanyolra fordítani a beszélgetéseket. Az elsők között volt, aki a „magyar életet” a politikán túl, rádiószerűen bevitte az adásba.

A „toborzás” eredményeként Krisztina és Miklós fogadta el az ajánlatot, és még egyetemistaként bejártak a spanyol szekcióba, ahol fordítottak, híreket olvastak, és a Schütz István által kitalált ifjúsági kerekasztal szereplői lettek. Az egyetem elvégzése után a Radio Budapest lett a munkahelyük. 1974-ben, amikor Lourdes nyugdíjba ment, Bejczy Miklóst nevezték ki rovatvezetőnek. Őt Zilahi Krisztina követte két évig megbízott vezetőként. 1978 és 1984 között Hajdú András vezette az adásokat. 1984-től az 1991-es bezárásig én irányíthattam a Radio Budapest spanyol nyelvű adásait.

Húsz évvel azelőtt, 1971-ben kerültem a szerkesztőségbe. Patkós Juditot és Major Lászlót váltottam, akik éppen állást változtattak. Judit a Magvető Kiadóba került, László a Magyar Hírlap újságírója lett, majd politikai, diplomáciai pályára lépett.

Belépésemkor a spanyol szekciónak csak magyar munkatársai voltak. Külsős munkatársként több uruguayi, argentin, chilei ösztöndíjas megfordult nálunk, akik műsorainkat lektorálták, vagy az éjszakai híreket fordították. A chilei puccs után egy ideig két „belső” chilei újságíró munkatársunk is volt.

Az ELTE Bölcsészkarának spanyol szakát elvégezvén majd valamennyien kijártuk a MÚOSZ Újságíró iskoláját. Spanyol nyelven író, dolgozó újságírók voltunk. A biztonság kedvéért azonban szükség volt anyanyelvi lektorokra. Nem volt könnyű a megfelelő lektorok kiválasztása, hiszen attól, hogy valaki jól ismeri

saját anyanyelvét, nem biztos, hogy mások írásait javítani tudja, anélkül, hogy átírná azt vagy egy új „művet” alkotna. Számunkra a „csúcsot,” egy argentin rádiós újságíró jelentette. Roberto Cobos ösztöndíjas zongoraművész feleségét kísérte Budapestre, és valahogy hozzánk került. Úgy tudott javítani, igazítani az anyagainkon, hogy szinte észre sem vettük a javítást, csak azt éreztük, hogy mennyivel jobb lett.

A hetvenes évek végén újabb évjárat érkezett a spanyol rovatba: Bodrogi József, Pogány Zsuzsa, Pál Ferenc majd Papp János. A nyolcvanas évek végén jött az új generációt megtestesítő Stadler Jutka, aki friss, élő zenés ifjúsági műsoraival új szint hozott műsorainkba, de ő rövid ideig maradt a rádióban. Spanyol szakosok voltak ők is, Judit Madridban-Budapesten végezte tanulmányait, Bodrogi József Kubában.

A kollégák közül azonban nem mindenki mondhatott magáénak a mienkhez hasonló, aránylag sima és egyenes életutat. A hetvenes évek közepén hozzánk került Nagy Attila. Magyarországon született, majd szüleivel a negyvenes években Argentínába emigrált. Apjához hasonlóan ő is református lelkész lett. Argentínában, majd Uruguayban élt, ahol kapcsolatba került a városi gerillamozgalommal, ezért el kellett jönnie az uruguayi katonai rezsim fenyegetése elől. Családjával 1975-ben települt haza Magyarországra. Attila egyszerre volt magyar és latin-amerikai. Új szint, új látásmódot, új stílust hozott az adásokba. Később az EFE spanyol hírügynökség budapesti tudósítója lett. Halála előtt egy nappal, 2004. május 2-án még tudósított Magyarország belépéséről az Európai Unióba.

Sergio Pérez egyetemistaként megjárta a chilei Pinochet diktatúra börtönszigetét, és szabadulása után jutott el Magyarországra. Megtanult magyarul, elvégezte az ELTE történelem szakát, családot alapított, felvette a magyar állampolgárságot és 1985-ben került a spanyol nyelvű adásokhoz.

Rózsa György nem volt belsős munkatárs. Író, újságíró, festőművész volt, aki „külsőként” dolgozott, mégis itt kell szólni róla, mert mindig velünk volt, rengeteget dolgozott, segített nekünk. A latin-amerikai katonai diktatúrák „kalandossá” tették életét. A negyvenes évek végén emigrált Párizsba majd Latin-Amerikába, és a hetvenes években tért haza bolíviai feleségével és két gyermekével. A rendszerváltás után feleségével és lányával visszatért Bolíviába és néhány év múlva ott is hunyt el.

Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy a spanyol szekcióban profi csapat gyűlt össze. (Az igazsághoz tartozik, hogy a Külföldi Adások Főszerkesztősége többi nyelvi adásánál hasonló volt a helyzet.) Rengeteg helyre, a legmagasabb szintekre hívtak visszatérően bennünket tolmácsolni, szinte válogathattunk a felajánlott fordítások között. Emellett időnként „bedolgoztunk” a Kossuth Rádió műsoraiba. (pl. Tíz perc külpolitika, turisztikai, zenés műsorok). Bizonyos fókig „szakosodtunk” a különböző témákban és azt hiszem kevés olyan csapat működött az országban, amely ennyire naprakész lett volna célterületeinek politikai folyamataiban, a magyar-spanyol, a magyar-latin-amerikai kapcsolatok történeteiben. Mindezt annak is köszönhetjük, hogy tolmácsolásaink során számos po-

litikai, gazdasági folyamat hátterét ismerhettük meg, sok mindentről értesültünk, amivel sohasem éltünk vissza, de ami nagy segítséget jelentett napi rádiós munkánkban. Azt is csak mi mondhattuk el magunkról, hogy gyakorlatilag nem volt olyan Spanyolországban, Latin-Amerikában járt magyar, és Magyarországon járt spanyol vagy latin-amerikai személyiség, akivel ne készítettünk volna interjút.

Naponta két (később egy) harmincperces adást sugároztunk rövid hullámon Spanyolország felé (14.00 és 23.00. óra) és naponta háromszor (24.0, 01.00 és 02.00 órakor) Latin-Amerika felé. Ezen kívül, volt egy éjjel sugárzott, rádióamatőröknek szóló adásunk, amely rendkívül népszerű volt a hallgatók körében, rengeteg visszajelzést kaptunk, és nemcsak vételjelentést (QSL-lap). Egy TV-s kolléga, Ákos Pál szerkesztette.

Adásaink két részből álltak: az első 12 perces blokk a KAF Központi Szerkesztősége (KSZ) által szerkesztett hírekből. Ez napi kommentárokból, jegyzetkből állt. A délelőtti rovatvezetői értekezleten dőltek el a kommentárok témái. Persze, nem egyszer megtörtént, hogy az élet túllépett rajtunk és délutánra már módosítani kellett a témát. A különböző nyelvi szekciók ugyanazokat a híreket kapták, de jellegüktől függően, bizonyos fokig differenciáltan. Egy-egy hír után a KSZ turnusvezetője odaírta: csak spanyoloknak, vagy csak a Szülőföldünknek, stb. A nyolcvanas évek végére már enyhült a központi hírszerkesztési szigor. Mi magunk is beletehettünk a hírblokkjainkba olyan híreket, melyeket fontosnak véltünk célországaink számára.

A jegyzeteket délután, a híreket késő este fordítottuk, legkésőbb féltizenegykor lementünk a stúdióba és ráolvastuk az „adótekerésre”. Az ügyeletes technikus az adott időben bejátszotta az éterbe ezt a hírtekercest és egy másikat, amely az adás napközben felvett részét tartalmazta. Ha fontos hírről volt szó, melynek tartalma változhatott, tovább maradtunk, hogy a Latin-Amerikába szóló adások frissek legyenek.

Az adás második része a mi saját műsorainkból állt össze. Voltak műsorok, melyeket vetésforgóban készítettünk, például a vasárnapi műsor, vagy a Magyar aktualitások (Actualidades húngaras). De a műsorok túlnyomó többségének gazdája volt. Krisztina készítette a szombati Kulturális és Művészeti Panorámát (Panorama cultural y artístico de Hungría). Nagy hozzáértéssel és naprakészen, változatos műfajokban tájékoztatta a hallgatókat a magyar kulturális életről (film, színház, irodalom, fesztiválok, zenei események). Műsorában megszólaltak idelátogató neves spanyol és latin-amerikai művészek, például Plácido Domingo, José Carreras, Antonio Gades, Montserrat Caballé, Paco de Lucía, Jorge Semprún és sokan mások.

Sergio magyarokat megszégyenítő tudással és hozzáértéssel készítette a Magyar történelem fejezetei (Capítulos de la historia húngara) c. sorozatát. Nagy sikere volt a hallgatók körében a Magyarországi képek (Estampas de Hungría) c. sorozatának, melyben igen érzékletesen festette le a magyar tájakat, városokat, történelmi helyeket. Bodrogi József volt a sportszakértőnk; Pogány Zsuzsa szer-

kesztette a nőknek szóló (Entre nosotras) műsorokat, és az ifjúsági műsorokat. Papp János a latin-amerikai hallgatók leveleire válaszolt az adásban.

Amikor a rovatba kerültem, Lourdes, hogy gyakoroljam a spanyolt, gyakorlatom legyen a fordításban és szoktam a KAF-ot, rengeteg KSZ anyagot adott (A Központi Szerkesztőség nemcsak a híreket szerkesztette, hanem különböző belpolitikai tárgyú anyagokat is írt (ipar, mezőgazdaság, tudományos felfedezések, oktatás, tudósítások napi eseményekről, stb. témákban.) Ezeket az anyagokat a szekciók szabad felhasználásra kapták, de Lourdes elvárta a szó szerinti fordítást. Később már műsort is írhattam, szerkeszthettem magyar aktuális témákból. Mai napig jót derülök, amikor eszembe jut életem első önálló műsora. Lourdes kijött a szobájából, odajött hozzám, kezében egy latin-amerikai hallgató levelével, aki a magyar népi hangszerekről szeretett volna hallani. Lourdes megkérdezte, van e kedvem egy ilyen műsor elkészítéséhez, egyik vasárnapi adásunkba. Hát persze, hogy volt, boldog voltam, nem mintha a téma szakértője lettem volna. Találtam egy népi hangszereket készítő, és azokon mesteri szinten játszó művészt, akivel riportot készítettem, aki bemutatta a hangszereket, játszott rajtuk, segített a megfelelő zenei bejátszások kiválasztásában, majd mire elkészült a műsor, megkérte a kezemet. A parti nem jött össze, de a műsor jól sikerült, még Lourdesnek is tetszett. A hallgató is megdicsérte, és kérte, ismételjük meg, hogy magnóra vehesse, vagy küldjük el neki a felvételt. Ez volt életem első riportja, első önálló műsora. Kicsit mélyvíz volt, de megoldottam.

Később, alapvetően latin-amerikai témájú műsorokat készítettem, a magyar–latin-amerikai kapcsolatokkal foglalkoztam, és ez akkor is folytatódott, amikor rovatvezető lettem.

1973-ban nagyon megrázott a chilei katonai puccs. Sok műsort készítettem emigrációba kényszerült chilei politikusokkal, az Allende kormány volt tagjaival, és olyan chileiekkel, akik családjaikkal együtt megjárták a Pinochet diktatúra kinzókamráit. Fontosnak tartottuk, hogy mi is segítsünk abban, hogy a Chilében történtek minél szélesebb körben ismertté váljanak a világban.

Két műsorom volt. América Latina hoy (Latin-Amerika ma) és Hungría y América Latina (Magyarország és Latin-Amerika). Az előbbiben az idelátogató latin-amerikai politikusokkal, közgazdászokkal, közéleti személyiségekkel készült interjúk hangzottak el. A másik műsorban a magyar–latin-amerikai kapcsolatokkal foglalkoztam. Egyrészt a történelmi, irodalmi, néha évszázados és meglepő találkozásokkal, másrészt az aktuális helyzettel. Sokat beszélünk az erősödő kereskedelmi, gazdasági kapcsolatokról. Magyar, perui, kubai, stb. politikusok, miniszterek, külkereskedők szólaltak meg és beszéltek a Latin-Amerikába exportált magyar gyógyszerekről, kórházi berendezésekről, oktatási eszközökről, Ikarusz buszokról, a Mexikóban, a kukoricatermesztésben szakmai segítséget nyújtó magyar agrárszakemberekről.

A nyolcvanas években a Hazafias Népfront meghívására sok olyan érdekes latin-amerikai személyiség érkezett Magyarországra, akik fontosak lehetnek a magyar–latin-amerikai kapcsolatok erősítésében, de nem tartoztak a Külügyi-

nisztérium vagy az MSZMP Külügyi Osztály „profiljába”. Ilyen volt például a Kereszténydemokrata Internacionálé akkori elnöke, Herrera Campins volt venezuelai köztársasági elnök, akit Paskai bíboros is fogadott. Érdekes interjút készítettem vele magyarországi tapasztalatairól. Több latin-amerikai parlamenti küldöttség is érkezett, különböző pártokat képviseltek, és izgalmas beszélgetéseket folytathattunk velük a mi egypártrendszerünk idején, hogyan működik máshol a többpártrendszer.

A szegedi, a pécsi, a kaposvári és a veszprémi egyetemen latin-amerikai kutatóközpontok működtek. Gyakran rendeztek nemzetközi konferenciákat, könyveket adtak ki, kiállításokat szerveztek, vendégprofesszorokat hívtak. Volt miről beszámolni.

Spanyolország. A diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után megélnékültek a kapcsolatok. A spanyol királyi pár háromszor tett látogatást Magyarországon, 1986-ban, 1996-ban és 2007-ben, amiről mi is részletesen beszámoltunk. Megélnékültek a politikai kapcsolatok, és a nyolcvanas évek derekán már fokozott kíváncsisággal figyeltük, hogyan zajlik Spanyolországban a demokratikus átmeneti folyamat. Interjút készítettünk Harsányi Iván professzorral a Franco diktatúrát, valamint a spanyol dilemmákat, spanyol megoldásokat elemző könyveiről. Emlékezetes maradt számomra a Magyar Tudományos Akadémián, spanyol egyetemi kutatók és tanárok részvételével megtartott tudományos konferencia, melynek témája a Franco diktatúra és a spanyol demokratikus átmenet, illetve a diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelésének harmincadik évfordulója volt.

Számomra nagy élményt jelentett, amikor 1990-ben Magyarországra látogatott az 1978-as spanyol alkotmány „négy atyja”, négy különböző pártállású alkotmányjogász. Miguel Herrero de Miñón (UCD, Demokratikus Centrum Unió), José Pedro Pérez Llorca (UCD), Gregorio Peces-Barba (PSOE, Spanyol Szocialista Munkáspárt), Jordi Solé Tura (PSUC, Katalónia Egyesült Szocialista Pártja). Solé Tura népes közönség előtt beszélt a spanyol alkotmány kidolgozásáról és a spanyol demokratikus átmenetről. A velük készített interjúm nem csak a mi adásainkban ment le, hanem egy akkoriban megjelent hetilapban, a Világban is megjelent.

A nyolcvanas évektől a közélet felpezsdült Magyarországon. A sajtó, a szakmai rendezvények vitáktól voltak hangosak. 1986-ban jelent meg a sok vitát elszabadító Reform és fordulat – avagy hogyan másszunk ki a válságból c. vaskos kötet, Lengyel László, Matolcsy György, Antal László szerkesztésében. Ezekben az években tört meg a Külügyminisztérium több tabut is: diplomáciai kapcsolat létesült a Szentszékkal, Dél-Koreával, Izraellel, Dél-Afrikával. És akkor az 1989-ben bekövetkezett határnyitásról még nem is szóltam.

Mindez hozzájárult ahhoz, hogy mi is felszabadultabbak lettünk. Főszerkesztőnk egyszer-egyszer meghallgatta egy-egy műsorunkat, de alapvetően ránk bízta a szerkesztést. Változott a Radio Budapest hangja, stílusa. Az ötvenes évek merev, felolvasós stílusától a nyolcvanas évekre eljutottunk egy lazább, a hallgatók számára is emészthető, egyre rádiószzerűbb, könnyed, csevegős stílushoz.

Az említett szempontok is közrejátszhattak abban, hogy 1988 őszén megkeresett az ORF, a bécsi rádió spanyol nyelvű adásának vezetője, Jacobo Naar Carbonell. Elmondta, hogy évek óta létezik egy Debate Europa (Európa-vita) nevű műsor, melyet a Deutsche Welle, az olasz RAI, a holland Radio Nederland, a spanyol TVE, a francia Radio France, a bécsi ORF és a brüsszeli rádió spanyol nyelvű adásai készítene. Azért keresett, mert mint mondta, régóta figyelemmel kísérik a műsorainkat, sok közös hallgatónk van, akik dicsérik a Radio Budapestet, és szívesen látnák a magyar adást a közös műsorban. Nagyon jól esett az elismerés, hiszen a meghívás profi rádiósoktól érkezett. Természetesen elfogadtuk a felkérést és 1989 februárjában, Firenzében a Radio Budapest a hálózat teljes jogú tagjává vált. A közös műsorok úgy készültek, hogy négy-öt helyszínről összekapcsolt stúdiókban (a Deutsche Welle kölni koordinálásával) a rádiós szerkesztők mellett ott ültek az adott téma szakértői. A Debate-ban való részvétel egyik alapfeltétele volt, hogy minden adónak sugározni kellett azt a műsort, amelyben maga is részt vett. Így aztán a budapesti szereplők is sok millió emberhez juthattak el szerte a nagyvilágban, hiszen a nyugat-európai partnereinknek nagyteljesítményű adói, átjátszóállomásai voltak szerte a világban. Rövidhullámon sugároztak, mégis úgy lehetett őket hallgatni, mint a helyi adókat. Nem volt tabu téma, nem voltak megkötések: egyaránt szóba került a demokrácia, többpártrendszer, vallás, katonai tömbök, gazdasági kapcsolatok, hogy csak néhányat említek (persze voltak lazább témák is, pl. természetgyógyászat, utcai zenészek). A magyar szakértők között olyan nevek szerepeltek, mint Kádár Béla, Inotai András, Kolláth György (a latinamerikanista közgazdász), Major László, Gulyás András, Vérten Sándor, Anderle Ádám. Külföldi kollégáink időnként érdeklődtek, hogy leadhatjuk e a közös beszélgetéseket, nem „ütöttük e ki a biztosítékot?” Egyszer sem „ütöttük ki.”

Mielőtt Firenzébe indultam, „beavattam” a főszerkesztőt, Gáti Vilmost, hogy valószínűleg a Debate Europa következő témamegbeszélését Budapesten akarják majd tartani. Szorítunk rá pénzt, jöjjenek csak – mondta főnököm. Firenzéből hazatérve nagy lelkesen újságoltam, hogy felvettek minket, és június 16-án jönnek Budapestre, itt lesz a következő találkozó. Főnököm rám meredt, és lazán azt mondta: érdekes programjuk lesz: aznap kerül sor Nagy Imre újrateremtésére. Nem baj, csak jöjjenek. És jöttek. A temetést a televízióban nézték, kollégáimmal szinkrontolmácsoltuk a beszédeket. Utána mindnyájan rohantak, hogy saját rádióikat is tudósítsák a történeésekről. Tanúi lehettek az ünnepi hangulatnak, ami a Bródy Sándor utcában honolt. Munkaszüneti nap volt, így csak azok jöttek be, akiknek konkrét napi munkája volt. A némaság, az elfogódottság furcsán vegyült a bontakozó nyüzsgésével.

A Debate Europa íratlan szabályai közé tartozott, hogy az évente 2-3 alkalommal megrendezett témamegbeszélő találkozók keretében a szerkesztők találkoztak a házigazda országnak egy ismert emberével. Sokat tűnődtem, hogy ilyen napon kit kérhetnék meg erre. Horn Gyulát régebbiről ismertem, és amikor valahol összefutottunk, elsírtam a bánatomat. Csak annyit mondott, megoldjuk. Az utolsó pillanatig nem mertem elhinni, ami végül bekövetkezett. Horn Gyula kül-

ügyminiszter, Major László diplomata társaságában estebéden látta vendégül egy sörözőben a nyolc nyugat-európai rádióadás főszerkesztőit és vezető szerkesztőit. A beszélgetésen minden terítékre került, Kádár János, a magyar külpolitika, '56 értékelése, a magyar ügyminiszter pályafutása.

Külföldi kollégáim még egyszer eljöttek, 1991 májusában. Arra tettek kísérletet, hogy meggyőzzék a Magyar Rádió akkori elnökét, Gombár Csabát: kegyelmezzen meg a spanyol nyelvű adásoknak és a közös műsornak. Küldetésük nem járt sikerrel. 1991. június 30-án megszűnt a spanyol nyelvű adás. A bosszantó az volt, hogy olyanok győzték meg a lépés szükségességéről az MR elnökét, akiknek valójában fogalmuk sem volt arról, hogy miről szólnak ezek az adások, nem ismerték a műsorainkat, a hallgatói leveleket. A Kossuth rádiós kollégák között is akadt, aki úgy gondolta: amit majd rajtunk megtakarít a rádió, azzal őket mentheti meg. Nem mentette meg. Annál is inkább, mert a Magyar Rádió minimális költséget takarított meg néhány külföldre szóló adás beszüntetésével. Itt inkább egy elnöki tanácsadó valamilyen oknál fogva régóta dédelgetett álma valósult meg. A Budapesten akkreditált ibériai és latin-amerikai nagykövetek levélben kérték Göncz Árpád köztársasági elnök közbenjárását az adások megmentése érdekében. 1990-ben Horn Gyula is tett erre irányuló lépéseket. Egy évvel később Jeszenszky Géza ügyminiszter is sajnálatát fejezte ki. Mindez kevésnek bizonyult.

Évente több ezer levelet kaptunk. Sok törzshallgatónkkal szinte személyes viszony alakult ki. Elvértve voltak köztük sokad generációs magyarok is, de alapvetően született spanyolok és latin-amerikaiak hallgattak bennünket. Emlékszem egy perui tanárra, aki felvette adásainkat és lejátszotta a tanítványainak, ott Peruban, hogy a gyerekek megismerjenek valamit Magyarországból. A hetvenes-nyolcvanas években sok spanyol és latin-amerikai hallgatónk tőlünk tudta meg, hogy itt normálisan élő emberek vannak, virágzik a kultúra, szabadon utazhatnak, a keleti blokk legnyitottabb országa vagyunk, stb. Amikor híre ment, hogy megszűnünk, rengeteg levelet kaptunk. A hallgatók megköszönték, hogy segítünk nekik megismerni ezt a tőlük oly távol eső országot.

1991. június 30-án hangzott el az utolsó adásunk. Máig őrzöm azt a jegyzetet, amelyben este elkészítem a hallgatóinktól, és bejelentetem: ma utoljára hallották a Radio Budapestet. Utána felolvastam a napi híreket (ezt is őrzöm), majd egy korábban felvett műsor következett: a spanyol szekció munkatársai mondták el, mit jelentett számukra a hallgatóinkkal fenntartott napi kapcsolat. Sajnálom, hogy ez a tekeres nem maradt meg. Aztán a stúdióból felmentem a csupasz, üres szerkesztőségi szobába, fogtam a holmim, és mint a filmekben szokták, körülnéztem, leoltottam a villanyt, majd leadtam a kulcsot a portán. ggel. Naponta kétszer 15 percet sugároztak, alapvetően híreket. Sergio Pérez volt a háromtagú rovat vezetője. Zilahy Krisztinával és Bodrogi Józseffel dolgoztak együtt a 2007. július 1-én bekövetkezett végérvényes bezárásig. 2014 októbere óta Sergio sincs köztünk.

BESZÁMOLÓK

Az ITH 51. konferenciája Berlin, 2015. szeptember 17-19.

A Munkásmozgalom- és Társadalomtörténet Kutatóinak éves nemzetközi konferenciáját első ízben tartották Ausztrián, pontosabban Linz városán kívül. A „linzi konferencia” néven ismertté vált, a város lankás dombján levő Jägermayrhoftan oktatási központban tartott történész találkozót 50 éve hozták létre az alapítók, mindenek előtt Bruno Kreisky, az akkori osztrák kancellár és a mögötte szerényen meghúzódo Herbert Steiner történész. Az 1964-ben megrendezett első konferencia célja a „keleti és nyugati” történészek egy asztalhoz ültetése volt a párbeszéd jegyében. A tematika kifejezetten munkásmozgalomtörténeti volt, ami az évtizedek folyamán, különösen a rendszerváltást követően fokozatosan bővült – ennek jelzése a szervezet nevében is megjelent.

Az ezévi konferencia témája is ilyen volt: „Munka és nem-munka” (Work and Non-Work). A szervezők, a berlini Humboldt egyetem, a göttingeni Georg-August egyetem, valamint az ITH osztrák történészei széles tematikát jelöltek meg, maguk is utalva arra, hogy interdiszciplináris a megközelítés. Négy témakört jelöltek meg:

- a munka és nem-munka termelése (Production of work and non-work);
- a munka és nem-munka mindennapjai (Everyday life between work and non-work);
- mozgalmak a munka ellen (Movements against (wage) labour);
- a tudás termelés politikája (Politics of knowledge production).

Beszámolóinkban *Susan Zimmermann-nak*, az ITH elnökének a megnyitó beszédét közöljük, majd angolul, az *International Supplement* rovatban *Varsa Eszternek* a konferenciáról készült összefoglalóját.

2015. szeptember 17:

Susan Zimmermann: Túlzás nélkül elmondható, hogy konferenciánk rendkívüli történelmi pillanatban zajlik. Világszerte fokozódik az erőszak, és terjeszkedésnek, valamint a jogállamiság szétesésének olyan formái figyelhetők meg Európában, amelyek a világrégióban eddig inkább csak marginálisnak voltak mondhatók. Történt néhány tragikus és felháborító esemény Ausztriában, amely otthont ad az ITH-nak, és Magyarországon, amely ország az ITH határokön átívelő kapcsolatrendszerének fontos támpontját jelentette a hidegháború idején. Így a két ország az elmúlt hetekben a média reflektorfényébe került. 2015. szeptember 5-én jelent meg a magyarországi *Eszmélet* folyóirat szerkesztőbizottságának rövid ál-

lásfoglalása, azzal egyidejűleg, mikor menekültek tömege vonult az autópályák és a vasúti sínek mentén szerte az országban, és a budapesti Keleti pályaudváron több ezren tartozkodtak embertelen körülmények között. Az 1989-ben alapított *Eszmélet* volt az első olyan független tudományos folyóirat Magyarországon, amely az államszocialista rendszer végleges felbomlásának időszakában a rendszerváltás alternatív lehetőségének keresését képviselte. Az *Eszmélet* 2015 szeptemberében megjelent szerkesztőségi állásfoglalása most egyértelműen a jobboldali kormány felelősségét hangsúlyozza, határozottan bírálva azt, ahogyan ez a kormány a humanitárius és politikai katasztrófát kezeli, s felhívja a figyelmet a szélesebb összefüggésekre: az európai menekültügyi politika problémáira az EU határain belül és kívül, valamint Európa felelősségére a közel-keleti háborúkért és pusztításokért. Az állásfoglalás befejezésekképpen leszögezi: *»A ... "turbulencia" a világrendszerben láthatólag új fokot ért el: a hegemon tőkés állam (az USA) és szövetségesei háborús kalandjai és saját lakosságuk többsége ellen folytatott osztályháborúja ("austerity") következményeibe beleremeg a világrendszer. Más-más módon, de Bagdad, Athén, Baltimore és immár Budapest utcáin egyaránt ott tombol az önmagát is felfaló világg kapitalizmus káosza. Nyilvánvalóvá kell, hogy váljon: az alternatíva keresése nem úri passzió, nem hobbi, nem személyes mánia, hanem a túlélés parancsa.«*

Hogyan járulhat hozzá a munkás- és munkásmozgalom-történet ahhoz, és mit tehet az ITH annak érdekében, hogy olyan tudományos koncepciókat alakítsunk ki, amelyek segítenek megérteni, hogy a különböző időszakokban és szerte a földön miként jellemezte és jellemzi világunkat és a munka világát a különböző szintű egyenlőtlenség és az erőszak?

Az ITH történelmileg annak a Kelet és a Nyugat közötti hidegháborúnak volt a terméke, amelynek politikailag korlátozó és cselekvési teret generáló vonásai évtizedeken keresztül határozták meg a globális színteret. 1989 után az ITH – bár az 1990-es években alapjaiban megváltozott politikai helyzet valamelyest megint gatta a szervezetet – észrevehetően járult hozzá, hogy a munkás- és munkásmozgalom-történetet, a munka múltját és jelenét mélyebb, globális perspektívából tárja fel, s hogy ezt a perspektívát meghonosítsa Európában, Európa történelmét tekintve is. Tette ezt egy olyan időszakban, amikor bolygónk boldogabb sorsú régióiban, és mindenütt a dolgozó népesség szerencsésebb rétegeinél tanúi lettünk a munkavállalók jogainak lebontásának, részesedésük csökkentésének az általuk előállított értékekből, más szóval, a világ munkásosztálya e legprivilegizáltabb rétegeinek életét is elérte a biztonság és a stabilitás csökkenése.

Az új, globális munkás- és munkásmozgalom-történetnek mint újparadigmának azelőttérbe kerülése ezekben az években tehát egyértelmű reakció volt a "régii" munkásosztály meggyengülésére ill. eltűnésére a folyamatok során. Ebben az értelemben a paradigmaváltás ismét csak a világ központi régióiban zajló változásokkal állt szoros összefonásban.

Ugyanakkor, az új alapokon építkező munkás- és munkásmozgalom-történet alkotó módon reagál a régebbi munkásmozgalom-történet felbomlására annak

érdekében, hogy hozzájáruljon valami új létrejöttéhez – mindez nagyon hasonló ahhoz, amit az *Eszmélet* próbált elérni Magyarországon 1989-ben. Az új munkás- és munkásmozgalom-történet ebben az értelemben arra is törekszik, hogy kiépítse néhány elemét egy tudományos „hátszágának”, amely segítséget nyújthat olyan új világrend kimunkálásához, ahol globális szinten a mai helyzethez képest nagyobb az egyenlőség, és kevesebb az erőszak. Az új, globális, a munkásokról és a munkásmozgalomról szóló történetírás tágabban értelmezi a munka világát, és vizsgálja eddig figyelmen kívül hagyott elemeit is. A munkaerő korábban marginálisnak tekintett csoportjait a vizsgálódás központjába helyezi. Ezt egyrészt azzal a céllal teszi, hogy jobban megérthessük, hogyan és miért bizonyultak szűknek több értelemben is azok a megközelítések, amelyek a régi munkásmozgalom-történetben központi szerepet játszottak, másrészt annak érdekében, hogy olyan integratív perspektívákat feljesszünk ki, amelyek segítenek bennünket a munka világának teljesebb megértésében. Így fontos az is, hogy a fizetetlen munkával és a „nem-munká”-val is foglalkozik. Ez által jobban érthetővé válik, hogy az ezek mentén húzódó demarkációs vonalak, és ezek összemosódása befolyásolják az érték előállítására és szétosztására körüli harcot.

Az új globális munkás- és munkásmozgalom-történet tehát egyben válasz a hidegháború utáni állapotokra, és választ keres az új korszak instabil és egyenlőtlen voltára. Újszerű hozzáállásával, a munka világáról való integratív gondolkodással, és az ezzel kapcsolatos vitákkal hozzájárulhatunk az *alternatíva-keresés* céljához, amint azt javasolják többek között magyar kollégáink az *Eszmélet* folyóiratban. Ebben az értelemben várom és remélem, hogy izgalmas eszmecserék és viták folynak majd konferenciánkon. Remélem, hogy többet tudunk meg a munka és nem-munka közötti érzékeny kapcsolatokról, az ezzel összefüggő számtalan körülményről, szereplőről, ésnem utolsósorban az önök által e fontos témában végzett, a munka világát globális perspektívában megvilágító kutatásából levont tágabb intellektuális következtetéseikről.

Konferencia Pulában: „Socijalizam na klupi”

2015. október 1-3-án a Pulai Egyetem (Horvátország) interdiszciplináris Szocializmus-kutató Központja (Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma – <http://www.unipu.hr/index.php?id=1592>) a Rosa Luxemburg Alapítvány Délkelet-Európai Irodájának (RLS SEE) és a Grazi Egyetem Délkelet-Európa Tanulmányok Központjának (CSEES) támogatásával nagyszabású nemzetközi konferenciát rendezett „Socijalizam na klupi” (Szocializmus a munkapadon – értsd: elemzés, vizsgálat, bírálat alatt) címmel.

A tanácskozást 2013 decembere után immár második alkalommal tartották meg, nem titkoltan azzal a céllal, hogy hagyományt, elismert konferencia-sorozatot teremtsenek. A tematika ezúttal tágabb volt az előzőnél. A 2013. december 5-7-i rendezvény a „Kulturološke i povijesne interpretacije jugoslavenskoga i postjugoslavenskih društava” (A jugoszláv és posztjugoszláv társadalmak kulturális és történeti interpretációi) alcímet viselte, most viszont a szervezők igyekeztek a délszláv térségből kilépni és a kelet-európai szocializmust átfogóan tárgyaló programot összeállítani. Ezért a sorozat második konferenciájának a „Socijalizam: izgradnja i razgradnja” (Szocializmus: építés és lebontás) alcímet adták – de talán a résztvevők összetételéből, a délszláv előadók túlsúlyából fakadóan ezúttal is a Jugoszláviához kapcsolódó témák domináltak.

A háromnapos konferencia programjában két plenáris előadás és 109 referátum szerepelt (ill. valamennyivel több előadó, mert egyes dolgozatokat ketten prezentáltak); ez utóbbiakat tematikus panelekbe rendezve öt, egymással párhuzamosan megtartott szekció-ülésen mutathatták be szerzőik. A többségében fiatal előadói kör nagy része Horvátországból, Szerbiából és Szlovéniából érkezett, de voltak résztvevők más jugoszláv utódállamokból, valamint a térségen kívülről is. Ez utóbbiak közül a legtöbben Ausztriából és Németországból jöttek (igaz, részben ott dolgozó, ill. tanuló délszláv kutatók vagy doktoranduszok), de volt az előadók között francia, spanyol, amerikai, cseh, lengyel vagy éppen a romániai Iași egyetemén oktató görög és kolozsvári magyar kutató is. Magyarországról ketten szerepeltünk a programban: a Szegedi Egyetem Történeti Intézetének tudományos munkatársa, Vukman Péter a „Friends or Enemies? The Cominformist Emigrants and the Hungarian State Security 1948-1953” c. előadással (amely a szerző váratlan elfoglaltsága miatt a szekcióvezető felolvasásában hangzott el), valamint jelen sorok írója a szocialista föderációkról szóló „Nestanak etniciteta? Tamnica naroda? Inkubator nacija?” (Az etnicitás eltűnése? A népek börtöne? A nemzetek inkubátora?) c. referátummal.

A konferencia egészéről egyelőre, az előadások tervezett publikálásáig csak az általános benyomások és a programfüzet alapján alkothatunk képet (http://www.unipu.hr/fileadmin/datoteke/CPKIS/socnaklupi2015_KNJIGA_SAZETAKA.pdf), mivel az előadások nagy száma és a szekció-ülések párhuzamossága lehetetlenné tette az előadások zömének meghallgatását. Magam az átfogóbb politikatörténeti és ideológiai témákat tárgyaló A-szekció, valamint a Jugoszlávia és a világ c. D/2-szekció ülésein vettem részt, ezért ezekről tudok részletesebben tudósítani. A konferencia tematikája azonban a fentiek mellett felölelte a gazdaság- és szociálpolitika, a társadalomtörténet, a kulturális és oktatási kérdések, a média és a művészetek, a migráció, a mindennapi élet, az ifjúság- és nőpolitika, a szocializmus-beli szorakoztatóipar a szexualitás, a munka világa (üzemi élet, öngazgatás, munkásrétegek helyzete, iparosítás és dezindusztrializáció) és a szocializmus mai társadalmi emlékezetének számos kérdését, minden bizonnyal sok színvonalas előadással – ezt a konferencia-kötet remélhetőleg bizonyítja majd.

A tanácskozás nyitóelőadását a Zágrábi Egyetem Történeti Intézetének igaz-

gatója, Ivo Josipović előző államfő külügyi tanácsadója, *Tvrko Jakovina* tartotta (akit a horvát jobboldal csak „vörös történészként” aposztrofál). Jakovina „Pobjeda politike nad državništvom” (A /napi/politika győzelme a /hosszútávú, valódi államférfiakra jellemző/ politikai előrelátás felett) c. előadása az 1970-80-as évek jugoszláv külpolitikájának egyik fontos aspektusát tárgyalta: az európai semleges és elnemkötelezett államok szilárd és tartós kooperációjának létrehozására irányuló törekvését, kitérve arra is, hogy a hidegháború lezárulása és Jugoszlávia felbomlása hogyan temette maga alá az ígéretes kezdeményezést. Ezen kívül a konferencia második napján elhangzott még egy plenáris előadás: Renata Jambrešić Kirin a jugoszláv szocializmus korai időszakának nőpolitikáját mutatta be.

A szekciók közül a politikatörténeti, ideológiai és nemzetközi kérdésekkel foglalkozók ígértek a legérdekesebbeknek. Az ott elhangzott előadások közül is kiemelném *Zdenko Čepić* „Titoizam i kraj Jugoslavije” (A titoizmus és Jugoszlávia vége) és *Igor Štiks* „Yugoslavism – The Fall of an Idea” c. referátumait, amelyek a szocialista Jugoszláviát integráló alapeszmék kifáradását és a rendszerváltás korszakával való inkompatibilitását taglalták. Mintegy ezek ellenpontjaként több előadás foglalkozott az új ideológiáknak és azok reprezentáns képviselőinek a felemelkedésével. *Marko Zajc* „Slovenian Intellectuals and Yugoslavism in the 1980s: Class or Nation?” címmel a korszak értelmiségi vitáinak tükrében mutatta be a szlovén liberális és nacionalista ellenzék kialakulását. *Stipe Kljaić* pedig a horvát és a szerb nemzet „új atyjainak,” *Franjo Tuđman* horvát államfőnek (1990-1999) és *Dobrica Čosić* kisjugoszláv elnöknek (1992-1993) a titoista kommunizmustól a konzervatív nacionalizmusig vezető útját vázolta fel a „Poslije Tita Tuđman i Čosić” (Tito után Tuđman és Čosić) címmel.

Vladimir Filipović „Socijalizam=Srbi” (A szocializmus egyenlő a szerbekkel) c. referátuma az egykori Krajina (1991-95 között szerb ellenőrzés alatt állt horvátországi régió) példáján a (poszt-)jugoszláv rendszerváltások egyik sajátosságára világított rá, hogy tí. sokan – leegyszerűsítő módon – a szerbekkel azonosították Jugoszláviát és a szocializmust, mint elnyomó, ellenséges államot és rendszert. Jól mutatja ezt, hogy a térségben csak 1995 után (azt követően, hogy a horvát hadsereg visszafoglalta a területet) végrehajtott „de-szocializáció” etnicizálódott és szerb-ellenes élt kapott.

A nemzetközi témákkal foglalkozó előadások közül *Anne Madelain* „Evropska zabuna glede raspada Jugoslavije” (Európa zavara Jugoszlávia felbomlása kapcsán) és *Carlos Gonzales Villa* „So what’s wrong with Yugoslavia? The answer of the New World Order” c. előadásait emelném ki, amelyek Jugoszlávia felbomlásának külső aspektusaival foglalkoztak. Madelain azt a tanácstalanságot, szellemi dezorientáltságot idézte fel, amellyel az európai közvélemény fogadta az eseményeket. Gonzales Villa pedig arról beszélt, hogy miként változott az USA jugoszláv-politikája azt követően, hogy Bush elnök meghirdette az új világrendet (1990. szeptember), ill. hogy az amerikai álláspont-változások nem annyira a

következményei, hanem gyakran inkább az okai voltak (más tényezők mellett) a jugoszláv helyzet romlásának.

Összességében sikeres és folytatásra méltó rendezvénynek nevezhetjük a pulai tanácskozást. Számos érdekes és tanulságos előadás hangzott el, széleskörű tematikával (amelyből azonban sajnálatos módon kimaradt a falu és a parasztság kérdésköre), s alkalmas volt arra, hogy valódi interdiszciplináris fórumot teremtsen a szocializmussal és a rendszerváltással foglalkozó délszláv és más kutatók számára. Külön kiemelném, hogy a konferenciát – benyomásaim szerint – alapjában véve baloldali hangulat lengte át. Az előadásokban és vitákban megjelent persze a „totalitárius” Jugoszlávia képe is, a szocialista korszak jobboldali vagy neoliberais retorikájú, végletesen negatív értékelése, de a többség árnyaltabb elemzéssel élt, s inkább egyfajta autoriter, de „fejlődőképes” vagy „haladó” elemeket is felmutató szocialista kísérletet prezentált, amelynek akadtak ígéretes kezdeményezései és részeredményei. A rendszerváltás utáni fejleményeket és neokapitalizmust illetően pedig a kritikai attitűd dominált.

Juhász József

KÖNYVISMERTETÉSEK

Mroué, Karim: Un demi-siècle d'utopie, mémoires d'un dirigeant de la gauche libanaise

Fél évszázad utópia - a libanoni baloldal egyik vezetőjének emlékiratai.

Paris, Tétraèdre, 2009. p. 256.

Több szempontból is értékes és izgalmas ez a könyv. Bevezet bennünket a Közel-Kelet legújabb kori történetébe, elsősorban a különösen bonyolult Libanonéba. Fontos, forrásértékű hozzájárulás az ország kommunista pártjának a történetéhez. A múltat - pártját és a nemzetközi kommunista mozgalomét egyaránt - kritikusan szemléli. Gondolatai további reflexiókra ösztönöznek. S végül, de nem utolsó sorban a könyv a magyar olvasó számára külön is érdekes. Karim Mroué több mint két évet (1954-1957 eleje) töltött Budapesten, mint a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség delegátusa. Feladata az arab antiimperialista mozgalom eseményeinek a nyomon követése volt.

Hogyan lesz és marad is annyi megpróbáltatás után valaki kommunista egy arab országban, ahol az iszlám értékrend rendkívüli mértékben áthatja, átszövi az emberek, a családok mindennapi életét? Karim Mroué 1930-ban született egy dél-libanoni faluban. Évekkel később költöztek a fővárosba. Az apa, ahogyan a fia jellemzi, „a föld és az ég embere”, földműves volt és a síita vallás papja, de rendkívül nyitott más vallások iránt is. Ezt bizonyítja az is, hogy a fia az általános iskola felső tagozatát már a katolikusok által fenntartott iskolában végezte. Az apa azért íratta be ide, mert itt több és más jellegű tantárgyat is tanulhatott, mint az iszlám vallási iskolában, pl. francia irodalmat, A középiskolát Bagdadban végezte, ahol a nadzsafi iszlám egyetemet végzett szabadgondolkodó nagybácsi vette szárnyai alá, ki később Libanonba kényszerült menekülni, s ott lépett be 1956-ban a kommunista pártba.

Az intellektuális környezet mellett a társadalmi-politikai légkör is formálta a gondolkodását. Az 1940-es évek második felében Irakban egymást érték a rendszert elítélő és az angol befolyás megszüntetését követelő tüntetések, s az azokat követő véres megtorlás. Nem volt ritka a nyilvános kivégzés sem. „Ezek a drámai események tereltek a kommunizmus felé.” (46. o.) Hazatérése után, 1952-ben – már egyetemistaként – belépett a kommunista pártba. Rövidesen a párt diák-szervezetének a titkára lett. Erről a posztról küldték Budapestre. Az itt töltött időszakról *A magyarországi események sűrűjében (1956)* c. fejezetben (71-83. o.)

számol be. Nyugtalanul figyelte 1956 tavaszán az egyre erősödő, rendszert bíráló, majd támadó kritikát. Aggodalmát egy alkalommal megosztotta Kádár Jánossal is, akivel az egyik nemzeti emléknap (március 15-e? – a szerző nem emlékszik pontosan – JNL) alkalmából tartott nagygyűlés után beszélgetett. Úgy vélte, s egyáltalán nem alaptalanul, hogy „egyesek hasznot akarnak húzni az elkövetett hibákból, és restaurálni akarják a régi rendszert.” (76. o.) 1957 elején hazarendelték. Emlékezetében kitörölhetetlen nyomot hagyott Budapest, „az egyik legszebb város, amit valaha is láttam”, a Balaton és a magyar bor íze. Otthon a párt fővárosi vezetőségében dolgozott, majd az arab békemozgalmat képviselte Bécsben, a Béke Világtanácsban 1962 és 1964 között. Amikor hazatért, a politikai bizottság tagjává választották. 1984 és 1992 között a főtítkárhelyettesi tisztséget töltötte be, amelyről önként mondott le, s idejét azóta is teljes mértékben lefoglalja a párt kulturális folyóiratának, az *al-Tariq*nak a szerkesztése.

Hosszan ír az 1975-ben kirobbant és 1989-ben véget ért polgárháborúról. Keserűen és önkritikusan idézi fel a kegyetlen és véres eseményeket, amelyeknek az eredménye a rommá lőtt főváros, a sírepek vazallusává lett ország, az archaikus politikai rendszer felekezetek közötti megegyezésen alapuló átalakításának elmaradása (holott a háború kirobbanásának egyik oka éppen ez volt), halottak ezrei, az emberekben gyökeret vert gyűlölet, azóta sem szűnő politikai gyilkosságok tucatjai. Elkerülhetetlen volt a polgárháború? - teszi fel a kérdést. Hogy megfelelő választ adjon, az eredetéhez nyúlik vissza. Az 1967-es háborúban elszenvedett vereség után egyre feszültebbé vált a politikai légkör Libanonban. A megalázó vereség arra sarkallta az embereket, főleg a fiatalokat, hogy teljes erővel támogassák a rendkívüli politikai tekintélyre szert tett PFSZ-t, amely viszont – a kalandorság elemeit sem nélkülözve – „államként viselkedett az államban”. Arafatnak az ENSZ-ben, 1974-ben elmondott beszéde után a légkör pattanáig feszült, a fegyveres összecsapások mindennaposává váltak: „A légkör háborúra ösztönzött, aki ezzel szembehelyezkedett, elvesztette a politikai befolyását, marginalizálódott.” (171. o.) A párt is készült, az egyik legjobban szervezett, legütőképesebb fegyveres szervezetet, a Népi Milíciát hozta létre. Első fegyvereit a palesztinoktól kapta, harcosai egy része szocialista országokban kapott kiképzést. A baloldali erőket és a palesztinokat tömörítő Nemzeti Mozgalom a szíriai hadsereg beavatkozásáig (1976) győzelemre állt. Ezt követően azonban váltakozó sikerrel folytatta a harcot a jobboldalt egyesítő Libanoni Erők, a szíriaiak, majd az izraeliek ellen. A külföldi, közvetlen vagy közvetett (Irán) beavatkozással, az iszlám fundamentalisták megjelenésével a frontok összekuszálódtak. Ebben az időszakban már a nemzetközi kommunista mozgalom sem ítélte meg kizárólag pozitívan a progresszív erőket, „kalandorsággal” vádolta őket. Ez nem jelentette azt, hogy megvonta tőlük a támogatását. Sok sebesültjüket a szocialista országokban – köztük Magyarországon is – ápolták, magát Mrouét, több ellene megkísérelt merénylet után 1987-ben Moszkvába „menekítették” egy évre. Egyértelműen azonban már csak a francia kommunisták álltak ki mellettük.

A konfliktus során bebizonyosodott, hogy a libanoni politikai erők – közöt-

tük a kommunisták is – képtelenek voltak megérteni a konfeszzióális politikai rendszer ottani elsőbbségét minden ideológiai, szociológiai meghatározottsággal szemben. Azt sem fogták fel, hogy a Szíriához és az egész arab világhoz való viszony bonyolult, és jelentősen eltér más arab országok fentiekhez való viszonyától. Mindezek a problémák abban a mai napig megnyugtatóan nem rendezett kérdésben foglalhatók össze, hogy mit jelent libanoninak lenni, mi az, hogy libanítás? Ezért tűnik tragikusan hiábavalónak a szörnyű konfliktus.

A könyv befejező részében a szerző a szocializmus jövőjéről medítál. A Szovjetunió és a kelet-európai szocialista rendszerek összeomlása súlyos trauma volt a számára. Úgy véli, ehhez hozzájárult az is, hogy Gorbacsovnak nem volt jövőképe, igazából nem tudta, hogy mit akar. Az újabb idők kínai kísérletét Lenin új gazdasági politikájához, a NEP-hez hasonlítja; mindkettő a szükséges anyagi feltételeket akarja megteremteni. Bár már nem tartja „szent könyvnek” Marx Tőkéjét, de továbbra is úgy véli, hogy elsőszámú inspiráló forrás. Végül felteszi a kérdést: vajon szükséges előfeltétele volt ez az összeomlás annak, hogy felépítsük a szocializmust? Nem válaszol rá egyértelműen, de sejtetni engedi, hogy igen. Fejtegetései közben hosszan töpreng a demokrácia fontosságáról, beszél a hiányáról, korlátozott megvalósulásáról a létezett szocializmusokban és a nemzetközi kommunista mozgalomban. (Pl. több esetet említ, amikor Moszkva beavatkozott a Libanoni Kommunista Párt belügyeibe.) Ám egyértelműen kitűnik, hogy nem a szocializmus megtagadásával lett „demokratává”. Hitét, meggyőződését nem ingatták meg a megpróbáltatások.

J. Nagy László

Morgan, Kevin: A. A. Purcell – A Lost Leader. Lawrence and Wishart, 2013

– Egy elveszett vezér.

Kevin Morgan hosszabb ideje foglalkozik a brit szakszervezeti mozgalom és a születő Szovjetunió kölcsönhatásával. Kutatásai egyik eredménye ez az új könyv, amelyet A. A. Purcell-ről írt, aki napjainkra teljesen elfeledett személyiség lett. Ezzel szemben az 1920-as években a brit szakszervezeti és munkásmozgalomban legalább annyira jegyzett személyiség volt, mint Ernest Bevin¹, sőt ebben az időben még sokkal befolyásosabb, mint Bevin, főként az 1926. évi brit általános sztrájk² idején.

¹ Albert A. Purcell életútját lásd Évkönyv 1997, Ernest Bevinét 1981.

² Az általános sztrájkról lásd Évkönyv 1975-1976.

Purcell 1872-ben született és 1935-ben halt meg. Purcell a TUC Főtanácsának tagja lett, az 1926. évi általános sztrájk idején pedig a nagy szakszervezeti központ, a TUC szervező bizottságának elnöke. A TUC Főtanácsának egyik legbefolyásosabb baloldali vezetője volt, miközben LP-s parlamenti képviselő is. Bizonyos szerepet játszott Nagy-Britannia Kommunisták Pártja (CPGB) életében is az 1920-as években, amit a TUC vezetőknek többsége, így Bevin is nagyon elítélt. Szemléletére a korai szindikalizmus nagyon erősen hatott. Kapcsolatban állt Tom Mann³-nel, aki az 1920-as években már a brit kommunista szakszervezeti mozgalom egyik legbefolyásosabb vezetője volt. Purcell az 1917-es orosz forradalom után úgy látta, hogy a megalakuló Szovjet-Oroszország új horizontokat nyitott meg a brit munkásmozgalom számára is. (Bevin ezt a megítélést teljes tévedésnek ítélte.) Purcellnek ez a véleménye jelentősen hozzájárult, hogy a későbbiekben miért feledkeztek meg róla, sőt ignorálták. Nem sokkal később bekövetkezett halálakor már nagyon megtört ember volt.

Kevin Morgannek ez az új könyve valószínűleg nem fog tetszeni a jelenlegi konvencionális baloldal számára. Am a munka jelentősen hozzájárul annak megértéséhez, hogy miként formálódott a brit szakszervezeti mozgalom az 1920-as években, és hogyan gondolkodtak baloldali vezetői.

Geoffrey Goodman

Forrás: A könyvismertetés a Socialist History Society hírlevelének, a Newsletter-nek 2014 áprilisi számában jelent meg.

Bevir, Mark: The Making of British Socialism, Princeton University Press, 2011. 350 old.

Mark Bevir: A brit szocializmus megteremtése.

Bevir nagyon időszerű munkát írt arról, kik is voltak a brit szocializmus értelmiségi úttörői az 1880-1890-es években. Napjainkban, miután bekövetkezett a Szovjetunió összeomlása, Nagy-Britanniában a thatcherizmus győzelme, majd hosszú ideig a neoliberális hegemoniája, igen időszerű ez a könyv: újra ráirányította a figyelmet erre az időszakra, amikor a szocialista gondolat úttörői jelentkeztek, ami napjaink és a jövő számára is igen tanulságos. Bevir megkísérli ezt a folyamatot újragondolni és újraértelmezni, hangsúlyozza, hogy a brit szocializmus ebben a kérdéses időszakban a történeti irodalom eddigi beállításával szemben sokkal cseppfolyósabb volt. Hangsúlyozza: ez a brit szocializmus annak következtében alakult ki, hogy sokan csalódtak már a 19. század közepén kialakult közgazdasági elméletekben és gyakorlatban, ugyanúgy, ahogy megtörték a vallásos hatások is. Így ennek az átalakulásnak és kibontakozásnak egyik kulcs-

³ Tom Mann életútját lásd Évkönyv 1981.

figurájának, Ernest Belfort Baxnak⁴ a felfogása akkor alakult ki, és munkássága akkor bontakozott ki, amikor meggyőződött arról, hogy korábbi keresztény-szociális gondolkodása nem egyeztethető össze az új gazdasági folyamatokkal és ténnyekkel. Bevir megállapítja, hogy a szocialista mozgalom úttörői körében voltak olyanok, akik teljesen szakítottak már mindenféle vallásossággal. Ezek között említi Sidney Webb-et, de megállapítja, hogy ekkoriban fontos szerepet játszott az úgynevezett Labour Church, amely már az önállósult munkások tovább képzésében játszott hosszú ideig nagy szerepet. Így Bevir alaposabban foglalkozik mind a keresztény-szocialista csoportosulásokkal, mind pedig az anarchisták azon áramlatával, amely oly nagy hangsúlyt helyezett a morális szempontokra, és részint ugyancsak keresztényszocialista gyökerű volt. William Morris⁵ híres volt arról, hogy szocializmusát milyen nagy mértékben párosította és ötvözte az esztétikai látásmóddal, érzékével a szépség iránt, amelynek a képzőművészetben ő is oly híres művelője volt. Morris volt az, aki miközben mélyen elítélte a kapitalizmust, annak rossz oldalai és következményei között kiemelte, hogy milyen pusztító következményekkel jár a morálra. Ahogyan Bevir megvilágítja Morris munkásságának ezt az oldalát, ez különös melegséggel hatja át a munkát, amely a kötet egyik erőssége lett.

Bevir kitér más kérdésekre és összefüggésekre is, így a tory radikalizmus és radikálisok, valamint a liberális radikálisok jelenségére. Így a brit köztársasági vonulatra, valamint a romantikusok szépművészeti értékeire. Ezt bővebben dolgozza fel, mint azt a hagyományt, amit a brit munkásmozgalom előtörténetében a ludditák, a chartisták és a szakszervezeti mozgalom előfutárai jelentettek. Bevir a brit szocializmus történetét elemezve három gyökeret említ: a marxista hatást, amelyet ő H. M. Hyndman⁶-nal köt össze, a második forrás William Morris-é. A harmadik szál pedig, amelyen haladva a brit szocialista mozgalom kiszélesedett, a fábiánusoké. E három mellett a korai brit szocialista mozgalom megerősödésében szerepet játszottak a keresztényszocialisták, az etikai áramlat képviselői, valamint hatott, elsősorban a fizikai munkásokra a Labour Church, vagyis az egyházi kezelésű vasárnapi iskolák intézménye.

Bevir alaposan elemzi Hyndman tory radikalizmusát (a jelenség megértéséhez szükség van Hyndman életútjának ismeretére), valamint Morris esetében azt, hogy szemléletében milyen nagy szerepet játszott e korban nem egyedi sajátos romanticizmusa, amely a középkorhoz nyúlt vissza a kapitalizmus elítélésében. Bevir ugyancsak kiemeli, hogy a liberális radikálisok milyen erős hatást gyakoroltak a fábiánusokra. Ez utóbbi tekintetben Sidney Webb⁷ esetében mutatja ki, hogy szemléletére későbbi éveiben is mennyiben hatott ez az örökség.

Bevir könyvében nagy hangsúlyt helyez arra, hogy életre keltse a szocialista úttörők nagyon eltérő emberi jellemvonásait. Ezt teszi olyan ismertebb szemé-

⁴ Ernest Belfort Bax életútját lásd Évkönyv 1979.

⁵ William Morris életútját lásd Évkönyv 1984.

⁶ H.M. Hyndman életútját lásd Évkönyv 1992.

⁷ Sidney Webb életútját lásd Évkönyv 1984.

lyiségeknél, mint G. B. Shaw⁸ és Morris, de ugyanezt teszi a ma már kevésbé ismert emberek esetében is, mint Edward Carpenter⁹, akinek a szocializmusába különböző nagyon más hatások is vegyültek. Bevir egyáltalán nem mentetgeti, de tükrözteti Hyndman sovinizmusát és antiszemitizmusát; ha ezeket nem is tárgyalja bővebben, de arra kitér, hogy szemlélete milyen örökségekből táplálkozott. Bevir bizonyos fokig szakít a brit szocialista mozgalom korábbi történetírásával, amennyiben az különösen nagy hangsúlyt helyezett Hyndman és Morris személyi ellentéteire, ellentétes vonásaikra, Ezzel szemben hangsúlyozza, hogy Hyndmannél a személyes diktatórikus vonások és a brit sovinizmus volt taszító, míg Morris általában nem becsülte sokra a szervezeti kereteket és a szervezetek kiépítését. A Hyndman vezette SDF¹⁰ (Social Democratic Federation) az azonnali akciókat szorgalmazta, míg a Morris befolyásolta SL¹¹ a munkások képzésére, oktatására helyezte a hangsúlyt. Bevir nagyon alaposan elemzi a Webbek személyiségét és felfogását. Vitatja sok történetíró beállítást, hogy a fábiánusok és főként a Webbek technokraták lettek volna és antidemokratizmus jellemezte volna őket. Ezzel szemben megvilágítja, hogy a Webbek mindig azt hangsúlyozták: a szocializmus elválaszthatatlan a demokráciától és demokratizmustól. Bevir egyúttal kimutatja, hogy a fábiánusok nem alkottak monolit szemléletmódot és szervezetet. Így Shaw szemlélete erősen eltért a Webbekétől.

Bevir új munkájában bőven kitér a gazdag történeti irodalom megjelenítésére és az olyan újabb keletű szemléleti módszerek érvényesítésére is, hogy a korai szocialista munkásmozgalom mennyiben volt csak a férfi munkásoké, és hol helyezkedett el benne a nők megítélése és szerepe, valamint az egyéb etikai problémáké.

Daniel Renshaw

Forrás: Socialist History Society. Anti-Communism on the Left, London 2014, 87-90. old.

Fernbach, David: In the Steps of Rosa Luxemburg: Selected Political Writings of Paul Levi, Leiden, 2011, 350 old.

David Fernbach: Rosa Luxemburg nyomdokain: Paul Levi írásai.

Ez a könyv, amelyet jól szerkesztettek, jól írtak meg, méltóan emlékezik meg és helyezi Paul Levit a német forradalmi baloldal vezetői közé. Sokszor Levit úgy emlegetik, mint a szociáldemokrata mozgalom árulóját. Fernbach viszont joggal állapítja meg, hogy Levi a német forradalmi balszárny aktivistája volt, aki Rosa Luxemburg hatása alatt állt. Levi is bízott a forradalmi tömegek sikeres forradalmában. Ő is nagy figyelemmel kísérte az 1917-es orosz forradalmat, a bolsevik

⁸ G.B. Shaw életútját lásd Évkönyv 2006.

⁹ Edward Carpenter életútját lásd Évkönyv 1996.

¹⁰ Az SDF történetét lásd Évkönyv 1981-1985.

¹¹ Az SL, Socialist League történetét lásd Évkönyv 1984-1989.

vezetésű Szovjet-Oroszország első lépéseit, de Luxemburghoz hasonlóan ezt ő is kritikusan szemlélte.

Levi természetesen szintén súlyosan élte meg a német forradalom elhalását, többször foglalkozott az 1918-as és 1919-es németországi eseményekkel és hangsúlyozta: az 1918. novemberi német forradalom kudarca jócskán annak tulajdonítható, hogy a német munkások hittek az SPD vezetőinek, hogy elég, ha személyes változtatásokat kényszerítenek ki a miniszteri posztokon és a politikai csúcsokon. 1918 novemberében valóban csak ennyi történt, a császár és miniszterei eltűntek, ám a kapitalizmus katonai és főként erős gazdasági pillérei érintetlenek maradtak. Csak az volt a kérdés, hogy ez az új építmény, amelyben az SPD is részt vett, mikor omlik össze, ha nem történik radikális változás. Ismeretes, hogy az utóbbi elmaradt, helyette felerősödött a régi rendszer híveinek erős jobboldali áramlata, majd a náci mozgalom, amely véget is vetett a Weimari Köztársaságnak. Levi nagyon korán felismerte 1918 után a fenyegető új jelenségeket, így az új katonatiszti fehér gárdák akcióinak jelentőségét. Ezek a csoportok a félelem új korszakát teremtették meg Németországban, ami 1914 előtt ismeretlen volt. Levi jól látta azt is, hogy az antant nagyhatalmak politikája milyen következményekkel járt Németországban, és ez ellen mozgósította is a német munkásokat. „A nemzeti kérdés Németországban is nagyon eleven és fájó volt.” Levi ezt jól látta és hangsúlyozta, hogy a baloldalnak vállalnia kell ezt a küzdelmet; így nyerheti meg az eddig érintetlen munkástömegeket, sőt a középrétegek egy jó részét is.

Később, az 1920-as években, Levi ismételen foglalkozott a Szovjetunió történetével, bírálta Lenin parasztpolitikáját, hogy a földet szétosztották a parasztok között, mert ezzel árkot ástak a tulajdonos érzetű parasztság és a munkásság közé, miközben a munkásság maga is átalakulásokon, sőt szétesésen ment át. Ez teremtette meg a talajt azután a sztálini diktatúrának. Levi az utóbbival többször is foglalkozott; 1928-ban hangsúlyozta, hogy Sztálin nemcsak a pártapparátusra tudott támaszkodni, hanem ennek a tulajdonosi parasztságnak a százezres tömegeire is. Ezt a folyamatot megalapozta a munkásság széttöredezettsége, kisebb rétegekre való bomlása is. Levi Luxemburg nyomán többszörösen bírálta a bolsevikok szervezeti és pártszervezési gyakorlatát, ahogy a KB-t és a PB-t elidegenítették a tagságtól és a tömegektől, ami azután megkönnyítette, hogy az „öreg bolsevikok” jelentős része Szibériában vagy még rosszabb körülmények között „zárja le” életét.

Levi kritikái és felfogásának újabb átértékelése nyomán jutott el a felismerésig, hogy újra csatlakozzon az SPD-hez. Így remélte, hogy újra kapcsolatba kerülhet a munkástömegekkel, amit másként nem érhetett volna el. A kötet tartalmazza Levinek a parlamentben tartott beszédeit is, de ezek kevésbé átütőek, mint egyéb írásai.

*William A. Pelz*¹²

Forrás: Socialist History Society. Anti-Communism on the Left, London 2014. 94-97.old.

¹² William A. Pelz a chicagói Institute of Working Class History vezetője, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja, az Évkönyv rendszeres szerzője.

Magri, Lucio: The Tailor of Ulm: A History of Communism in the Twentieth Century, Patrick Camiller, London 2011, 444 old.

Lucio Magri: Az ulmi szabó. A kommunizmus története a huszadik században.

A könyv jó áttekintést ad a Német Kommunista Párt (KPD), de még inkább az Olasz Kommunista Párt (PCI) történetéről a 20. században. Nagyon hasznos, de nem könnyű olvasmány a dolgok értékeléséhez. Magri maga is végigélte a 20. századot, így látta a PCI megannyi nehéz korszakát, a fasizmus éveit, amikor megölték a PCI legnagyobb, legmélyebb gondolkodóját, Antonio Gramscit¹³, majd következtek a II. világháború kegyetlen évei, később pedig a hosszú hidegháború korszaka. Maga Magri 1956-ban lett a PCI tagja. A magyarországi szovjet inváziót nem tekintette igazságosnak és elfogadhatónak, de könyvében nem ad mélyebb elemzést sem a sztálinizmusról, sem azokról a súlyos belső ellentétekről, amelyek a kommunista mozgalom és a felerősödő nacionalizmus között feszültek a kelet-európai országokban.

Magri munkája mindenestre tanulságos, egy olyan emberé, aki közel állt a PCI elitjéhez, akinek nagyon jók a szellemi adottságai, ismeretei, ám a munkája mégis problematikus marad. Korlátozták a PCI-hez való tartozásának korlátai. Így akkor sem törte át ezeket a kereteket, amikor ez már lehetővé vált volna, és a Szovjetunió múltjáról és az egész problematikáról nem mond semmi újat. Persze ír arról, hogy milyen szörnyű körülmények között zajlott le a kulákság felszámolása, a sztálini terror, valamint arról, hogy a szovjet érdekek mennyiben rendelték alá maguknak a nemzetközi kommunista mozgalmat. Ám átugorja azt az alapkérdést, hogy miként is alakult ki ez a bizonyos szovjet modell, és mit is jelentett. Magri nem merte megkérdőjelezni azt a tényt, hogy az egész hosszú korszakban a PCI és az SZKP között baráti volt a viszony, mert ez alapvető újraértékelést követelt volna meg. Nem nyúlt ahhoz az igen lényeges kérdéshez sem, hogy az SZKP-ban miként következett be egyfajta teljes belső átalakulás. Túlértékeli Hruscsov teljesítményét, jó szándékát is.

Magri „javára írandó”, hogy annak idején nem tartotta elfogadhatónak a szovjet intervenciót Csehszlovákiában, nem helyeselte a kínai kulturális forradalmat sem (de azt nem is elemezte és nem ítélte el keményebben). Számára így következtek el az 1960-as évek, amikor a PCI már más hangon szólalt meg. De hozzáteendő, hogy sem a PCI, sem Magri nem tudott odaállni az 1968-as diákmozgalmak mellé, ezeket „zavaró mozzanatoknak” tekintették. Magri így szembefordult a korszak forradalmi ifjúságával, egykor is, új könyvében is, s a könyv éppen ezért tartalmazza a hiányokat, sőt a félrevezető problémákat mélyebben nem elemző oldalakat.

Megjegyzendő, Magri fogyatékoságai bizonyos fokig érthetőek a PCI múltjából. Ismeretes, hogy a PCI mekkora szerepet játszott az ellenállásban, amikor még

¹³ Antonio Gramsci életútját lásd Évkönyv 1991

az ország szocialista forradalmi átalakulásában gondolkodott. Később, 1944-ben következett be, miután Togliatti Moszkvából visszatért Olaszországba, hogy ezt a hitet és programot eltemették Togliatti híres salernói beszédével, amelyben egészen másfajta utat jelölt meg és ki, ami ettől fogva a PCI-t jellemezte. Ez azután Magri egész értelmezését is befolyásolja. Az egész korszakra vonatkozóan nem látott lehetőséget forradalmi áttörésre, csak a törekvések hosszú, részleges realizálására. A 20. század történeti múltja azonban nem ad teljesen igazat Magrinak, ebben a hosszú korszakban feltérképezhetők mind a hosszabb reformkorszakok, mind a hirtelen és gyors „forradalmi” ugrások is.

Aaron Leonard (New York)

Forrás: Socialist History Society, Anti-Communism on the Left, London 2014, 97-101. old.

Neumann, Matthias: The Communist Youth League and the transformation of the Soviet Union, 12917-1932 (Abingdon: Routledge, 2011) 289 old.

Matthias Neumann: A Komszomol története és a Szovjetunió átalakulása.

Általában ritka az olyan történeti munka, amely a pártok ifjúsági szervezetével foglalkozik. Legfeljebb akkor szokott ilyen könyv feltűnni, ha az ifjúsági szervezetnek sűrűlódásai vagy összeütközése támad az anyapárttal. Ez a hiány, „figyelmetlenség” különösen elfogadhatatlan a kommunista mozgalom esetében, melyben sok volt a fiatal, és azok, de maga a párt is többszörösen a megújódásra esküdtek. Németországban az 1914-1918-as világháború kataklizmái, a szociális forrongás ugyancsak egy ilyenféle újrászületés után „kiáltott”.

Neumann könyvében orosz talajon, a Szovjetunióban a Komszomol történetét dolgozza fel a szovjet hatalom első tizenöt évében. A szerző rendkívül pontosan kíséri nyomon a Komszomol kongresszusainak történetét, szervezeti felépítését és nagy figyelemmel vázolja fel dinamikus történetét mind a nagyvárosokban, mind a vidéken. Jól érzékelteti, hogy a Komszomol akcióiban milyen változások következtek be az országban végbemenő átalakulással kölcsönhatásban, miként azt is kimutatja, hogy ezekkel együtt a Komszomol szociális összetétele is megváltozott. Kitér a kulturális összefüggésekre is, sőt a szubkulturális összefüggésekre is rávilágít.

A Komszomol esetében kapcsolata, sőt függése az anyapárttól még erősebb volt, mint más országok és pártok történetében.

Mike Waite

Forrás: Socialist History Society. Anti-Communism on the Left. London, 2014.

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

International Conference of Labour and Social History (ITH) "Work and Non-Work" 17-19 September 2015, Berlin Social Science Center (WZB)

The 51st ITH Conference organised by the ITH and its member institute, the "IGK Work and Human Life Cycle in Global History (re: work)", aimed to reflect critically on the concept of work and the long-standing construction of work as wage labour and gainful employment from an interdisciplinary and intersectional perspective. Taking a global approach to the history and present of labour allows for the investigation of the so-called "grey zones" between work and activities defined as "non-work", including unacknowledged, unpaid or illegal work, that were activities embedded in the development of modern economies and a normative, mainly wage-based notion of "work". The conference paid special attention to the varying forms of differentiation and relationship between work and non-work throughout history, its influence on socio-political decision-making and the lives of (non)working people.

In her conference opening remarks, ITH President *Susan Zimmermann* identified global labour history as a scientific background to efforts aimed at finding alternative solutions towards a more egalitarian and less violent world order. Such efforts need to take into consideration forms of labour that had been labelled marginal to Cold War labour history, developing thereby integrative perspectives and forms of thinking about the world of labour worldwide. This had special salience in the present refugee crisis that was signalling the larger crisis of global capitalism. *Andreas Eckert*, Director of re:work, continued this line of thinking by underlining the current massive transformations in the definition of work as well as the importance of policies and practices around the fuzzy demarcation lines between(re)invented definitions of work and crime, work and leisure, paid and unpaid work, work outside and inside households, male and female areas of work, etc. Global labour history furthermore sheds light on the temporally and spatially defined differences among the meanings of work, including the shifting forms and labelling of work and non-work across the life course.

Ilse Lenz's key note lecture (Ruhr University, Bochum) examined boundary drawings between work, understood in the sense of a standard wage earning activity, and all other forms of activities considered not "real work" in the postcolonial world. Taking a reverse focus by recognising the wide horizon of work as her starting point, Lenz pointed to multiple development paths in the chain of

production and reproduction globally in their intersections with social differentiation along socio-economic status, gender and race/ethnicity. In her comprehensive overview, she also underlined the erosion of subsistence production that used to function as a survival tool in the 19th century world of multiple occupations, resulting in an increase in the precariousness of living in the 20th century.

Panel 1 investigated the varying understandings of what constituted and constitutes “real work” in different time and place. As *Jürgen Kocka* (Humboldt University, Berlin and re:work) presented, different meanings of this concept could also exist parallel to each other in a given location and time phase. The three definitions of work and the worker that competed with each other in the German labour movement of the 19th century all contributed to the formation of the movement by negotiating different boundaries of inclusion and exclusion. *Alissa Klots* (Rutgers University and Perm State University, Russia) explored the contradictory state approaches to domestic service in the Soviet Union between the Revolution of 1917 and World War II. As a result of their gendered visions of labour and society, the Bolsheviks were unable to resolve the tension between wishing to abolish “white slavery” and legitimating private domestic service as an important part of the Soviet economy. Through a comparative case study between similar shop floor contexts in the shipbuilding and dockers’ milieus of Trieste, Koper and Rijeka across the Cold War divide between Italy and Yugoslavia, *Sabine Rutar* (Institute for East and Southeast European Studies, Regensburg) investigated both theoretical and practical aspects of a new strike culture after World War II. While the concerns about living standard, work place security, malpractices, etc. motivating protests and riots by workers had been similar in the above industrial centres, workers’ demands and “managers” behaviour were influenced by two contrasting socio-economic and ideological settings. The closing paper in this session given by *Adéla Souralová* (Masaryk University, Brno), provided an interesting alternative to the meaning of work in the 21st century. Souralová presented the case of Czech nannies working for Vietnamese families in today’s Czech Republic, and showed that due to the low payments they received for their work and the emotional ties they developed to the children, they were keen to define their activity as non-work and wanted to avoid being commodified. This phenomenon contrasted with the reduction of the meaning of work to wage work as differentiated from “non-work” in the long 20th century.

Panel 2 addressed the categorization and governance of work and non-work. Two papers drew attention to the critical role of the state in this process. The joint presentation of *Léa Renard* (University of Potsdam and University of Grenoble) and *Theresa Wobbe* (University of Potsdam) underlined the classifying and controlling power of statistics. The different framings of family work in the German national censuses at the turn of the 19th and 20th century on the one hand, and by the labour force concept of the ILO following World War II on the other, showed the processes by which the establishment of statistical categories made certain groups of people visible or invisible as well as highlighted the on-going and shift-

ing boundary-making between what was to be understood as work and non-work. Focusing on the construction of unemployment in interwar Austria, *Irina Vana* (University of Vienna) analysed how the establishment of public labour offices as well as people without work themselves contributed to the making and normalization of categories of work and non-work. Relying on autobiographical accounts of people without work, Vana pointed out that the normalization of unemployment contributed both to the normalization of certain forms of work and the production of new practices and hierarchies of work and livelihoods. The two other papers of the panel provided insight into production and local market relationships and the entangled nature of images and values of work and non-work in the history of industrialisation from a global perspective. *Jürgen Schmidt's* study (Humboldt University, Berlin) gave a variety of examples of how the Western/European understanding of work represented by German colonisers was challenged by colonial perspectives in Samoa in the second half of the 19th and the first two decades of the 20th century. *Elise van Nederveen Meerkerk* (Wageningen University) used a case study of colonial Java to challenge the well-established theory of de-industrialization that contends that local industry was hindered as a result of colonialism. Pointing to then arrow focus of this position on capital-intensive industrialisation and male factory labour force, she drew attention instead to household and gendered labour relations on Java to argue that indigenous male and female producers were able to respond to Dutch textile imports and a local market and indigenous consumption developed. In the ensuing discussion *Andreas Eckert* pointed out the importance of historically differentiating the changing power of statistics over time, as well as the relationship of statistics to the academe and the political sphere. Attention was also drawn to a conceptual difference in the German language between “industrielle Produktion” (large-scale industrial production) and “gewerbliche Produktion” (smaller-scale craft production), which could serve a more nuanced analysis.

The contributors to Panel 3 that was organized around the theme of transgressive practices at work investigated the grey zones around the boundaries constructed between work and non-work and the limits of the categories “work” and “non-work” for historical research. Analysing disciplinary case files on civil servants’ work performance as well as their self-perception regarding work and work avoidance, *Therese Garstenauer* (University of Vienna) inquired into the concept of underperformance at work in Austria in the first half of the 20th century. Studying the files of disciplinary proceedings against civil servants as well as their self-representation in autobiographies, she discussed the extent to which work avoidance was an implicit potential of civil servants’ employment. *Stefano Petrungaro* (Institute for East and Southeast European Studies, Regensburg) examining the changing construction of sex work/prostitution from being accepted and managed by state authorities as a job to its complete criminalisation in Yugoslavia between 1918 and 1941, highlighted the blurred division lines between socially and legally recognized work, non-work, and criminal activity. He fur-

thermore showed how the practices of local authorities could profoundly contrast with official, legal definitions of prostitution. *Pete Pesonen* (Finnish Labour Archives, Helsinki) in turn focused on a grey area in the field of industrial work by discussing the case of non-commercial work performed by workers for their own personal benefit at Finnish factories between the early and mid-20th century. Aiming to historicise non-commercial work, he contextualised it in comparison to both fringe benefits and forms of illicit activities at the workplace, as well as described the different position of the employer, the management and workers themselves in relation to non-commercial work. *Ivan Rajković* (University College, London) addressed the unstable division of work and “mock work” through the social and moral dynamics caused by the “end of work” in the context of the slowdown of production in a Serbian car factory in the 1990s and 2000s. He argued that while this situation led to the appearance of new forms of activity at the work place and thereby the maintaining of a “working system”, it also contributed to workers feeling disjointed from the ethos of productivity and experiences, such as complicity and shame. Finally, *Andrew Urban* (Rutgers University) examined the so-called “servant question” in the United States between 1850 and 1870, understood at the time as a conflict between American capital and foreign labour, that manifested, among others, in the frequent refusal of domestics to take positions they defined as bad. He reflected on this phenomenon as a clash between, on the one side domestic servants and later reform movements trying to routinise their job responsibilities and determine their rights, and on the other side employers trying to establish the duties of domestic servants. As *Sigrid Wadauer* (University of Vienna) in her comments to the panel discussion remarked, the question remained open in the end, to what extent the “work” and “non-work” binary led to covering up differences among activities instead of contributing to their better understanding.

Panel 4 focused on the “invention and remoulding of work” from the perspective of what *Joseph Ehmer* (University of Vienna) in his comments described using the concepts of the “moral economy”, after *E.P. Thompson*, and “performance”. *Eleonora Canepari* (Aix-Marseille University) presented the world of non-domestic services in early modern Rome, which were low-level but economically necessary tasks, but which often had been considered “non-work”, because persons carrying out such services were non-trained and not part of a guild. *Kathrin Moeller* (Martin Luther University, Halle-Wittenberg) discussed the evolution of the idea of performance in German intellectual discourses in the early Enlightenment period. While there is an assumed association between the emergence of a new profession-oriented middle class and the Enlightenment at the turn of the 18th and 19th centuries, performance was not inherent to the idea of the “Enlightened human”. It rather developed in the context of the emergence of a new bourgeoisie and the ensuing political regulation of work and non-work, including professional education for work, the regulation of poverty and the production and design of leisure. Two following presentations engaged with the meanings of work

in the state socialist contexts of the Soviet Union and Czechoslovakia. *Alexandra Oberländer* (Research Center for East European Studies, Bremen) contrasted the official representation and the self-reflection of former *shabashniki*, intellectuals in Soviet society, who performed physical work in their summer vacation. While their performance officially remained unrecognized by the state, in their personal recollections both self-affirmation in terms of a strong work ethic and financial motivation played an important role. *Amy Watson* (University of Glasgow) analysed the lived experiences of employed and unemployed young Czech people concerning work. She problematised the insufficient consideration given to the co-existence of neoliberal discourses of work with discourses stemming from other political rationalities, such as communism in today's post-socialist contexts. In closing, *Milena Kremakova* (University of Warwick) presented the case of academic professionals, such as mathematicians, and raised the question, who gets to define what constitutes scientific work and knowledge at the contemporary, tension-loaded intersection of the global scientific labour market, driven by a neoliberal culture of production, and the professional demands of scientific labour.

The last panel of the conference was devoted to the conceptualisation of work and non-work among Roma/Gypsy communities. The four papers represented an anthropological approach to analysing the categorisation of Roma by the majority society and their self-representation on the work-non-work continuum. In his introductory remarks, historian *Gerhard Baumgartner* (Documentation Centre of Austrian Resistance, DÖW, Vienna) emphasised that in the thousand years presence of Roma on the European continent, it was only in the 19th century that discourses about their association with non-work appeared. *Jan Grill* (University of Manchester) discussed the adverse effects of work activation projects, which target the long-term unemployed by workfare rather than welfare programs, on the Roma and non-Roma poor as well as local programme implementers in contemporary Slovakia. Reflecting on the concept of work, Grill claimed that the valorisation of active citizenship these programs embedded reinforced the racialized stigmatisation of Roma/Gypsies as “lacking working habits”. Two papers focused on the practice of begging, stereotypically associated with the “ethic of non-production” among Roma. *Cătălina Tesăr* (National Museum of the Romanian Peasant, Bucharest) aiming to reverse this non-Roma work ethic claimed that begging constituted a form of productive activity among Romanian Cortorari Gypsies. *Elisabeth Tauber* (Free University Bozen-Bolzano) continued with the thematisation of female begging and through that the understanding of the concept of work among the Sinti in the Austrian and Italian Alps. She pointed out that the non-separation of economic production and family cohesion and the combined practices of thinking and remembering were characteristic to the Sinti understanding of a person who “has to do”. The session's last paper by *Martin Fotta* (University of Kent) analysed informal money-lending practices among the Calon of Bahia in Brazil in order to reflect on the meaning of their self-proclaimed statement that “Gypsies do not work” but “make deals” instead.

The concluding debate of the conference opened with *Sigrid Wadauer's* summary of the various ways the notions of work and non-work were addressed in the panel discussions. She underlined that while work and non-work as general concepts could serve as good starting points for further research, they were also problematic, because of their lack of specificity. The ensuing comments and remarks by conference participants oriented around two larger themes: the meaning of work as a category of analysis and practice, and Roma. Concerning the concept of work, an agreement was reached about the necessity of paying attention to local differences, and accounting for different meanings of work arising out of historically and geographically different practices, including non-capitalist contexts, as a way to avoid generalisation. At the same time, using work as a theoretical concept was important in keeping the politically critical edge of research. In turn, a wish that a future conference would focus on irregular forms of work and “atypical” labour relationships, being the mainstream in the “third world”, and increasingly widespread in countries with more advanced economies, was also voiced. In addressing the topic of Roma comments touched upon the question to what extent models presented at the conference on the perception of work among Roma could be generalised. It was important to differentiate among Roma and, as *Gerhard Baumgartner* added, recognise that most research focused on the small percentage of self-identifying Roma, who had not assimilated into mainstream society, thereby contributing to the reinforcement of the othering of Roma in society.

In approaching the history of labour from a global, comparative perspective the conference contributed significantly to integrating previously marginalized subjects and areas in and moving discussion on the world of labour beyond the history of the industrial working classes, a shift that has been taking place in labour history since the 1990s. The panels combined an interesting variety of historical, sociological and anthropological perspectives and addressed critically the constructions of the European East-West and the global North and South divide. As a result, contributors engaged substantially with deconstructing and reconstructing the meaning of the concepts of work and non-work, involving in numerous cases next to class and social strata also gender and ethnic/racial differentiation in their analysis. In this light, while it was an important contribution of the conference that a specific panel addressed the relationship between constructions of work/non-work and the concept of “the Gypsy”, this subject could have nevertheless been more integrated to the discussion of the conference sub-themes. Overall, the variety of perspectives and cross-disciplinary approaches participants represented in their investigation of the topic of work and non-work ensured a lively discussion throughout the conference.

Report written by: *Eszter Varsa*
(Institute for East and Southeast European Studies, Regensburg)

Wilhelm Weitling: „Founder of German Communism“ (Engels) Die Biographie.

Waltraud Seidel-Höppner, Wilhelm Weitling (1808-1871). Eine politische Biographie, 2 Bde., Peter Lang Verlag, Frankfurt 2014 (1866 Seiten, auch als E-Book; detaillierte Daten über <http://dnb.d-nb.de>) – Schriftenreihe der Internationalen Forschungsstelle „Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770-1850“. Hrsg. von Helmut Reinalter. Band 47 – ISBN 978-3-631-64631-1. € 169.- e-book 978-3-653-04009-8 (€ 187.90)

Bewunders- und beneidenswert, wer eine solche Ernte der eigenen wissenschaftlichen Leistungsfähigkeit einzufahren vermag: Seit ihrer Dissertation vor sechzig Jahren hat sich Waltraud Seidel-Höppner, Mitglied der Leibniz-Sozietät der Wissenschaften zu Berlin, publizierend und edierend Wilhelm Weitling (1808-1871) und anderen deutschen und französischen Parteigängern des vormarxistischen Sozialismus und Kommunismus gewidmet. Und nunmehr hat sie ihr opus ultimum veröffentlichen können, eine zweibändige Weitling-Biographie.

Auf nicht weniger als 260 Seiten ist allein deren Quellenbasis samt ihren jeweiligen Fundorten aufgelistet: alle die großen, die kleinen und die ganz kleinen Veröffentlichungen Weitlings, auch deren damalige und heutige Übersetzungen in andere Sprachen, insgesamt nahezu dreihundert Titel; seine umfangreiche Korrespondenz; ein Verzeichnis der den Text bereichernden 70 Abbildungen, darunter Faksimiles der Titelblätter aller Erstausgaben seiner Werke, auch der Statuten des „Bundes der Gerechtigkeit“ sowie Bilder der Akteure einschließlich der Witwe Weitlings, die ihn um mehr als vierzig Jahre überlebte; die Weitling-Ehrungen und Gedenkorte (die in Berlin-Lichtenberg liegende Weitlingstraße hat mit unserem Weitling nichts zu tun!); seine Wege durch die Unionsstaaten der USA (warum nicht die durch Europa?); die zu Rate gezogenen Materialien in den benutzten Archiven und Bibliotheken des In- und Auslands; die Quellensammlungen und Nachschlagewerke; die amtlichen und halbamtlichen Berichte sowie die einschlägige zeitgenössische Presse zweier Kontinente; die Biographien, Monographien, Spezialstudien sowie die seinerzeitige und die gegenwärtige Weitling-Literatur.

Um bei einem so wohldurchdachten Werk, das man getrost zu den

Standardwerken deutscher Sozialgeschichte des 19. Jahrhunderts zählen darf, denn doch etwas zu bemängeln: eine Weitling-Chronologie sowie die Seitenangaben beim Personenregister hätten seine Benutzerfreundlichkeit noch erhöht. Möge die sich der Grenze zur Erblindung nähernde Sehkraft der Autorin Verbesserung bei einer erforderlich werdenden Zweitaufgabe erlauben.

Einem möglichen Einwand sei zuvorgekommen: Hier wird keine historische Rumpelkammer geöffnet, sondern der wichtigsten Pflicht des Historikers genüge getan: die Wahrheit über die Vergangenheit problematisierend auszuloten, im Interesse der Gegenwart und deren Zukunft, versteht sich. Und der hochbegabte Autodidakt Weitling hat eine Biographie dieser Dimension nicht weniger verdient als der hochgebildete Akademiker Hegel. Von dem hatte Weitling zwar nichts gelesen, was ihn aber nicht daran hinderte, ihn als einen „Nebler“ zu diskreditieren, da dessen Adepten den eigentlich doch gemeinverständlichen Kommunismus bloß „verhegelt“ hätten (ein Ausdruck, den übrigens auch Friedrich Engels gelegentlich verwendete, wenn auch in anderer Absicht). Darauf wird zurückzukommen sein.

Der als unehelicher Sohn einer aus Gera gebürtigen Haushaltshilfe in Magdeburg und eines französischen Besatzungsoffiziers, der dann in Napoleons Russlandfeldzug sein Leben ließ, am 5. Oktober 1808 geborene und vier Tage danach evangelisch getaufte Wilhelm Christian Weitling wurde „im bittersten Elend“ aufgezogen und hat zeitlebens nicht viel anderes erfahren: „Wir haben in der Schule des Elends buchstabieren und lesen gelernt, und waren gezwungen, unser Examen darin zu machen“, hat er später, nicht jammernd sondern selbstbewusst, festgestellt, um dann provozierend zu fragen, ob jemand, der im Wohlstande lebt, eigentlich über unser Elend urteilen könne? Und: Wer die Lage des Arbeiters richtig beurteilen will, müsse selber Arbeiter sein.

Nach seinem Schulbesuch erlernte er das Schneiderhandwerk, durchwanderte als Geselle das schläfrige Deutschland und gelangte schließlich 1835 nach Paris, dem für ihn „politischen Brennpunkt der Völker“. Hier arbeiteten damals an die 15.000 deutsche Handwerksgesellen, und die nannten sich, anders als in anderen Ländern, bereits „Arbeiter“ oder „ouvrier“, und hier wurde Weitling in den von deutschen Flüchtlingen im Jahr zuvor gegründeten illegal operierenden demokratisch-republikanisch-menschenrechtlich orientierten „Bund der Geächteten“ aufgenommen. Als er nach einem Zwischenaufenthalt in Wien 1837 nach Paris zurückkehrte, hatten sich die dem Prinzip der Gütergemeinschaft zuneigenden Mitglieder dieses Bundes in einen, ebenfalls geheimen, „Bund der Gerechtigkeit“ abgespalten. So ist dessen Name im Statut ausgewiesen; durchgesetzt bei Freund und Feind, nicht natürlich bei Seidel-Höppner, hat sich inhaltlich inkorrekt die Bezeichnung „Bund der Gerechten“, was einen anmaßenden Anspruch der Mitglieder bedeuten würde, statt deren gemeintes Ziel einer gerechten Gesellschaft.

Die Centralbehörde des „Bundes der Gerechtigkeit“ hatte dessen Mitglieder aufgefordert, ihre Gedanken über Möglichkeit und Notwendigkeit der

Gütergemeinschaft zu Papier zu bringen. In Unkenntnis der Arbeiten von Owen und Cabet und sogar des Wortes „Kommunismus“ verfasste daraufhin der wochentags bis 22 Uhr und auch sonntags bis zum Mittag als Schneidergeselle arbeitende Weitling seine Erstlingsschrift „Die Menschheit, wie sie ist und wie sie sein sollte“; sie wurde auf Beschluss der Bundesleitung als programmatische Grundlage des „Bundes der Gerechtigkeit“ anonym in zweitausend Exemplaren publiziert und verteilt. Wie unfertig, im Detail auch illusionär, die von Weitling im Ergebnis einer „sozialen Revolution“ („eure Hoffnung liegt in eurem Schwerte“) für den „Bund der Gerechtigkeit“ konzipierte, dem gemäß Matthäus-Evangelium 22/39 christlichen Gebot der Nächstenliebe entsprechende Gütergemeinschaft als „Erlösungsmittel der Menschheit“ auch sein mochte, so hat doch später Karl Marx, der wie auch Friedrich Engels das Statut des Bundes der Gerechtigkeit gar nicht kannte (!), den eigentlich erst 1847 in London gegründeten „Bund der Kommunisten“ als 1836 zu Paris, „wenn auch unter anderem Namen“ (nämlich dem der Gerechtigkeit) gestiftet sein lassen (MEW 14/483), womit er den Nagel auf den Kopf traf. Weitling ist nun einmal der geistige Gründer des deutschen Arbeiterkommunismus!

Im Frühjahr 1839 verbreitete Weitling revolutionäre Flugschriften im Rheinland, schrieb politische Lieder für die „Volksklänge“ und organisierte im Sommer 1840 während des großen Streiks eine Speiseanstalt in Paris und Solidaritätsaktionen auch in Deutschland. Auftragsgemäß gründete er ab Mai 1841 in einigen Schweizer Städten Gemeinden für den „Bund der Gerechtigkeit“ und redigierte ab Herbst jenes Jahres von dort aus die erste deutsche, und zwar kommunistische Arbeiterzeitung: „Der Hülfesruf der deutschen Jugend“, später „Die junge Generation“, deren Motto für sich sprach „Gegen das Interesse Einzelner, insofern es dem Interesse aller schadet, und für das Interesse Aller, ohne einen Einzelnen auszuschließen“. Etwa tausend Abnehmer hatte das Blatt, davon 400 in Paris und 100 in London. Das jährliche Abonnement kostete drei französische Franken. Friedrich Engels vermerkte in Manchester: „Obwohl ausschließlich für Arbeiter und von einem Arbeiter geschrieben, ist dieses Blatt besser als die meisten französischen Publikationen; man merkt ihm an, dass sein Herausgeber sehr schwer gearbeitet haben muss, um sich das Wissen anzueignen, das eine mangelhafte Bildung ihm vorenthalten hatte“.

Im Dezember 1842 veröffentlichte Weitling im Eigenverlag sein theoretisches, ihm binnen kurzem europäischen Ruhm verschaffendes Hauptwerk: „Garantien der Harmonie und Freiheit“. Inzwischen war ihm klar geworden, dass ein Armer und ein Reicher vor dem Gesetz so wenig gleich sind wie ein Nichtschwimmer und ein Schwimmer vor einem tiefen Teich. Nach dem herrschenden Begriff bestehe die Gerechtigkeit in einem durch Gesetze gesicherten Zustand, den zu erhalten Polizei, Soldaten, Rechtsgelehrte und Pfaffen erhalten werden; nach dem richtigen Begriff sei aber Gerechtigkeit jener Zustand, in dem verhindert wird, dass jemand durch die Schuld des anderen leidet oder aus dem Leiden anderer Vorteil zieht. Also sei es so lange gleichgültig, ob Hinz oder Kunz, ob Napoleon,

Friedrich Wilhelm oder Nikolaus die Herrschaft ausübt, solange das Volk aus Herren und Knechten besteht, denn die Wurzel alles Übels sei das Eigentum; demzufolge sei nur in einem Zustande der Gütergemeinschaft die Freiheit eines Jeden und die Harmonie Aller denkbar und möglich; die Gemeinschaft der Güter und der Arbeiten sei eine notwendige Bedingung dieser Harmonie; unser kommendes System werde ein System der größtmöglichen Freiheit Aller sein.

Wegen seiner im Druck befindlichen kommunistischen Bibelinterpretation „Das Evangelium des armen Sünders“ wurde er von Juni 1843 bis Mai 1844 in Zürich eingekerkert und sodann ausgewiesen. Im August 1844 ging er über Hamburg nach London, Anfang 1846 nach Brüssel und Ende 1846 nach New York, wo er einen kommunistischen Befreiungsbund gründete. Er kehrte als dessen Delegierter 1848 nach Deutschland zurück und wirkte hier in Demokraten- und Arbeitervereinen, gab eine Wochenschrift „Der Urwähler“ heraus und nahm am Zweiten Demokratenkongress in Berlin teil. Nach seiner Ausweisung beteiligte er sich im Februar 1849 am norddeutschen Arbeiterkongress und schloss sich der Arbeiterverbrüderung an. Ende 1849 ging er für immer in die USA.

Hier lud er bereits Anfang 1850 nach englischem Muster zu einem Arbeiterkongress ein, beteiligte sich im April dieses Jahres tonangebend an der Bildung des Zentralkomitees der Gewerbevereine, und frohlockte unbelehrbar über die zweieinhalbttausend sich verbrüdernde Arbeiter in New York: „Wir haben nun, wenn Alles fortan gut geht, die Aussicht, dass wir bis zum nächsten Herbst, mit den Amerikanern verbunden, eine compact organisierte einige Parthei von wenigstens 100.000 Mann bilden. Mit einer solchen Parthei setzen wir die nächste Präsidentenwahl nach unseren Wünschen und Alles durch, was sie für gut hält“. Wenigstens wurde der erstmals zustande gebrachten internationalen Verbrüderung der einheimischen mit den eingewanderten Arbeitern anderer Nationalität der Rathaussaal überlassen, wo ihnen unter Kronleuchtern auf dickem Parkett erlaubt war – so Weitling selbst – „gegen die Reichen zu donnern“. Und in diesem New York begann Weitling als Zeitschrift der Arbeiterverbrüderung „Die Republik der Arbeiter“ im Eigenverlag herauszugeben. In ihr wird er später schreiben: „Ich zähle den farbigen Sklaven zu den arbeitenden Klassen, zu unseresgleichen“, und in ihr wird er im Herbst 1851 als erste nordamerikanische Zeitschrift die beiden ersten Kapitel des „Manifests der Kommunistischen Partei“ veröffentlichen, in denen Marx/Engels das Verhältnis von Bourgeoisie und Proletariat sowie von Proletariern und Kommunisten charakterisieren.

In den USA erfährt Weitling aber auch 1854 sein erstes und einziges Eheglück mit der 1832 im Mecklenburgischen Wittenburg geborenen, seit 1852 in den USA als ausgebildete Schneiderin, natürlich der Schneidergewerkschaft angehörenden Caroline Toedt. Als Weitling, der 1867 die US-amerikanische Staatsbürgerschaft beantragt hatte, am 25. Januar 1871 als schwer arbeitender, ausgebeuteter und um den Lohn für seine patentierte Knopflochmaschine geprellter, kaum die Miete aufbringender Schneider starb, hinterließ er sie mit sechs unmündigen Kindern und in tiefstem Elend. Zwei Tage nach seinem Tod wird er von der

„New York Times“ als ein wissensdurstiger, außergewöhnlichen Organisator der Gewerkschaftsbewegung in ihrem Kampf gegen die Macht der Kapitalisten und Politiker charakterisiert und in einem anderen Nachruf als ein revolutionärer Arbeiter, fern jedem engherzigen Patriotismus; die Schneidergewerkschaft habe zugunsten der Hinterbliebenen einhundert Dollar gespendet und hiesige Parteigenossen eine Sammlung veranstaltet.

Die hier vorzustellende problemgeladene Biographie erweist sich jedoch nicht nur als die detailgetreueste, auch Wenig- und bisher Unbekanntes zu einem Ganzen gestaltende Darstellung der Frühgeschichte des deutschen Arbeiterkommunismus und seines Begründers Weitling. Dieser sei – laut Karl Marx – Autor „genialer Schriften“ gewesen, und habe – laut Friedrich Engels – den „Kardinalpunkt der totalen Umgestaltung der Gesellschaft“ getroffen. Was will man mehr? Jedoch: leitmotivisch durchgängig, komprimiert im Anfangs- und im Endkapitel über die Klippen der Weitling-Forschung und das zähe Leben falscher Bilder, erweist sich Seidel-Höppner als eine parteiische Parteigängerin ihres Helden, und der heißt nun einmal Wilhelm Weitling. Selbstkritisch zu eigenen früheren Publikationen, zu anderen etablierten Autoren und Editoren, sowie aber auch zu Marx und Engels höchstselbst, protestiert sie besonders gegen die herrschend gewordene Verabsolutierung des Gegensatzes zwischen dem Utopie- und dem Wissenschaftsbegriff. Man mag die Penetranz schelten, mit dem sie dieses ihr Anliegen betreibt, aber in der Sache hat sie nach des Rezensenten unmaßgeblicher Meinung Recht.

Und gerade diejenigen, die ungeachtet der Ursachen und Folgen der sogenannten Wende – und jetzt erst recht! – Sozialisten und/oder Kommunisten geblieben sind, hätten allen Grund, über die in früheren Jahren als hermetisch ausgegebene Trennung von wissensferner Utopie und utopiefreier Wissenschaft nachzudenken. Auch darüber, dass die hemdsärmlichen Antisozialisten von heute jedwede Nachdenklichkeit über das Gedankengut gewesener und gegenwärtiger Utopien als angebliches Opium gescheiterter Intellektueller madig machen. Wenn man unter Utopie „Kein Ort nirgends und zu keiner Zeit“ versteht, dann erweist sich die Voraussage der wissenschaftlichen Kommunisten, dass in einer kommenden Zeit die Gesellschaft auf ihre Fahnen schreiben werde: „Jeder nach seinen Fähigkeiten, jedem nach seinen Bedürfnissen“ als Utopie. Und dass die seit Jahrhunderten rumorenden Tendenzen eines „Christentums von Unten“ zumindest nicht weniger zu einer antikapitalistischen Volks-, auch Arbeiterbewegung beigetragen haben als ein von links interpretierter Hegel, ist kaum zu bestreiten. Selbst der Gebildetsten einer im „Bund der Gerechtigkeit“, an dessen Pariser Adresse 1843 die Briefe an Marx zu richten waren, German Mäurer, hatte ein auf den Hegel von 1830 gemünztes Distichon verfasst: „Nicht in verhülltem Gewand, nein, in unendlicher Klarheit / Sprich, als Apostel der Zeit, deine Orakel uns aus!“ Übrigens dürfte die Zahl derer, die mit Hegels „Phänomenologie des Geistes“ etwas Sinnvolles anzufangen wissen, auch heute noch arg limitiert sein.

Gewiss hat Weitling der deutschen Philosophie vorgeworfen, „deutsche Begriffsverwirrung und deutschen Unsinn“ hervorgebracht zu haben; auch fürchtete er, dass die Berufsphilosophen den Kommunismus so zuschanden machen werden wie die Berufstheologen das Christentum zuschanden machen. Weitling wollte aber nicht Wissen durch Glauben ersetzen; er argumentiert vielmehr befreiungstheologisch: das Evangelium, welches sich doch beinahe in jedem Hause befindet, solle gegen die Feinde der Armen benutzt werden, „um die Menschheit zu befreien“, was aber nur durch die Abschaffung des Eigentums geschehen könne. „Deklamationen, welche nur das Gefühl aufregen, bringen uns kein Jota vorwärts“, meinte er. In der künftigen Gesellschaft werde „das Wissen aller“ herrschen.

Gewiss hatte Weitling Illusionen zuhauf, man erinnere sich an seinen Naivitätssatz: es werde kinderleicht sein, „das arme Volk für den Kommunismus zu gewinnen“, oder «seinen Plan, das Geldkapital der Banken durch ein Arbeitsgeld zu entwerten und «gleichsam unblutig zu entmachten.» Marx lehnte es zwar ab, über das Zusammenleben der Menschen im „Staatswesen einer kommunistischen Gesellschaft“ zu spekulieren – das sei „Wagnersche Zukunftsmusik“ –, aber auch er hatte Illusionen zuhauf, etwa wenn er um die Mitte des 19. Jahrhunderts die Bourgeoisie für unfähig erklärte, „noch länger die herrschende Klasse der Gesellschaft zu bleiben“, oder wenn er von der in Deutschland bevorstehenden Revolution behauptete, dass sie unumgänglicherweise sofort in eine sozialistische Revolution umschlagen werde, oder wenn er im Londoner Exil unter den Bedingungen seiner finanziellen Permanenzmisere und einer traurigsten Häuslichkeit in heroischer Selbsttäuschung am 28. Juni 1855 der Öffentlichkeit versicherte, dass „gestern im Hydepark die englische Revolution begonnen“ habe. Man vergesse auch nicht, dass erst 1867 der wissenschaftliche Beweis für die sich die aus den Naturgesetzen der kapitalistischen Produktion entspringenden gesellschaftlichen Antagonismen erbracht wurde: erst vier Jahre vor Weitlings Tod wurde Marxens „Kapital“ publiziert, und zur „Bibel der Arbeiterklasse“, wie Engels dachte, ist es soziologisch gesehen bis heute noch nicht geworden.

Um keinen falschen Einschätzungen Vorschub zu leisten: Auch wenn Seidel-Höppner auf einen „stalinistisch genormten Marxismus“ samt „autoritärem Obertanengeist“ allergisch reagiert, hält sie dafür, dass Marx/Engels „die Bewegungsgesetze des modernen Industriekapitalismus freigelegt“ und ihre eigenen Kampferfahrungen samt den verfügbaren sozialistischen Erkenntnisse von Generationen mit ihrer unbestreitbaren Genialität in eine neue Weltsicht eingeschmolzen haben.

Wie anfangs bereits gesagt, hat Weitling eine Biographie dieser Dimension nicht weniger verdient als Hegel. Wie dieser hätte jener aber auch eine Gesamtausgabe seiner Werke verdient. Im Falle Weitlings ist sie nicht in Aussicht. Aber die Zeit wird kommen, auch wenn weder die Autorin der Biographie noch deren Rezensent sie erleben wird.

Hermann Klenner

Weitlings Monographien

Die Menschheit, wie sie ist, und wie sie sein sollte [1839], in: Werner Kowalski, *Vorgeschichte und Entstehung des Bundes der Gerechten*, Berlin 1962, S. 210-241. (Eine ungarische Ausgabe soll existieren, ist aber nicht belegbar)

Garantien der Harmonie und Freiheit [1842], Berlin 1955 und Stuttgart 1974 (ungarische Ausgabe: *Válogottot muvei, Forditotta Justus Pál*, Budapest 1966)

Das Evangelium der armen Sünder [1845], Leipzig 1967 und Hamburg 1971 (*Egy szegény bűnös evangéliuma* (Das Evangelium eines armen Sünders) [1845], in.: *Wilhelm Weitling válogatott művei*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1966. 353–370. old.

Gerechtigkeit. Ein Studium in 500 Tagen [1845], Kiel 1929 und Berlin 1977

Weitlings Überzeugungen

Das Prinzip der gesellschaftlichen Gleichheit muss mit dem Prinzip der persönlichen Freiheit innig verschmolzen werden.

Gleiche Erziehung und gleiche Rechte und Pflichten beider Geschlechter nach den Naturgesetzen. Betrachtet niemanden als euren Feind, bloß weil er einer anderen Meinung ist als ihr, denn wir durchlaufen alle dieselbe Reihe von Irrtümern; hütet euch das anzugreifen, was anderen heilig ist.

Solange wir nicht den Mut haben zu verlangen, was uns gehört, solange werden sie uns auch nicht geben, was sie und ihre Vorfahren sich zugeeignet.

Nur durch die Diskussion dafür und dawider kann ein Prinzip feste Wurzeln fassen.

Wir wollen nicht die persönliche Freiheit der allgemeinen Gleichheit zum Opfer bringen, da es gerade dieser natürliche Freiheitstrieb ist, welcher uns zu Verteidigern des Prinzips der Gleichheit machte.

Wir kämpfen nicht gegen die Personen, sondern gegen das Eigentum.

Eigentum und Diebstahl sind desselben Ursprungs.

Unsere Aufgabe ist, die Gebildeten für unser Prinzip zu gewinnen, und hierin liegt unsere stärkste Propaganda.

Nicht mehr der Wille des einzelnen soll über die Gesellschaft herrschen, sondern das Wissen aller.

Jetzt haben wir kein Vaterland; wir werden nur dann eins haben, wenn die Gesellschaft für den Unterhalt aller ihrer Glieder auf gleiche Weise sorgt.

Der Umsturz des alten Bestehenden ist Revolution; folglich ist der Fortschritt nur durch Revolution denkbar.

Wie der Graben beim Aufwerfen des Walles, so entsteht die Armut bei der Anhäufung des Reichtums.

Kommunismus ist der Zustand einer gesellschaftlichen Organisation, in welcher alle menschlichen Kräfte in Bewegung gesetzt werden, um jedem Individuum nach den für alle gleichen Verhältnissen den möglichst vollen Genuss seiner persönlichen Freiheit zu sichern.

Der revolutionäre Jesus war nicht so stupide, dem armen Volke für alle Fälle Demut und Entsagung zu predigen, und nicht so hinterlistig, demselben für solche freiwilligen Entbehrenungen eine gewisse Belohnung im Jenseits anzuweisen, um es dadurch um das zeitliche Glück zu betrügen.

Aus Markus 10, 29 (es ist leichter, dass ein Kamel durch ein Nadelöhr gehe, als dass ein Reicher in den Himmel kommt) geht deutlich hervor, dass die Abschaffung des Eigentums keine Störung, sondern vielmehr eine Grundbedingung der Religion Christi ist. (Apg. 2,44; 4,32)

In den Zeiten einer politischen oder sozialen Bewegung wollen wir keinem Revolutionär trauen, der nicht seine Lebenslage mit der aller seiner Anhänger gleichstellt.

Die verschiedenen Armeen werden von den verschiedenen Machthabern in den Krieg geschickt,

und im Rücken derselben schreien die Pfaffen vor den Altären und von den Kanzeln: Gott ist mit uns, mit der gerechten Sache.

Niemand darf in einer gut geordneten Gesellschaft ärmer sein als die Regierung, weil der Zweck einer guten Regierung die Verbesserung des Zustandes der zahlreichsten und ärmsten Klassen sein muss und weil sie diesen Zustand nie verbessern wird, solange sie ihn nicht selbst fühlt.

Solange ihr für die Leitung eurer öffentlichen Angelegenheiten Leute wählt, die eure Mühen nicht teilen und besser leben wollen als ihr, werden sie immer nur für ihr Interesse regieren.

Heute, wo es Millionen gibt, die gar kein Eigentum haben, ist der Besitz des Eigentums ein gegen die Gesellschaft verübtes Unrecht geworden.

Ist es wirklich unser gemeinschaftliches Interesse, das den Krieg nötig macht? Ist es das Interesse der Schafe, von Wölfen angeführt, gegen andre, ebenfalls von Wölfen angeführte Schafe zu kämpfen?

Die Kommunistenverfolgungen werden einmal aufhören, so gut wie die Christenverfolgungen aufgehört haben; die Kommunistengesetze werden abgeschafft werden so gut wie die Hexengesetze und andere von der Dummheit ausgebrütete Satzungen.

Gilles Candar

Bilan historiographique des gauches (II.)

La gauche, une catégorie de l'histoire politique ?

L'évocation d'un « âge d'or » laisserait supposer un passage à un « âge de bronze » voire « de fer »... On a vu pourtant que certaines initiatives se poursuivaient jusqu'à présent et que leur efficacité n'était pas épuisée, bien au contraire. Il ne faut donc peut-être pas trop se complaire dans une facile et illusoire nostalgie. Quoi qu'il en soit, un certain nombre d'évolutions ne semblent pas devoir être prochainement remises en question : l'histoire des mouvements politiques et sociaux du contemporain même très proche ne peut plus être tenue à distance par l'institution universitaire et les formes les plus éloignées des critères scientifiques ne peuvent faire illusion trop longtemps. Mais il est tout autant incontestable qu'à la fin des années 1980 le paysage historiographique avait complètement changé. Bien entendu, il faudrait prendre la mesure, difficile à évaluer, des transformations du monde : la fin de l'URSS et des « démocraties populaires », les transformations de la Chine sous Deng Xiaoping et, en France, à une autre échelle, les deux présidences de François Mitterrand... Ces bouleversements ne pouvaient pas ne pas avoir de conséquences.

Il ne suffissent pas à expliquer tous les changements. L'histoire proprement politique, longtemps dominée ou restée un peu en marge, revendiqua toute sa légitimité avec le livre-manifeste dirigé par René Rémond, *Pour une histoire*

politique (Le Seuil, « L'univers historique », 1988)¹. En ce qui concerne la gauche, le tournant avait sans doute eu lieu avec *Le marxisme et la gauche française* de Tony Judt, publiée dans sa version originale en 1986 et traduite en français en 1987 (Hachette). La gauche y était de manière assez inédite voire provocatrice pour l'époque détachée du mouvement ouvrier. Le livre était préfacé par François Furet, personnage clef de la période, dont l'œuvre peut être lue comme une entreprise de transformation des références et de la lecture de la politique et de la société française. En tout cas, la scène historiographique se renouvelait. Le modèle classiquement appelé de manière rapide « braudélabroussien » ou présenté comme relevant d'une improbable école des *Annales* se fatiguait et devait muter et se diversifier à tel point qu'il n'était plus vraiment reconnaissable. Christophe Prochasson a récemment proposé une classification de la répartition des forces pour rendre compte de ces évolutions de l'histoire politique contemporaine : un « centre » appuyé sur l'Institut d'études politiques, sûr de ses « balancements sereins » et de ses « tranquilles certitudes », « sage, gris et pondéré », placé entre une « droite » représentée par l'Institut Raymond Aron de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, « lieu de rencontre entre droite libérale et gauche modernisatrice » (François Furet et Pierre Rosanvallon), et une « gauche » bien ancrée dans l'Université et restée favorable à une histoire sociale, privilégiant les approches « par le bas », plus ou moins teintée de sociologie bourdieusienne ou de socio-histoire (Christophe Charle, Gérard Noiriel...)². L'auteur ne manque pas de préciser que « cette partition [n'était] pas homologique avec celle du champ politique », même si l'inverse ne se vérifiait pas non plus, et qu'il ne serait pas difficile de repérer nombre de chevauchements, exceptions, zones grises, transfuges, agents doubles et triples... Il semble lui-même avoir quelques préférences, sinon quelques préventions. Mais cela n'importe guère ici, les regroupements institutionnels et personnels proposés semblent bien correspondre aux caractéristiques dominantes de l'historiographie politique de la dernière décennie du siècle et de ses lendemains immédiats.

Dans quelle catégorie pourrait se ranger dans ses conditions *l'Histoire des gauches en France XIXe-XXe siècles* publiée par La Découverte en 2004 et 2005 ? Assurément, dans les trois à la fois, si ce n'est « au-dessus », pari difficile et que même Lamartine ne put tenir trop longtemps ! Christophe Prochasson, qui dirigeait avec Vincent Duclert la collection « L'espace de l'histoire » dans laquelle parut l'ouvrage et qui en fut un participant notable, relève dans l'ouvrage déjà cité qu'on reprocha parfois à cette Histoire collective « une trop grande distance » et d'avoir mobilisé « des points de vue contradictoires », de trop se réduire à une seule quête de connaissances. Son éclectisme fut en tout cas assumé, et

¹ Participaient au livre Jean-Pierre Azéma, Jean-Jacques Becker, Serge Berstein, Aline Coutrot, Jean-Noël Jeanneney, Philippe Levillain, Pierre Milza, Antoine Prost, Jean-Pierre Rioux, Jean-François Sirinelli, Michel Winock.

² Christophe Prochasson, *L'empire des émotions. Les historiens dans la mêlée*, Paris, Demopolis, 2008, p. 171-178.

revendiqué comme tel, dans l'avant-propos dû à Jean-Jacques Becker et Gilles Candar. La contradiction est le signe de la pensée, même si les coordonnateurs de l'ouvrage cherchèrent tout autant à organiser diversité et pluralisme. Le plan retenu visait aussi à faire jouer réponses et correspondances entre auteurs de différentes sensibilités, scientifiques et idéologiques. Il fallut tenir compte de quelques indisponibilités ou impossibilités, sans laisser au hasard la cohérence et le chamarrage de l'ensemble. Il est évidemment impossible de dire dans quelle mesure cela fut réussi ou non, ni de donner du reste trop de précisions sur toutes les arrière-pensées du projet, qui font partie du charme et sans doute des limites de toute entreprise collective. Ce bilan d'étape en tout cas ne prenait son sens qu'en se plaçant au carrefour de nombreux et variés travaux en cours.

L'histoire des gauches, comme toute histoire politique, n'a pas vocation à constituer une catégorie à part, au-delà des inévitables effets de spécialisation. Elle s'appauvrirait à vouloir s'isoler et il est toujours salutaire en histoire de faire un pas de côté. La première idée peut être alors de sortir du cadre national classique. Force est cependant de constater que les études internationales demeurent rares. Même la synthèse sur le socialisme européen dirigée par Marc Lazar repose encore sur une part de juxtapositions liées, étape sans doute obligée pour un travail pionnier³. Guillaume Devin ne semble pas avoir poursuivi l'investigation historique et sociologique du socialisme international qu'il avait initiée⁴. Pour la période antérieure, les programmes de recherche lancés par Georges Haupt, avant sa mort brutale en 1978, n'ont été que très partiellement suivis. Les franchissements de frontière sont sans doute plus accessibles à des collègues à la fois historiens et linguistes, tel Michel Cordillot, professeur de civilisation américaine, spécialiste du socialisme nord-américain et de l'époque de la Première Internationale⁵, ou, par la force des choses, aux collègues étrangers travaillant peu ou prou sur la France (Harvey Goldberg, Eric Hobsbawm, Julian Jackson, Jeremy Jennings, Patrizia Dogliani, Marco Gervasoni, Maria-Grazia Merrigi pour ne citer que quelques noms liés aux principales revues françaises d'histoire sociale et politique des gauches contemporaines...). Des historiens plus jeunes choisissent d'emblée des sujets transnationaux, comme Jean-Numa Ducange, Emmanuel Jousse, Blaise Wilfert ou Amaury Catel, et d'autres..., traquant les passages culturels et militants franco-allemands ou franco-britanniques notamment⁶. Il est

³ Marc Lazar (dir.), *La gauche en Europe depuis 1945. Invariants et mutations du socialisme européen*, Paris, PUF, 1996.

⁴ Guillaume Devin, *L'Internationale socialiste*, Paris, presses de la FNSP, 1993.

⁵ Michel Cordillot, *Aux origines du socialisme moderne. La Première Internationale*, la Commune de Paris, l'exil, Paris, Éditions de l'Atelier, 2010.

⁶ Jean-Numa Ducange, *Élaborer, écrire et diffuser l'histoire de la «Grande Révolution française» dans les social-démocraties allemande et autrichienne 1889-1934*, université de Rouen, 2009, en voie de publication ; Emmanuel Jousse, *Réviser le marxisme ? d'Edouard Bernstein à Albert Thomas, 1896-1914*, Paris, L'Harmattan, « Des poings et des roses », 2007 ; Amaury Catel, *Le traducteur et le démiurge. Hermann Ewerbeck, un communiste allemand à Paris, 1841-1860*, mémoire EHESS, 2009.

loisible aussi d'apporter un regard transversal qui joue plutôt sur les différences chronologiques, sur les réemplois et variations de thèmes fournis par une œuvre jugée alors fondatrice. C'est en un sens l'investigation qu'a menée Christophe Prochasson, dans plusieurs ouvrages et études, mais le plus nettement sans doute dans *Saint-Simon ou l'anti-Marx. Figures du saint-simonisme français XIXe-XXe siècles* (Perrin 2005). Ce livre pourrait tout autant servir de modèle aux différents avatars du jaoussisme ou de toute autre configuration politico-intellectuelle de notre époque contemporaine.

Mais il peut s'agir d'autres formes de transversalité comme l'ambitieuse histoire des « utopies » et de la révolution à laquelle s'emploie Michèle Riot-Sarcey, aussi bien dans les œuvres des penseurs « utopistes » eux-mêmes, à la base ou au sommet pourrait-on dire, que chez les acteurs des insurrections de février et de juin 1848⁷... La forme privilégiée par cette approche semble curieusement être le dictionnaire, qui pouvait apparaître comme une forme d'exposition du savoir appartenant à une période aussi héroïque que révolue. Mais, après Jean Maitron dans les années 1960 et 1970, plusieurs historiens ont entendu marquer ainsi leur conception de l'organisation de la recherche. Cela n'intéresse pas la seule gauche : le *Dictionnaire des intellectuels français du XXe siècle*, œuvre collective coprésidée par Jacques Julliard et Michel Winock (Le Seuil, 1996 et 2002), englobait l'ensemble des personnes, lieux et moments du champ intellectuel du siècle. De même, le *Dictionnaire critique de la République* (Flammarion, 2002 et 2007) codirigé par Vincent Duclert et Christophe Prochasson, qui se plaçait dans la filiation intellectuelle du *Dictionnaire critique de la Révolution française* de François Furet et Mona Ozouf, entendait bien apporter son éclairage sur l'ensemble des études d'histoire politique de la France contemporaine.

Ces relatives novations n'empêchent pas le respect des règles traditionnelles du métier. Le retour aux textes est sans doute plus assuré même que dans la période précédente : l'édition papier et l'édition électronique se conjuguent pour donner un meilleur accès à des textes autrefois difficiles à se procurer. L'édition des Œuvres de Jean Jaurès initiée en 2000 par Madeleine Rebérioux se poursuit chez Fayard à raison d'un volume par an (17 prévus au total). La tradition communiste est sans doute moins bien servie que dans les années 1970, encore que cette restriction ne vaille que pour les divers héritiers du « léninisme » lui-même, Marx et Engels au contraire bénéficiant d'un regain d'intérêt⁸. En tout cas, la famille socialiste dans toutes ses variétés trouve désormais des éditeurs, qu'il s'agisse du toujours jeune Paul Lafargue, ou d'auteurs situés sur d'autres versants dont le parlementaire philosophe Vincent Peillon encourage la publication dans la collection « Bibliothèque républicaine » qu'il dirige au

⁷ Michèle Riot-Sarcey, *Le réel et l'utopie*, Paris, Albin Michel, « Histoire », 1998 ; Michèle Riot-Sarcey, Thomas Bouchet et Antoine Picon, *Dictionnaire des utopies*, Paris, Larousse, 2002 ; Maurizio Gribaudi et Michèle Riot-Sarcey, 1848, la révolution oubliée, Paris, La Découverte, 2008.

⁸ Voir les activités du GEME (Grande Édition des œuvres de Karl Marx et de Friedrich Engels) et du séminaire Marx au XXIe siècle, l'esprit et la lettre de l'université de Paris I Panthéon-Sorbonne.

Bord de l'eau : Edgard Quinet, Louis Blanc, Benoît Malon, Eugène Fournière, Ferdinand Buisson, Célestin Bouglé, Charles Andler... Le Journal de Marcel Sembat, document exceptionnel sur un plan humain autant qu'historique, a même pu accéder au catalogue d'une editrice littéraire renommée⁹. La biographie s'est définitivement relevée des critiques qu'elle avait pu subir, et qui ne pouvaient viser qu'une manière désuète de la concevoir, toujours possible comme toutes les désuétudes. Francis de Pressensé, Jean Longuet, Marius Moutet, Paul Painlevé, Maurice Thorez, Waldeck Rochet, Benoît Frachon et bien d'autres ont suscité des recherches universitaires, lesquelles publiées font partie aujourd'hui du patrimoine commun du savoir sur les gauches politiques et sociales. L'histoire locale a elle aussi consolidé son avenir. L'ironie contre les vieux programmes de monographies à la française n'abolit pas l'intérêt du travail circonscrit, qui permet d'échapper aux généralisations hâtives. Comme le voulait Lucien Febvre, il s'agit toujours de « s'efforcer de savoir, à travers l'histoire d'une partie, la crise tragique d'un tout¹⁰ », et cette ambition est servie par la régionalisation de la recherche : autonomie des Universités, pôles d'éditions régionales, financements régionaux. Les Presses Universitaires de Rennes ont édité plusieurs travaux sur le socialisme ou le communisme en Bretagne (Christian Bougeard, Gilles Richard, Jacqueline Sainclivier...), les Éditions universitaires de Dijon ont fait de même pour la Bourgogne, celles du Mirail pour le Midi et le Septentrion pour sa région. Évolution compréhensive, même si on peut craindre que ne se développent d'une part des *terra incognita* à l'exploration peu servie par les rapports de forces locaux et que les synthèses plus vastes ne trouvent pas aisément de débouchés dans ces circonstances.

L'histoire du communisme français semble susciter actuellement moins de polémiques que naguère. Cela ne renvoie pas nécessairement à une homogénéisation des approches. Annie Kriegel avait durablement marqué le paysage historiographique de la question, et, peu ou prou, toutes les recherches actuelles ne peuvent éviter de se situer par rapport à son œuvre. Cela laissait libre quelques chemins de traverse. Les recherches de Jacques Girault et de ses élèves sur l'implantation du communisme, qui permettaient une mise à distance des affrontements idéologiques, ne sauraient être négligées. L'engouement sur les apports offerts par l'ouverture croissante des archives russes ou françaises paraît atténué aujourd'hui. La tendance dominante de l'historiographie, en dehors de la poursuite des travaux des disciples d'Annie Kriegel (Stéphane Courtois, Sylvain Boulouque notamment...), mais aussi de la part de l'œuvre de Marc Lazar concernant le sujet, serait plutôt à une approche sociale ou sociologique du militantisme communiste. Après Bernard Pudal¹¹ ou même Frédérique Matonti,

⁹ Marcel Sembat, *Les Cahiers noirs. Journal (1905-1922)*, présentation et notes par Christian Phéline, Paris, Viviane Hamy, 2007.

¹⁰ Lucien Febvre, compte rendu de Mayenne et la Ligue en Bourgogne, *Annales d'histoire sociale*, avril 1939.

¹¹ Bernard Pudal, *Prendre parti. Pour une sociologie historique du PCF*, Paris, Presses de la FNSP, 1989.

cela semble être le sens aujourd'hui du travail de Julian Mishi¹². Ce constat peut être modifié par la publication annoncée de la thèse de Romain Ducoulombier, sous la direction de Marc Lazar, *Régénérer le socialisme. Aux origines du communisme en France 1905-1925*, qui reprend l'enquête d'Annie Kriegel sur un mode sans doute plus anthropologique.

En revanche, l'histoire du mouvement socialiste, longtemps parent pauvre de sa voisine sur le communisme, accorde toujours une grande importance à l'étude des partis et organisations, de leurs tendances, de leurs implantations électorales. Les études peuvent concerner le parti socialiste ou tel ou tel de ses avatars : jadis les dissidences de gauche étaient davantage à la mode (pivertistes avec Jacques Kergoat, socialistes de gauche pour Michel Dreyfus, puis aujourd'hui Thierry Hohl), c'est encore le cas avec les travaux engagés à l'occasion du prochain 50e anniversaire de la fondation du PSU, mais ce sont aussi les ailes droites, les socialistes indépendants jusqu'aux mouvances les plus « centre gauche » de la réforme sociale qui suscitent aujourd'hui l'intérêt le plus vif (Christian Topalov d'abord, Sylvie Rémy, Yves Billard, Vincent Chambarlhac, Julian Wright...). Le socialisme est étudié aussi dans ses rapports avec la société, par le biais des municipalités avec Aude Chamouard après la grande thèse sur le sujet pour la période précédente de Patrizia Dogliani dont on attend toujours la publication en français, l'agriculture avec Édouard Lynch¹³, puis Fabien Conord dont la thèse sur *Les rets de la modernité, la gauche non communiste dans les campagnes françaises de la Libération aux années 1970*, couronnée par le prix d'histoire politique et parlementaire, paraît en 2010 aux Presses universitaires de Bordeaux. La gauche ne se réduit pas aux seuls partis, elle repose aussi sur une culture, une idéologie, voire des réflexes disait jadis Ernest Labrousse. Emmanuel Naquet s'est consacré à une grande thèse sur la Ligue des droits de l'homme sous la IIIe République (celle d'après 1945 ayant été étudiée par Éric Agrikoliansky) qui devrait être prochainement publiée chez Fayard. Michel Dreyfus s'est attaqué à un sujet longtemps évité avec *L'Antisémitisme à gauche* (La Découverte, 2009). La pluralité des approches est recherchée, soit par le biais de juristes, philosophes ou historiens, qui intègrent leur regard juridique à l'investigation historique (Carlos-Miguel Herrera, Frédéric Audren...), soit par le recours aux sciences sociales afin de chercher à construire un regard moins descriptif et plus critique comme dans la thèse de Marion Fontaine, *Sport, sociabilité et culture politique en territoire lensois 1936-1955*, que viennent de publier (2010) les Indes savantes.

Les anniversaires jouent un rôle de plus en plus prégnant, sinon directement dans la vie de la recherche, du moins dans celle des publications, rencontres et colloques, ce qui n'est pas sans retombées. De ce point de vue, l'effort de Jack Lang après 1981 pour apporter plus de moyens et d'éclat à l'association pour

¹² Julian Mishi, *Servir la classe ouvrière. Sociabilités militantes au PCF*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2010.

¹³ Édouard Lynch, *Moissons rouges. Les socialistes français et la société paysanne durant l'entre-deux-guerres (1918-1940)*, Lille-Villeneuve d'Ascq, Presses universitaires du Septentrion, 2002.

les commémorations nationales confiée à Madeleine Rebérioux (1981-1986) a connu un succès durable. Le centenaire de la loi de séparation des Églises et de l'État (1905) a permis nombre de livres, articles, traductions et communications diverses¹⁴. Mais l'anniversaire par excellence a été celui du centenaire de l'affaire Dreyfus, qui s'étendit de 1994, voire un peu avant, jusqu'à... aujourd'hui au moins. C'était aussi la volonté de la pléiade d'historiens qui travaillent sur le sujet, au premier rang desquels Vincent Duclert, biographe de *Dreyfus* (Fayard, 1996) et auteur fécond, qui aime aussi à intervenir en citoyen, à interpeller la gauche française sur son histoire, comme le fit jadis Madeleine Rebérioux ou aujourd'hui Jean-Pierre Rioux, Jacques Julliard et Michel Winock¹⁵. Gageons donc que le centenaire du début de la Grande Guerre en 2014 sera lui aussi l'occasion de belles avancées scientifiques et pédagogiques, comme d'affrontements certainement peu feutrés. Curieusement, si les polémiques n'ont pas manqué sur le sujet, d'un côté (EHESS, Paris X, Péronne...) comme de l'autre (CRID)¹⁶, elles se sont souvent construites en laissant de côté l'histoire politique des gauches. La bataille se passe presque exclusivement sur le terrain d'une histoire sociale et culturelle, voire anthropologique. Les notions de gauche comme de droite sont ainsi peu convoquées et presque dissipées dans la grande somme dirigée par Stéphane Audoin-Rouzeau et Jean-Jacques Becker (*Encyclopédie de la Grande Guerre*, Bayard, 2004), c'était peut-être nécessaire pour penser la guerre dans des termes renouvelés, cela n'épuise pas toutes les questions sur le sujet¹⁷. Avec la Grande Guerre, le monde colonial est peut-être aujourd'hui celui où les affrontements prolongent le plus les approches très idéologiques des années 1970. La pression médiatique, celle de divers acteurs sociaux y est aussi très forte. La gauche est bien sûr très sollicitée : il semble loin le temps où le très fort travail de Georges Oved (*La gauche française et le nationalisme marocain*, L'Harmattan, 1985) restait peu discuté. Il est vrai que son auteur, venu de la Cour des comptes, n'appartenait pas à l'Université. Aujourd'hui, entre histoire savante et histoire militante, chaque travail sur le sujet est facilement exposé à l'attention de l'opinion. Des dénonciations passionnées existent, mais aussi des travaux qui construisent une histoire plus assurée dans ses méthodes (Emmanuelle Sibeud, Benjamin Stora, Sylvie Thénault...) comme dans ses résultats et qui contribuent à éclairer ce point resté longtemps aveugle pour les gauches françaises¹⁸.

¹⁴ Cf. Jacqueline Lalouette, « Laïcité et séparation des Églises et de l'État, esquisse d'un bilan historiographique 2003-2005 », *Revue historique*, octobre-décembre 2005. Un autre exemple récent en 2006 avec deux colloques consacrés à la catastrophe de Courrières et aux grèves qui suivirent, 2007 avec la révolte du Midi, peut-être 2010 avec la loi sur les retraites...

¹⁵ Vincent Duclert, *La gauche devant l'histoire. À la reconquête d'une conscience politique*, Paris, Le Seuil, 2009.

¹⁶ À ma connaissance, il n'existe nulle part de dossier de référence qui ne soit pas engagé dans la bataille d'un côté ou de l'autre, le premier groupe semblant l'emporter en autorité scientifique, le second dans la presse et les relais d'opinion.

¹⁷ Voir par exemple Romain Ducoulombier (dir.), *Les socialistes et la Grande Guerre, réseaux, parcours, expériences*, colloque de Metz (2009), à paraître.

¹⁸ Cf. Olivier Cosson et Yaël Dagan (dir.), *Pensée coloniale 1900, Mil neuf cent*, revue d'histoire

Des nuances se dessinent : un pôle autour de *Vingtième siècle*, de Paris I, du centre des archives socialistes de la Fondation Jean-Jaurès, animé entre autres par Gilles Morin, par ailleurs successeur de Robert Verdier à la présidence des Amis de Léon Blum, et Noëlline Castagnez, auteur d'une thèse remarquée sur les parlementaires SFIO sous la IVe République (Presses universitaires de Rennes, 2004), travaille à une histoire politique du socialisme français qui conduit à mettre en valeur une continuité, une culture, voire une identité politique, alors que du côté de certains politistes ou d'historiens associés à l'EHESS, l'accent semble être mis sur une histoire plus heurtée, sans doute plus dubitative à l'égard des catégories avancées par les acteurs politiques eux-mêmes¹⁹. Des nuances qui ne doivent sans doute pas être surestimées et qui renvoient peut-être, derrière les lieux d'apprentissage intellectuel et les communautés de recherche, à des références variées. Le paysage intellectuel de l'histoire politique demeure dominé par quelques grands auteurs de ces dernières décennies (Maurice Agulhon, François Furet, Annie Kriegel, René Rémond, Pierre Rosanvallon...) et les diversités d'approche se font parfois plus grinçantes entre épigones ou continuateurs.

L'histoire ouvrière a elle aussi en triomphant abandonné sa solitude. On ne conçoit plus d'approche d'un monde ouvrier qui négligerait ses abords et ses contraintes. Une histoire ouvrière est impensable sans la prise en compte du patronat, et partant des catégories intermédiaires à l'usine, des autres forces au village ou à la ville. Les revues d'histoire sociale se sont ouvertes à des études sur les commerçants, les ingénieurs, les professions de santé, etc. Le phénomène est bien connu. Bien entendu, il n'est pas entièrement nouveau : Rolande Trespé s'était intéressée de près aux patrons de la mine de Carmaux et à la passionnante famille des Solages ; le colloque sur *Fourmies et les Premier Mai* dirigé par Madeleine Rebérioux (Éditions de l'Atelier, 1994) avait travaillé sur la police ou les préfets tout autant que sur les syndicalistes et les manifestants. Mais il a gagné en visibilité et en intensité. La parution annoncée d'un *Dictionnaire des patrons et du patronat* sous l'égide de Jean-Claude Dumas (Flammarion, 2011), devrait confirmer cette tendance. Alain Chatriot, dont la thèse fut dirigée par Pierre Rosanvallon²⁰, représente bien aujourd'hui cette envie d'histoire sociale totale, allant des coopérateurs ou des syndicalistes aux réformateurs sociaux ou au patronat, posant la question du fonctionnement de la société et de l'État dans toutes leurs complexités et exigeant une approche internationale comparatiste.

L'histoire des gauches est aujourd'hui complètement légitime. Il est même saisissant de songer que l'époque où une approche soit aussi contemporaine soit

intellectuelle, n° 27, 2009.

¹⁹ Voir supra l'analyse de Christophe Prochasson dans *L'empire des émotions* ou par exemple le compte rendu de Marion Fontaine dans les Cahiers Jaurès, n° 193-194, juillet-décembre 2009, pp. 91-94, à propos d'ouvrages récents dirigés par Michel Offerlé d'un côté, Gilles Morin et Noëlline Castagnez de l'autre, et l'opposition entre histoire de la politique et histoire du politique qu'elle reprend au premier.

²⁰ Alain Chatriot, *La démocratie sociale à la française. L'expérience du Conseil national économique 1924-1940*, Paris, La Découverte, « L'espace de l'histoire », 2002.

aussi marquée politiquement pouvait surprendre au sein du milieu universitaire est chronologiquement si proche. Ces réserves semblent appartenir à une période depuis longtemps révolue. Les doutes ou les hésitations que manifeste cette histoire aujourd'hui ne sont pas si différents de ceux qui se rencontrent dans d'autres secteurs de l'histoire contemporaine. Ils relèvent de la difficulté générale et présente d'une discipline qui a perdu de sa centralité, qui subit de manière récurrente les défaveurs d'un pouvoir peu soucieux de développer l'esprit critique, mais aussi le relatif désintérêt d'une opinion aux attentes plus immédiates. Les clivages qui y figurent n'apparaissent pas fondamentalement différents de ceux qui se font jour ailleurs : jeux d'échelles, spatiaux ou temporels, pluralité et choix à effectuer entre des sources de natures diverses, équilibre à rechercher ou non entre les approches politiques, sociales et culturelles... Et de toute façon la recherche intellectuelle reste une aventure comme le déclarait récemment Gérard Jorland

(*Le Monde*, 26 février 2010).

Denmark: a divided country

A Commentary by Niels Finn Christiansen

The general election in Denmark held on June 18 2015 left an electorate more divided than ever since the 1970s. The election had been called by the country's first female prime minister, the Social Democrat Helle Thorning Schmidt and even if her party regained its traditional position as the biggest party she resigned because she was faced with a new majority consisting of the Liberal Party (*Venstre*), the relatively new party the Liberalistic Alliance (*Liberal Alliance*), the Conservatives (*Det konservative Folkeparti*), and not least The Danish People's Party (*Dansk Folkeparti*) which reaped 21% of the votes thus becoming the biggest party among the so called "blue parties".

From 2011 and until the election the Danish center-left government consisted of representatives from the Social Democrats and the Radical Liberals (*Det radikale Venstre*) supported in the *Folketing* by two socialist parties The Danish Socialist People's Party (*Socialistisk Folkeparti*) and The Red-Green Alliance (*Enhedslisten*). In spite of serious internal disagreements and confronted with the long term consequences of the economic crisis the center-left alliance managed to preserve the basic elements of the Danish welfare-state and bring back the economy to a solid position. The prize, however, had been considerable concessions to the hegemonic liberalistic economic regime within the European Union and consequently a widespread discontent among the trade union

membership and among people living in outskirts of the country who did not share the fruits of economic growth.

New Challenges

During the last three to four decades, Denmark like most European countries has been confronted with several new challenges: globalization, internationalization, the effects of the EU-membership, and the waves of immigrants and refugees.

Historically, Denmark has been dependent on an open economy and has been a strong supporter of free trade. However, the terms created by internationalization and globalization have posed new challenges to the Danish economy and to the welfare-state. Some sectors have been quick to reap the benefits of globalization, for example shipping, the industries based on advanced technology and research as for example the pharmaceutical industry, and especially the green sector where Denmark as “first mover” has obtained a strong global position. Moreover, even if the agricultural sector is no longer the largest contributor to the economy the highly effective producers still hold a fairly strong position in the international market and they represent a vital part of the national economy. Apart from these major industries, the Danish productive sector is dominated by small and middle sized businesses. Historically, they have demonstrated a strong capacity for innovation and adaptation to the rapidly changing market conditions.

Many international surveys have shown that Denmark is an attractive country for foreign investors, not least due to an effective and non-corrupt administration in all sectors of the society. In all their inquiries Transparency International has placed Denmark on top as the least corrupt country in the world. Other attractions seem to be the highly developed welfare state and especially the well organized labor market characterized by the so called flexicurity system, a combination of flexibility and social security in which the employers’ right to freely hire and fire labor power is counterbalanced by a fairly high level of unemployment benefit. For more than a century, the labor market has been regulated through free negotiations and agreements between the employers’ associations and the trade union associations. The level of labor disputes has been relatively low, and conflicts over interpretations of agreements are dealt with in a fine tuned judicial system.

Until the 1980s this labor market functioned as an almost closed national system. Right now however, Denmark like most other countries is confronted with the effects of the EU’s Single Market which allows migration of labor power across borders.

Parties and Politics

The Danish pluralistic parliamentary system is based on proportional representation by parties which succeed in surmounting the two percentage of

votes required. 20th century politics have been characterized by the fact that no single party has been able to obtain a majority of its own. Consequently, all governments have been based on coalitions between two or several parties. From the 1930s until 1970s a center left coalition of Social Democrats and Social Liberals with few interruptions formed a successful majority which through a series of major social reforms created the framework for the universalistic national welfare state. Very often indeed, with the reluctant support from the two biggest right-wing parties, the Liberals (*Venstre*) and the Conservative People's Party (*Det konservative Folkeparti*).

Since the 1970s the number of parties represented has varied between eight and ten as old parties have disappeared like for instance the Communist Party and new parties have surfaced. Altogether however the political system has been fairly stable with governmental power centered about the handful of historically deep rooted parties mentioned above. The most important new party has been the Progressive Party (*Fremskridtspartiet*) founded in 1973 on a liberalistic platform with strong attacks on the Danish tax system, on the welfare state, and on the public sector. With an electoral support of more than 25 % of the votes the party reaped votes from all the old parties, especially the Social Democrats. Nevertheless, the party only temporarily changed the general support for the welfare state. But from the 1980s the progressives introduced a massive critique of the then very liberal Danish immigration politics claiming that the strong Muslim elements among the immigrants would dramatically change the Danish society and the social cohesion.

Over the next decade, the Progressive party gradually dissolved in internal divisions and in 1995 a small group broke away and formed a new party The Danish People's Party (*Dansk Folkeparti*). With the effective debater Pia Kjærsgaard as chairman, the People's Party shaped a platform on the basis of a poisonous cocktail of anti-immigration – especially Muslim – anti-EU, and pro social welfare which immediately attracted a considerable support. The welfare-chauvinism was aimed at the traditional Social Democrats who during the previous century had built up the national welfare state. The national identity among the former strong Social Democratic popular basis was closely associated with the concept of Denmark as one of the most well functioning welfare societies. The Social Democrats, however, never managed to overcome the division within the trade union movement, in the party, and on the left in general over the attitude to the European Union. Moreover, even if the Social Democratic government during the 1990s managed to successfully reconstruct the welfare state and prepare it to the global and international challenges, they could not eliminate the widespread sense of threat from the international trends to the national social security system and the self-governing labor market.

That was exactly where the Danish People's Party's platform hurt the Social Democrats. Strong charismatic leaders targeted their rhetoric against both old and young generations of Social Democrats claiming that the labor movement

leadership had betrayed the achievements of the older generations by promoting European integration and not least by allowing thousands and thousands of foreigners to come into the country. With their national populist ideology the Danish People's Party managed to set an agenda to which the Social Democrats and the other left wing parties had great problems with developing counter arguments.

In 2001 the Social Democrats and the Left as a whole suffered a serious defeat to a coalition of the Liberals, The Conservatives, and the People's Party. The right wing formed a government of Liberals and Conservatives with parliamentary support from the Danish People's Party. The electoral victory also signified that the right wing parties had successfully adopted a pro-welfare rhetoric and combined it with a tough policy towards immigrants and refugees. During 10 years, 2001-2011, this right wing government managed to stay in power by successfully appealing to national values assisted by a high level of economic growth until the international financial crisis hit Denmark in 2008. Moreover, after September 11 2001, the parties in power did not hesitate to join the American 'war on terror' and follow in the footsteps of the USA in all the following years of military interventions in Afghanistan and Iraq. The reason given for this breach of traditional Danish non-interventionist foreign policy was that these regimes nourished international terror and thus constituted a threat to Denmark as well as the West as a whole.

The military activism was combined with a constant tightening of the immigration control of the conditions offered to political refugees. The whole program of the right wing government was wrapped in a rhetoric which emphasized Danish national interests and traditional Danish culture with a strong touch of Lutheran Christian values that implied an anti-Islam attitude. The Danish People's Party in particular maintained that they represented the true Danish historical values, a special "Danishness" threatened by foreigners and terrorists. It is an attitude which has greatly influenced most of the other parties apart from the socialist left-wing parties. The Social Democrats on their hand had extreme difficulties finding an independent position which at the same time could preserve their traditional humanistic policies and ensure the population that they were not "soft" on foreigners or terrorists. During the four years in power (2011-2015) and in the election campaign they tried to hold this delicate balance in confrontation with the constantly aggressive Danish People's Party and the rest of the right wing parties who gradually adopted much of the national-populist rhetoric.

The election campaign and the election result, however, also signified that much deeper divisions and disagreements were at stake. Over the last two decades the Danish regions have experienced very different developments in terms of economic growth, social security, education and culture. In 2007 the right wing government carried through a major reform of the local administrative and political system with a dramatic reduction of municipalities and regional centers. This centralizing reform influenced the daily life of large groups of people living

in small towns and villages across the country and left them with a deeply felt anger towards the urban elites and governing bodies.

Many areas have been depopulated, have lost their local schools, their local coop, their small businesses and thus become islands of unemployment and social depression. Job opportunities become more and more limited as people in these areas watch cheap labor from other EU-countries take over low paid jobs in the agricultural sector and in the building trades

In contrast, centered around the big cities, Copenhagen in particular, people have seen rapid economic and demographic progress, big educational institutions, all of which have attracted large groups of young people, students and well off families.

The Danish People's Party has, very cleverly, managed to give voice to the desperation felt by those large groups of people who feel themselves left behind the economic, social, and cultural progress in the centers.

Paradoxes

The result of the election in 2015 gave the center-right parties a very narrow majority of a handful of parliamentary representatives. The four so called blue parties now form the parliamentary basis for a government emanating from the Liberals (*Venstre*) with a Prime Minister, Lars Løkke Rasmussen who is one of the country's most unpopular politicians. The Liberals represent only one fifth of the electorate. Within its first week in power, the Liberal government took measures to accommodate the immediate wishes of the Danish People's Party, for instance by reducing aid to developing countries, environmental initiatives, and assistance to refugees. Another measure was implemented to reduce taxes for well-off house owners. This tax-cut was funded through the other above-mentioned measures.

Furthermore, the new government revived tripartite negotiations in the labour market and endeavoured to make sure that "the Danish labour market be characterized by good wage and working conditions". The Danish People's Party has a vested interest in maintaining its image as a party which will defend the interests of "ordinary people".

In spite of the Danish People's Party's electoral success it refused to join the government arguing that a free position in Parliament will give them much greater influence than governmental responsibility. The majority parties disagree over many central issues and most observers predict a fairly short lifetime for the government. The Social Democrats experienced a solid electoral success but lost the majority. As a consequence, Helle Thorning Schmidt resigned as both Prime Minister and party chairman. A few days later, the former vice-chairman Mette Frederiksen was elected chairman. She is now the head of a center-left opposition with fairly favorable opportunities of parliamentary maneuvering.

In order to regain the political power, however, the center-left parties need to

formulate a coherent answer to the national and international challenges that have driven so many people to fall for national chauvinist and populist arguments.

Participation in the election 2015: 85.89 %

		Votes	Members of Parliament
A.	Socialdemokratiet (Social Democrats)	924.940	47
B.	Radikale Venstre (Radical Liberals)	161.009	8
C.	Det Konservative Folkeparti (The Conservative Party)	118.003	6
F.	SF - Socialistisk Folkeparti (Socialist People's Party)	147.578	7
I.	Liberal Alliance (Liberalistic Alliance)	265.129	13
K.	Kristendemokraterne (Christian Democrats)	29.077	-
O.	Dansk Folkeparti (Danish People's Party)	741.746	37
V.	Venstre (The Liberal Party)	685.188	34
Ø.	Enhedslisten - De Rød-Grønne (The Red-Green Alliance)	274.463	14
Å.	Alternativet (The Alternative)	168.788	9
	In all 175 members of Parliament plus two from the Feröer Islands and two from Greenland		
	In all	3.518.987	175 + 4

Niels Finn Christiansen, Copenhagen, Professor Emeritus (University Copenhagen), Historian, dr. phil., Adjunct Professor at Syddansk Universitet (University of South Denmark.)

M. Degl'Innocenti. Il mito di Stalin. Comunisti e socialisti nell'Italia del dopoguerra. Manduria; Bari; Roma. Piero Lacaita Editore. 2005. 190 p.

Нечасто творческий путь историка совершает столь резкие и неожиданные повороты. Маурицио Дель'Инноченти, председатель Фонда исторических исследований Филиппо Турати, профессор университета в итальянском городе Сиена, составил себе научное имя на исследовании академических тем и сюжетов итальянской истории – социалистического движения, институтов социальной борьбы и социального давления трудящихся на рубеже XIX и XX вв., эмиграции, фашизма и антифашизма, местного

самоуправления в период Первой республики. Феномен Сталина – это историографическая проблема, которая всегда отличалась, в явную противоположность академизму, высокой политизированностью, и, обращаясь к ней, исследователь словно бы отказывается от некогда установленной им для самого себя строго определенной дистанции между историописанием и политикой. К тому же М. Дель’Инноченти, традиционно располагавший себя в ареале идейного влияния социалистической партии, на сей раз вторгается в ту исследовательскую проблематику, которая по большей части относится к сфере компетенции историков, в прежнее время тяготевших по своим политическим позициям к компартии, а сейчас - к ее преемникам.

Новый приоритет исследования, избранный столь маститым и искушенным историком, продиктован отнюдь не какими-либо поверхностно-конъюнктурными соображениями сиюминутного характера, а, как отмечает сам автор, совершенно уникальную ролью коммунизма в истории XX-го столетия. Годы правления Сталина символизировали собой своеобразный «пик» развития коммунистической системы, «высшее проявление ее магической силы и способности к экспансии» (с. 5), что прямо или опосредованно затрагивало судьбы всего человечества, в том числе народов стран Западной Европы и в особенности Италии. Новейшая история страны на Апеннинах, представленная в общем контексте истории коммунизма в эпоху Сталина, - такой исследовательский подход позволяет автору избежать провинциального видения проблемы, ограниченного пределами всего лишь одного государства-нации. Подход, кстати, как для исследователя, так и в целом для различных направлений итальянской историографии, далеко не новый: тот же М. Дель’Инноченти весьма плодотворно использовал его при изучении истории итальянского социалистического движения в эпоху II Интернационала²¹.

Заметим, что для укоренения мифа Сталина в Италии существовала весьма благодатная почва в виде мощного пласта левой политической субкультуры, который сформировался уже в завершающие десятилетия XIX в. по достижении национального объединения страны. И который долгое время, среди прочих внешних влияний, в существенной мере подпитывался историческими мифами русской революционности – народовольческого и эсеровского терроризма, революций 1905 и 1917 гг., коммунизма и антифашизма, Советской России и Советского Союза - «первого в мире государства рабочих и крестьян». Эта политическая среда, отмечает автор, породила в Италии крупнейшую в Западной Европе и самую сильную в мире по своей членской массе компартию, которая завоевала доминирующее положение на левом фланге политической системы, добившись своего

²¹ М. Дель’Инноченти: Из истории западного социализма: реформизм Филиппо Турати. В: Социальные идеалы и политика в меняющемся мире. Под ред. Т. Т. Тимофеева, С. В. Патрушева, М. Эмара. Москва, 1992. С. 166-177.

рода монополии на оппозицию. Такой монопольный статус коммунистов предопределил на длительное время их тесные (и весьма атипичные для западноевропейской социал-демократии) союзнические отношения с социалистической партией, которая также активно использовала для своего исторического узаконения мифологемы коммунистического происхождения, в том числе, естественно, мифы Советского Союза и Сталина. По справедливому наблюдению М. Дель'Инноченти, то было еще одним дополнительным фактором радикализации итальянской политической системы.

Историографическая проблема исследования определена посредством категории «исторический миф», которая, будучи до недавнего времени несколько ограниченной в употреблении, сегодня переживает подлинный научный «бум» и все шире входит в практику современного историописания. Эта категория словно бы утверждается в новых правах научного гражданства, поскольку, по историографическим традициям, сложившимся под влиянием позитивизма и объективизма, слово «миф» обычно указывает на неистинность как тех или иных обыденных представлений о прошлом, так и целых исторических концепций.

Такого рода предрассудок глубоко укоренился и в нашем отечественном научном сознании, и в историописании, более привычным к «одномерному» пониманию исторического мифа как, например, преднамеренного исторического вымысла, прямо фальсифицирующего историю. Но даже если мифы, как и сами мифотворцы, не столь откровенно одиозны в их обращении с прошлым, об исторической мифологии в кругах историков принято судить по большей части уничижительно, с изрядной долей профессионального превосходства, неизменно сокрушаясь по поводу ее живучести и выживаемости. И именно такой широко распространенный комплекс историка по отношению к мифическому или мифологическому, обусловленный привычным заблуждением его профессиональной среды, остается безусловно чуждым автору исследования. Что, естественно, нисколько не отменяет извечно актуальной проблемы схематизации и примитивизации истории, привычно сопутствующим историческому мифотворчеству, вольного, манипуляторского обращения с исторической истиной, продиктованного корыстными политическими мотивами.

Сталин и сталинизм – самые яркие воплощения коммунистической системы – на сегодняшний день отнюдь не представляются исчерпанными как историографическая проблема. Действительно, отмечает М. Дель'Инноченти, историческая парабола коммунизма хотя и завершена с крахом Советского Союза – государства, ведущего свой символический отсчет от Октябрьской революции, наследие коммунизма продолжает охранять свою актуальность. Разумеется, академический жанр исследования предписывает повествованию об историческом наследии данного этапа всемирной истории тон корректной сбалансированности,

последовательно выдержанный автором, в отличие, скажем, от размышлений и измышлений на этот счет, бытующих в той же сегодняшней Италии на медийном уровне. Где проблема предстает в куда более радикальных формулировках, утверждающих, в частности, идею якобы абсолютного тождества между политическими укладами Советского Союза в эпоху Сталина, с одной стороны, и современной России – с другой. По этой же логике, сегодняшняя Россия со всем тяжким бременем ее исторического прошлого – это всего лишь один из источников социального зла, множественность которых очевидна: их эпицентры располагаются по всему миру, будь то страны с вековыми традициями демократии Старого и Нового Света или авторитарно-деспотические режимы третьего мира.

По своему концептуальному настрою исследование М. Дель’Инноченти явно отвергает этот дух прямолинейной полемичности, столь характерный сегодня для итальянской медийной сферы, активно «делающей» общественное мнение. Однако в какой-то мере этот же образ мысли, скептически оценивающий перспективы современной России, временами просто ее третирующий, служит, как представляется, общим фоном исследования, во многом определяя его побудительные мотивы.

Книга открывается повествованием о реакции итальянского общества на смерть Сталина. Эта картина, воссозданная исследователем, выглядит весьма впечатляющей даже для нашего отечественного читателя, много знающего и о трагических обстоятельствах похорон вождя в мартовские дни 1953 г., и о разнообразных ритуалах поклонения ему, ставших неотъемлемой чертой эпохи «культы личности». Изъявления скорби, выраженные не только официально, в первую очередь от лица левых партий Италии, но и совершенно стихийно, десятками тысяч итальянских граждан, поражая своим размахом и несомненной искренностью, ни в коем случае не могут быть истолкованы как поведение, продиктованное чем-то вроде коллективного недомыслия или коллективной истерии. Такого рода объяснения, порой имеющие хождение применительно к феномену Сталина в нашем отечественном историописании, здесь со всей очевидностью не работают.

Чувство великой утраты переживали итальянцы, придерживавшиеся левых убеждений, демонстрируя его совершенно открыто, что несколько иначе позволяет оценить уровень демократической зрелости итальянского общества, которое только что вышло из состояния фашистского тоталитаризма. Оказывается, что совсем еще молодая итальянская демократия предоставляла своим гражданам такие возможности, несмотря на то, что левое инакомыслие подвергалось со стороны Христианской демократии - монополярной «партии власти» - гонениям и преследованиям. Более того, в протокольных мероприятиях по случаю кончины Сталина, обращает внимание М. Дель’Инноченти, приняли участие представители правительства, депутаты обеих палат парламента, словно воссоздав тем

самым на это совсем непродолжительное время всеобщего траура нечто напоминающее утраченное национальное единство. Естественно, что многие из них вовсе не разделяли каких бы то ни было левых убеждений, а скорее наоборот, рьяно исповедовали взгляды прямо противоположного свойства, нашедшие свое воплощение в историческом мифе антикоммунизма, позиции которого в Италии были весьма сильными.

Отметим также, что это стихийное единение итальянцев, сколь бы эфемерным оно ни было, осуществилось буквально за несколько недель до начала острейшего внутривластного кризиса – попытки «партии власти» реформировать избирательную систему путем известного «мошеннического закона», который должен был поставить левую оппозицию в заведомо неблагоприятное положение. Иными словами, в начале марта 1953 г. Италия стояла на пороге великих социальных потрясений с весьма непредсказуемым исходом, а трагическое обстоятельство смерти Сталина неожиданным образом открыло возможности для мобилизации левых сил, что позволило им, переломив негативные тенденции в развитии политической жизни, добиться крупного успеха в этой битве за демократию.

Таким образом, в той же Италии миф вождя мирового коммунизма использовался в сугубо позитивном смысле, иногда успешно конкурируя со своим вечным антиподом – мифом антикоммунизма. Последний, как известно, нередко служил в стране на Апеннинах основанием для выстраивания различных, говоря сегодняшним языком, «политических технологий», активно разыгрывавших карту демонической природы сталинского режима как источника всевозможного рода социального зла – несвободы, тирании, насилия, внешнеполитической экспансии.

Однако, как справедливо показывает М. Дель'Инноченти, решающим образом миф Сталина отразился прежде всего на исторических судьбах итальянских левых сил. Очень многое он значил для становления организационного облика послевоенной компартии – партии «нового типа», ставшей не только эффективным институтом социальной борьбы и социального давления трудящихся, но временами и их сопротивления консервативно-авторитарному курсу итальянских правящих классов. «После краха фашистского режима период становления Итальянской коммунистической партии как массовой организации, в плане общественном и территориальном ..., - пишет в данной связи М. Дель'Инноченти, - полностью прошел под знаком сталинской эпопеи» (с. 21).

По образу и подобию сталинской мифологемы во многом формировался в Италии сам облик левой политической субкультуры, причем в таких ее существенных элементах, как представления о харизме лидера: «культ личности» Сталина, по справедливому мнению автора, имел свое симметричное соответствие в аналогичном культе Толятти, даже имевшего в языке коммунистической пропаганды специальное титулование «наилучшего». Сходными были и механизмы харизматизации

лидеров: была ли то юбилейная дата вождя или его кончина – все они использовались, причем каждый раз на полную пропагандистскую мощь, как средство массовой мобилизации своих сторонников.

М. Дель’Инноченти обстоятельно рассматривает различные составляющие сталинской мифологемы как применительно к нашей отечественной истории, так и в их проекции на итальянскую историю первого послевоенного десятилетия. В контексте этого повествования речь идет о механизмах функционирования диктаторских режимов, в том числе и режима Сталина, на протяжении XX в., о роли как идеологии, так и идеолога - «интеллектуала-борца» - в деле узаконения и сакрализации коммунистической идеи, о коллизии между историко-философской концепцией Грамши, получившей широкую известность в послевоенные годы, и представлениями на данный счет у официального коммунистического истеблишмента, обычно связываемого с именем Жданова, о мифах коммунистического пацифизма, свободного труда при социализме и т. д.

В этой своей части исследование М. Дель’Инноченти во многом опирается на теоретические наработки западной исторической советологии, весьма обширных на сегодняшний день, оставаясь в пределах ее концептуальных построений. Более оригинальными представляются сюжетные линии работы, посвященные Италии, причем как по интересным соображениям, касающимся критики источников (более достоверными автор считает свидетельства не исторических лидеров рабочего движения, а активистов среднего звена), так и по общим выводам теоретического характера. К числу последних относится признание многоликости и разноплановости мифа Сталина в том его виде, в каком он утвердился в Италии, будучи, с одной стороны, воплощением глубоко рационального политического начала, а с другой – явлением общественной психологии – «коллективного воображаемого», религиозного чувства, сакральных представлений. В силу этой своей укорененности на разных уровнях общества миф Сталина намного пережил самого вождя, для начала преобразовавшись в «миф наоборот» (с. 175) – миф десталинизации, творцом которого выступило то же сталинское руководство и который просуществовал вплоть до падения Берлинской стены. Иными словами, - заключает автор, - ниспровержение мифа Сталина не означало, что наступил конец сталинизма – философии политики, получившей воплощение в новых мифах.

Вячеслав Коломиец

Paul Arthur Müller-Lehning (1899-2000)

Arthur Lehning was born on 23rd October 1899 at Utrecht in Holland. He studied economic science at Rotterdam then at Berlin. From an early age he got to know the ideas of antimilitarism, anarchism and syndicalism. At the beginning of the 20s he first read a book by Mikhail Bakunin. He met anarcho-syndicalist Rudolf Rocker in Berlin and got to know anarchists Alexander Berkman and Emma Goldman who had come there from Russia. He joined the defence committee for the anarchists and Socialist-Revolutionaries who were being persecuted and imprisoned in the Soviet Union, now the Bolshevik Party had seized power following the 1917 Revolution.

In 1922 he became the Berlin correspondent of the Anti-Militarist Bureau (IAMB) founded in 1921 in the Hague, and became friends with Georg Friedrich Nicolai, antimilitarist, professor and head doctor of the Charity Hospital in Berlin. In 1923 Mussolini was only just preparing for his rise to power to crush the powerful Italian workers' movement, Hitler's Munich putsch had not happened and already Lehning was writing an article 'Roots of German Fascism'. He also brought out his first pamphlet Social-Democracy and the War, a fierce critique of German Social-Democrat involvement in World War I, which he compared to Marx's support for the Franco-Prussian War.

He developed and supported the theory of the general strike as a weapon to halt war, and advanced the need for the creation of factory and workplace committees to take over production. He was convinced that an antimilitarist general strike in all countries involved in a war would unleash the social revolution. Whilst not a pacifist, his strong support of antimilitarism had many connections with the Dutch Tolstoyanism (so-named after the pacifist Christian anarchism of author of War and Peace Leo Tolstoy) and pacifist anarchism as most importantly represented by Bart de Ligt and Clara Meijer-Weichmann.

Lehning was also involved in organising activities for anarcho-syndicalism, joining the International Workers' Association founded in 1922 which gathered the anarcho-syndicalist organisations at a world level. From 1927-1934 with Albert de Jong, Augustin Souchy and Helmut Rudiger, he ran the press service of the International Anti-militarist Commission, a fusion between the IWA-AIT's antimilitarist committee and the IAMB.

The bulletin they produced contained information about antimilitarist struggles and was distributed to 800 papers and magazines. Fierce debates took place within the Commission over the means of defending the revolution. Lehning and de Jong rejected the idea of forming militias, counterposing the ideas of the strike, the boycott, non-payment of taxes, passive resistance and refusal to collaborate. The great majority of the IWA-AIT disagreed with these views and called for armed defence against fascism in Italy and Germany, such as that carried out by the Italian Arditi del Popolo.

Between 1932 and 1935 he worked on the Secretariat of the IWA-AIT alongside

Rudolf Rocker, the Russian Alexander Schapiro and Augustin Souchy. He visited Spain where the anarchist movement was very strong, and it was to Madrid and then Barcelona that the secretariat was transferred, with the rise of Hitler and the destruction of the German workers' movement, including the anarchists. Lehning gave one more public meeting between the taking of power by the Nazis and the Reichstag fire, before fleeing to Holland.

Here he set up the International Institute of Social History in Amsterdam which gathered together many archives from the workers' movement and the international anarchist movement. He had special responsibility for the south eastern Europe and anarchist collections.

Alongside his anarchist activity, Lehning was involved in cultural activity from 1923-1933. In Paris in 1924, he discovered the Cubists, the Constructivists, the Expressionists and the Futurists. Enthused by art and literature, he set up the artistic review *i 10* between January 1927 and June 1929., influenced by and influencing the Bauhaus and De Stijl artistic currents. He was its sole editor. The review attracted an awesome range of collaborators, like the artists Mondrian, Lissitsky, Kandinsky, J.P. Oud, the founder of De Stijl, and Moholy-Nagy who wrote on film and photography. Edited in French, English, German and Dutch the magazine opened its pages to all the new artistic currents. Lehning believed that a total revolution in culture and everyday life was necessary to ensure a successful revolution. Dadaists like Arp and Schwitters wrote for it, as did Marxian philosophers like Ernst Bloch and Walter Benjamin, writers like Upton Sinclair, architects like Le Corbusier and Gerrit Tietveld, Helene Stocker, a champion of women's rights, and anarchists like Rocker, Nettlau, and de Ligt. The magazine was heavily involved in mobilising support for the condemned Italian-American anarchists Sacco and Vanzetti.

From April 1939, the International Institute of Social History was forced to move, and Lehning worked for its Oxford branch to where the most sensitive files had been transferred after the Munich agreement.

In 1957 he returned to Germany. He continued to work for the Institute, editing the collected works of Bakunin, which were published in France in 1976 under the title *Archives Bakounine*. For the French publishing house Spartacus he wrote *Anarchisme et Marxisme dans le Revolution Russe* in 1971. He also brought out the book *Michel Bakounine et les autres* in 1976. Many of his major scholarly articles were collected together in the book *From Buonarrotti to Bakunin* in 1970.

He survived the twentieth century by one day, dying on 1st January 2000 in Le Plessis, France.

Nick Heath

KÜLFÖLDI SZERZŐINK ÉS KÖZREMŰKÖDŐINK

Callesen, Gerd	dán történész, a koppenhágai Munkásmozgalmi Könyvtár és Levéltár nyugalmazott főmunkatársa
Cabra, Dolores	a Háború és az Emigráció Levéltára Baráti Szövetségének (AGE, Madrid) főtárgyalója
Candar, Gilles	francia történész, a Jaurès Intézet elnöke
Christiansen, Niels Finn	dán történész, a Koppenhágai Egyetem és a Syddansk Egyetem professzora
Gianni, Emilio	olasz történész, a genovai Nemzetközi Munkásmozgalmi Kutatóintézet munkatársa
Kolomijec, Vjacseszlav	orosz történész, az Oroszországi Tudományos Akadémia (RAN) Összehasonlító Történelmi Intézetének munkatársa
Parsons, Steve	történész, lektor, a dán Sondenborg főiskola tanára
Pelz, William A.	a chicagói Munkásmozgalmi Történelmi Intézet vezetője
Schwidder, Emile	holland történész, az amszterdami Nemzetközi Társadalomtörténelmi Kutatások Intézetének (IISG) munkatársa
Varsa Eszter	Institute for East and Southeast European Studies, Regensburg
Zimmermann, Susan	osztrák történész, az ITH elnöke

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

<i>Hermann Klenner</i> : Wilhelm Weitling – „a német munkás kommunizmus megalapítója” (Engels). Egy politikai életrajz kapcsán (Fordította: <i>Harsányi Iván</i>).....	5
<i>G. C.</i> : Az angol párt – a chartizmus kezdetei (Fordította: <i>Horváth Jenő</i>).....	12
<i>Emilio Gianni</i> : 1864: találkozás, ami elmaradt - a szövetség kezdetei.....	17
<i>J. Nagy László</i> : Az algériai „specifikus szocializmus” 1962-1978 – a Ben Bella–Bumedién kísérlet.....	28
<i>Ian Bullock</i> : A brit „ultra-bal” keletkezése, 1917-1924.....	40
<i>Szilágyi Ágnes Judit</i> : Érdekvédelem, szakszervezetek Brazíliában az I. világháború éveiben.....	43
<i>Mayer Ádám</i> : A marxista gondolkodás nigériai fejlődési irányai.....	50
<i>Artnér Annamária</i> : Globalizáció-kritika a világban. Az „antiglobalizációs” mozgalmak céljai és tevékenysége.....	59

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

<i>Carden, James</i> : Az Obama-kormány hivatalosai makacsul állítják, hogy a szíriai válság Oroszország bűne (Fordította <i>Szende György</i>).....	77
<i>Owen Jones</i> : Egyesült Királyság: Hóhérok győzelme.....	79
<i>Paul Krugman</i> : Jeremy Corbyn győzelme a baloldal győzelme (Fordította <i>Szende György</i>).....	83
<i>Alex Nunns</i> : Munkáspárt, balra át! – Corbyn jelenti a reményt (Fordította: <i>Morva Judit</i>).....	85
<i>Patrick Wintour</i> : A toryk a 30 éve legnagyobb támadást indították a szakszervezetek ellen.....	91
Új szabályok a választásról, a sztrájkorségről és a sztrájkalapról (Fordította és jegyzetelte: <i>Székely Gábor</i>).....	91
<i>Kovács Gábor</i> : Ki győzött Portugáliában?.....	93
<i>Niels Finn Christiansen</i> : Dánia: a megosztott ország.....	95
Törökország: Terrortámadás a Népek Demokratikus Pártja (HDP) tüntetése ellen.....	100

<i>Székely Gábor: Nepál – a hindi monarchiából a baloldali világi köztársaságba</i>	101
<i>Sam Brewster: Szuharto tisztogatása, Indonézia csendje</i> (Fordította <i>Szende György</i>).....	103
<i>Borisz Kagarlickij: A Kreml a tömegektől fél, nem Navalnyijtól</i>	106

DOKUMENTUMOK

Migrációs válság	108
Az osztrák szélsőjobb már „a szociáldemokrata elfajzás” felszámolására készül	110
Az Európai Bizottság elnökének nyilatkozata a 2015. november 14-i párizsi merényletek után	111
Svédország történelmének legfiatalabb minisztere egy boszniai menekült.....	111
A finn kormány támadása a kollektív szerződések ellen. A szakszervezetek megmozdulnak.....	112
<i>Robert Reich: És most a leggazdagabb 0,01 százalék</i> (Fordította <i>Szende György</i>).....	112
<i>Pankovits József: Aczél György és Giorgio Napolitano viszonyáról.</i> Hasonlóságok, különbségek és metszéspontok két életúton.....	114

ÉLETUTAK

Bahr, Egon (1922–2015) (<i>Székely Gábor</i>).....	133
Benn, Tony (1926-2014) II.	135
Benn, Tony (1926-2014) III (<i>Stan Newens</i>)	140
Déat, Marcel (1894-1955) (<i>Jemnitz János</i>)	142
Howell, George (1833-1910) (<i>Jemnitz János</i>).....	143
Depreux, Édouard (1898-1981) (<i>Jemnitz János</i>)	145
Ingrao, Pietro (1915– 2015) (<i>Pankovits József</i>).....	147
Jenkins, Roy (1920-2003) (<i>Jemnitz János</i>)	151
Kondratyeva, Adelina (1917–2012).....	151
<i>Harsányi Iván: Emlékek Adelina Kondratyeváról</i>	155
Murphy, John Thomas (1888-1966) (<i>Jemnitz János</i>).....	156
Muste, Abraham Johannes (1885–1967) (<i>Székely Gábor</i>).....	158
Schmidt, Helmut (1918-2015)	161
Sneevliet, Henk (1883-1942) (<i>Emile Schwidder</i>)	161

MUNKÁSMOZGALOM ELHUNYT TÖRTÉNETIRŐI

Henri Alleg (1921-2013) (<i>J. Nagy László</i>).....	164
Holzer, Jerzy Stanisław (1930–2015) (<i>Szokolay Katalin</i>)	167

Kuczynski, Jürgen (1904–1997) II.	171
<i>Georg Fülberth: Hiányzik!</i>	171

VISSZAEMLEKEZÉSEK

<i>Szokolay Katalin: Egy kislány a történelem sodrában. (Epizódok) I.</i>	176
Szabálytalan emlékezés Dömény Jánosra (1934–2012) (<i>Dömény Zsuzsa</i>)	191
<i>Koroncz Ágnes: Emlékek a Radio Budapest Spanyolország és Latin-Amerika felé sugárzott adásairól</i>	195

BESZÁMOLÓK

Az ITH 51.konferenciája. Berlin, 2015. szeptember 17-19. (<i>Susan Zimmermann</i>)	209
Konferencia Pulában: „Socijalizam na klupi” (<i>Juhász József</i>)	211

KÖNYVISMERTETÉSEK

Mroué, Karim: Un demi-siècle d’utopie, mémoires d’un dirigeant de la gauche libanaise. Fél évszázad utópia - a libanoni baloldal egyik vezetőjének emlékiratai (<i>J. Nagy László</i>)	215
Morgan, Kevin: A. A. Purcell – A Lost Leader. Lawrence and Wishart, 2013 (<i>Geoffrey Goodman</i>)	217
Bevir, Mark: The Making of British Socialism, Princeton University Press, 2011. 350 old. (<i>Daniel Renshaw</i>).	218
Fernbach, David: In the Steps of Rosa Luxemburg: Selected Political Writings of Paul Levi, Leiden, 2011, 350 old. (<i>William A. Pelz</i>).....	220
Magri, Lucio: The Tailor of Ulm: A History of Communism in the Twentieth Century, Patrick Camiller, London 2011, 444 old. (<i>Aaron Leonard – New York</i>).	222
Neumann, Matthias: The Communist Youth League and the transformation of the Soviet Union, 12917-1932 (Abingdon: Routledge, 2011) 289 old. (<i>Mike Waite</i>).....	223

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

International Conference of Labour and Social History (ITH) „Work and Non-Work” 17-19 September 2015, Berlin Social Science Center (WZB) (Report written by: <i>Eszter Varsa</i>)	224
Wilhelm Weitling: „Founder of German Communism“ (Engels) Die Biographie (<i>Hermann Klenner</i>)	230
<i>Gilles Candar: Bilan historiographique des gauches (II.)</i>	237
Denmark: a divided country (<i>Niels Finn Christiansen</i>)	245

M. Degl'Innocenti. Il mito di Stalin. Comunisti e socialisti nell'Italia del dopoguerra. Manduria; Bari; Roma. Piero Lacaita Editore. 2005.	
190 p. (<i>Вячеслав Коломиец</i>)	250
Paul Arthur Müller-Lehning (1899-2000) (<i>Nick Heath</i>)	256

CONTENTS

STUDIES

<i>Hermann Klenner</i> : Wilhelm Weitling: „Founder of German Communism“ (Engels) Die Biographie (Hermann Klenner). (Translated by: <i>Iván Harsányi</i>).....	5
G. C.: The British Party – The Beginning of Chartism (Translated by: <i>Jenő Horváth</i>).....	12
<i>Emilio Gianni</i> : 1864: The Missed Encounter – The Begging of the Alliance.....	17
<i>László J. Nagy</i> : The „Specific Socialism” in Algeria, 1962–1978. – The Ben Bella–Bumedien Experiment.....	28
<i>Ian Bullock</i> : The Original British, Ultra-Left’, 1917-1924.....	40
<i>Judit Ágnes Szilágyi</i> : Safeguarding of Interests, Trade Unions in Brasil in the Years of World War I.....	43
<i>Ádám Mayer</i> : The Evolutional Direction of Marxist Thinking in Nigeria.....	50
<i>Annamária Artner</i> : The Criticism of Globalization in the World.....	59

EVENTS, ANNIVERSARIES

<i>James Carden</i> : Obama Administration Officials Insist Russia Is to Blame for the Syrian Crisis (Translated by György Szende).....	77
<i>Owen Jones</i> : The Establishment. And How They Get Away With It.....	79
<i>Paul Krugman</i> : The Victory of Jeremy Corbyn is the Victory of the Left (Translated by György Szende).....	83
<i>Alex Nunns</i> : Labour Party, Turn Left! – Corbyn Means Hope. (Translated by: Judit Morva).....	85
<i>Patrick Wintour</i> : The Tories Have Started the Biggest Attack Against Trade Unions for 30 Years.....	91
New Rules on Elections, Pickets and Strike Funds (Translated and Footnoted by <i>Gábor Székely</i>).....	91
<i>Gábor Kovács</i> : Who Won in Portugal?.....	93
<i>Niels Finn Christiansen</i> : Denmark - the Divided Country.....	95
Turkey: Terrorist Attack against the Demonstration of Peoples’ Democratic Party (HDP).....	100
<i>Gábor Székely</i> : Nepal – from a Hindi Monarchy to a Leftist Secular Republic.....	101

<i>Sam Brewster: The Cleansing by Suharto, the Silence of Indonesia</i> (Translated by: György Szende)	103
<i>Boriss Kagarlitsky: Kremlin Is Afraid of the Masses, Not Navalny</i>	106

DOCUMENTS

Migration Crisis	108
The Austrian Far Right has already been preparing for the Liquidation of „The Social Democratic Deviance”	110
The Declaration of the President of the European Council after the Terrorist Attack in Paris on 14th of November 2015	111
The Youngest Minister In Sweden’ History is a Bosnian Refugee.....	111
The Assault of the Finnish Government against Collective Contract	112
Robert Reich: And Now the Richest 0,01 Percent (Translated by <i>György Szende</i>).....	112
<i>József Pankovits: On the relationship between György Aczél and</i> <i>Giorgio Napolitano</i>	114

LIVES, BIOGRAPHIES

Bahr, Egon (1922–2015) (<i>Gábor Székely</i>).....	133
Benn, Tony (1926-2014) II.	135
Benn, Tony (1926-2014) III (<i>Stan Newens</i>)	140
Déat, Marcel (1894-1955) (<i>János Jemnitz</i>)	142
Howell, George (1833-1910) (<i>János Jemnitz</i>).....	143
Depreux, Édouard (1898-1981) (<i>János Jemnitz</i>)	145
Ingrao, Pietro (1915– 2015) (<i>József Pankovits</i>)	147
Jenkins, Roy (1920-2003) (<i>János Jemnitz</i>)	151
Kondratieva, Adelina (1917–2012) (<i>Dolores Cabra</i>).....	151
<i>Iván Harsányi: Remembering Adelina Kondratieva</i>	155
Murphy, John Thomas (1888-1966) (<i>János Jemnitz</i>).....	156
Muste, Abraham Johannes (1885–1967) (<i>Gábor Székely</i>).....	158
Schmidt, Helmut (1918-2015).....	161
Sneevliet, Henk (1883-1942) (<i>Emile Schwidder</i>)	161

DECEASED HISTORIAN OF THE LABOUR MOVEMENT

Henri Alleg (1921-2013) (<i>László J. Nagy</i>)	164
Holzer, Jerzy Stanislaw (1930–2015) (<i>Katalin Szokolay</i>)	167
Kuczynski, Jürgen (1904–1997) II.	171
<i>Georg Fülberth: Still Missing!</i>	171

MEMOIRS

<i>Katalin Szokolay: A Little Girl in the Whirling of History. (Episodes) I.....</i>	176
Irregular Commemoration on János Dömény (1934–2012) (<i>Zsuzsa Dömény</i>)...	191
<i>Ágnes Koroncz: Memories of the Broadcasts of Radio Budapest Beamed toward Spain and Latin-America.....</i>	195

REPORTS

International Conference of Labour and Social History (ITH) "Work and Non-Work" 17-19 September 2015, Berlin Social Science Center (WZB) (<i>Susan Zimmermann</i>).....	209
Conference in Pula: „Socijalizam na klupi” (<i>József Juhász</i>)	211

BOOK REVIEWS

Mroué, Karim: Un demi-siècle d’utopie, mémoires d’un dirigeant de la gauche libanaise. (<i>László J. Nagy</i>)	215
Morgan, Kevin: A. A. Purcell – A Lost Leader. Lawrence and Wishart, 2013 (<i>Geoffrey Goodman</i>)	217
Bevir, Mark: The Making of British Socialism, Princeton University Press, 2011. 350 old. (<i>Daniel Renshaw</i>)	218
Fernbach, David: In the Steps of Rosa Luxemburg: Selected Political Writings of Paul Levi, Leiden, 2011, p. 350. (<i>William A. Pelz</i>)	220
Magri, Lucio: The Tailor of Ulm: A History of Communism in the Twentieth Century, Patrick Camiller, London 2011, p. 444. (<i>Aaron Leonard</i> – New York).....	222
Neumann, Matthias: The Communist Youth League and the transformation of the Soviet Union, 1917-1932 (Abingdon: Routledge, 2011) p. 289. (<i>Mike Waite</i>).....	223

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

International Conference of Labour and Social History (ITH) "Work and Non-Work" 17-19 September 2015, Berlin Social Science Center (WZB) (Report written by: <i>Eszter Varsa</i>).....	224
Wilhelm Weitling: „Founder of German Communism“ (Engels) Die Biographie (<i>Hermann Klenner</i>)	230
Gilles Candar: Bilan historiographique des gauches (II) La gauche, une catégorie de l’histoire politique?.....	237
Denmark: a divided country. A Commentary by <i>Niels Finn Christiansen</i>	245
M. Degl’Innocenti. Il mito di Stalin. Comunisti e socialisti nell’Italia del dopoguerra. Manduria; Bari; Roma. Piero Lacaita Editore. 2005. 190 p. (<i>Вячеслав Коломиец</i>)	250
Paul Arthur Müller–Lehning (1899–2000) (<i>Nick Heath</i>)	256

